

Zeynelabidîn Zinar

NIMÛNE

Ji Gencîneya Çanda Qedexekirî

- . Aus verbotenen Schätzen der Kultur
- . Forbidden Fruits from the Tree of Culture
- . Las riquezas prohibidas de nuestra cultura
- . Les richesses interdites de notre culture
- . Ur de förbjudna kulturskatterna
- . Yasaklanmış Kültür Hazinesinden Örnekler
- . Из запрещённой богатством культуры
- . از گنجینه فر هنگ ممنوع
- . من خزينة الثقافة الممنوعة

Zeynelabidîn Zinar (Kaya)

NIMÛNE

Ji Gencîneya Çanda Qedexekirî

Aus verbotenen Schätzen der Kultur (Elmani)

Forbidden Fruits from the Tree

of Culture (Inqilizi)

Las riquezas prohibidas

de nuestra cultura (Ispani)

Les richesses interdites

de notre culture (Frensi)

Ur de förbjudna kulturskatterna (Swêdi)

Yasaklanmış Kültür Hazinesinden

Örnekler (Tirki)

Из запрещённой богатством культуры (Rûsi)

(Farisi) از گنجنه' فرهنگ ممنوع

(Erebi) من خزينة الثقافة الممنوعة

Çapa Pêşî 1991

Navnîşana Xwestinê:

Yekitiya Nivîskarên Kurd
Kurdîska Författarföreningen
Box 490 90
100 28 Stockholm / Sweden

© Xwedî

Nîmûne Ji Gencineya Çanda Qedexekirî

ISBN 91 830 0622 7

Em spasîyên xwe bi dilgermî ji wan heval û dostên dilovan re pêşkêş dikin, ku di peydakirina belge û nivîsaran de alîkarîya me kirin. Û her weha spasî wan nivîskarên hêja jî dikin, ku bersîva pirsên me dane.

NAVEROK

BEŞA DIMILÎ:

Mele Ehmedê Xasî.....	17
'Usman Efendiyo Babij.....	19
M. Elî Ewnî	21
Şêx Silhedîn.....	22
Koyo Berz.....	23
Malmîsanij.....	25

BEŞA KURMANCÎ:

A

Elî Herîrî.....	28
Mele (Huseyîn) Ehmedê Bateyî.....	33
Mele Ehmedê Cizîrî.....	44
Mele Yasîn Yusrî.....	49
Feqiyê Teyran	52
Feqe Reşîdê Hekarî.....	87
Ehmedê Xanî	89
Şewqî	104
Şerîfxanê Çolemêrgî.....	106
Mele Xelîlê Sêrtî	106
Selîm Silêman	109
Xaris (Haris) Bidlîsî.....	111
Mûradxanê Bazîdî	116
Mele Mehmûdê Bazîdî.....	116
Elî Teremaxî.....	119
Mele Ênisê Herqetênî.....	122

Pertew Begê Hekarî.....	124
Siyapoş	130
Macin	138
Mîna	140
Sadiq.....	146
Bekir Begê Erzî	150
Mensûr Gergaşî	153
Şêx Nûredînê Birîfkanî	157
Malbata Şêx Hesenê Nûranî:	
a) Şêx Evdirehmanê Axtepî	161
b) Şêx Mihemed Can	165
c) Şêx Mihemed Kerbela.....	170
d) Şêx Mihemed Eskerî	172
Ehmed Ramizê Licî	175
Mîr Celadet Elî Bedirxan.....	178
Dr. Kamûran Elî Bedirxan	181
Cegerxwîn.....	182
Mele Hesenê Kurdî (S.Hişyar).....	188
Osman Sebrî.....	189
Namî.....	193
Elî Seydo.....	197
Dr. Nûredîn Zaza	198
Xelîfe Êsiv.....	200
Mele Naîf (S.Tîrêj).....	207
Dilawerê Zengî.....	209
Mele Huseyn (S.Keleş).....	210
Mûsa Enter.....	213.
M. Emîn Bozarslan.....	215
Mele Zahid.....	218
Sebrî Botanî.....	220
Kemal Burkay	223
Mele Mehmûdê Dêrşewî.....	226
Hiseyn Yildiz (D.Îzolî)	227
Mehmûd Baksî.....	230
Mihemed Uzun.....	234

Firat Cewherî	236
Zîwer Dax.....	239

B

Mele M. Emîn Heyderî	241
Hecî Fetahê Hezroyî.....	246
Mele Mihemedê Liceyî.....	250
Mele Evdilmecîd	254
Mele Necmedîn Tengezarî.....	257
Mele Mûsayê Mizi.....	263
Şêx Eladîn.....	266
Şêx Evdilqadirê Sanî	275
Mele Ehmedê Qoxî	289
Mele Hesenê Qerenazî.....	291
Mele Eliyê Findikî.....	298

C-

Helbest û Bêjokeyên Efare	336
---------------------------------	-----

PÊŞGOTIN

Eşkereye ku çar hukûmetên koledar yê n ku Kurdistanê di navbera xwe de pişk kirine û her cûre hovîtî bi serê kurdan ve anîne û tînin; kuştin, zîndan, lêdan, sêpî, neyistan û gelek wehşetên mexof yê n din kirine perçeyek ji jiyana Kurdan a rojane. Herweha wan dijminên rûreş zimanê Kurdî yê bi hezaran sal bi vir ve ku Kurd pê dipeyivin, xasma hukûmeta Tirk, qedexe kirine û heyînên Kurdan ên nivîsî tev şewitandine û ji holê rakirine. Di şûna wê de ziman û çand û tore û folklorê xwe bi Kurdan dane hînkirin. Hemû tiştên Kurdan yê n pîroz û giranbîha ji folklorê, tore yê n kevnare yê n mîrata bav û kalan medeniyet, hikûmdarî û sazûmanên Kurdan bigre heta xwoya nijadî, govend û dîlan û leyztikên zarûkên Kurdan jî, di nav barbarî û wehşetên xwe de temartine, veşartine û tune kirine.

Lê belê herçiqasî dijminan li hember dîrokê hewqasî rûreşiyê n giran û fedîkariyê n dijî mafên mirovahîyê kirine û li hember demokratiyê jî gunehên herî mezin kirine. Lê neteweyê Kurd dîsan jî bi her rewşa halê xwe di wan demên reş û tarî de û di bin têçûnê n xerab de çî bi qelem, çî bi çek û çî jî bi peyvê be li ber xwe daye, serîhildaye serê xwe hîç jî dijminan re netewandiye û ta bi roja îro jî li ber xwe dide. Ew ê li ber xwe jî bide ta ku axa bav û kalan jî bin lingên qrêj û gemar bifilite.

Herwekî diyar e, piraniya nivîskar û rewşenbîrên Kurd, jî berê ve bê-tir helbest, xezel, beyt û qesîde nivîsîne. Ev tişt êşkere ye kesên ku tiştên weha dinivîsin yan jî ber evîn û kêfa xwe, yan jî jî ber kul û derdê n li nav hinavên xwe dinivîsin. Lê heçî Kurdin tu carî rojê xweş, ruyekî geş, jiyaneke bê derd, dilekî rihet û hêsa nedîtine. Ji lewra jî wan hewqas helbest û xezel nivîsîne. Çimkî çaxê kela nava meriv radibe, çî jî ber xweşiyê û çî jî ber reşiyê meriv yan bi ken yan jî bi girî kela wê difûrine. Lê gotineka pêşiyê n me heye: "Girî, ne karê mêrane" Sedem jî ev e, ku piraniya nivîsarên kurdî helbest in!

NIMÛNE JI GENCÎNEYA ÇANDA QEDEXEKIRÎ

Ev hêj nû derdikeve holê û pêşkêşî xwendevanên Kurd dibe. Pirtûk jî du zaravayên kurdî -kurmancî û dimilî- pêk hatîye. Bêguman gelek nivîskar û rewşenbîrên Kurd hene, ku bi zaravayên din jî nivîsîne. Herweha yê n ku xwerû bi zimanê n biyanî jî nivîsîne gelek in. Lê mixabin me birî û çare nebû, ku em nav û nîşanê n wan digel navên pirtûk û berhemên wan tev kom bikin û di vê pirtûka xwe de binivîsin.

Ji xwe lipaka nivîsandina navên hewqas nivîskar û beyankirina hewqas berhem û pirtûk, ne karekî hêsan e ku di cildek pirtûk de bêtin civandin. Bi hindikî be jî hin pirtûk derheq wan nivîskaran de û bi wan zaravayan hatine nivîsandin. Lê ji ber hovîti û wehşeta hikûmeta Tirk, bi zaravayê Kurmancî û Dimilî pir kêma pirtûk hatine nivîsin. Lewra piraniya nivîskar û rewşenbîrên ji van herdu zaraveyan ku hebûne jî, Hukûmetê ew ji holê rakirine û berhemên wan tune kirine. Lê tekûtûk pirtûkên ku ji ber şapa hovîtiyê filitîne jî, bi destên kurdên dilovan hatine veşartin û ew ta roja îroyîn mane. Piraniya van berevokên me jî, hinek ji bermayiyên wan dema ne ku filitîbûn.

Piştî ku ez ji ber hovîtiya Cunta Faşîst a Tirkîyê sax filitîm, di dawiya sala 1984 an de revîm hatim û li Ewrûpayê bi cî bûm. Lê ji ber îşkenceyên ku di 178 rojan de li min hatibûn kirin, ez nexweşekî bêhal bûm. Ji hingê ve, ez ji aliyekî ve li Nexweşxana Xaça Sor Beşa Îşkencedîtan hem tedawî dibûm û ji aliyê din ve jî, min bi hin riyên sergirtî bi welêt re pêwendî kir, da ku hin destnivîsan berdest bikim. Ji wê demê ve, bi saya çend heval û dostên dilovan, gelek destnivîsar û şerîd ketin destê min û min ev kar domand.

Di nav destnivîsarên berhevokên me de, ku tev helbest û beyt û qesîde ne, navên gelek nivîskar û helbestvanên Kurd digel nivîsarên wan hebûn. Hinek nav jî hebûn, me ew hê nû seh kirin. Nexwe, eger lêkolîn û lêgerîn li nivîsarên bi zaravayê Kurmancî û yê Dimilî bêtin kirin, dê gelek derkevin holê.

Ev nivîsarên berhevokên me, hemû destnivîsar in û hinek jê, berê bi tîpên Erebi hatibûne çapkirin. Piraniya wan nivîsa bi destên Mele Ehmedê Q. ne, ku wî ji zû ve ew civandibûn û dişa bi tîpên Erebi nû kiribûn. Jmara berhevokan li dora 250 rûpelî heye û piranî fotookpî ne. Di nav wan de, çend şerîd jî hene. Ez sipasiyên xwe bi dilgermî, xasma ji Mele Ehmed re û ji wan dost û hevalên perwer re ji bo wê alîkariya bêhempa û bi nîrx kirine pêşkêş dikim..

Ev nêzî pênc sala ye, xebata min li ser vê pirtûkê domandiye. Lê belê bi zehmetekî pir û giran çî ji ber nexweşîya min be û çî ji ber destnigiyê be, ez qewî êşandim. Lê kîn û rîka min a li hember dijminên Kurdistanê û bi hindikî be jî bicihanîna berpirsariya deynê neteweyê Kurd li ser min, zêdetir ez ber bi fedakariyeke bi dilxwazî ji bo amadekirina vê pirtûkê dehfandim. Û di vî karî de çiqas ku xebata min ber bi pêş ve

diçû, ez di warê psîkolojî de xweş dibûm û her ku diçû, baweriya min jî bi min zêdetir dibû.

Ev pirtûka NIMÛNE belgeyeke, ji wan kesên ku li ser nivîskar û helbestvanên Kurd ên di zaravayê kurmancî û dimilî de lêkolîn dikin û digerin. Çimkî tê de hinek nav hene, ku hîç nehatine bihîstin û hinek helbest hene ku li tu deverê çap nebûne.

Berê me wan nivîsarên berhevok hemû jî tîpên Erebi wergerandin tîpên Latêni. Herweha peyvên di şerîtan de jî daxistin nivîsê û navê xwe-diyê her helbestekê li ser nivîsî. Îcar di hin deverêran de jî ber ku nivîs rengîn bûn, di kaxezên fotokopiyê de nedilhatin xwendin. Ew deverên wisa bi niqutan kifşkirî ne, yan jî bi lînêrîna mercekekê bi gumana xwendina rast di nav kevanekan de hatine nivîsîn.

Piştir me derheq jiyana wan nivîskaran de lêkolîn kir û li bin navê her nivîskarî bi kurtî di derbareya jiyana wî de nivîsî. Kîjan pirtûk, kîjan kovar, kîjan rojname ku tarîxa jidayikbûn û mirina kîjan nivîskarî di derbareya jiyana wî de bi çi rewşê nivîsiye, li gor wan çavkaniyan me ew tarîxên cuda yê newekhev li pey hevdu bi kurtiya çewabûna jiyana nivîskaran, digel beyankirina rûpel û cild û hejmarên wan çavkaniyan nivîsiye.

Pirtûka NIMÛNE, ji tarîxa 1010- an jî Elî Herîrî dest pê dîke û heta dema niha digel navên çend nivîskarên li jiyane jî, li gor tarîxa jidayikbûna wan bi rêzê agehdarî dide. Lê mixabin me derheq jiyana çend nivîskaran de, tu belgeyên nivîsî bi dest nexistin. Tenê navên wan û hin helbestên wan hatine nivîsandin. Bicîkirina navên nivîskarên demtarî, me li gor gumana xwe, di navbera yê demxuya de bi cî kirine.

Lê mixabin çend nivîskarên menşûr, wek Evdîrehîm Rehmiyê Hekarî, Qedrican, Kemal Badilî, Mele Smaîlê Bazîdî û hwd nehat nivîsîn. Lewra me di derbareya jiyana wan û ya berhemên wan de tiştekî peyda nekir.

Îcar ev çend nivîskarên sax ku navên wan û rewşa jiyana wan tê de hatine nivîsîn, me bi hinekan re bi telefon û name pêwendî kir û me bi çend nivîskaran re jî şexsî hevpeyvîn çêkir. Îcar çi agehdariyên ku derheq wan de hene, li gor beyankirina wan, serpêhatiya wan û navên pirtûkên wan hatine nivîsandin.

Ev pirtûk jî du beşan hatiye amadekirin. Yek, Beşa Dimilî ye û ya din Beşa Kurmancî ye.

BEŞA DIMILÎ: Di vê beşê de behsa nivîskarên ku bi zaravayê dimilî nivîsandine heye. Lê gelek nivîskar û rewşenbîrên ji vî zaravayî hebûne û hene, piraniya wan bi kurmancî yan wekî din pirtûk nivîsîne. Me navên kesên wisa, nexist vê beşê.

BEŞA KURMANCÎ: Kesên ku bi zaravayê kurmancî pirtûk nivîsîne, pir in. Çi li Kurdîstana başûr, çi li Kurdîstana bakûr û çi jî li Yekîtîya Sovyetê. Lê di vê beşê de tenê navên nivîskarên ku ji Kurdîstana Bakur in û navên çend nivîskarên ku bi koka xwe jî wir in û ew bi xwe li deverên din jiyane yan dijîn, cî girtine. Ev beş jî li sê paran pişk bûye û her pişkek bi tîpekê, yanî bi A, B û C nîşankirî ye.

Pişka A: Ji nivîskar û helbestvanên kevn û ji kesên welatparêz ên şoreşger pêk hatiye.

Pişka B: Ji helbestvanên olî û pesndana şêxan pêk hatiye. Yanî hemû helbest û qesîdeyên ku di vê pişkê de ne, bi naveroka xwe yezdanî ne û hinek jî pesnê şêxan didin.

Lê tiştê ku bala meriv dikişîne ser; nikla van ristên yezdanî, edebîbûna wan, lihevwarina bêje û hevokan di warê kite û qafiyeyan de û rewan-tiya wan, jî yên di pişka "A"yê de xweştir in.

Pişka C: Tev helbest û bêjokeyên efare ne, ku li virû wir bê ku xwe-diyê wan kifş bin di şerîtan de hatine gotin. Ev pişk bi naveroka xwe, dibe du-sê par. Lê dîsan jî tevde yezdanî ne, yan jî ji wê babetê ne. Hinek jê pesnbêje (medhîye) ne, ku ji aliyê derwêşan (dewrêş) ve li ser Mihemed Pêxember û sehabiyên wî hatine derxistin.

Ez ji bo kutakirina vê pirtûkê pir dixweş û şad im, ku bi xebateke min ya dirêj û bi alîkariya dost û hevalan ev berê meywe yê şêrîn derket holê û pêşkêşî xwendevanên Kurd bû. Herweha bi umîd û bawer im herçiqas ku ev karê me hindik be jî, dê hin tîrêjên bi şewq bide ziman û çanda kurdî û wê xwendevanên me pê jî nivîskar û edîbên xwe agahdar bibin û hem jî pirtûkxana Kurdistanê dewlemend dibe.

01 08 1989

Zeynelabidîn Zinar

BEŞA DIMILÎ (ZAZAKÎ)

MELA EHMEDÊ XASÎ

Yek ji şairên Kurd ê bi zaravê Dimilî û herî bi nav û deng, Mela Ehmedê Xasî ye. Li gor agahdariya kovara Hêvî (Hejmar 4, Îlon 1985, rûpel 75, bi zaravê Dimilî) ew di sala 1863 an de li Hezanê ji dayik bûye. Li gor hin rîwayetan, ew di sala 1950 de çûye dilovanîya xwe! Navê bavê wî, Mele Hesên e û ji eşîra Xas e.

Li gorî gotinan, bapîrê M.Ehmed ji Bîngolê koç kiriye û çûye li Hezanê cîwar bûye.

M.Ehmed, pêşî xwendina xwe di medreseyan li Kurdistanê de kirîye û xwendina olî xwendîye, heta ku xwendina Rêzê kuta kiriye. Destûrnâmeya xwendinê, ji Hecî Brahîm Efendi yê miftîyê Dîyarbekir wergirtiye.

Xasîyê nemir bi herdu zaravên Kurdî -Kurmançî û Dimilî- herweha bi zimanê Farişî û Tirkî jî dizanibû. Lê belê wî nivîsarên xwe piranî bi Dimilî nivîsîne. Gelek helbest bi Kurmançî û Erebi jî ristîne.

Nivîskarê hêja ji ber welatparêzîya xwe, di dema kutaneka sazûmana Siltan Evdilhemîd de ji Kurdistanê hatiye cihêlkirin û li Girava Rodosê di bin çavdêriya mecbûrî de maye.

Melayê Xasî demeke dirêj li Hezanê (Lice) maye û ciranê Şêx Selîmê rêçîka Nexşebendî bûye. Malbata Şêx bi zaravê Kurmançî dipeyivin. Lê xelkê Hezanê bi Dimilkî (Zaza) dipeyivin.

Mixabin, di wê demê de Şêx Selîm hevalbendê Dijmin bû. Mela Ehmed jî welatparêzekî germ bû. Ji ber wê yekê, navbera wî û Şêx timî dubendî bû. Lê dîsan jî Melê Xasî, hiç jê pixav nekiriye û bê tirs û bizd li welatparêzîya xwe heta dawiya jiyana xwe domandîye.

Pirtûka Mela Ehmedê Xasî ya ku îro li Kurdistanê bi nav û deng e, "Mewlidê Nebî" ye. Bi tevayî 18 beş û 378 beyt in. Rêz, bi yazde kiteyan dikîşin û qafîyeya her du rêzên beytan jî bi yek tîpê ne. Herweha eynî wek Mewlûda Mele Ehmedê Bateyî ye.

Çimkî cara yekem bi zimanê Kurdî (Kurmançî) Mewlûda Batê hatiye nivîsandin. Di pey wê de, çî mewlûdên ku ji aliyê nivîskarên Kurd ve hatine nivîsîn jî, tevek li gor rewş û pêveçûna Mewlûda Batê hatine çêkirin.

Mamosteyê nemir Cegerxwîn di helbesta xwe ya bi navê "Hozan û Şairên Kurd" de, li ser Melayê Xasî weha gotîye:

*Melayê Xasî Mewlûda Zazî
Bi zarê Zazî çêkirîye, ne Tazî
Cengnama Kurd û Ermen nivîsî
Wek agir berdî me diîsî*

Ev e li vir diyar bû, ku Melayê Xasî ji xeynî Mewlûdê pirtûkek bi navê "Cengnama Kurd û Ermen"îyan jî nivîsiye.

Çewa ku Cegerxwîn gotiye "... ne Tazî", yani ne bi zimanê Erebî ye. Bêguman, wê ew jî bi zimanê Kurdî be.

Lê belê di dema feqîtiya min de, min li deverekê bihîztibû, ku ew Cengname bi zaravê Dimilî ye. Em bi unîd in, ku wê rojekê ew pirtûk derkeve holê û di warê çanda zaravê Dimilî de rêçeke xweştir diyar bike!

Mewlûda Melayê Xasî, cara pêşî di 25 ê Adarê sala 1315 (1898) an de, li Dîyarbekir di çapxana "Lîtografya"yê de çap bûye û 400 jmar derketine. Di van salên paşî de jî, nivîskarê Kurd Malmîsanîj ew ji tîpên Erebî wergerandiye tîpên Latênî. Lê mixabin heta niha jî bi tîpên Latênî wek kitêb li çapê neketiye. Bes wî derbarê Mewlûdê di kovara HÊVÎ, jmar: 4, rûpel: 75-97 an de nivîsiye û wê daye naskirin.

Belam di nivîsara Mewlûdê ya bi tîpên Latênî de, kêm û zêdebûna kiteyan di hin malikan de heye. Çewa ku me li pêş jî gotiye, lazimê xwe tê ku rêz bi yazde kiteyan bikişin.

Ev e me hin jêderk ji kovara HÊVÎ girtin û li jêr nimûneya Mewlûda Melayê Xasî nivîsî, pêşberê xwendevanan kir:

*Ez bi bîsmillahî îbtîda kena
Raziqê 'aman û xasan piya kena*

*Rebbî hemd û şukrî ancax to rî bê
Kîbr û medh û fexrî pêro to rî bê*

*Çende rey bê ma sewabê hemdê ma
Labelê nêrê hîsaban çendê ma*

*Hemd û şukrê to eda qet nêbenê
Ma ser a rebhî ti zanê vînenê
Wazenê ger ma xelasyya tamam
Vatisê ma esselatû wesselam
Rebbena lew lem yekun lutfun 'emîm
Evne Xasî fi'l- Siratî Musteqîm?
.....*

Nivîskarê bi nav û deng, di van herdu malikên li jêr de, tarîxa kutakirina nivîsandina Mewlûda xwe li gor hesabê Ebcedê (Cemel) nivîsiye. Dema ku nivîskar Malmîsanij ew Mewlûd wergerandiye tîpên Latêni, wan malikan jî pişkastiye û reqemên 790, 449, 62, 5, 10: yani tarîxa 1316 (1898) derxistiye. Îcar li vir diyar bû ku, Melayê Xasî li dor 90 salî berê, wê Mewlûdê bi zaravê Dimilî nivîsiye. Malik ev in:

.....
*Fî sittîn we 'eşrîn we selasin mîne'l-mîat
We elfîn hîlalen be'de hecrî Muhammedîn*

*Fe lemma erade kullû şehîdeynî
Fe eşhedtû hetmen hahuna babe ebcedîn.*

'USMAN EFENDIYO BABIJ

Yek ji şairên Kurd ê ku bi zaravê Dimilî nivîsiye 'Usman Efendiyo Babij e. "Bab" navê gundê wî ye û grêdayê bi Swêregê ve ye.

Di zaravê Dimilî de, dema ku "-ij" (-ic, -iz) bi paşîya navan ve tê grêdanê, wî navî dike xeysetnav. Di zaravê Kurmancî de jî, "-î" wî karî dike.

Mesela, Şêx Seîd ji Pîranê ye. Jê re tê gotin Şêx Seîdê Pîranî. Ger bi Dimilî bê gotin, "Şêx Seîdo Pîranîj" e.

Mixabin derbarê ji dayikbûna 'Usman Efendîyo Babîj de, tarîxeke dîyar bi dest me neket. Lê belê li gor agahdariya kovara Hêvî (Jmar: 4, Îlon 1985, rûpel: 98, bi zaravê Dimilî), ew di sala 1932 an de çûye dilovanîya xwe. Û berî dilovanîya xwe, li Swêregê miftî bûye. Babîj, di sala 1903 an de bi zaravê Dimilî mewlûdek nivîsiye û bi navê "Biyîşê Pêxemberî" jî bi nav e.

Nivîskar di sala 1906 an de ji bo liçapxistinê Mewlûda xwe hinartiye Dîyarbekir. Lê mixabin ji ber nikarbûna xwendina tîpan, li çapê neketiye. Piştî Meşrûtiyetê, qaymeqamê Puturgê (Qeza Meletyê) Faîz Beg Bedîrxanî, ew Mewlûd di sala 1908 an de birîye Stenbolê, da ku çap bike. Lê belê li wir jî, nehatiye çapkirin. Piştî Celadet Elî Bedîrxan, ew Mewlûd di sala 1933 an de li Şamê çap kiriye. Mîr Celadet di paşîya wê de, weha nivîsiye: "Min ev Mewlûda ha li ber nivîsta Mela Mihemed Nezîr, kurê Hecî Brahîmê Dêrşewî nivîsand. Celadet Elî Bedîrxan, Şam, 2 Tîrmeh 1933".

Nivîskarê Kurd Malmîsanîj wê Mewlûdê, wek ya Melayê Xasî, ji tîpên Erebi wergerandiye tîpên Latênî û di kovara Hêvî (Jmar: 4, 1985, rûpel: 98-110) de weşandiye. Lê mixabin heta niha jî bi serê xwe, bi tîpên Latênî wek kitêb derneketiye.

Mewlûda 'U.Efendîyo Babîj, bi tevayîya xwe heşt beş in û 196 beyt in. Bi kite û qafiyeyên xwe, wek Mewlûda Melê Bateyî ye. Yanî, rêz bi yazde kiteyan dikişin û qafiyeya her du rêzên her malikê jî bi eynî tîpê ne. Lê belê di nivîsara wê ya bi tîpên Latênî de, di hin malikan de kêm û zêdebûna kiteyan peydadibe.

Ev çend malikên li jêr, me ji kovara Hêvî jêderk kirin û nimûneya Mewlûda 'Usman Efendîyo Babîj ji xwendevanan re nivîsî:

*Bi namê Hûma ez do kena îbtîda
Xaliqê nê 'erd û azmîn yad kena*

*Bibo 'efû gunayê ma vêrdo
Gunehkarey ki 'emrê xo di kerdo*

*Selewatî biwanîn rind û bolî
Biresnên peydê may resûlî
Jew hikayet qal keran to rê bira
Qedrê Mewlûdî bizan ti ci ra*

*Sûka Bexdadî miyan di bî cenên
Zeydê cey nêdîbî kes erbabê dîn
Hem viraşdoxê kitabê xasekî
Lajê mufîdê ke'andê Sêwrekî*

*Yanî 'Usman Es'ed û ti ey qijî
Lajê Hac Eyûb Efendî Babijî*

*Ey û lajî pêr û pîrbanê verî
'Ef kerî ti merdimanê ey berî*

*O ki nuşte kerdo no Mewlûdê ma
Cenneto 'edn û miyandê ci, dî ca*

*A dinê û na dinê di dî necat
Kam ki wend pêxemberî rê esselat*

MIHEMED ELÎ EWNÎ

Yek ji rewşenbîr û nivîskarên Kurd ê bi nav û deng, M.Elî Ewnî ye. Li gor agahdarîya Tarîxa Kurdistan (r: 8) a di nivîsara bi sernavê "Derbarê wergêrê pirtûkê ji Kurdî bi Erebi M. Elî Ewnî" de, ew di sala 1897 an de li Swêregê ji dayik bûye û di sala 1952 an de jî li Qahîre çûye dilovaniya xwe. Navê bavê wî Evdilqadir Ewnî yê kurê Mihemed Elî Axayê eşîreka Dimilî (Zaza) ya li herêma Swêregê ye.

Her çiqas em pê agahdar nebûne, ku Ewnî bi zaravê Dimilî pirtûk an wekî din tişt nivîsîne. Lê di kovara Hawar de, bi bernavkê "Lacê (law) Henê" hin nivîs bi Kurmancî weşandine. Lê li gor ku ji nivîsên wî tê zanîn Ewnî bi nivîsandina bi zaravê Dimilî jî lipikiye.

Belam bavê Ewnî ji ber ku miftiyê Swêregê bûye, wî despêka xwendina xwe pêşî li medresê kiriye û xwendina olî xwendiyê. Piştî ew ji bo bipişvebirin û şareza û pisportiya di xwendina xwe de, çûye Misrê û di Uniwêrsîteya EL EZHER de, xwendina dozde salan di şeş salan de, bi rada yekemîn kuta kiriye. Di pey kutakirina xwendinê de, wî hê bêtir biriya xwe daye ser kar û barên welatparêzî û şixuliye.

Piştî Ewnî xwestiye ku vegere Kurdistanê û di qadê de bixebite. Lê Dewleta Osmanî destûra vegeerê nedaye wî. Îcar ew bi temamî li wir dimîne û li kar û barên xwe didomîne heta dawiya jiyana xwe.

Ewnî ji xeynî lipeyçûna karên siyasî, herweha li ser karên çandî û zimên jî pir xebitiye. Û bi malbata Kamûraniyan re pêwendiyên germ datîne û li wir şuhbeyeka XWOYBÛNê vekirine.

E. Ewnî pir kar û xebatên bêhempa li Misrê kirine, gelek belge û nivîsên derbarê Kurd û Kurdistanê de kom kirine û ŞEREFNAME ji zimanê Farisî wergerandiye zimanê Erebî û pirtûka M.Emin Zekî Beg a bi navê TARÎXA KURD û KURDISTAN ji Kurdî wergerandiye zimanê Erebî. Û cilda diduyan a ku navê wê DEWLET û EMARATÊN KURDÎ ye, dîsan jî Ewnî wê ji Kurdî wergerandiye zimanê Erebî.

Ji pirtûkên E.Ewnî, tenê Tarîxa Kurdistan a ku ji Kurdî wergerandibû zimanê Erebî û piştî jî, KOMAL di sala 1977 an de, wê ji Erebî wergerandibû zimanê Tirkî li nik me heye. Pirtûk, 225 rûpel e.

ŞÊX SELAHEDDÎN

Ev nivîskar û rewşenbîrê Kurd, ku bi zaravê Dimilî pirtûk nivîsiye, herweha şoreşgerê bi nav û denge jî û li Kurdistanê pir hatiye naskirin. Şêx Seaheddîn kurê Şêx Seîdê Pîranî ye û navê diya wî Emîne ye.

Li gor peyivandina Ş.Silhedîn, ku di dadgeheke Tirkîyê de peyivî bû û piştî jî kovara BERHEM, wê peyvê di jmara xwe ya Îlon 1988/3, rûpel: 30-32 de weşandiye ku: Silhedî di sala 1326 an de li Erzeromê ji diya xwe re bûye.

Eger ev tarîx hicrî be, dike 1908 ê mîladî.

Lê belê li gor agahdariya nivîskarê Kurd Malmîsanij, ku di pirtûka xwe ya bi navê "Kurt Milliyetçilixi ve Dr. Abdullah Cevdet", rûpel: 120 de nivîsiye: Şêx Silhedîn di sala 1910 an de hatiye dinê û di sala 1978 an de jî çûye dilovaniya xwe.

Lê ji îfadeya wî ya di Dadgehê de diyar dibe, ku tarîxa Malmîsanij rastir e. Çimkî Silhedîn bixwe weha gotiye: "Dema ku Şoreş bû, ez 15 salî bûm..."

Piştî temartina Şoreşa 1925 an, a bi serokatîya Şêx Seîd, kurê wê yê piçûk Silhedîn jî, nema karibû li Kurdistanê bisitire. Piştê ew jî ji welêt dertê û diçe Îranê. Paşî ji wir diçe Kurdistana Başûr û li wir cîwar dibe. Û li wir Xwendegela Herbiye dixwîne, heta kuta dike.

Piştî gelek xebatên Silhedîn ên siyaysî li Kurdistana Başûr, piştê ew di 29.9.1929 an de şûnde vegeriye Kurdistana Bakûr û heta roja dilovaniya xwe, çî eşkere û çî jî nediyar ji bo azadî û serxwebûna Kurdistanê xebitiye.

Herweha ji xeynî xebata Şêxê nemir a bêhempa di welatparêzîyê de, ewî bi zaravê Dimilî û bi tîpên Latênî pirtûkek jî nivîsiye. Navê pirtûka wî BEYATNAME ye û di sala 1977 an de jî çapê derketiye.

Ev nav li gor pêxeberdana bi zaravê Dimilî (Zazakî) ye. Di zimanê Erebi de "bey'et" bi mana "soz-peyman" e. Li gor zaravê Kurmancî navê wê dibe Peymanname.

Li gor gotina kek Malmîsanij ku ji min re gotibû, Beyatname bi nave-roka xwe agahdariya olî û perestîni dîke, nemaze di rêçîka şêxantiyê de, rê nîşanê merivan dide.

KOYO BERZ

Yek ji nivîskarên Kurd ê bi zaravê Dimilî KOYO BERZ e. Ew di sala 1949 (Li gor gotina wî: 1951) an de, li gundê Mextelê ji diya xwe re bûye. Gundê wî, grêdayê bi bajarê Swêregê ve ye.

Ev nivîskarê hêja, destpêka xwendina xwe ya pêşî li dibistana gundê Anazo (Buyukova) bi zimanê Tirkî kirîye. Di dema wî de, li gundê wan

dibistan tunebû. Wî li Anazoyê heta sinifa çaran xwendîye û paşê çûye li Swêregê di dibistana "Şair Îbrahîm Rafet" de lê domandîye. Piştê dibistana navîn xwendîye û di pey de lîseke pişeyî kuta kiriye.

Piştî kutakirina xwendina Lîsê, wî ji ber tîna jîyana aborî koçê bajarê Edenê kiriye. Piştî ku li wir bi cî bûye, di Teknîkiya Çandinîyê (zîra'et) de dest bi kar kiriye.

Belam ev nivîskarê Kurd, hêj di dema zarûktîya xwe de lawekî pir hêja û jîr bû. Herweha ji bo xebata azadî û mafên gelê Kurd li Edenê jî, di nav refên karkeran de ciyê xwe digire û di Sendîqeya Karkeran de dixebite. Di pey demekurtekê de, ew di "GES-ÎŞ" (Gaz,elektrik,sû işleri) ê de dibe sekreterê malî. Îcar hê bêtir bi rêça sendîqevaniyê li hember koledaran û li hember çîna serdest li şerê azadiyê dom kiriye.

Lê belê ji ber kar û xebatên Koyo Berz, Hikûmeta Tirk semaxê nake û pir nerihet dibe. Ê ew gelek car tê girtin, polîsên dewleta koledar pir lê zordestî û îşkence dikin

Koyo Berz di sala 1977 an de du caran, di sala 1978 an de ducarane û di 1979 an de jî sê caran tê girtin. Lê piştî 12 ê Êlûna 1980, çewa Cunta Faşîst a Tirkîyê ku tê ser hikim, îcar ew ji aliyê Cuntê ve pênc caran tê girtin û gelek îşkenceyên hov ên mexof lê dikin. Piştê wî davêjin hevsê û ceza dikin.

Piştî ku K.Berz tê berdane, dikeve rewşeke wisan xirab de, ku nema êdî dikare li welêt bisitire. Di pey de ew jî bêmecaliya xwe, di sala 1986 an de dertê derve û dest bi jîyana li welatên dereke dike.

Nivîskarê hêja herdu zaravên Kurdî, Kurmancî û Dimilî, herweha bi zimanê Tirkî û Swêdî dizane. Ew di jîyana penaberiyê de, li ser çand û folklorê Kurdî kar dike û bi zaravê Dimilî çîrok û helbest û folklorê dinivîse.

Niha pirtûkeka wî ya çapkirî bi navê "Na Xumxum a" (Stockholm, 1988, 213 rûpel) heye. Di wê pirtûkê de çîrok û meselok û stranên folklorî hene. Herweha pirtûkeka wî ya bi navê "Siyabend û Xecê" jî, neçapkirî heye.

MALMÎSANIJ

Yek ji rewşenbîr û nivîskarên Kurd ê bi zaravê Dimilî û Kurmancî, Malmîsanij e. Wî destpêka xwendina xwe li herêma xwe kirîye, domandiye heta ku lîse kuta kiriye. Piştê li Enqerê, li xwendina bilind domandiy û beşeke unîversîtê kuta kiriye. Piştî kutakirina Unîversîtêyê, Malmîsanij vegeriye Kurdistanê û di dibistanên navîn û lîseyan de li dor heşt salan dersdarî kiriye. Di wê navê de herweha wî ji bo azadî û serxwebûna gelê Kurd jî, karên giranbiha kirinene. Xasma di warê ziman û çanda Kurdî de, pir xebat û kirinên bi nîrx kirine.

Piştî 12 ê Êlûna sala 1980, ku Cunta Faşîst a Tirkîyê sazûmana xwe vegirtiye, Malmîsanij jî mîna gelek keç û lawên Kurd, nema karibû li Kurdistanê bimîne. Ew jî ji welêt dertê derve û diçe li welatên Ewrûpayê cîwar dibe.

Dema ku fersenda wîçêlibe, pêre pêre li Frensayê dest bi xwendinê dike û di Unîversîtêya SORBONê de beşa Zimanê Îranî "Etudes Iranienne" dixwîne.

Piştî demekê, Malmîsanij jî wir çûye Swêdê. Û li Swêdê jî, dest bi xwendinê kiriye û xwendiyê.

Ev rewşenbîrê Kurd, ji xeynî herdû zaravên Kurdî (Dimilî û Kurmancî) zimanê Tirkî û Farişî û Frenşî û Swêdî dizane. Herweha zanîna wî di zimanê Erebbî de jî heye.

Destpêka xebata Malmîsanij a li ser ziman û çanda Kurdî, hê ji sala 1974 an ve çêbûye. Pêşî, pirtûkeka ku li ser tarîxa Kurdistanê hatibû nivîsandin, di sala 1977 an de wergerandiye zimanê Tirkî. Herweha di hin kovar û rojnameyan de, li ser folklor û çanda Kurdî nivîsiye û gelek helbest jî ristine.

Malmîsanij hêj dema ku li welêt bû, dest bi nivîsandina ferhengêka Dimilî-Tirkî dike û hazirî dike da ku li çapê bixe. Lê piştî ku ew li Ewrûpayê bi cî dibe, îcar di wî warî de hê bêtir xebata wî berên zêde dide. Ew hin pirtûk dinivîsîne, hin pirtûk jî Tirkî werdigerîne Dimilî, jî Farişî werdigerîne Tirkî, jî Soranî werdigerîne Tirkî û hem jî di gelek kovar û rojnameyan de, bi awayên curbecûr derbarê Kurd û Kurdistan de meqale û şiroveyan diweşîne.

Pêşî emê li vir, ji xwendevan re pirtûkên Malmîsanij binivîsin:

- (Li vir, me navê pirtûkeka ku bê destûra wî bû, nenivîsî)

- Ferhenga Dimilî-Tirkî: Nivîsandina wê di sala 1984 an de li Parîsê kuta bûye û di meha pêşî sala 1987 an de jî, li bajarê Uppsalayê (Swêd) ji aliyê weşanxaneyê Jîna Nû ve li çapê ketiye. Bêjeyên Dimilî li gor rêza elfabeyê li pêşî ne û bêjeyên Tirkî jî li hember wan nivîsandî ne. Pirtûk bi tevayîya xwe 431 rûpel e û li dor 21 000 î tê de bêje hene.

- Pirtuka bi navê "Yuzyilimiz Başlarında Kurt Milliyetçiliği ve Dr.Abdullah Cewdet" (Welatparêzîya Kurdî ya di Serê Qirnê Me yê Niha de û Tixtor Evdîla Cewdet), bi zimanê Tirkî nivîsîye: Weşanên Jîna Nû, Uppsala, 1986, 124 rûpel e.

- Pirtûka helbestan a bi navê "Herakleitos". Tev helbestên bi zaravê Dimilî ne û 20 helbest in, 53 rûpel e. Pirtûk di sala 1988, 12 ê Êlûnê de li bajarê Uppsalayê ji aliyê weşanxaneyê Jîna Nû ve li çapê ketiye.

- ("Li Kurdistana Bakûr û li Tirkîyê, ROJNAMEGERIYA KURDÎ 1908-1981"). Malmîsanij û Mehmûd Lewendî bi hevdu re, wê nivîsîne. Pirtûk, bixwe lêkolînek e û tê de gelek fotoqopiyên kovar û rojnameyan hene. Ji aliyê Jîna Nû ve, li Uppsala, Adar 1989 an de li çapê ketiye û 309 rûpe e.

Wekî din, hin ji wan kovar û rojnameyên ku meqale û nivîsên Malmîsanij tê de hatine weşandin ev in: Hêvî (Parîs), Devrimci Demokrat Gençlik (Stenbol), Tîrêj (Îzmîr), Armanç (Stockholm), Berbang (Stockholm), Jîna Nû, Çarçira (Stockholm), Beyan (Bexdad), Hawkarî (Bexdad), Ikibine Dogru (Stenbol), Tarîh ve Toplum (Stenbol), Sanat 87 (Parîs), Berhem (Stockholm).

Lê nivîskar di van weşanên ku me gotin de, ji xwe re pir navên cuda-cuda bi kar anîne. Hin ji wan bernavkên wî ev in: Malmîsanij, M.Malmisanli, Pankisar Zerteng, M.Brîndar, Reşan Barîçek, Dewij, M.Dewij, Mehmet Pîran...

BEŞA KURMANCÎ

A- Ev pişk ji helbestvan û nivîskarên kevn yê klasîk û ji hinekên nû yê millî pêk tê.

ELÎ HERÎRÎ

Yek ji yê kevntirîn helbestvan û nivîskarê Kurd, Elî Herîrî ye. Ew di sala 1010 an de li gundê Herîrê hatiye dinê û di sala 1078 an de jî, çûye dilovanîya xwe û li gundê xwe jî, di wargaya xwe ya daîmî de veşartî ye. Lê belê derbarê dema jîyana Şêx E. Herîrî de, pir tarêxên ne wek hev hene. Berê pêşî, emê hin jêderkên cuda - cuda ji xwendevanan re binivîsin:

Pr. Qanadê Kurdo di Tarîxa Edebîyata Kurdî-1 de gotiye, ku: Elî Herîrî "...li gundê Herîrê nehîya Şemdînan sincaqa Hekariyêda sala 400 ê hicrî (yani sala 1009-1010) ji dayka xwe bûye û sala 470 hicrê (yani 1078) çûye rehmetê û hema li wê derê jî hatiye" veşartin.

Dişa Profesorê Kurd gotiye, ku: Aleksandîr Jaba di pirtûka xwe ya bi navê "Recuîl De Notices Et Recîst Kurdes" de nivîsiye, gotiye ku "Şairê Kurdan yê pêşîn Elî Herîrî bûye" û "Dîwaneke Elî Herîrî ya şêran û beytan li Kurdistanê da meşûr û merufe".

Dişa jî Profesorê nemir gotiye, ku: Albert Sosîn di berevoka xwe ya bi navê "Kurdîsche Samlungen (Peterburg, sala 1887, rûyê 275)" de helbesteka Elî Herîrî çap kirîye.

Kovara Hêvîya Welêt jî nivîsiye, ku: "Elî Herîrî di sala 1009 de li gundê Herîrê bûye. Herîr yek ji gundê Bidlîsê ye. Di dema wî de Merwanî karbidestên welêt bûn û Diyarbekir ji xwe re kiribûn serekbajar" û "...di sala 1079 de çûye dilovanîya xwe."

Mamoste Cegerxwîn di Tarîxa Kurdistan-1 de nivîsiye, ku: Destpêka Dewleta Merwanî di sala 374 (984 mîladî) ên hicrî de bûye û di sala 564 (1169-70) an de jî pelîsiye.

Nivîkarê Kurd Ebdulreşîb Êsiv di Dîwana Kurmancî de nivîsiye, gotiye: "Ez dibêjim ku Elî Herîrî di çerxa 10. ê hicrî (16 ê mîladî) de jîyaye. Eger hinek temenê wî ketibe nav çerxa 11. jî, ne dûr e ku bi temenê xwe jî Melayê Cizîrî mezintir be". Û gotiye: "... ji ber ku Şêx Ehmedê kurê wî, di sala 1048 ê hicrî de miriye" (1638).

Herweha mamoste E.Êsiv gotiye, ku: Elî Herîrî li derveyê Kurdistanê miriye û gora wî ne li welêt e.

Bazilî Nikitin di pirtûka xwe ya bi navê "Kurtler" (Çapa Ozgurluk Yolu, rûpel 489, bi zimanê Tirkî) de gotiye: Folklorê Kurdî ya dewlemend, çî dibe bila bibe divê ku nê jbirîrin û di ciyê xwe de ye jî, ku dîroka wî miletî ya nivîsî pir bi dûr dikeve. Çimkî hêj di serê qirnê nehan de, li Şemdinan Elî Herîrî bi Kurdî nivîsiye û Dîwana wî heta bi roja îro jî, bi destnivîs e.

Nivîskarê navdar M. Emîn Zekî Beg, di Tarîxa Kurdistan de nivîsiye, gotiye ku: Elî Herîrî di nav salên 1010-1077 an de li gundê Dêr-Herîrê jîye. Hevdemê eynî qirna hozanê Îranî yê navdar Firdewsî bûye. Dîwana wî bi hêsanî tê famê û bi uslûb e. Helbestên wî nazik û rewan û bi evînî ne (Tarîxa Kurdistan, Weşanxaneya Komal, Temûz 1977, bi zimanê Tirkî).

Belê, nav û dengê Elî Herîrî li Kurdistanê gelek belavbûye. Ew bi navê "Şêx Elîyê Herîrê" tê naskirin. Pir kes, helbest û gotinên wî jber dizanin. Xasma mele û feqe, di civat û caxiyan de jê bi xweşî dipeyivin û pesnê wî didin.

Lê belê îro di Kurdistanê de, agahdariya me bi dîwaneke ku bi navê Elî Herîrî be, tune. Lê bi devikî, helbest û gotinên wî pir digerin.

Di nav destnivîsarên berevokên me de, du bend helbestên Elî Herîrî derketin. Lê ew pêşî, di Dîwana Kurmancî de hatibûne weşandin. Û yek jî wan jî, pêştirê di Tarîxa Edebîyata Kurdî-1 de hatiye weşandin. Û me wan çapên cuda rûqalê hevdu kirin, newekhevî di nav wan de hebû.

Em di wê baweriyê de ne, eger ku lêkolînek li Elî Herîrî çêbibe, wê pir tiştên wî yên ku di tariyê de mane, diyar bibin.

Ji hebestên Elî Herîrî, benda pêşî 16 malikên çarkok in. Rêz bi heşt kiteyan dikişin û qafiyeya asasi "...t" ye. Lê diyar e, ku hin malik ji vê bendê kêr in. Lewra ku navê hozanê nemir di dawîyê de tune.

Benda diduyan, neh malikên çarkok in. Rêz bi heşt kiteyan dikişin û qafiyê "...e" ye.

BEND: 1

"Du qesîdeyên şêx Elî Herîrî"

*Dilê mehzûn kefaret bit
Kî îmşeb taze mîhman têt
Bi mizgînî beşaret bit
Kî mîhman canê canan têt*

*Kî mîhman canê canan e
Li ser çehvê me mihvan e
Bi mala cumleyê xan e
Kî şahê cumleyê xan têt*

*Were ey şahidê şêrîn
Ji îşqa te dil êxstî in
Bi can menzilgehê mîr in
Telebkarê kî sultan têt*

*Telebkarin dîlara yim
Medîm yarî bu wê şa yim
Li bejna er'êrîn daîm
Sîyehmar lê bi colan têt*

*Sîyehmaran kire seywan
Li cotê şubhetê cîran
Ku xas û 'am bibûn heyran
Li cîran enbereşan têt*

*Du zulfên enbereşan in
Du le'lên şekeristan in*

*Eqîq û dur û mercan in
Li hewza Abiheywan têt*

*Ecêb berk e merarî tê
Li seddê qewsê tarî tê
Sîyehpencên xumarî tê
Ji mexmûran du aslan têt*

*Ji mexmûran tu mexmûr î
Bi cibhet Eqreba jor î
Tewafa Beytime'mûr î
Li burcan xwîn bi seyran têt*

*Eqarîb hat û bê hed hat
Li wê burca zeberced ha
Vibala qewsê eswed hat
Li telbê mahîtaban têt*

*Li hîva kewçirîn kamil
Vi ehlan ra nehiştin dil
Û cumle da sefên sunbil
Li hindavê gullîstan têt*

*Gullîstana xwedareste
Li çar etraf dîlan xweste
Bineş û nêrgizan meste
Cinisrî le'l û reyhan têt*

*Reyahîn sosin û werd in
Li Şêx Elyê xerîb ferd in
Werestê ehmer û zerd in
Hero sed car di efxan têt*

*Ji efxanan nemayim têr
Du'agoyê tu ez bê vir
Bibîte şer du esleh dir
Heta vî qasidî can têt*

*Bibîne rûşemalîne
Were hinda vibalîne*

*Ji dest ahan û nalînê
Çi rengferyad ji esman têt*

*Bi feryad û bi hawar e
Ji dest ahan min ew kar e
Me lazim bendeyî jar e
Ji seyîdê çî ferman têt*

*Seyyêdê heq nezer vê ra
Di iqlîman 'elem gêra
Qutara gewheran vê ra
Ji nêv kana bedexşan têt*

BEND: 2

*Dîsa ji nû îşqa berî
Pur enderûn in ateş e
Zulfa muzeyen enberî
De'wa digel xala reş e*

*Xala li dêmê dilreva
Sed rûh û can im bin feda
Sotim gelo çûm tê nema
Terkêm kirin eql û heş e*

*Eql û hişim bûne esîr
Dinya ku geh geh têtê bîr
Dêm şubheta bedra munîr
Zulfa ji werdê bînxweş e*

*Werdan ji nêv zulfan derîn
Şu'la binefsê tê werîn
Bala û qeda er'erîn
Her ban li ser marê reş e*

*Dîsanê hey têt û diçit
Ihyayê emwatan dibit
Wechan mudam nûr jê diçit
Dêm şubhetê şem'a geş e*

*Şem'a şebistanan ew e
Werda gîlîstanan ew e
Sirê di bostanan ew e
Şoxa Herîrî dilgeş e*

*Ecêb letîf û cindî ye
Ezman nizane, Romî ye
Ageh ji îşqbazan nîye
Mest û xumar û serxweş e*

*Serxweşê cama şebetê
Dêm şubhê şem'a zulmetê
Horya di baxê cenetê
Serdarê çendîn mehweş e*

*Mehweş ku westan sef bi sef
Ew hate der Mîsrî di kef
Wan got: "Eliyo la texef"
Me b'mordinê qewî xweş e*

MELE EHMEDE BATEYÎ

Yek ji nivîskar û helbestvanên Kurd ên kevnare, Mele Ehmedê Bateyî ye. Li gorî gotinan, navê wî yê asî Mele Hiseyn e. Lê me nezani, ku ka çima bi navê Ehmed hatiye navdarkirin.

Mele Ehmed, bi gundê xwe yê Batê hatiye navdarkirin. Lewra ku jê re tê gotin Mele Ehmedê Batê (Yan jî Bateyî).

Pr. Qanadê Kurdo nivîsiye, ku A. Jaba gotiye, û herweha Mîr Celadet Elî Bedirxan jî di HAWARê de wisa nivîsiye, ku: Mele Ehmedê Bateyî di sala 1417 an de li gundê Batê jî diya xwe re bûye û di sala 1491 ê de jî çûye dilovanîya xwe.

Lê kovara HÊVIYA WELÊT (r: 65) nivîsiye, ku Melê Batê di sala 1465 an de çûye dilovaniya xwe.

Û nivîskarê bi nav û deng M.Emîn Zekî Beg jî, di Tarîxa Kurdistan de nivîsiye ku: Melê Batê di nav salên 1417-1495 an de jiye û ji Batêya grêdayê bi Hekariyê ve ye. Navê wî yê rastî Ehmed e, bi rada edebî ya diduyan Dîwan û Mewlûdeka wî, du pirtûk hene. Mewlûda wî, A. Von Le Coq (1903 - Berlin) û piştê di sala 1906 an de li Misrê Kurdîzade Ehmed Ramizê Licî çap kirine (Tarîxa Kurdistan, weşanxaneya Komal, Temûz 1977, rûpel: 181 - bi zimanê Tirkî)

Melê Batê, bi esl û koka xwe, ji eşîra Ertûşîyan e. Ew Eşîr, di navbera Hekarî û Wanê de cîgir e. Lê gundekî din jî bi navê "Batê" li hêla Midyadê heye. Û hin kes dibjin ku: Mele Ehmedê xwediyê Mewlûda Kurmancî ji vê Batê ye, ne ji Batêya Hekariyê ye!

Vê hozanê dilovan ê granbiha nêzî 500 salî berê, bi zimanê Kurdî (Kurmancî) ji mere pirtûk û helbest nivîsîne. Pirtûka wî ya herî bi nav û deng, ku her kes dinase Mewlûda Kurmancî ye. Belê tê gotin, ku dîwaneke wî jî heye. Her çiqas ku ew dîwan îro li holê nayê dîtin jî, lê gelek helbestên wî hene û bi zargotinî têne gotin û di nav xelkê de digerrin.

Gelo wê ew helbest ji dîwana ku dibêjin bin, yan wê yên derveyê wê bin? Lê dibe ku ew dîwan, berî ku bi pirtûkî derkeve, ji hevde ketibe û helbestên wê teko teko belavbûbin!

Çewa ku me li jor got, berhema Mele Ehmedê Bateyî ya herî bi nav û deng, dîyar e ku Mewlûda Kurmancî ye. Mewlûd heta niha pir caran û li gelek deveran, di demên cuda cuda de -bi tîpên Erebi- li çapê ketiye. Lê cara pêşî, me wê ji tîpên Erebi wergerande tîpên Latênî û di sala 1987 an de, ji aliyê Roja Nû ve li bajarê Stockholnê hate çapkirin. Ew çapa me ya bi tîpên Latênî 19 beş, 582 beyt û 63 rûpel in.

Ev çar bend helbestên Batê ku me li jêr nivîsîne, di nav destnivîsarên berevokên me de derketin. Lê mixabin ji bo ku ew fotoqopî bûn, li hin deveran nedihate xwendin. Ji ber wê yekê, me ew ciyên wisa niqut danîn. Hem jî, me wan beytan bi rawşa di nivîsara bi tîpên Erebi de, bi Latênî nivîsîn.

Belam, nikla xwendina van helbestan pir xweş e. Hemû bi kêş û qafiyeyê ne û rêz hemî bi kitejmar in. Di çend ciyan de, hin rêz bi zimanê Erebi hene. Me wan bi nimre kir û di dawiyê de Kurmanciya wan nivîsî.

Benda pêşî, heft malikên pêncok in. Rêz bi 14 kiteyan dikîşin û qafiyeya asasi "...n" ye. Bateyî, vê beytê li ser Mihemed Pêxember gotiye.

Benda diduyan, pênc malikên pêncok in. Rêz bi 15 kiteyan dikîşin û qafiyeya asasi "...t" ye. Mîna ku wî vê hebestê, li ser evîndareka xwe gotibe.

Benda sisiyan, 39 malikên çarkok (çarîne) in. Me vê bendê bi "a" û "b" kire du cî, lewra ku qafiyeya wan ne yek e. Lê belê naveroka herdukan jî, mîna hev in û li ser Mihemed Pêxember hatine gotin. Rêz bi heşt kiteyan dikîşin, di beşa "a" de qafiyeya asasi "...ê" ye û di beşa "b" de jî, "...r" ye.

Benda çaran, heft malikên pêncok in. Rêz bi 15 kiteyan dikîşin û qafiyeya asasi "...u" (tu) ye. Hozanê hêja, vê helbesta evîniyê di pêneîsaliya xwe de gotiye. Mîna ku ew bûbe evîndarê keçêke Suryani û li serê gotibe, wisa ristiye. Lê belê wî, Keçê ji xwe re çardesalî hesabandiye.

BEND: 1

"Çend qesîdeyên Mela Hiseynê Bateyî r.l."

*Ey ne'tê tu ez 'ersî heta ferşê şehî ra
Ey pertewê nûra te cehangeşte munîra
Ey Seyyîdê alem bike perwayê esîra
Ey tacê serê şahan û sultan û emîra
Qed kane lekel fezlu lekel cûdû kesîren (1)
Ursîlte îlel xelqî beşîren we nezîren*

*Taha! tu resûlê Melikê 'ersê 'ezîm î
Der behrê cemalê tu tenê durra yetîm î
Lûlûsîfet î der sedefê behrê Kerîmî
Ehsentir î ez Yûsîfê siddîq ê helîmî
Ma kane leken'nasu şebîhen we nezîren (2)
Ursîlte îlel xelqî beşîren we nezîren*

*Ey serwerê dîn, mehbete ayatê mukerrem
Îsmê te li hindî suhûfan bûye mufexxem
Lutfê te şeyatîn ji sema kime mureccem
Ger dê tu nebûya, nedîbû çerxê mu'ezzem
Tûba li men esfeqte lehû kunte mucîren (3)
Ursîlte îlel xelqî beşîren we nezîren*

*Ey le'lê lebet 'ezmê remîmî dikî ihya
Coşan û xuroşan ji firaqa te ne derya
Ber şewqa ruyê tu bûye sergeşte Sureya
Herçî ku bi şer'a te 'emeldar e di dinya
Kanet lehum-ul xuldu herîren we serîren (4)
Ursîlte îlel xelqî beşîrem we nezîren*

*Fexra melekên padîşehê text ê Medîne
Yek lehze gîha erşê xeraman bi meşîne
Neh çerxê felek bo te ne sergeşte evîne
Xelkê ku neênî bi te îman û yeqîne
Têk bûne xesaret we se yeslewne se'îren (5)
Ursîlte îlel xelqî beşîren we nezîren*

*Baranê selatan ji Xweda subh û 'eşîya
Ber Seyyîdê muxtar ê resûlê 'Erebîya
Ber al û we eshabê Hebîb ê qereşîya
Siddîq û çî Farûq û çî 'Usman û Elîya
Kanû leke fid'dîni mu'înen we nesîren (6)
Ursîlte îlel xelqê beşîren we nezîren*

*Ey Seyîdê alem senedê nûra hîdayet
Hêvî dikîtin em ji te ey sedrê rîsalet
Mehrûmî negêrî me ji dîwana şefa'et
BATÊ bi cehennem roja qîyamet
Qed kunte lehu semme şeft'en we zehîren (7)
Ursîlte îlel xelqê beşîren we nezîren*

BEND: 2

*El wefayî wesla canan xemzîdara min nehat
Ya tu qelbê aşiqan î, gulnîgara min nehat
Mam di qeyda derd û daxan xemgusara min nehat
Subhe nabit wê şevê dengê menara min nehat*
.....

*Derd û dax im, bê qerar im, bê bihar im, bê çîmen
Bê hebîb im, bê tebîb im, hem xerîb im bê weten
Şubhê Yaqûbî ji işqa Yûsifê guldîrehan
Mûnisê derd û xeman im sakîne beyt-ul hezen
Tar û mar im, întîzar im, şehsiwara min nehat*

*Pertewa şem'a cemaî, min disojît dem bi dem
Iştîyaqa zulf û xalan têk kirim deryayê xem
Dame ber pêça fîraqê, weslê qet nakit kerem
Ma mededkarê me bit "Înna Fetehna" subh û dem
Werne, sotim ateşê dil, şehriyara min nehat*

*Şubhemestan im weku dîwane ez dîwaneser
Badeoş im, pîrxuroş im, bêyîhoş im derbîder
Hesret û hicrîn keser mehbûb û xeyrîn bîn'nezer
Bîl fîraqê lî'ttelaqî bê sikûn in ta seher
Xwabê nûşîn ba ezîz im, dîlnîgara min nehat*

*Meclisa bê saz û hey-hey, min nevêt naçimeyê
Bê def û bê çeng û bê ney, min nevêt naçimeyê*
.....

*Bezmeya bê yara BATÊ min nevêt naçimeyê
Bê fîraxet yara BATÊ 'eşwekara min nehat*

BEND: 3

A

*Muhemmed seyyîdê alem
Şefî'ê roja mîzanê
Çiraxa dîdeyê Adem
Xwedanê wehy û Furqanê*

*Xwedanê wehy û Tenzîlê
Bi eqlam û bi tehwîlê
Qelem da nexxa Incîlê
We ma Tewrat di xeclanê*

*Çi Incîl û çî Tewrat in
We mensûx in we muxlat in
Bi wan navan musemmat in
Hukum çû kenzê Rehmanê*

*Bi hukmê Seyyêdê mirsel
Nebîyyê axîr û ewwel
Betal kir dîneha mucmel
Bi ayatê bi Qur'anê*

*Bi ayatê bi tewhîdê
Ji teşrîfê û temcîdê
Şeva xurrem ji tewlîdê
Senem hûr bûn di pûtixanê*

*Nigûnser bûn senem aciz
Ji tewlîda gula qirmiz
Bi Kisrayî giha mu'ciz
Tezelzul kefte Eywanê*

*Bûye mizgîn li diyayê
Şukufte werdê re'nayê
Ji baxê îstefeynayê
Qureysî eslê însanê*

*Qureysî bû penahê dîn
Xwedanê sureyê Yasîn
Şivanê godekê nûrîn
Melek hatin di fermanê*

*Melek hatin bi te'cîlî
Du şeq kir sîne Cibrîlî
"Elem neşreh" di Tenzîlê
Dikit tewdîh û tibyanê*

*Xwedanê text û "Lewlak" e
Seyarê heftî eflak e
J'erşê ta merkeza xak e
Ji bo wî hate kêşanê*

*Ji bo wî çêbû ev alem
Nebî bû, hêj herî Adem
Di exbarê weku xatem
Çiraxa ehlê îmanê*

*Çiraxa ruhnîya ummet
Ji bo te çêbû ev xilqet
Fetahê dergehê cennet
Emûrê sedrê dîwanê*

*Emûrê textê 'uqbayê
Siha wî darê tûbayê
Xwezî carek li dinyayê
Bidîta min di wê anê*

*Di wê anê û hînê bû
Dilêmu mustaqê dînê bû
Li dergahê Medîne bû
Resûlê Haşimî kunê?*

*Resûlê Haşimî sabir
Hemiş Taha hemiş haşir
Dil û canê me bû agir
Ji nar û pêtê hîcranê*

*Çi nar û pêtî da ser me
Evîna te qewî germ e
Du çavan pê bikim surme
Ji toza Rewzê astanê*

*Ji toza wê derazîne
Dikim feryad û nalîne
Xwedê çêkit di wê hînê
Wisala lutf û îhsanê*

*Wîsala Seyyîdê ehab
Xwedanê mînber û mîhrab
Muyesser bân li min esbab
Mi can avête meydanê*

*Mi can bada fîdayê te
Tenim xaka serayê te
Zeban weqfa senayê te
Dilê min ebî fermanê*

*Dilim qendîlê Rewzê bit
Lebim mîzabê Hewzê bit
Ji ehlê sidq û fewzê bit
Ez im muhtacê xufranê*

*Du alem pêkve muhtacê
Ji bo wî hate îracê
Şeva ew çaye Mî'racê
Çi xubul kefte Eywanê*

*Çi xubul hate ez Xebra
Sedayê Gunbeda xedra
Kî "Subhanel'lezi esra"
Ji Qudsê hate Dîwanê*

*Ela (ey) Seyyîdê sefwet
Tu roja heşr û pîrfitnet
Bibêjit ummetê "ummet"
Fekende ser wê çewkanê*

*Fekende ser bîya derbey
Dikim hêvî ji mîrî hey
Şefa'et kî ji bo BATEY
Bide ber zillê sîwanê*

B

*Hilo rabe Ebu'l Qasim
Hilo ey qasidê ekber*

*Hilo fexra benî Haşim
Hilo rabe tu yî rehber*

*Hilo ey seyyidê alem
Hilo ey mefexerê Adem
Ji Rewzê ra bibî xatem
Ji nav wê merqeda enwer*

*Ji nav wê merqeda nûrîn
Hilo Taha, hilo Yasîn
Ji dûrî sotin em miskîn
Hilo mehderçiyê mehşer*

*Hilo carek di hîne da
Ku da nûr çit di Çîne da
Heta kengê d'Medîne da
Nîqab poşî nîqabê l'ser*

*Nîqab û perdeya vê-
Li mehcûran dem û gavê
Ji zehmet lê bikin avê
Şefa'et kî ji bo mehder*

*Tu yî xwahê şefaafî
Siviksaz î, munacat î
Hilo nûra hîdayat î
Îmamê mescid û mînber*

*Îmamê enbîyan î tu
Li Qur'anê xwedan î tu
Yeşînem xweşşivan î tu
Şivanê ummetê yekser*

*Şivanê esherê gulbav
Hilo ey nêrgîza têrav
Xedenga 'eşweyê pirtav
Bike ez kâsewa 'enber*

.....
*Xwedanê qabeqewseyne
Li ser çavên me ne'leynê*

Bite, ey da'îyê serwer

*Tu yî da'î hebîbul'lah
Fîraqê sotin em wellah
Terehhem ya Hebîbel'lah
Li mehcûran hilo binger*

*Hilo carek ji wê xakê
Seyarê heftî eflakê
Belê sultanê "Lewlak"ê
Tu yî ey saqîyê Kewser*

*Ela ya eyyuhes'saqî
Xwedanê 'ehd û mîsaqî
Hilo swarê li Boraq î
Here pêş Xaliqê ekber*

*Here pêşî Xwedayê me
Rehîm û rehnumayê me
Şefa'et ke xetayê me
Li dîwanê bike mehder*

*Bike mehder li dîwanê
Di roja heşr û mîzanê
'Efû kin me ji 'isyanê
Nebin şermende, ey serwer*

*Di roja heşrê pir hey-hey
Hezaran pey li ser yek pey
Bi koma ra biya BATEY
Xwedan bexşî bi rewbogzer*

BEND: 4

*Subh û êvarê şeva terî şemala kê yî tu?
Leyletulqedr û Berat in nûra mala kê yî tu?
Çîçeka baxê Îrem şoxbejn û bala kê yî tu?
Bo Xwedê kî bêje min kanê şepala kê yî tu?*

Dêm kitêb e, zulfî haşî, şerhê halê kê yî tu?

*Dîlbera gerdensêfîqî danuwa durr a Eden
Nazik û mewzûnletîfî, nexlîya selwa çemen
Gullîbas î, gulqiyas î, gulenî, gulpîrehan
Ahuya deşta Tetarê, rehzena eska Xeten
Horîya baxê bihiştê çavxezala kê yî tu?*

*Qîblegaha aşîqan î, şengela ebrûzirav
Hate burca şanuşînê sed melayik çûn silav
Dax û kovana evînê sofî canê min tevav
Extera subha se'îd î, reşrihana tabelav
Fulfula Hindûsitanê zulf û xala kê yî tu?*

*Ew çî dêm e şahebax e, gulşena dar-ul qerar
Sed hezaran nal û awazên (dî) bulbul çarkenar
Helqe pê da best û hatin 'eqreb û îlan û mar
Nêrgîza şehlaşepal î, asimîna murxîzar
Lebxemûşê meyfiroşê dêmpeyala kê yî tu?*

*Pencî salî, şehlewendê keştîme çaha resed
Min nizanî çerxîdêm e tê heye burca esed
Çengelek avête dil kun kir li min, dad û meded
Qelbekî hişk û sefalîn min divêt can tê ebed
Şah li textê dîlberê fikr û xiyala kê yî tu?*

*Sefhe kêşa katibê xeybê ji nûra Layezal
Xalek e wa l'gerdenê mislê berê reş mah û sal
Sed hezaran rukbe hacî tèn tewafa zulf û xal
Netrik û şetrî û îlan dane ber bayê şemal
Laubalî çardehhal î, çardesala kê yî tu?*

*Şehkitêb e min divêt behsê mehebbet bît'teman
Sed tilism û sihri tê da pêkve Suryanî meqam
"Ebced" a işqê mi xwend û eqlî wenda kir û mam
Horîya baxê bihiştê tûftîya tawusxeram
Xeyrî BATÊ padîşaha min delala kê yî tu?*

Rêza diduwan di her heft malikên bi zimanê Erebî, eynî ye. Bitenê me wê di cara pêşî, mane kir.

1- Bêguman qencî û cwanêrî li nik te pir heye. Tu, bi bal xelkê ve ji bo pêagahdarkirina bi xweşî û tevgera bi ihtiyah hatî hinartin.

2- Mîna te û di şûfê te de, hîç kes nebûne.

3- Peyva xweş ji wî kesî re be, ku te lê şefqet û mikafatê kir.

4- Bû ji wan re di bihiştê de textê ji hevrîşim.

5- Tev bûn xisar û wê bigîjin alava êgir.

6- Bo te bûne piştekan û alîkar di dîn de.

7- Semme: Di zimanê Erebî de bi gelek maneyan tê: Jehrî, li wir, baq-ek giya, piştire, jar, û hwd. Lê Bateyî weha dibêje:

Da ku Batê nekeve dojoyê, tu (Yanî Mihemed Pêxember) jê re bibî piştekan û mehdertiya wî bikî.

MELE EHMEDE CIZÎRÎ

Yek ji helbestvan û nivîskarên Kurd ê bi nav û deng, Mele Ehmedê Cizîrî ye. Ew di sala 1570 de, li bajarê Cizîra Botan ji diya xwe re çêbûye û di sala 1640 î de jî, çûye dilovaniya xwe û li nav Bajêr di bin qubeyeka Mizgefta Sor de veşartî ye.

Navê wî yê asasî, Şêx Ehmed e. Navê bavê wî Şêx Mihemed e û ji eşîra Bextîyan e. Lê navê wî yê menşûr, Melayê Cizîrî yan Melê Cizîrî ye. Bernavkê wî yê menşûrtir, ku wî di helbestan de ji xwe re bi kar aniye, NÎŞANÎ ye. Herweha "Mela" û "Melê" jî, di hin helbestên xwe de gotîye.

Melê Cizîrî, serê pêşî destpêka xwendinê li nik bavê xwe kirîye. Di pey de li Hekariyê, li Amêdîyê û li Dîyarbekrê xwendîye. Heta tê gotin ku, wî li gundekî Dîyarbekir ê ku bi navê "Sitrabas" bû, ji dersdarekî bi

navî Mele Taha destûrnama xwe wergirtiye. Û piştî li gundê Sirba meletî kirîye.

Di pey meletîya li Sirbayê de, ew çûye li bajarê Heskîfê (Hesenkê) ders daye feqîyan û li wir destûrname daye gelean.

Îcar piştî ku Mela ji Heskîfê çûye, li bajarê Cizîrê cîwar bûye û heta bi dawîya jiyana xwe dersdariya Mizgefta Sor kiriye. Herweha dest bi nivîsandina eseran kiriye, gelek pirtûk nivîsîne û beyt û helbest nivîsîne.

Belam ji roja wefata Melê heta bi îro jî, gora wî jî xelkê Kurd re wargeya armanc û ramana ye. Hergav xelk diçin ser wî tewaf dikin û daxwaza gihaştina mexsed û armancên xwe jê dipên.

Ango lazîmê xwe nayê, ku em li vir derbarê Melayê Cizîrî de zêde binivîsin. Çimkî piraniya Kurdan, ji nêz ve wî dinasin û jê re radiwestin. Heçîka ew, serbilindiya me ye û wek tava rojê ye li asîmanê Rojhilata Navîn diçirise. Herweha Cizîrî pîrê hozanvaniya Kurdî ye, lewra ku bûye qada lêkolînê, ji gelek gerok û lêkolvanên biyanî re jî.

Derbarê dilovanîya Melê de, hin tarîxên cuda cuda hene. Çewa ku Pr. Qanadê Kurdo di Tarîxa Edebîyata Kurdî-1, rûpel 90 de nivîsiye, gotiye ku: Aleksandîr Jaba gotiye Melayê Cizîrî "... di tarîxa pêncsed û çilîda (1145-6)" çêbûye û "... di tarîxa pêncsed û pêncî û şeş merhûm bûye (1160-1161)"

Dîsa li gor Profesorê Kurd: "Edebyatnasê Kurd Eladîn Secadî li kitêba xwe 'Mêjûyê Edebê Kurdî da dinivîse, ku 'Melayê Cizîrî di sala 1407 da hatîye dinyayê, di sala 1418 da mirîye".

Û Pr. gotiye ku: "Wezîrê Nadîrî dinivîse, ku Melayê Cizîrî di sala 1101 hatîye dinyayê, di sala 1169 mirîye".

M.Emîn Zekî Beg di Tarîxa Kurdistan de nivîsiye ku: Tarîxa jiyana wî (m.Cizîrî) her çiqas rast ne kifş e jî, lê meriv kare qebûl bike ku di qirnê şeşan ê hicrî de jiye. Û E.Zekî gotiye: Dîwana wî di sala 1904 an de li Berlînê hatiye çapkirin (Tarîxa Kurdistan, weşanxaneya Komal, Temûz 1977, rûpel: 181 - bi zimanê Tirkî)

Kovara Hêviya Welêt jî, di rûpela 65 an de nivîsiye, ku: "Melayê Cizîrî di sala 1002 an de li Cizîrê hatiye gêtîyê (dinê)".

De lêbelê, dema ku min û heval M. Emîn Narozi di sala 1986 an de Dîwana Melê wergerande tîpên Latênî, di beşa destpêkê malika şeşan de, li gor hesabê Ebcêdê (Cemel) tarîxa dayikçêbûna wî derket, ku 980 (1570) ê yê hicrî ye. Jxwe pir kesan, tarîxa dilovanîya wî bi helbesteka Feqîyê Teyra rast dêrandine, ku 1050 (1640) ye (Dîwana Melayê Cizîrî, Çapa Latênî, rûpel: 21-22)

D.N.Mackenzie jî, herweha tarîxa mirin û jidayikbûna Cizîrî, bi 1570-1640 î diyar kirîye û di "Mela-ê Cizîrî and Faqî Tayran, Şêxê Sen'an, Feqê Teyran, Weşanên Roja Nû, Stockholm 1986 rûpel 26" de nivîsîye.

Pirtûka Melê ya herî navdar, Dîwan e. Ev yek diyar e, ku heta niha 13 caran li çapê ketîye. Her çapek jî, bi navê yê ku çap kirîye bi nav e. Çapên wê ev in, ku me li jêr nivîsîn:

1- Dîwana Ehmed Mihemed Zivingî.

2- Dîwana Taha Ebabekir.

3- Dîwana Maî.

4- Dîwana Fon Martîn Hartman.

5- Dîwana Bexda (Elî Ewnî).

6- Dîwana Evdiselam Mûrad Nacî.

7- Dîwana Mihemed Şefîq Ervasî.

8- Dîwana Hewlêrî.

9- Dîwana Mistefa Qeredaxî.

10- Dîwana Sadiq Behaedîn.

11- Dîwana Hejar (bi şerha zaravê Soranî).

12- Çapa Bênav. Ew çap di nav salên 1980-85 de li Tirkîyê derketîye û xwediyê wê ne kifş e.

Ev çapên ha li jor, tev jî di çaxên başqe û li deverên cuda cuda, herweha bi tîpên Erebi derketine.

13- Çapa Latênî: Ev Çap, gişt bi tîpên Latênî ye. Çewa ku me li pêş jî got, min û heval E.N. me bi hevdu re wergerandibû tîpên Latênî û "Çapa Bênav"jî pê re, herdu bi cidekî, dabû çapkirin.

Ev du bend helbestên Melayê Cizîrî ku me li jêr nivîsîne, di nav dest-nivîsarên berevokên me de bûn. Lê belê ew di Dîwanê de tune ne. Ew herdu bend, berê di Dîwana Kurmancî de jî, bi destên Evdîlreqîb Ûsiv, li Îraqê, hatinbûne weşandin. Lê di nav herdu nivîsaran de, hin cudayî diyar dibe

Benda pêşî, deh malikên çarkok in. Rêz bi heşt kiteyan dikişin û qafiyeya asasi di rêzên çaran de "...n" ye.

Benda diduyan, 15 beyt in. Rêz bi 14 kiteyan dikişin û qafiyeya asasi "...e" ye.

Bendeke sisiyan jî heye, lê ew bi navê "Texmîsa Mele Yasîn" e. Ew li pey "Bend:2" tê. Pênc malikên pêncok in û rêz bi 16 kiteyan dikişin.

BEND: 1

"Sê qesîdeyên Melayê Cizîrî. Di Dîwanê de nîn in"

*Ey dil were weqt û mecal
Da kin senaya hindîyan
Ebdal bibin hem laubal
Dîsa ji dest wan xemrîyan*

*Dîsa ji dest wan sorgulan
Pircan ji xala fulfulan
Perde ji tayê sunbûlan
Bend bûm bi dava bendîyan*

*Bend bûm bi dava enberîn
Şaha ji bin perda berîn
Rengê sîyah jê ku birîn
Da bête cengê cundîyan*

*Da bête ceng û herb û şer
Zulfan ji qewsê bê weter
Têk daxwurên Turk û Teter
Deng tete nêva sitîyan*

*Sotime dêm ez bûm mudam
Çûne ji dest eql û we fam
Mecnûnî ez sehrameqam
Dil kefte zarê efrîyan*

*Efa li ser wa silsilîn
Reşmar ji durcan kemilîn*

*D' ber da binêr baxê gulîn
Daîm xiyala hebsîyan*

*Mehbûs im ez zindanqefes
Şaha ji min girtin hewes
Zaxa ji dêm rengê weres
Mexlûq ji miskê cismîyan*

*Mexlûq ji misk rengê cesed
Dendan û lêv le'l û bered
Bê wa nîye ew reng çu qed
Di mexrib û di şerqîyan*

*Nîne di şerq ew rengzerî
Îsanek e mislê perî
Mewla ji nûrê afirî
Natêt ji wê din wesfîyan*

*EHMED mebe cewr û cefa
Tu terk meke emrê Îla(h)
Lew aqîbet wê bin fena
Bigre terîqa şer'îyan*

BEND: 2

*Îro ji cemala te dilê min bi birîn e
Ellah çi hebîb î,çi tebib î,vêkewîne*

*Mislê te ne Adem û ne Îbrahîm û ne Nûh
Yûsuf bite mehbûb û li Yaqûbî şêrîn e*

*Xeyrî te nehin der sedefê behrê wicûdê
Lew lazime em qesdê bikin rahê Medîne*

*Gava ku tu hatî bûye ruhneyî li her ca
Êdî me nedî zulm û xerabî veşîrîn e*

*Ger dê tu nebuya nedibû çerxê bedayîr
Sergeşte ji şewqê te,tenê ne melekî ne*

*Carek tu nezer ke minê miskîn ê xerîb e
Berde me ji hebsê, û ji zindanê derîne*

*Mî'racê digel kes nebûyî sedrê rîsalet
Qasid ji Xwedê bo te ye Cirîlê emîn e*

*Bo-Bekr û Umer herdu ji huba te dinalin
Meqtûl ji fîraqa te çî Osman û Elî ne*

*Îsmê te ye mektûbe digel îsmê Xwedayî
Çend muznib û 'asî bi wî navî xefîrî ne*

*Fehmê min e qasir û neşim wesfê eda kim
Meddah ji tu ra Xaliqo hindî melekî ne*

*Daîm ji xiyala te me sed nale di dîl da
Lewra ji mîsala te çu sorgul me nedîne*

*Zalim veşêrî kufre nema qet di dinê da
Cennet bi wê remzê xemilîn hor û perî ne*

*Şems û qemerê şûle ji ruyê te vedabû
Ya mûm ji te bû mûm û şemalê ji ayîn e*

*'Eksê ji ruhnê te şeb û rojan we dixwazin
Hindî ku hene xemleyê mîr'at û ayîne*

*Carek tu şefa'et ke bi navê xwe ji bo min
Lewra ku MELÊ xeyrî te îmdadî çunîne*

MELE YASÎN YUSRÎ

Ev benda li jêr "Texmîs" a Mele Yasîn Yusrî ye, ku bi helbesteka Me-
layê Cizîrî re ristiye. Texmîs bi mana pêncok e. Ev yeka han di nav ho-
zanan de bi vê rewşê tê bikaranîn: Hozanek pêşî sê rêz beytên xwe
dinivîse û di pey de jî, du rêz ji beytên hozanekî din dinivîse. Bi vî away,

ji wê malika pêncrêz re tê gotin "texmîs". Yan jî, hin caran, hinek hozan çar rêzên xwe dinivîsin û di pey de rêzeka hozanekî din dinivîsin.

Îcar xwedivê ku beytên hozanê nûnivîsî û beytên hozanê kevn tev bi yek nîklê bin û kêş û qafîye û kiteyên wan mîna bin hevdu, yanî li hevdu bixwin.

Belam ev texmîsa li jêr, li gor rewşa nivîsara wê ya bi tîpên erebî dide xwîyakirin, ku di her malikê de wê çar rêz yên Mele Yasîn Yusrî bin û wê ya dawî jî, ya Melê Cizîrî be. Lê belê di malika herî dawîn rêza sisfyan de navê "Yusrî" tê û di rêza pêncan de jî navê "Mela" tê. Îcar me nezani ka di vê texmîsê de çend rêzên pêşî yên Mele Yasîn in û çend rêz ji paş ve yên Melê ne.

Lê ji xeynî vê pêncoka li jêr, dibêjin ku Mele Yasîn gelek helbest û tiştên din jî nivîsîne. Lewra carekê feqîyekî wî bi navê Salih gote min, ku wî tesfireke Quranê jî, bi zaravê Kurmancî nivîsîye.

Yusrî, bernavkê Mele Yasîn e. Ew meleyekî pir jêhatî û zanayekî bi ser xwe re bû. Merivekî nefspiçûk û beşervekirî û bi kêf bû, xelkê ji xerbdana wî pir hez dikir. Herweha wî temenê xwe bi dersdana feqîyan re bihurandiye û bi esl û azbata xwe ji eşîra Badika ye. Lê belê ew gelek salan bi meletî li gundê Sergewra maye. Lewra ku jê re dibêjin "Mele Yasînê Sergewrî".

Mele Yasîn ji Tirkîyê re eskerî nekiribû. Îcar ew ji esker û cendirman pir ditirsiya. Dema ku hinek Kurdên esker ên Tirkîyê jî ku bi iznê, ji eskerîyê dihatin malên xwe û ew çav bi wan diket, hema direvîya û diçû xwe di nepenîyan de vedîşart. Serpêhatiyeka wî ya menşûr heye, weha dibêjin:

- Carekê, belafireka Tirkîyê hatiye bi ser gindê wî re bihuriye. Çewa ku Mele Yasîn çav pê dikeve, hema şaşika xwe ji serê xwe dike û dixê bin ebaya xwe vedîşêre. Hinek jê, sedemê veşartina şaşikê dipirsin. Ew dibêje:

"Ne, we zilma van Romîya nedîtîye! Hem şaşik qaçax û hem jî ez qaçax û eskerên Tirk ji jor ve min dibînin! Lê ku hema peya bûn?"

Mele Yasîn, bi gumana min, di paşîya sala 1971, yan jî di serê sala 1972 an de miriye. Dema ku ew mir, temenê wî li dor 90 salî hebû.

Bend: 3

"Texmîsa seydayê mele Yasîn Yusrî ber xezelê Melayê Cizîrî"

*Senaberqa tecellayî li can û dil ekis daye
Li ser şem'ê sîfetperwane min zû can û dil daye
Ji zewqa badeya camê hiş û eqlê mi wenda ye
Ji neş'a badeya saqî dilê mecrûhî şeyda ye
Ji şewqa dîtina saqî demûr û dil mucella ye*

*Nezer carek bide sofî bi çavê min ku dûrbîn e
Li nazê dîlber û yarê sîfethorî ku min dîne
Bi vê se'yê w sulûk û ta'etê saqî mexapîne
Were sofî musulman be bi saqî secde bîne
Ku sûret mezherê zat û sîfatê Heqte'ala ye*

*Bike teqwîmî dilyekta be der sir û 'elanî da
Sebir kin ber cefayê dil di vê seyra me'anî da
Ji ne'leyna qedemê der di işqa cewheranî da
Dilî er tê meke gazî cewaba "Lenteranî" da
Ji ber fikrê di Mûsayî dilê min Tûrîsîna ye*

*Dilo ger te dibê carek ji tenzîmatê ekwanî
Bikî seyrê di etwarê heqîqet seyrê rûhanî
'Urûc kî tu li eflak û semayê ilm û irfanî
Bixwaze gewhera işqê bi terka emrê nefsanî
Eger cuz'ek ji me maye yeqîn neqşê Heyûla ye*

*Buhar e weqtê seyranê ku nesrîn û gulê geş tèn
Were ey 'endelîbê dil sedayê bulbulan xweş tèn
Mebe mehzûn çu YUSRÎ lew perî mestane û weş tèn
Seher her ro li meyxañê xerab û mest û serxweş tèn
MELA uzrê te meqbûl e ku dîlber mahîsîma ye*

FEQÎYÊ TEYRA

Yek ji hebestvanên Kurd ê herî bi nav û deng û kevnare Feqiyê Teyra ye. F.Teyra di rêça hebest û xezelan de, rêçekê vekiriye û nikla wî zengilê Kurdistanê ye. Welatê me, pê xemilî ye. Eger em çiqas pê bipesinin, di cî de ye û heta bi niha jî nîşên Kurd bihayê wî nedanê.

Feqe Mihemedê Teyran, di sala 1590 î de ji diya we rebûye û di sala 1660 î de jî çûye dilovaniya xwe. Li gorî gotinên di nav xelkê de, navê bavê wî Şêx Evdie ye. Û bi esl û koka xwe, ji Miksa Hekariyê ye.

Bêguman di warê edebîyta Kurdî de, F.Teyra wek Hîva Çardeşevî ye û li taqê asîmanê Rojhilata Navîn diçirise. Herweha wî mora xwe li çand û folklorê Kurdî xistiy û rewşentir kiriye. Ev nêzî 330 salî ye heta bi roja îro jî, di her civat û caxiyên Kurdan de, jê tê peyivandin û xelk hebest û meselok û serpêhatiyên wî ji hevdu re dibêjin. Ew, ji guhdaran re wisa nêz tê dîtin, eger yek ku hay ji dema jiyana wî nibe, jêwetirê ku ew di nêz de, yani çend sal berê mirîye, pîrî ku xelk rojane jê dipeyivin.

Navê vî helbestvne Kurd ê rastî Feqe Mihemed e. Hin kes jî dibêjin ku Mihê bûye. Lê belê di nav gelê Kurd de, navê wî yê herî menşûr Feqiyê Teyra ye. Lê wî di helbestên xwe de, navê "Mîm û Hê, Xoce, Mukst" hersêkan jî, bi kar anîye.

Sedemê navdarkirin wî bi "Teyra" ev e: Tê gotin ku, wî bi zimanê teyr û trûdan zanibû. Lewra ku jê re gotine Feqiyê Teyran.

Belam derheq jidayikbûn û dilovaniya wî de, pir tarîxên ji hev cuda hene û meriv li rastiya wan dikeve gumanê. Hin ji wan ev in, ku me li jêr nivîsîn:

M.Emîn Zekî Beg di Tarîxa Kurdistan de nivîsiye ku: Feqiyê Teyra li Makûyê di nav salên 1307-1357 de jiye. Ji xeynî helbest û xezel û beytan, du pirtûkên wî bi nvê "Serpêhatya Şêxê Sen'anî" û "Qewlê Hespê Reş" jî hene (Tarîxa Kurdistan, weşanxaneya Komal, Temûz 1977, rûpel: 181 - bi zimanê Tirkî).

Pr. Qanadê Kurdo nivîsiye ku: Aleksandir Jaba gotiye, Feqiyê Teyra di sala 702 (1375-76) ê hicrî de hatiye dinyayê.

Kovara Hêviya Welêt, nivîsiye ku: "Feqîyê Teyra: Di sala 1302 de bûye û 1375 de jî çûye dilovaniya xwe".

Lê belê hin taixên eşkere li holê hene, ku Feqî bixwe di hlbstên xwe de gotine: Dema ku wî û Melayê Cizîrî li ser hevdu helbest gotine, Feqî gotiye: "Zanin meddahê kê me, di hezar û yek û sihan?"

Eva bi vê yekê diyar dibe, ku Feqîyê Teyra di sala 1031 (1621) an de sax bûye.

Beyta diduyan jî, ew e ku wî di şîna Melayê Cizîrî de gotiye. Tarîxa di wê mlikê de jî, dike 1050 (1640)

Belgeyeke pêbawe ev e, ku Feqî di dawîya vê benda li jêr de ku, me wê bi navê "Bend: 6" nîşan kiriye, gotiye: "Hezar sal çil û yek çûne". Ev tarîxa 1041, eger hicrî be, dike 1631 ê miladî.

Eva bi van tarîxan, newekheviya wan tarîxên ku me li pêş behs kirin, derket holê.

Lê Tixtor N.Mackenzie di pêsgotina pirtûka Şêxê Sen'anî de nivîsiye ku, Feqîyê Teyra di sala (1000-1070) 1590 î de çêbûye û di sala 1660 î de jî miriye. Û Kovara Roja Nû jî di jmara 16-1987 de, mîna Dr.N.M. nivîsiye.

Îcar ew tarîxên ku Feqî di nav helbestên xwe de (li gor hisabê Ebced) gotine, hemû jî di nav tarîxa 1590 û 1660 de cî digirin. Ji ber wê yekê, ev tarîxa Mackenzie bêtir ber bi rastîyê ve pê tê pêbawerkirin.

Pr. Qandê Kurdo di pirtûka xwe, Tarîxa Edebîyata Kurdî-1, rûpel 71 de nivîsiye, ku:

- Pêşî şêr û helbestên Feqîyê Teyra, li Rûsistanê hatine weşandin. Herweh gelek li nav xelqê belav bûne û çend pirtûk û kitêbên wî, yên ku em navê wan dizanin, ev in li jêr: 1. Şêxê Senan, yan jî Şêxê Senaniyan di sala 1030 da nivîsiye.

Ev e ev gotina Pr. Qand jî diyar dike, ku Feqîyê Teyra di sala 1030 (1620) de, sax bûye.

Çewa ku me li pêş jî got, pêxeberdana ji Feqîyê Teyra di nav gelê Kurd de her gav û her roj çêdibe. Demekê, ez li gundekî Vartoyê bûm. Li wan gundên deredor serpêhatiyeka Feqî û jinekê weha digotin:

- Jinikek di riya xwe re derbas dibe, lê mînabûye zerîyeka bihiştê, pîrî ku rind û spehî bûy. Dema ku ew Feqîyê Teyra dibîne, kenê xwe pê dike. Tunebê serusîncê Feqî jî ne zahf lihevhati bûye. Jinik pê dikene û jê bêzî dike. Paşê Jinik dibêje "Wî li min kurê, ev çi tor meriv e!"

Hin kesên li wir, jê re dibêjin "Keçê hiş be! ev Feqiyê Teyra ye!"
Jinik jî, mîna ku ji xwe pir razî bûye. Îcar hê bêtir dikene. Hema di wê gavê de Feqî li ser wê helbestek derdixe, dibêje:

*Herê şoxê herê şengê
Kembersistê li navtengê
Ma kî di te rake
Qê ew bi te pak e?*

Tuncbê ew Jin, bûka melê gund bûye. Dema ku Feqiyê Teyra li serê ew helbest dibêje, hinek pê re dienirin û dibêjin: "Feqî, Feqî kuro tu çi dibêjî! Ne, ew bûka mala Melê ye!"

Dema ku wisa jê re dibêjin, Feqe dîsanê li helbesta xwe didomîne û dîsa ji Bûka Melê re weha dibêje:

Şxwe bûka mala Mela ye
Xelqê jî di kunê gaye
Ew jî hatiye
Û bela xwe li Feqî daye

De îcar ev çîroka ku me li jor got, eynê wê li herêma Reşkotan bi awayekî din tê gôtin. Ew jî ev e:

- Rojekê Feqiyê Teyra ji jina xwe dixeyide û radibe terkeserî dinê dibe diçe. Û ew li xwe ad û wahd dide, heta ku kal nebe, venagere mala xwe. Feqî diçe û sal û zeman bi ser ve derbasdibin. Demek tê, êdî Feqî kal dibe, rihê wî dirêj dibe û fiq-spî dibe wek kinanik. Û hêj radibe diçe mala xwe.

Dema ku Feqî digîje mal ne jina wî wî dinase, ne jî gundî û ciran... (Li gor hinek rîwayetan dibêjin, ku heta ew hatiye jina wî mêr jî kiribû.)

Dema ew digîje ber derê mala xwe, dibîne ku jina wî li devê derî rûniştiye û hevîr dike grêk, da ku bibe li tendûrê nan bipêje. Û ew jî li kêleka jina xwe rûdine. Lê ji wê wekirê ku gerokek e û li parsê digere. Jinik diçe ku ardû bibe tendûrê, dibêje:

- Kalê gerok, bi kerema xwe tu hay ji griken hevîr bimîne, heta ku ez hatim!

Feqî dibêje:

- Herêê herê! Dema ku ez can bûm, ez melhema dilan bûm! Lê dema ku ez bûm kalê pîr, min kirin notirvanê girikên hevîr!

Li ser wê peyva Feqî, ew û jina xwe şer dikin. Jinik pir xeberên bêrê jê re dibêje. Feqî jî dibêje:

*Herê şoxê herê şengê kembersistê li navtengê
Ma kî di te rake, qê ew bi te pak e?*

Belam ew gotina wî, pir li zora jinikê diçe û herdû li wir şer dikin û xelkê Taxê tev liwan kom dibin, dibînin ku kalekî gerok ji jina Feqîyê Teyra re wan çêr û pêçariyên pîs dibêje. Ew jî pê re qirên dikin, dibêjin:
- Gerokê Kal, ma tu fedî nakî, ku ji bûka mala şêx Evdile re wisa dibê-jî!

Piştî Feqî weha dibêje:

- Jxwe bûka mala Şêx Evdile ye, xelkê jî di kuna wê gaye, ew jî hatiye bela xwe li Feqîyê Teyra daye.

Piştî wê yekê, hêj wî nas dikin, ku ew Feqîyê Teyra bixwe ye.

Îcar ji vê serpêhatiya wî, dibêjin ku navê bavê wî jî Şêx Evdile ye.

Ev neh bend helbestên Feqîyê Teyra ku me li jêr nivîsîne, bi sernavê "Tevayîya helbestên evîndarê rast Feqe Mihemedê Teyra", di nav dest-nivîsarên berevokên me de derketin û tev destnivîsa bi tîpên Erebbî bûn. Me jî ew tev wergerandin tîpên Latînî û pêşkêşê xwendevanan kir:

Belam hemû helbestên Feqîyê Teyra bi kitejmar, kêş û qafîye ne û ki-teyên hemû rêzên di tevê bendan de jmartî ne û her yekê bi nikleka tay-betî rewan e. Me li ser her beşekê "Bend: 1, Bend: 2..." heta bi benda nehan nimre nivîsîne. Herweh me li ser hemû bendan, di nav kevanekê de, bêjeyek-dido ji navê girt û jê re kire sernav.

Benda pêşî, deh mlîkên çarkok in û rêz bi heşt kiteyan dikişin. Ji xeynî malîka pêşî, di tevan de, her sê rêzên ewil bi yek tîp qafîye ne. Lê qa-fiyeya asafî di rêza çarn, di hemûçkan de "...a" (da) ye.

Benda diduwan, 33 mlîkên çarkok in. Di teva de sê rêzên pêşî heşt, rêza çaran jî heft kite ne û qafiyeya asafî "...z" (ez) ye. Lê belê di hin maika de rêza çaran heşt kite dertên!

Benda sisiyan, Feqî li ser şîna Mele Ehmedê (Hiseyn) Bateyî gotîy.

Li gor gotinên dîrokbêjên zargotinî: Melê Batê, di serê zivistanê de ji Hekariyê çûye ku here Miksê. Mixabin di rê de firtone û bager lê rabûye û jîyana xwe wenda dike. Feqî jî, ev xezel li ser şîna wî ristiye.

Lê belê hin kes dibêjin ku: Ew helbest, a Melê Batê bixwe ye. Dema ku Bateyî di rê de ji serman miriye, laşê wî di nav berfê de heta biharê maye. Piştê ku berf dihele, hêj dibînin. Ango ew helbest jî, pê re dîtine.

Ev benda sisyan, zela nebû ku ya Feqî ye, yan a Batê ye. Lê ji ber ku di nav destnivîsarên berevokên me, di nav hebesên Feqiyê Teyran de bû, me jî, wê li vir nivîsî!

Rêza destpê ka wê helbesta ku me got, ev e:

"Ji çirya paşî û pêda, Melayê Bateyî kanê?"

De îcar ji vê peyvê tê zanîn, ku wê yekî din li ser Batê gotibe, ne wî li ser xwe ev tişt gotibe. Lê pirên nivîskaran gotine, ku Melê Batê bixwe wê helbestê nivîsiye!

Ev bend, yazde malikên çarkok in û rêz bi heşt kiteyan dikişin, qafiyeya asafî jî di rêzên çaran de "...ê" ye.

Benda çaran, Feqî li ser avê gotiye. Li gor gotinan: Carekê çûye ser Çamê Mûradê. Çem jî, ji Kopê (Bulanik) heta ku digîje Deşta Mûşê, li herdu kevîyan çiyayên kaşerêz cîgir in û cîgeha wî jî pir teng e, serejêr e û şîp e. Av wisan gur û zirp dikişe, ku di kêman deveran de bihor hene. Dema ku Feqî çav bi wê Ava gur ketiye, hema li ber rûniştiye û "Ey av û av..." gotiye.

Lê belê di malikeka li dawîyê de, wî behsa "Ava Mezin" kirîye. Îcar li vir pirsek tê holê. Gelo ava mezin kîjan çemê Kurdistanê ye, heta ku wî ew nav gotiye?

Belê, li rojavayê herêma Botan, ebreka bi navê "Navro" heye. Di wê nivdeştê de çemê Dîcle, çemê Xerza (Ridwan), çemê Başûra û çemê Bota digîjine ser hevdu. Berî ku çemê Dîcle bigîje ser wan, li wê tangavê, jê re dibêjin "Ava Mezin". Wekî din, li Kurdistanê Bakûr çemek bi navê Ava Mezin tune. Gelo ma wê Feqî ew helbest ne li ser Ava Mezin (Dîcle) gotibe?

Lê, li gor gotina mamoste Evdilreqîb Êsiv, çewa ku di Dîwana Kurmancî de nivîsiye: Feqiyê Teyra rojekê çûye Finikê û li ser qeraxê Çemê Dîcle rûniştiye û ew helbest, mîna ku ew û Avê bi hevdu re bipeyvin, gotiye.

Dîsa mamoste dibêje, ku: Xelkê Miksê dibêjin, wî li ser Çemê Miksê gotiye. Û niha jî, ji wê gola ku Feqî li serê ew helbest gotiye, dibêjin "Gera Feqiyê Teyran."

Ev benda ku me got, çend malikên wê di pirtûka Terîxa Edebiyata Kurdî-1 de jî hene. Lê belê di navbera wan de newekhevîyeke pir, eşkere te xwiyakirin.

Ew destnivîsa ku me li vir nivîsî 33 çarkok in, bi kêş û qafîye ne û rêz bi heşk kiteyan dikişin, qafîyeya asafî jî "...ê" ye.

Benda pêncan, tê gotin ku Feqî li ser şîna Melayê Cizîrî gotîye. Rojê ew çûye Cizîrê, ku Cizîr jî mirina Melê re şîna reş vegirtîye û Feqî wê helbestê gotîye.

Herweha tê de li gor hesabê Ebced (Cemel), tarîxa dilovanîya Melê jî dîyar dike. Gotîye: "Heft 'eyn û lam jî hev bûn cuda, şîn û girî dîsa tê da!"

Îcar gelek kurdnas û kurdoloxan vê malikê pişkafîne û jê, tarîxa dilovanîya Melayê Cizîrî ku 1050 (1640) ye, derxistine holê.

Lê belê ev destnivîsa me, eynî wê malikê bi awayekî din nivîsîye. Ev e li jêr:

*"Lêvên di le'lin û şeker
Kêm bûn ji wan durr û xeber
Sed ah û kovan û keser
Heyf! "eyn" û "lam" çûn hicretê*

*Heyf, "eyn" û "lam" bûne cuda
Şîn û girî dîsa te da
Em razî ne b'emrê Xweda
Heç jî dergahê te tê"*

Belam heta niha jî, çi kesên ku vî tiştî jî xwe re kirine kar, bêjeya "Heft 'eyn û lam"ê li gor hesabê Ebced pişkafîne û jê tarîxa mirina Melê derxistine. Îcar ev bêjeya "Heyf" jî, tarîxeke cuda dîyar dike. Me ew pişkafî, tarîxa 1218 (1799) jê derket. Ev tarîx jî, rîka tarîxa 1050 (1640) dike. Ji bo vê girîngîya han, hêvîdar im ku zana û lêkolên di vî karî de, vê yekê jî, ji ber çav bi durr nexin!

Ev bend, 21 malikên çarkok in û rêz bi heşt kiteya dikişin, qafîyeya asafî jî, di rêzên çaran de "...ê" ye.

Benda şeşan, li ser rewşa olî û mirinê hatiye gotin: Dem ku yek dimire û dikeve gorê, xwedivê ku sermîyanek pê re hebe. Herweh tê de qala mewsimên salê jî tê kirinŞ dema ku dibe payîz û ruwê dinê diçilmise, av

kêm dibin û serma çê dibe... Bend bi teveyî 79 malikên çarkok in û rêz bi heşt kiteyan dikişin, qafiyeya asafî jî "...e" ye.

Benda heftan, Feqî li ser bilbilekî gotiye. Qaşo wî û Bilbil, mîna du kes bin û li hemberê hev rûnîştibin û li ser hevdu gotibin, gotiye. Feqî, tê de, dixwaze ku Bilbil ji evîna gulan vegere. Lê Bilbilê malikxirab, carekê jî gulên sor re bûye evîndar û dest jê bernade.

Me vê bendê, bi rewşa di nivîsara bi tîpên Erebi de, bi tîpên Latêni nivîsî: Rêza diduwan, li pêş rêza li pêşiya xwe cî digire. Rêza sisiyan, li bin rêza pêşî ye û rêza çaran jî li qarîşê (a sisiyan) wê cîday e. Bi vî awayê ku me got, li xwendina wê tê domandin.

Benda heştan, heşt malikên çarkok in û rêz bi heşt kiteyan dikişin, qafiyeya asafî jî "...b" (xerab) ye. Lê di Tarîxa Edebîyata Kurdî-1 de 15 malik in.

Benda nehan, Feqî li ser Xwedê gotiye. Rewşa nivîsara wê ya bi tîpên Erebi, mîna bû rewşa nivîsara benda heftan. Me vê jî, wek rewşa berê nivîsî.

BEND: 1

(ÇIYA ANÎ LI DEŞTÊ KIR)

*Ji rengê dîlbera horî
Gul û reyhan li min peyda
Zerîfa şeng niha borî
Şeveq dabû di rewzê da*

*Şeveq da erd û esmanî
Li min dîlber tu astanî
Dixwim sondê bi Subhanî
Zileyxa bû di Misrê da*

*Tu çêtirî j'Zuleyxayê
Nehin wek te di dinyayê
Dixwim sondê bi Tahayê
Munewwer bû di nûrê da*

*Munewwer bû di nav nûrê
Kemer dabû li ser sûrê
Ji rengê dîlbera horê
Dilê min tîrekê lê da*

*Li min da tîrekê dijwar
Serê tîrê di dil çû xwar
Dema ku ez dikim hawar
Wekî Mecnûn di deştê da*

*Wekî mecnûn dimînim ez
Fena bilbil dixwînim ez
Heta kengê bimînim ez
Di hebs û hem di zîndanê?*

*Di hebs û hem di zîndanê
Wekî Yûsuf li Ken'anê
Gelo ya Reb dîlber kanê?
Neçar mame di vê rê da!*

*Dikim hawar dewa lê kî
Ku bê carek derman lê kî
Welê bejnê tu zahir kî
Bibînim ez di cîlwê da*

*Bibînim bejn û balayê
Zerîfa şeng û lalayê
Nehin wek te di dinyayê
Di Tebrîz û di Şamê da*

*Şukur j'bo te ewî çêkir
Çiya anî li deştê kir
Dema ku min nezer lê kir
Meşt ew çû di xelwê da*

BEND: 2

(QELEM NAYÊ BI SER)

*Îro ji dest husna hebîb
Sergeşte û heyran im ez
Min îşq û mehbet bûn nesîb
Sewdayê sergerdan im ez*

*Eşqê gelek sewda kirin
Bê mal û bê mewda kirin
Nûra çira wenda kirin
Mûsayê 'Îmran im ez*

*Mûsa ji dest husna bi nûr
Şêrînîya xalên di hûr
Secde bire ber kohê Tûr
Nêzîkî remzê wan im ez*

*Remzê ku dê dîlber bikin
Carek bi çeşman seyr bikin
Dê kohê Qaf ker ker bikin
Mecrûhê pirkovan im ez*

*Min ah j' dest kovan û qehran
Min sebir nayêt li sehran
Şubhetê mewcên di behran
Qulzemê 'Umman im ez*

*Qulzem û behr in di hev tê
Agirê îşqê ku keftê
Dê bisojit şubhê neftê
Min dîye pê zanim ez*

*Min dîye mihbet çî reng e
Suhtime doja pereng e
Min mudam dil jê bi heng e
Bi nalîn û efxan im ez*

*Nalîna teyr û tiyûran
Kalîna çeng û bilûran
Xubxulîn d'qesr û qisûran
Bilbilê xweşxwan im ez*

*Bilbil im daîm dixwînim
Ez yeqîn ez te dibînim
Dîn bidim sewda dimînim
Serxweş û sukran im ez*

*Te serxweş û ebter kirim
Te j'îlleta rengzer kirim
Te sotim û ker ker kirim
Te agir û bryan im ez*

*Agir û pêta di dil da
Me'niya daxa ku hilda
Ew kîtab naçit du cilda
Hafizê medhan im ez*

*Hafiz û medh û pesindan
Ruhniya mehbûb û rindan
Bêhîsab werbûn di findan
Sotiyê bê can im ez*

*Sotîme qet pêt û nar ne
Kuştîme derb lê dîyar ne
Min demek sebr û qerar ne
Nexweşê purjan im ez*

*Nexweşê reng lê nemayê
Dest li ser falê nihayê
Wan digot "ji çav gihayê"
Kuştîyê 'eynan im ez*

*Kuştîme herdu 'uyûnan
Yengîyêt nisbet ji "nûn"an
Radikit ew qetl û xwûnan
Girtiyê zîndan im ez*

*Girtî me, însaf di mîr ne
Qazî yû muftî vibîr ne
Qeyd kirim kes pê xebîr ne
Bendeyê hîcran im ez*

*Mam di benda firqeta te
Canfidayê xizmeta te
Da bibînîm rehmeta te
Newbedarê xanim ez*

*Newbedarê qullehê xwe
Dergevanê dergehê (xwe)
Bîne bîr û agehê xwe
Tûleyê astan im ez*

*Tûleyê dergahê yar im
Şev û rojan newbedar im
Westayê der întîzar im
Çavriyê sultan im ez*

*Çavriyê sirra li pêş im
Meqseda ez lê finêş im
Hicreta Yûsif dikêşim
Ye'qûbê Ken'an im ez*

*Kore bû Ye'qûb ji dînê
D'perdeya daxa evînê
Ger dibên, "Veke birînê"
Hewceyê Luqman im ez*

*Wan digot, "Luqman tebîb e"
Gote min xef'endelîb e:
"Şafiyê derda hebîb e!"
Pê bawer û îman im ez*

*Sond dixwim sa'id û destan
Kevir û sîlêt li bestan
Min bixwe l'cerhan bi bestan
Bê rahet û asan im ez*

*Aşiqan rahetî kêm e
Agir û pêta dilê me
Çend hezar medhan dibême
Mûhîte esman im ez*

*Xwezî min sed ser hebûna
Sed hezar dev pê ve bûna
Ew hemû l'medhê te bûna
Hêj bi wan nuqsan im ez*

*Ez gezo zer bûm ji qehrê
Dê devik çibkit ji behrê?
Yan du çav çibkin ji sihrê?
Bêdîtina 'eynan im ez*

*Sed hezar çav min divîna
Bayekî perde hilîna
Xet û xal min têr bidîna
Işq e qûtê canim ez*

*Her kesê işq tê eser kit
Sed hezar perdan di ber kit
Hemuyan dê ker bi ker kit
Tazî yû 'uryan im ez*

*Perde çû ez mame tazî
Dil,sira mehbûb dixwazî
Min îbadet işqibazî
Bê mey û meyxa im ez*

*Xaneya bade û mey tê
Muxnî yû hem çeng û ney tê
Min ji işqan hey e hey tê
Serxweş û sukran im ez*

*Serxweşê ava Heyatê
Meclisa reqs û sema tê
Dê çikim b'sewm û selatê?
Bi kûze w fincan im ez*

*Ew meyê gerdendirêjan
Şîşe û wan baderêjan
Min nema hiş li nivêjan
Li deftera dînan im ez*

*"Mîm û Hê" eqil vider da
Sicleya îşqê û derda
Lew qelem nayê bi ser da
Me'fuwê xufra im ez*

BEND: 3

(MELAYÊ BATÊ KANÊ?)

*Ji çirya paşî û pê da
Melayê Bateyî kanê?
Sefer kêşa bi Muksê da
Li ser weqtê zivistanê*

*Jivistanê evê yolê
Evê beryê evê çolê
Mijê avête daholê
Xunavê girte Zozanê*

*Xunavê girte nesrîna
Cemed çêbû li Solîna
Gerîyame li esmîna
Perîşan im ji talanê*

*Perîşan im di hingûrî
Ji Comerza gula Jorî
Mecalê berçîla borî
Zerî nayêne seyranê*

*Zerî tèn û dîyar nabin
Cu şêl tê da sitar nabin
Çu cundî tèn siwar nabin
Bûye tarî li Golanê*

*Bûye tarî û zulmat e
Sir û serma ji nû hate
Yeqîn Kanûn eda hate
Binêrin dax û kovanê*

*Binêr daxa me ixsîra
Xezal zer bûn rezê mîra
Çi bayek da eva
Rihan barîn li eywanê*

*Rihan barîn bi deştê da
Semûmê bayekî lê da
Gula reş çû di hewzê da
Hejandin katereyhanê*

*Hejandin kate(reyhan e)
Ji baxan bar kirin çûne
Sipîndar semixûn bûne
Vewestayî ji hejyanê*

*Vewestayî ji ber tirsê
Bi deh roja giha Miksê
Li wî dê şefeq
Digel berfê û baranê*

*Ewê Muksa bi ewsaf e
Berû tê da qewî zaf e
Divêtin ... seraf e
Bi înan û bi kêşanê*

BEND: 4

(EY AV Û AV)

*Ey av û av, ey av û av
Ma tu bi eşq û mehbet î?
Mewc û pêlan davê belav
Bê sekne û bê rahetê!*

*Bê rahet û bê sekneyî
Yan aşiqê baxê xwe yî
Yan şubhetê qelbê me yî?
Ji işqa kî natebitê?*

*Ji işqa kî tê û tîyî?
Heta kengê bê û bêyî?
Bo min bibêj heyran kê yî
Da ez bizanim heybetê?*

*Da ez bizanim vê surê
Ji hindikî yan ji pirî
Ji manîya vê gurgurê
Ji kê ra d'kî vê ta'etê?*

*Ta'et dikî bê pa û dev
Çendî dikî çûna li hev
Dengê te tê bi roj û şev
Zikrê dikî bi haletê*

*Ji kê ra d'kî zikrê bi hal?
Qet gujgujê nakî betal!
Teşbihê min reht î, 'emal
Lew şev û rojan xew netê*

*Lew şev û rojan bê xew î
Ji mehbetê l'hev ditewî
Çi sebeb e qet nahewî?
Ji emrê kê bi lez ketê*

*Ji emrê kî têyf bi lez?
Sewdaser î teşbihê ez
Ji kê ra dikî çûna bi le?
Vê serqutan û xizmetê?*

*Xizmet dikî bê pa û dest
Çendî dikî çûna guhest
Ba xwe nekî gavek celest
Daîm diçî dengê te tê*

*Dengê te tê bi roj û şev
Ta'et dikî bê qelb û dev
Peyda dibit jê mewc û kef
Şêrn ji rengê qudretê*

*Rengê te jê yar tête bîr
Geh geh diçî teşbihê tîr
Nagîjne te kesek bi seyr
Meyla hebîb j'çûna te tê*

*Lazim te mehbûbek heye
Yan meyl û mensûbek heye
Yan dost û metlûbek heye
Lew bê libas û keswetê*

*Lew bê libas û tazî yê
Vê seyr û reqs û gazîyê
J'kê ra dikî şehbazîyê
Remzê di xwe îşaretê?*

*Remz û suran vêkra dikî
Tu tesbîha j'kê ra dikî?
Hemyan ji Xwedê ra dikî?
Girtî di behra xefletê*

*Girtî di vê behra denî
Qet nanivî nasekinî
Reh şubhetê qelbê min î
Ji mihnetan û zehmetê*

Zehmetpirê mihnetkeşê
Lê nazikê teb'etwewêşê
Bê ruh li erdê dimeşê
Bê dest û pa tu j'kû ve tê?

Bê dest û pa û çeng û per
Ev mewc û pêl û fetl û ger
J'kê ra dikî ev ger û xer
Nakî beyana 'illetê?

Vê illetê beyan bike
Bes vê surê penhan bike
Carek li min (beya)n bike
Da seh bikim ez qissetê

Da seh bikim ez meselê
Cuzek ji behra ewelê
Bîna (bike vê) menzelê
Dewran û çerx û xîfetê

Ew xîfeta alem di nav
Ji berketa wê feyz û gav
Min hem temenna kir ji av
Ji maneya heqîqetê

J'heqîqeta çar cewheran
J'me'rfeta 'enasiran
Ponhan nekir j'yar û biran
Qet kes nema l'wî haletê

Pirsa FEQÎ bi cî nebû
Lewra di Quranê hebû
Erşê Xweda li ser te bû
Ey av gelo bîra te tê?

X

*Avê digo:- Feqî rabe
Bê tebdîr û emel nabe
Ji halê te dê çewa be?
Ji kî ra d'kî vê suhbetê?*

*Ev reng dibê ava zelal:
-Borîn li min çend mah û sal
Qet kes nekir ev reng sual
Heta niha vê saetê!*

*Heta gihame vê demê
Carek nebû d'nêv alemê
Evdek ji piştî Ademê
Pirs kir ji ehwalê şetê*

*Kanî dizên şet jê diçin
Hindî Xwedê da îns û cin
Qet kes nekir ev pirs ji min
Ji enbîya û ummetê!*

*Feqî digo: - Ey av we bûn
Pêxemberan aqil hebûn
Qet hewceyê pirsî nebûn
Wan zanibû vê hikmetê!*

*Ji huceta cara ewul
Peyxemberan zanîn şuxul
Eyb e li bal ehlê eqil
Teftêş bikin me'rîfetê!*

*Avê got:
-Kanî dizên şet jê diçin
Hindî Xwedê da îns û cin
Qet kes nekir ev pirs ji min
Ji 'ulemayê ummetê*

*Feqî got
-Ew alim in, ez feqe me
Serserfeyek
Ez hewceyê pirsî te me
Li min bike tu şefqetê*

*Ava Mezin firfir meke
Zikrê bike fexrê meke
Ehlê Xwedê aciz meke
Bese bide min ezyetê*

X

*Ava Mezin li hev şewirî
Pêla pêş j'Feqe inirî
Dav dav li Feqe
Ku bavê dyarê zulmetê*

*Gava Feqe xwe têkdida
Pêla pêş xwe li stû dida
Feqe girt û l'erdê dida
Go:"Her bimre l'xisaretê!"*

BEND: 5

(HEYF! 'EYN Û LAM ÇÛN HICRETÊ)

*Îro werin lazim werin
Cîran û xelkê hêşetê
Hûn rayekê li min bikin
Îro qewî giryê me tê*

*Îro qewî j'mî tê girîn
Sosin li mêrgan xeyirîn
Sed heyfa lêvê şekerîn
Êdî venaxwin şerbetê*

*Lêvên di le'lin û şeker
Kêm bûn ji wan durr û xeber
Sed ah û kovan û keser
Heyf! "eyn û lam" çûn hîcretê*

*Heyf 'eyn û lam bûne cudu
Şin û girîn dîsa te da
Em razî ne b'emrê Xwedu
Heçî ji dergahê te tê*

*Heçî dikit ew Mîr dikit
Xêr û şeran teqdîr dikit
Daxan li qelban ... dikit
Suhtim bi narê firqetê*

*Suhtim bi nar û agirî
Vê fanîyê em j'ev kirî
Heta xweş in
Dost çûye çerxa adetê*

*Eman adet bê aman e
Wan melek mehbûb revane
Can di nêv axê nihan e
Ê felek bê.....*

*Ey felekê bê wefa yê
Te çira muhlet nedayê?
Yar di nêv axê gihayê
Ey felek bê mirwetê*

*Nazik û mehbûb ciwanik
Qamet û bejna ziravik
"Kullu şey'in" dê bin halik
Ji xeyrî şahê qudretê*

*Her bi can,xeyrê wî nabin
Ew hemî ax û tûrab in
.....
Çûye mala zulmetê*

Zulmeta tarî û kêr e
Meqbera nav li qubûr e
Ji hanîyan Yarı dâr e
Qebr e benda firqetê

Meqbera mehbûb di nêv e
Min muqîm çav man bi rê ve
Çira yek nanî ji wê ve?
Dîn kirim vê hikmetê

Min heyf li cotê sorgulan
Zulfê muqîm li ser milan
Danîne nav ax û hılan
Êdî bi kê dim ulfetê?

Min heyfa reyhanê di reş
Kansorgul û werdê di geş
Kêm bûn bi wan bihnê di xweş
Nîşan û xalê cebhetê

Nîşan û xalê fulfulîn
Min heyf li zulfa kagulîn
Hatîn ku em jê dest hilîn
Hêj nagirin em 'ibretê

Paşt wan xal û nîşanan
Qet nayê bihna rihanan
Ji mihnetê êş û janan
Tên ji narê firqetê

Firqeta wê her bi derb e
Daîma êşan û kerb e
Ê ku dî,zanî çi
Min ji xewfan xew netê

Min şevan xew lê tunîne
Bager û êşan nihîn e
Daîma têtin girîn e
Mam li ser kes ew netê

Kunbeta.....
Meqbera tê da ku yar e
Te li min hermandî par e
Çiçeka ji destan ketê

Çiçeka kanî û av lê
Sosina daîm xunav lê
.....
Dê tamam kim suhbetê

"Mîm û hê" şairkî pak e
Her kesê b'ruh bû ji mak e
Hemîyan dê ew fena ke
Ewî şahê qudretê

BEND: 6

(DILO RABE)

Dilo rabe dilo rabe
Veke çavan ku êvar e
Nezano bes di xew da be
Bi newmê ra mebe yar e!

Li xwe şêrîn meke newmê
Li nefsa xwe bike lewmê
Neçe nêzîkî vê qewmê
Qewî ew fe'l e, xesar e

Dilo newma me jê behs e
Beyana xefletê nehs e
Ne hişyarî gelek tehs e
Me nêv xewn e ku murdar e

Bese rabe ji vê xwabê
Wekî bapîr wekî babê
Em jî dê biçne tûrabê
Ji bal bax û we ferwar e

*Binêre bax û ferwar e
Binêre çerx û ruzgar e
Li te roj hate êvar e
Te ne eql e, ne hişyar e*

*Eger eqlî were cengê
Bibêj nefse heta kengê
Tu xafil bî bi vê rengê?
Eya kalê ne guhdar e*

*Çu wê sisit î, çuwê kehlê
Di xwe yek car neda muhlê
Mebe xergûş di nêv dehlê
Seyad dê bête madar e*

*Seyad dê bêt û te rakit
Nebêj nayê, nebêj nakit
Mecal e ew bi xewxa kit
Binêr carek çi hawar e*

*Binêr carek çi bangîn e
Ji newmê xwe bi hiş bîne
Dinê qetl e, dinê xwîn e
Dinê gerdûn û ruzgar e*

*Dibarin tîr ji gerdûnê
Ji xew rabe demek rûnê
Tu natirsî ji êtûnê?
Li bin te agir û nar e*

*Di nêv narê, di nêv pêtê
Li ser sêlê xewa kê tê?
Ecel gurg e yeqîn bê tê
Te ne fikr e ne efkar e*

*Tu van fikran çira nakî?
Te navê xwe ji xew rakî!
Ku hêvar hat Çi peyda kî?
Heyamê mest û xumar e*

*Xewa qelbê.....
Meçe palde li ser balgî
Xewabî çi qewî 'ar e*

*Xewabî çi qewî kûs e
Me ne nav e ne namûs e
Dikana min qewî rûs e
Dibêjin Xoce qerzdar e*

*Dibêjin Xoce bê debr e
Di me'nî da dukan qebr e
Tijî toz e tijî xebr e
Seleb teng e tijî mar e*

*Tijî mar e, tijî mûr e
Qewî teng e qewî kûr e
Ji ... qebrê mebin dûr e
Li wê mal e, li vir war e*

*Bûye payîz li van waran
Xizam weşyan binê daran
Ji min çi d'kin gelî yaran
Li mêrgan bûye xesare*

*Xezam zer bûn ji xesarî
Sefa nakin di vî warî
Ji ber sermê û asarî
Hewayê zer kirin dar e*

*Xezam zer bûn ji sermayê
Revî rewneq ji dinyayê
Ji paş av ku heşîn nayê
Ne şeytan ma, ne enhar e*

*Neman enhar li vî warî
Dibên kêr bûn şetê carî
Çunînin bo te xemxwarî
Gelo bedr e di buhar e?*

*Buhar borî û av kêr bû
Hezaran bax li ber çêr bû
Payîz hato û gul tîn bû
Weşandin belk û ma xar e*

*Ne pelçim ma, ne sorgul ma
Ne reyhan ma, ne sunbul ma
Ne hevîrî ma, ne hevdil ma
Ne hevalê weşadar e*

*Ne hevîrî man ne heval man
Ne sosin man ne al-al man
Ne al-alê sîyahxal man
Tenê min heyf li wan xwar e*

*Tenê min heyf li wan tiştan
Li beybûnê liba miştan
Xweda ev reng ne abûştan
Ji asmînê di qamdar e*

*Ne asmîn man, ne yasmîn man
Ne zozanê di rengîn man
Ne goyînê di xweşxwîn man
Ne nîsan û ne adar e*

*Dilo borîn di nîsanê
Hewayê wan mehan kanê?
Bûye payîz li zozanê
Ne kanî man ne cûbar e*

*Di cûbaran giya ter çû
Letîf û nazika her çû
Wekî bayê kelempêr çû
Dilo ev ba çi dijwar e*

*Li me bayê kire gazî
Zizam pêça berevrazî
Mûqîm ev aş li vî sazî
Reşandin sunbula xar e*

*Dibarîn ar ji asmanê
Ji doma çerx û dewranê
Girrê avête reyhanê
Bixwûr nayê ji Bubcar e*

*Ji Bubcarê di reng dayê
Ji mexmûrê di pêçayê
Qumaş kevn e bikêr nayê
Ji wê hîmê ku eybdar e*

*Ji wî hîmê culûsanê
Dibexçîya di reş kanê
Gul û nêrgiz û reyhanê
Li me pertal dibû sar e*

*Li me pertal kete avê
Kefa behrê kete navê
Sîyah mexmûr li ber tavê
Sipî bû rengê rûbar e*

*Spî nûr e ji hidayat e
Reş reng e ji zulmat e
Şukur şev çû û roj hat e
Xwedê xessal û qessar e*

*Xesalî nerm kirin şûştin
Li ber tavê bi dom hiştin
Xwedê ev reng ne ayûştin
Şukurdar in ji Cebbar e*

*Şukurdar in ji vê halê
Hewayê lewleba salê
Weşandin belk ji al-alê
Me ne reng ma ne xussar e*

*Me ne reng ma, ne taqet ma
Me ne xew ma, ne rahet ma
Me ne bîn ma, ne sîret ma
Hemî borîn, dinê sar e*

*Dinê mehd e û malok e
Dinê le' b e û leyzok e
Çi zanin tiftl û zarok e!
Felek çerx e û dewwar e*

*Felek çerx e û dewran e
Mîsalê mewcê behran e
Me'aşê ehlê şeytan e
Dinê dewr e û dewwar e*

*Dinê qenc e ji mêra ra
Eceb mulk e ji şêra ra
Ku ava kin ji xêra ra
Eceb mulk e û aqar e*

*Dinê qenc e tijî şêr bin
Ji xêra ra di xweş mêr bin
Ne mislê min di bêkêr bin
We bê kesb û we bê kar e*

*Eya bê kesb û bê xîre
Yeqîn eqlê te teqîr e
Te ya cwan da bi ya pîr e
Tu dest jê berde sehhar e*

*Dilo ya pîr bi kêr nayê
Eger eql î û zanayê
Mebe yoldaşê dinyayê
Ne yoldaşek wefadar e*

*Dinê,xelqno bi kî maye?
Belê qenc e û mezra ye
Ji xêra ra Xwedê daye
Xebatkar bin ku ev car e*

*Du cara nayî dinyayê
Celaba xweş heroj nayê
Bigir qûtê xwe zanayê
Niha ew qût dibe çare*

*Tu qûtê xwe niha çar ke
Zewada axretê kar ke
Bi lez bîne û zû bar ke
Ku hêja sûk û bazar e*

*Dinê şehre dinê sûk e
Dinê pîr e, ne nûbûk e
Heçî mêrê ku ew şû ke
Ku rê girt û nesîb xwar e*

*Te ev xwarin hemî yekser
Nedayî qet tu kes mefer
Ji Adem ta bi Pêxember
Veşartin cumle yekcar e*

*Ne Adem ma û ne Şîs ma
Ne Nûh ma û ne Idrîs ma
Ne Yûnus ma, ne Cîrcîs ma
Ne Eyyûbê birîndar e*

*Ne Eyyûb ma, ne Yehya ma
Ne Harûn ma, ne Mûsa ma
Ne Meryem ma, ne Îsa ma
Ne Ehmed ma, ne çaryar e*

*Nema
Ne eshabê di xemxwar ma
Ne alimê di hişyar ma
Ne calisê wefadar e*

*Ne Calînûs û Suqrat ma
Ne Talînûs û Buqrat ma
Ne Zulqemeyn û Mir'at ma
Ne Cumcum ma, ne Exbar e*

*Ne Eflatûn û Luqman ma
Ne Dawud û Suleyman ma
Ne Fir'ewn û ne Haman ma
Ne sultanê di kubar e*

*Ne Cemşîd ma, ne Cam-Cem ma
Ne Qeyser ma, ne Hatem ma
Ne Usman ma, ne Xatem ma
Ne mabxwar ma, ne serkar e*

*Ne serkar ma, ne ser ... ma
Ne voldaş ma,*

*Ne Harût û ne Marût ma
Ne Talût û ne Calût ma
Ne Azer ma, ne Nemrût ma
Di axê mane xusar e*

*Ne xalib ma, ne mxlûb ma
Ne Talib ma, ne metlûb ma
Ne ewladê di Yaqûb ma
Kefa behrê Yûnus xwar e*

*Dinê pîr e û me'lûl e
Ew e pêxwar û milxwîl e
Û piştqor e sîfetxûl e
Qewî tehl e rengheftar e*

*Di heftaran û lebşor e
'Ecûzkevn e û devkor e
Hevûreng e heşînpor e
Heçî vêk e, ewî xwar e*

*Heçî vêkis ewî xwarin
Eger alim di kabbar in
Hemî ji bo te xemxwar in
Eya 'ewrê te xwînxwar e*

*Tu wî xola beyabanê
Heçî xelkê te dî kanê?
Tu bû di vê xanê
Ne sultan ma, ne xwendkar e*

*Ne xwendkarê xwedantext man
Ne kubarê xwedanbext man
Ne kufarê xwedansext man
Ji wê Îsa ku neyar e*

*Dinê ew bû ku Îsa dî
Bi şiklê wê nebû razî
Telaq dabû li ber qazî
Denanî sert û hefsar e*

*Bi wê sondê me pê xwarî
Bi ser nadim tu hefsarî
Tu ev pîs î, tu ev 'ar î
Te ne şekl e, ne dîdar e*

*Dinê bûka Ebûcehl e
Li nik ma amîyan nehl e
Bi eqlê aqilan tehl e
Li nik Îsa ku murdar e*

*Dixwim sondê bi bab Adem
Bi Incilê kefendadem
Êdî meylê bi te nadem
Te ne ehd e, ne iqrar e*

*Ruhê Îsa Xwedê keskir
Dinê nasî û jê bes kir
Mucered bû xwe jê hifz kir
Di nêv xelkê xwe*

*Kesê eal e, kesê merd e
Divê meyla xwe jê berde
.....*

*Dinê mehd e, dinê mak e
Dinê fîn e, dinê xak e
Bi ewladan ebed nake
Ew e bê rehm û dijwar e*

*Ew e bêrehm û bînteng e
Heroy herb e,heroj ceng e
Di malê xwe ... ev reng e
Ne dilsoj e, ne xemxwar e*

*Ne dilsoj e,ne dilsoj e
Ji vî bayê di rengdoje
Bi van halan ker û gêj e
Belawat û sehê har e*

*Belawat û sehê dîn e
Dinê kevn e ji mêjîn e
Heroy derd e heroy kîn e
Ne meylidar e,ne guşdar e!*

*Heroy koç e,heroj çûn e
Ji dor ma hilgirê kon e
Bi bal qebrê ku dajone
Li wê ger boş kir îzhar e*

*Li wê ger boş ewê tê da
Heroy carek binêr pê da
Ku razana di axê da
Di xamûşê dibî car e*

*Di xamûşê di razayî
Çira dengê ji wan nayî
Di axê mane wendayî
Ji wan fikran FEQÎ jar e*

*Ji wan fikran heq e jar bin
Heta kengê ne hişyar bin
Tirsim bimrim gunehkar bin
We bê tewbe,istixfar e*

*Heroy carek bibê tewbe
Di ber hêj ku nehat newbe
Dilo hişyarî,bêxew be
Ne heval ma,ne serdar e*

*Emê li pey wan hevalan
Yeqîn dê biçne wan malan
Hew ca razên di wan çalan
Heta bê ser xwar e*

*Emê biçin heval mînin
"Mîm û Hê" bîra xwe bînin!
Fatihan jê ra bixwînin
.....*

*Li "Mîm û Hê" gelek çûne
Gelek sal û felek çûne
Hezar sal çil û yek çûne
Ji hicra Nebyê muxtar e*

BEND: 7

(BILBILÊ SEWDA)

*Feqî dibêje bulbul: "Tu bulbulek sewda yî
Işqa gulê mecaz e Gul yarek bê wefa yî
Dostek ebed bixwaze Qet lê nebit fenayî
Işqa mecaz tu terke Ev sormecalî pey bî
Tu yarê wuha der ke Alim bi ilmê xeybî
Tu carek lê nezerke Daîm ebed her hey bî"*

*Bulbul dîsa xeberda: "Qismet cara ewil bû
Aşiq bûme li werda Maşoqa min sorgul bû
Ez lew dikêşim derda Birîna min her gul bû"*

*Feqî dibêjî bilbil: "Ey murxê fehme'îde
Te xweş bi derda eqil Xiyal numa tewhîd e
Paşayê..... Tu mehbete bi wî de
Kesê ku heqnenasî Maye di xefletê da
Geryaye kor û asî Ebed di zulmetê da
Fe yu'xez bi newasî Melûl di heyretê da"*

*Feqf dibêje bulbul: "Tu meqsûdê nizanî
 Ewa te j'pêşve sotî Fida ke rih û canî
 Ew xezala te gotî Tewhîd e pir me'anî
 Tewhîd ji ilmê hal e Alim didin tefsîrê
 Meyla te wê li bal e Bi mil didit xebîrê
 Nizam te kî xiyal e? Tu bigre dilbigîrê"*

*Bulbul dibê bi zar e: "Mi hê dî sal gehîştî
 Kamil dibû bihar e Li baxan gul rawestî
 Bişkuftî belgê dar e Heram li min nivîştî
 Nivîşt li min heram in Daîm dixubulim ez
 Ji derdan hal giha min Bi mislê bulbul im ez
 Evîne "kaf" û "lam" in Mûqîm bi dil im ez
 Serdarê dilkulan im Bi êş û jan û daxan
 Ji terhê sunbûlan im Dixwînim xweş li baxan
 Aşiqê sorgulan im Lew digirî qijlaxan
 Ji werdan ez bi êş im ez
 Mula'iman dikêşim Kuştîyê ez
*

*Bulbul dibê awazan : "Xerab carek xwîyakir
 Bes bêje şî'r û sazan Ateş li min te rakir
 Tu mede vir û bazan Te ra nîne çu agir
 Te ra nîne çu pêt e Çewa tu pur 'ezab î
 Daîm dengê te têtê Kîfş e tu halxerab î
 Yeqîn te yek divête Saetek hêdî nabî "*

*Bulbul "Pur bibînim buharan
 Mecerûhek bê tebîb im Di van leyl û neharan
 Ji dosta xwe xerîb im Ji îşqa hindî yaran
 Kesê ku girtî yarek Bi dil yekê perestî
 Bi şev eger bi roj im Ez muxê nivhezar e
 Bi dil,xwe şîbhê doj im Têk bûme pêt û nar e
 Ji huba gulan disojim Mi lew nayêt qerar e"*

BEND: 8

(EY DÎLBERÊ)

*Ey dîlberê ey dîlberê
Wê nazika dêmqemerê
Qamet ji mûm û fenerê
Wêran ez im malim xerab*

*Ey dîbera gerdentîf
Wey nazika qametelif
Qamet ji reyhana zerf
Wêran ez im malim xerab*

*Ey dîlbera bejinzirav
Dêm şûşeya tîjî gulav
Wey esmera tîltzirav
Wêran ez im malim xerab*

*Ey dîlbera gerden ji 'ac
Wey nazika mislê zucac
Qamet ji reyhana mizac
Wêran ez im malim xerab*

*Ey dîlbera qelemmîsal
Wey nazika dêmîşepal
Îşq û mehebet min li bal
Wêran ez im malim xerab*

*Ey dîlbera dêmîzerê
Feryad ji destê kederê
Cur'ek ji ava Kewserê
Wêran ez im malim xerab*

*Subhan ji şahê zulcelal
Wey nazika sahibcemaal
Ji xwendinê kirim betal
Wêran ez im malim xerab*

Subhan ji şahê bi tenê
Xalek ji xala gerdenê
Ez dîn kirim berdama dinê
Wêran ez im malim xerab

BEND: 9

(PESNDANA XWEDÊ)

Ellah çî zatek ehsen e Zêde letîf û qadir î
Mextûq hemî neqşê te ne Vêkra di hemyan fikirî
Hemd û sena laîq te ne Ê 'ersê e'z'em çêkirî
'Erşê 'ezîm ê ekber e Ji neh qerar û merkez î
Ew kursîya Heq li ser e Bê çerx û gerdûn nabezî
Heq wahid e, witr û fer e Bênewmî baxvanê rez î
Baxê ku baxvan bête ber Erdek heye ew lê nebî
Dara ku enqa çîte ser Belgek heye sî lê nebî
Kî j'nimetekda kit xeber Ya Reb derê feyzê vebî
Serçeşmeya feyzê çî ye? Hatî lisanê 'arifan
Ew nûrekî rehmanî ye Darihte qelbê xaifan
Jê şemeyek da MUKSÎ ye Lew bûm nedîmê taifan
Bûme nedîm, bûme herîm Min îşqîkî dijwar heye
Kêfê dikim serfa 'ezîm Min hêj meya pêrar heye
Minet ji Rehman û Rehîm Min mîrekî setar heye
Ew mîr kerîm û satir e Xweşhakim e di bar xwe da
Herçî bike ew qadir e Ew sani'e bê îbtîda
Xelqno ne dûr e, hazir e Ew wahid e, bê bab û da
Wahid yek e, nê ji kes e Ferxende ye ne ji erxekî
Ew yek ji amê re bes e Muhtac nehî bal ferxekî
Ustadê aşê etles e Neh çerx di nava çerxekî
Bê te çî me? ez ne ez im Rûh û rewana min tu yî
Ez hişkedar im, ne rez im Xemr û rihana min tu yî
Bê te neşîm gavek bezîm Cûn û sekana min tu yî
Bê te mirar im, meytîm Qelbê ji ser mirate ye
Ez kuştîyê natebîb im Behra qulûban te heye
Xelqno bi Qurana ezîm Herçî dibêjim her we ye
Ma ez dibêim vê gotinê Bê te zeban bêgotin e
Kî ne ku mana bibinê? Zahir û batin sakin e
Ew qîl û qalê didinê Têk j'bal te ne, ne j'bal min e

*Mi hewl nehîm quwet nehîm Mi sewt û ezman bi te ye
Mi zehr û ezman qet nehîm Dest ji te ye, çeng ji te ye
Mi fikr û hem himet nehîm Ruh bi te ye, rah bi te ye
Avek mehîm im kemter im Min cerg û dil bûne birîn
Sewda û dîn û ebter im Pabendê vê nefsa le'în
MUKSîyê jar û bedtîr im Fe'rhem nî xeyrerrahimîn*

FEQE REŞÎD

Yek ji hebestvan û nivîskarên Kurd, Feqe Reşîdê Hekarî ye. Sed heyf û mixabin derheq jiyana wî de agahdarîyeke bi nivîs diyar tune. Herweha dema jiyana wî jî, di tarîhiya dîrok de temartî maye. Tenê pirtûkeka wî ya bi navê "Sirmehşer" di destên me de heye. Wekî din em laqê tu berhemên wî yên din nebûn. Û li ser wê jî, ne pêşgotin û ne jî pasgotin heye. Lê tenê li ser ruwê wê ye pêşî ev nivîs heye: "Dibêjin ji koçerê Hekarîya ye".

Mamote Cegerxwîn di helbesta xwe ya bi mavê "Hozan û Şayîrên Kurd" de, van her çar rêzên li jêr, derbarê Feqe Reşîdê Hekarî de gotine. Ew jî ev in:

*"Yekî dî dibêjine wî Feqe Reşîd
Di zarê kurdî fêris û egîd
Nivîstek wî heye bi navê Sermehşer
Zarokên kurdan dixwînin ezber"*

Pirtûka Sirmehşer, bi naveroka xwe wek eqîdê ye. Lê zêde qala hatina Îsa pêxember a di dawilêhatina dinê de dike, ku tê û li Şamê bi Decal re şerî dike. Piştî kuştina Decal, ew sazûmana şerîeta Mihemed pêxember sererast dike, heta ku dinya bi tenamî xira dibe û heşîr radibe, ji her kesî hîsab tê pirsîn û pira sîratê tê vegirtin.

Pirtûk ji 24 beş û 556 beytan tekûz e. Her sernavek li ser babeteka cuda hetîye nivîsîn û di wî warî de agahdarî dide. Lê hinek ji wan beşan, qala rawestina li hember mafê mirovan û parastina heqên madî-manewî

dikin. Xasma lêmêzekirina sêwîyan zêdetir şîret dike. Dibêje ku: Ew alîkariya bi sêwîyan re xêr û xweşiyeka pir zêde digîjîne xwediyê xwe.

Piraniya helbestên pirtûkê bi yazde kiteyan dikişin, tev bi kêş û qafîye ne û hinek jî çarkok in (çarîne), rêz bi heşt kiteyan dikişin. Qafîyeya asasî tune, lê di beytan de qafîya her du rêzan bi yek tîpê ye.

F.Reşîd di destpêka beşa vê pirtûkê ya dawî de weha gotîye:

"Ey Feqî tarîxê benda te tamam."

De îcar ji vê rêzê tê zanîn, ku wê tarîxa kutakirina nivîsandina pirtûka xwe gotibe. Mîna Melê Cizîrî çewa ku tarîxa jdayîkbûna xwe û hin tarîxên din bi hesabê Ebcedê (Cemel) di Dîwana xwe de beyan kirine. Û Feqîyê Teyra jî, di hin helbestên xwe de, hin tarîx gotine. Eger eva F.Reşîd jî ji wan babetan be, û ku em tarîxa nivîsandina Sirmehşerê ji bêjeya "tarîx"ê reqem bigirin, dike 1211 ê hicrî (1793). Na eger em ji hevoka "Benda te tamam" bigirin, tarîx dike 938 (1528)

Lê eger em yekê ji van tarîxên li jor ji xwe re rast bidêrin, li gor dîtina min, wê ya pêşî rastir be. Çimkî F. Reşîd di malikeka xwe de weha gotîye: "Ela ey Feqîyê sanî, heta kengê bikî dewran?."

Ji vê gotina wî tê zanîn, ku wî jî mîna Feqîyê Teyran, xwe bi "feqe"tîyê navar kirîye. Herweha bi bêjeya "sanî" (duwem) eşkera dibe, ku wî xwe jî Feqîyê Teyra re , feqîyê duwem hesibandîye. Çimkî Melayê Cizîrî jî, xwe jî Şêxê Sin'anî re bi şêxê diwem navdar kirîye. Çewa ku Melê gotîye "Di îşqê Şêxê Sanî me". Çimkî di evînê de Şêxê Sin'anî (Mela), bi "şêxê yekem" (Ş.Senani) hatiye navdarkirin.

Lê îcar tarîxa jdayîkbûn û dilovaniya Feqîyê Teyra jî, ku rastirîn pê guman tê kirin ev e: 1590-1660

Ev tiştê ku me li jor got, berê di nav helbestvan û evîndaran de xuyekî belavbûyî bû, ku yekî xwe bi yekê li pêşîya xwe, bi nav dikir û xwe jê re dikir duwem, yan siyem û hê bêtir. Xasma ji helbestvan û milûk û siltan, pir kes navên hevdu li xwe dikirin û xwe bi navên hev navdar dikirin.

Pirtûka Sirmehşer, cara pêşî di 26 ê Adara 1984 an de bi destê mele Ehmedê Qoxî hatiye nivîsîn. Ji xeynî vê, Qoxî li ser pirtûka Mele Xelîlê Sêrtî ya bi navê Nehcilenam şerhek nivîsîye û navê wê kiriye REHBE-

RÊ EWAM. Piştire ew herdu pirtûk bi yek cildê li devereka nediyar çap kirine.

Pirtûka Sirmehşer di sala 1986 an de gihabû destên me. Û me wê bi temamî ji tîpên Erebbî wergerandibû tîpên Latêni û dabû Komela Yekîtîya Demokratên Kurdistanê ya li Elmanyaya Rojava, da ku çap bike.

Ev çend malikên li jêr, me ji Pirtûkê jêderk kirin û pêşberî xwendevanan kir:

*"Eya ey waizê we'zê
Xwe hişyar ke i vê lehze
Me borandin bi vê terzê
Ji hed zêde geek însan
Wan kirin maê yetîman her telef
Lew bûye îro li wan agir elef
Wan ji xelqê ra digotin pur xeber
Lew ki îro bûne riswa serteser
Ev ew in hebû li nik wan şahidî
Weqtê de'wayê digotin "me nedî"
Şahidî dane bila heq wan heman
Ew dibûn şahid bi derew her zeman
Wan kirin hîle di nav kod û şehîn
Kêm kirin dirhem li huqqe d'gel mêzîn
Bibin guhdar ku ez bêjim, temaşa kin bi qelb û can
Yekayek tev beyan kim ez, bibînin hûn ecaîban
Ey Feqî tarîxê benda te temam
Heq te'ala mexfîret ke fîl qiyam*

*Min nivîsî ev kîtab leyl û nehar
Lew ji bo îxwanê dîn ra yadîgar*

EHMEDÊ XANÎ

Bêguman ji nav her neteweyekî di pişeyekê de bi rindî û çakî, demedem merivekî ji adetê der dertê holê. Û ew netewe her gav bi wî kesê xwe dipesine û serbilindiyê dike. Îcar ew kesê xariqulade yê Kurdan jî,

Ehmedê Xanî ye. Xaniyê Kurd îcar ne tenê di pişeyekê de, herweha di gelek pişe û şêwr û tevgeran de, xasma ji bo azadî û serxwebûna Kurdistanê kiryarên bêhempa kirine. Ta ku ew ji aliyê gelê xwe yê dilsoj û bindest ve, bi navê "Rêberê Kurd" hatiye navdarkirin.

Her çiqas di îro de Neteweyê Kurd ne dewet be jî, lê belê di dilê her kurdekî bi hiskirin û evîna Xanî dagirtî ye û pê dipesine, heta roja dawîna a jiyana xwe jî, Kurd wî jbir nake.

Belê yek ji rewşenbîr û nivîskarên Kurd, herweha helbestvanê bi nav û deng, Ehmedê Xanî ye. Ew di sala 1651 an de ji diya xwe re bûye û di sala 1707 an de jî, li Bazîdê çûye dilovaniya xwe. Navê bavê wî Ilyas e û ji eşîra Xaniyan e û bi esl û koka xwe ji Hekariyê ye.

Belê Tarîxa jdayikbûna Xanî, çewa ku wî bixwe di Memozînê (Mem û Zîn) de gotiye, di sala "1061" (1651) ê hicrî de hatiye dinê. Lê belê hin nivîskar û dîrokvananê alecî û biyanî, tarîxên ji hev cuda derheq Xanî de nivîsîne. Hin ji wan ev in, ku me i jêr nivîsîn.

Basîlî Nikîtîn di pirtûka xwe ya bi navê "Kurtler" (r:489) de gotiye, ku Ehmedê Xanî di sala "1591" ê de li Hekariyê çêbûye û di sala 1652 an de jî, li Bazîdê miriye".

M.Emîn Zekî Beg di Tarîxa Kurdistan de nivîsiye ku, Ehmedê Xadî di sala 1592 an de li Bazîdê ji diya xwe re bûye û di sala 1653 an de jî miriye. Û gotiye pirtûka wî ya Nûbar pêşî di sala 1676 an de çap bûye. Lê li têbiniya wê jî weha nivîsiyê: Jiyana Xanî di nav salên 1000-1065 (1591-1654) de tê gumakirin, lê tarîxa mirina wî ne kifş e.

(Tarîxa Kurdistan, weşanxaneya Komal, Temûz 1977, rûpela 182 - bi zimanê Tirkî)

Evdilreqîb Êsiv jî di Dîwana Kurmancî behsa hozanê Kurd Mîna de nivîsiye, ku: Xanî di sala 1119 ê koçê de miriye (1610 ê mîladî).

Û Kovara Hêviya Welêt jî, weke B.Nikîtîn nivîsiye, ku: "Ehmedê Xanî di sala 1591 de li gundê Basîdê bûye." û "...Besîd di navbera Bidlîs û Cizîrê de ye".

Çewa ku tê gotin, Eşîra Xaniyan serê pêşî li herêma Hekariyê dima. Lê belê hinek tarîxzan dibêjin, ku Eşîra Xaniyan di sala 1562 an de, xwe bi koçemalî ji wir guhaztiye, çûye li hêla Bazîdê cîwar bûye.

E.Xanî li Kurdistanê bi navê "Rêberê Kurd" hatiye navdarkirin. Ji ber ku wî jiyana xwe ji bo azadî û serxwebûna welêt, bi gorî kiriye. Xasma di warê rêça zimanê netewî de, wî bingehêke asasî daniye, xîm ras kiriye û mîna kon vegirtîye.

Vî rêberê me, di çardestaliya xwe de, dest bi nivîsandina bi zimanê Kurdî kiriye û dema ku salên wî gihane 19 an jî, alaya serxwebûnê hildaye û pêşkêşî ji Doza Kurdî re kiriye. Lewra ku di malikeka xwe de weha gotîye:

"Ez çar û neh û şeş bûm, min tekye bi balîn da"

Rêberê me yê nemir, li paş xwe ji me re sê heb pirtûkên bi nîrx diyarî hiştine. Yek pirtûka wî NÛBAR e. Çewa ku wî bixwe tê de nivîsiye, nivîsandina wê di sala 1094 (11 adar) an de (1683) kuta kiriye. Dema ku Nûbar nivîsiye jî, temenê wî 33 sal bûye.

Ya din, pirtûka herî bi nav û deng MEMOZÎN (Mem û Zîn) e. Xanî wê di 44 saliya xwe de nivîsiy.

Ya dîtirkê jî, EQÎDE ye. Hin kes dibêjin ku, dîwaneke wî jî heye. Lê mixabin îro roj nexwiyaye.

Mîr Celadet Elî Bedirxan bi navê Herekol Ezîzan, di Hawarê jmara 33 an de nivîsiye, ku: "Ehmedê Xanî li ser coxrafayê pirtûkek nivîsiye!"

Memozîna E.Xanî, ji gelek pispor û kurdoloxan re bûye qada lêkolîn û lêgerê û pir caran jî hatiye çapkirin. Lê cara paşî, di sala 1968 an de bi tîpên Latênî, hem bi kurdîya xwe û hem jî bi wergera bi zimanê Tirkî li Stenbolê, bi destên mamosteyê kurdzan M.Emîn Bozarlsan hatiye çapkirin.

Nûbar jî, pir caran hatiye çapkirin. Cara paşîn, me wê wergerande tîpên Latênî û bi nivîsara wê ya bi tîpên Erebi re, di sala 1986 an de, ji ailîyê weşanxaneya Roja Nû ve li bajarê Stockholmê hatiye çapkirin.

Ev malika li jêr, jêderka ji Memozîna Ehmedê Xanî ye, ku wek nimûne ji xwendevanan re nivîsî:

*Ger dê hebûya me îtîfaqek
Vêkra bikira me înqîyadek
Rom û Erebi û Ecem temamî
Hemyan ji me ra dikir xulamî*

Belam li Kurdistanê di nav mele û feqîyan de, gelek helbest û qesîdeyên Ehmedê Xanî hene. Dibe ku ew dîwana wî, ya ku dibêjin hebû, berî ku çap bibe, ji hevdaketibe û helbestên wê li nav xelkê belav bûbin. Lê eger fersen çêbibe û lê bête gerandin, di wê bawerîyê de me, ku wê ji helbestên Xanî yê efare dîwanek tekûz bibe.

Ev her heşt bendên li jêr, destnivîsa bi tîpên Erebi bûn, ku bi alîkarîya hin Kurdên welatparêz, ji nav mele û feqîyên li Kurdistanê hatibûn civandin û ji me re fotoqopî hinartibûn. Lê mixabin di hin deveran de hin bêje û tîp nehatin xwendin. Ji ber ku ew dever, bi qelesa rengî hatibûne nivîsandin. Me, li ciyên wisa niqut danîne.

Benda pêşî, 17 beyt in. Rêz bi 14 kiteyan dikişin û qafiyeya asasi "...a" (da) ye

Benda diduyan, şeş malikên çarkok (çarîne) in. Lê di tevan de rêza dido û çar nivrêzk in, yê pêşî û yê sisiyan bi 14 kiteyan in, lê tevê nivrêzkan bi şeş kiteyan in û qafiyeya asasi "...r" ye.

Benda sisiyan, yazde malikên çarkok in û rêz bi heşt kiteyan dikişin, qafiyeya asasi "...f" ye.

Benda çaran, pênc beyt in, rêz bi yazde kiteyan dikişin û qafiyeya asasi "...n" ye.

Benda pêncan, pênc malikên çarkok, rêz bi 15 kiteyan dikişin û qafiyeya asasi di rêzên çaran de "...e" (ye) ye.

Benda şeşan, şeş malikên şeşkok in, rêz bi 15 kiteyan dikişin. Di tevê malikan de rêza pênc û şeş, lêvegêra li bendê ye û qafiyeya asasi di wan de "...ê" ye.

Benda heftan, 15 malikên çarkok in, rêz bi heşt kiteyan dikişin û qafiyeya asasi di rêzên çaran de "...ê" ye.

Benda heştan, pênc malikên çarkok in. Di her pênc malikan de jî, rêza pêşî bi zmanê Erebi ye, rêza din bi zimanê Farisî ye, rêza dîtirkê bi zimanê Tirkî ye û rêza dîtira dîtirkê jî, bi zimanê Kurdî ye. Rêz bi 15 kiteyan dikişin û qafiyeya asasi di rêzên bi zmanê Kurdî de "...l" ye.

BEND: 1

"ÇEND QESÏDEYÊN ŞÊX EHMEDE XANÎ q.s."

*Neqqaşê ezel rûyet ser neqşekî zêrîn da
Berkarê di destan bû ser sefhe ku tezyîn da*

*Tezhîbê ji refşan bire ser lewheyê işqê
Resma ezeli kêşa neqşê xwe ne'alîn da*

*Dîbace ku însa kir fihriste ku îmla kir
Cildekî ji 'enasir bit lîn da*

*Wan sade roxan miştî işqê ku temenna kir
Xetati ji husnil xet serneqşekî zêrîn da*

*Etfal û melek hatin westa ne di bostanan
"La îlme lena" gotin, "Ebced" bixwe telqîn da*

*Ma secde tenê min bir ber sûretê mehbûban?
Îbîsî nebîr secde lew maye di nefrîn da*

*Ez çûme derê dêrê min dîtî ku Rûhîllah
Têkda di musewver bûn hetta vinihalîn da*

*Wan cumle "Ene'l Heq" got, min "Wahidê Mutleq" got
Saqî bixwe ez girtim camek meyê noşîn da*

*Meynoşî û serxweş bûm filhalî muşewweş bûm
Ez ÇAR û NEH û ŞEŞ bûm, min tekye bi balîn da (1)*

*Herçî ku me bîr pê kir hingî mi nezer lê kir
Seyrek mi li Leylê kir lewra mi dil û dîn da*

*Min dî hîveke pertewsa ye di me zahîr da
Mimkin hernî pertew da em mane di temkîn da*

Ew bû ku Zuleyxayê wê dîtî di Yûsuf da

Mecnûn dî di Leylayê, Ferhadî di Şêrîn da

*Mîsbahê ebed min dî îro vediqendîlê
Genca ezêlî bû ew, min dî di gil û tîn da*

*Cana j'cemala te wan dî der sûretê xûban
Şeyx û welî û soft der zîkrê xwe ahîn da*

*Mefrûrî bî ger soft mebe munkirê xûban
Kurdî çi tesewur kit seyra ku di dewrîn da?*

*Şahid tu yî ez zahidê mehbûbperest im ez
Bê şahidî min nalem şeyxê me ev ayîn da*

*Cananê te ey XANÎ çînanî di xwe jî tê
"H" a nuqte li bin danî, filhalî di mizgîn da (2)*

BEND: 2

*Ez çûme derê meykedeyê subheyekê zûd
Min dît yekê esmer
Qamet bi mîsal şubhetê cilnar û du keystûd
Manendê du ejder*

*Çîn-çîn dimeşîn biskê li ser gulşenê bî xar
Manendê du şehmar
Geh geh dixwişîn zulfê li ser qewsê du ebrû
Manendê du şehper*

*Mahê mutereqîb e meger mezher û î'caz
Carek bite sed naz
Halê me tefehus bike bêje ku "feqîro
Azer bo me xerixwir"*

*Ku min nizanî wextê seher çi bû te da min
Ey serwîqeda min
Go: "Ma tu nizanî çi ye min da te feqîro?
E'teytu ke Kewser!" (3)*

*Hindî me kirin hor û perî pey de temaşa
Haşa weku haşa!
Kengê dibine layyiqê nîzareyê ebrû?
Ey dilî meke bawer*

*Barî ji derê meykedeyê min meke bawer
Ey Seyyîdê Muxtar
Saqîyî gote wî "eşhedu billah ku îro
Xanî bûye xemxwir"*

BEND: 3

*Ez çûme baxê sorgulan
Wextê sehergahan bi xef
Min dî sedaya bilbilan
Dagirtibû her çar teref*

*Sewta hezar û qumrîya
Dengê ribab û muxnîya
Teşbihê bezma bengiya
Hevdengê hev bû çeng û def*

*Manendê mest û serxweşan
Ez çûme bezma mehweşan
Ebrûkeman û çavreşan
Cerg û dilê min kir hedef*

*Penkanê cerg û dilperî
Ten bûye sindoqa berî
Sedeq ji husna ê perî
Hêja li min bû kerb û kef*

*Hêja li min bû kerb û kîn
Zahir xezeb batin kenîn
Lê xemzeyek da min nehîn
Eqlê me dîsa kir telef*

*Dîsa hebîba çavbelek
Însan digel min bû gelek
Lewra digel zulfê xelek
Ebrû me dîtin qîşt û lef*

*Şetrîyê qîşt û zulf û xal
Hemyan li ser ruxsarê al
Vêkra hebûn ceng û cîdal
Leşker dihatin sef bi sef*

*Sef-sef me dîn vêkra bi ceng
Hindek Hebeş hindek Fireng
Yek yek reşandin wan xedeng
Vêkra hebûn wan laf û lef*

*Vêkra hebûn de'wa û şer
Der bûn li min tîr û teber
Ker ker kirin qelb û cîger
Rihtin ji dil xwîna bi kef*

*Rihtin gelek xwîna dilan
Şehmarê zulf ê ser milan
Bê rehm û mest û qatilan
Mey xwa ji fîncana sedef*

*Wan meyxwiran ebter kirim
Bê qewet û bê dil kirim
Wellah ji dil ker-ker kirim
XANÎ bese ah û esef!*

BEND: 4

*Mi dî neqşek ji neqşê neqşibendan
Vekir qeydek di min yek yek ji bendan*

*Li min kon bû riya Ke'ba wîsalê (4)
Ji kulê qameta balabilindan*

*Min sed hêvî heye dîsa ji seyyad
Mi eza ke ji qufî û qeyd û bendan*

*Kuşada dil di bû ma ra muyesser
Dilê min ma digel mişkê kemendan*

*Dilê XANÎ eger çî gencexan e
Şukur qet kes nego, "Xanî bi çendan!" (5)*

BEND: 5

*Zahidê xelwetnuşîn pabendê kirdarê xwe ye
Tacirê rehletgozîn derbendê dînarê xwe ye
Aşiqê dîlberhebîn dilbemdê dildarê xwe ye
Da bizanî her kesek bê şubhe xemxwarê xwe ye!*

*Bê 'emel tu j'kes meke hêvî 'etaya hîmmetê
Bê xerez nakêşitin qet kes ji bo kes zehmetê
Kes nehin qet hilgirit barê te ew bê ucretê
Gerçî İsa bit ew ê fikra ker û barê xwe ye! (6)*

*Hûşfyar be da nekî umrê xwe bêhasil telef
Lew ku nadit fayîde mal, genc û ewlad û xelef
Maceraya Xudr û dîwarê yetimî bû selef
Vî zemanî her kesek mîmarê dîwarê xwe ye! (7)*

*Ca nezer de tu bi pêla weh ku waqîe şewaş!
Ger nebîtin îltîfatê mewceyê debr û meaş
Cundî yû rumbazê Faris naditin canê belaş
Saeta serbazî hêvî wî ji serdarê xwe ye!*

*XANÎya zayî' meke umrê xwe ey nadanebes
Bê teleb nabî ji işqê behremend ey bilhewes
Mesani'ê mutleq nîne îltîfatek wî bi kes
Lutf û îhsan ji ewî der heq telebkarê xwe ye!*

BEND: 6

*Ey derê xemha li tenha ew li şemsa xawerê
Xan û man tékda zulûmat paşî wê dêmenwerê
Piştî lêvê wê venaxwim mutleq ava Kewserê
Min nevêt dinya bi carek paşî wê sîmaperî
Ger bizanim ez di heşrê da nebînim Dîlberê
Cennetê dê çî bikim pê wer bikim xagusterê (8)*

*Sed muxabin çû ji ba min ew hebîba çavbelek
Ah û efxanê di min daîm diçûn heta felek*

*Mam di qeyda dax û derdan paşî wê zufa xelek
Hem ji feryadê di min aciz dibûn îns û melek
Ger bizanim ez di heşrê da nebînim Dîlberê
Cennetê dê çi bikim pê wer bikim xagusterê*

*Hicreta yarê biha tim şubhê fenda şûledar
Ketme halê ihtîraqê j' ihtîraqê bûme nar
Ez wicûdek bê wicûd im suhtime têkda xubar
Min nevê dinya bi carek paşê wî çavê xumar
Ger bizanim ez di heşrê da nebînim Dîlberê
Cennetê dê çi bikim pê wer bikim xagusterê*

*Ger di hîna ez wefat bim bête ser min Ezreîl
Mujdeya Xuldê bidit min hem digel wî Cebreîl
Xudr û Îtyas tev bibîtin ew ji bo min ra delîl
Dê bibêjim "Min nevêtin Xuld û Kewser, Selsebîl"
Ger bizanim ez di heşrê da nebînim Dîlberê
Cennetê dê çi bikim pê wer bikim xagusterê*

.....
*Van du misraan kitabet kim li belgê kaxetê
Da bi destê xwe bikêşim ew di hîna hezretê
Wesfê halê xwe bibêjim ez di wextê hicretê
Ger bizanim ez di heşrê da nebînim Dîlberê
Cennetê dê çi bikim pê wer bikim xagusterê*

.....
*Ji wê mehrûmî dibî ey bê edeb, ey bê hîcab
Ev qezayê Barî ye razî bibe ey malxerab
"Înna lîllah" tu bibêje ji te ra her ew sewab
Ger bizanim ez di heşrê da nebînim Dîlberê
Cennetê dê çi bikim pê wer bikim xagusterê*

BEND: 7

*Dilo carek xwe hişyar ke
Hilo da çin bi seyranê
Bi carek bes xwe bêpar ke
Were seyra gulîstanê*

Gulîstana ku sorgul tê

*Semen, nîsrîn û sunbul tê
Hezar-bilbil bi xulul tê
Di hîva mahê nîsanê*

*Di fesla çardeyê nîsan
Me dîbû dîlberek dîsan
Di dil da meş'elek îsan
Mi can da şubhê perwanê*

*Me dil da dîlberek sade
Letîf û şêx û begzade
Ji qeydan kirme azade
Nihanî birme dîwanê*

*Nihanî xelwetek da min
Ji le'lan şerbetek da min
Bi weslê suhbetek da min
Kirim bende di fermanê*

*Ji fermanê ku aşîq bit
Di daxwazê murafîq bit
Divê her dem muwafîq bit
Wekî Şeyxê di Sen'anê*

*Wekî şeyxê ku xadir bit
Li fermanê ku nazir bit
Bi emrê dostê kafîr bit
Bisojît suhfê Qur'anê*

*Bisojît suhfê mektûbê
Bi emrê yar û mehbûbê
Dema dil dim bi metlûbê
Didim ez dîn û îmanê*

*Bila dîlber mecazî bit
Ji rengê pêş e tazî bit (9)
Bila sofî ne razî bit
Bimînit ew di hîrmanê*

Nebê, sofî qewî dîn e

*Wekî xuffaşê miskîn e
Li ber wî roj çî rengîn e
Çu nabînit ji 'umyanê*

*Dilê wî kor e, e'ma ye
Li ber wî dergeh dada ye (10)
Ji weslê dûr bûye maye
Nehîştin bête dîwanê*

*Di dîwana ku qerqef tê
Di nêv bezma tê
Melaîk sed hezar sef tê
Ez im ê hate meydanê*

*Ez im serxweş ji wê camê
Ez im sewda di nêv amê
Ez im enqa ketim damê
Bi zulfan serdanê*

*Bi zulfan hate ser xalan
Bineş û werd û al-alan
Dil û canê me evdalan
Dibin her dem bi talanê*

*Bi talan ku du sed ser çûn
Hezaran genc û gewher çûn
Dilê me sed pare ker ker çûn
Tu XANÎ bes ke efxanê!*

BEND: 8

"ÇARGOŞEYA EHMEDÊ XANÎ q.s." (11)

*Fate 'umrî fî hewa ke ya hebîbî kulle hal
Ah û nalem hemdememşod der fîraqet mah û sal
Ger benim kanim dilersin çokden oluştir helal
Dîn û ebter bûm ji işqê min nema eql û kemal*

*Ente fikrî fî fuadî ente râhî fil cesed
Leşkerê xemha yê to mulkê dilem wîranî kerd
Dade geldim işq elinden îsterim senden meded
Wan Tetaran birne yexma eqî û dîn û mulk û mal*

*Tale xerrmî zade hemmî şa'e sirrî fil mela
Teşneyê camê wîsalem çun şehîdê Kerbela
Yokse sen dîwane oldun nîce halim ey dila
Ya ji nû ve işweyek da min hebîba çavxezal*

*Bîte hîcranen hebîbî leste mînnî alîmen
Her dem ez derdê fîraqet xafilî ez halê men
Can û dilden erzî kildim halimî canane ben
Erzîhala min tu xafil qet nepîrsî erzîhal*

*Hel lena mîn nî'metî wesl-il hebîbî mîn nesîb
Ûfîtadem ber derî bîçare sergerdan xerîb
Derdimiz çoklikisinden one yoq hîç bir tebîb
Ey tebîbê min, dewayê derdê XANÎ her wîsal!*

1- Ji vê peyva Xanî, ku gotiye "Ez çar û neh û şeş bûm, min tekye bi balîn da" tê gumankirin ku, wî di nozdesalîya xwe de berpirsyarî kiriye. Eger ne wisa be, gelo wê çi qesd kiribe?

2- Ev tîpa "h" ku Xanî di helbestê de gotiye, di elfeba Erebi de ew e, ku di şiklê "cîm" û "xê" de ye û bê niqut e. Dema ku Xanî "Ha, nuqte li bin danî..." ew tîp dibe "c". Yanî tîpa "cîm"ê, ya ku di efeba Erebi de ye. Gelo wê Xanî ji vê yekê çi qesd kiribe?

3- "E'teytu ke Kewser". Yanî, min Ava Kewserê da te.

4- "Li min kon bû...". Ji vê hevokê du mane dîyar dibin. Yek: Amac ji "kon"ê, yanî rîya gihastinê ku wek kon xwar bibe, da ku meriv zû bigîje devera ku diçê. Ya din: Dibe ku "kon" bi şaşî hatibe nivîsandin, rastîya wê "kin" be!

5- Peyva Xanî, ku gotiye "Şukur qet kes nego: Xanî bi çendan!" Îşare-tê ser hin kesan dike, ku xwe difiroşin dijmin û bi gelê xwe re şer dikin.

6- Eger yekî qelemşor li ser vê bendê binivîse, wê ji her malikeka wê pirtûkek derê. Hêvîdar im, ku xwendevan bi balkêşî lê binêre û tê de kûr bifikire. Çewa ku Xanî gotiye, eger meriv mîna Îsa pêxember, pêxember be jî, dîsan jî meriv ewilî fikra kerê xwe û fikra barê xwe dike!

7- Xanî gotiye ku: Eger tu ji xwe re nebî hoste û dîwarê xwe ava nekî, ma wê kî ji te re, dîwarê te çêbike?

8- "Cennetê dê çi bikim pê wer bikim xagusterê". Bêjeya "xaguster", bi mana xwelî, bi mana rengê cûn û bi mana wêrane û xirabe tê. Belam ev rêz bi du awayan tê manekirin.

a) Eger ez dîlbera xwe nebînim, dê ez çikin ji bihiştê. Û eger di bihiştê de bim jî, ezê wê bikim wêran.

b) Ez ê ji dîlbera xwe re bihişteke şaneşîn çêbikim.

9- "Ji rengê pêşe tazî bit": Pêşe, navê kermêşê ye. Lê bi Kurmancî "mirmirk" jî tê gotin. Îcar di destnivîseke din de weha ye: "Ji rengê libsê xazî bit" e.

10- "Li ber wî dergeh dada ye", di destnivîseke din de weha nivîsiye: "Ji 'umyanê vepaşmay e" (Yan jî "ji 'umyanê ve paş maye"). Amac jê, yanî di tarîtiyê de maye.

11- Ev beşa çarkok, (yan jî çarîn) çewa ku me li pêş jî got, di her malikê de, rêza pêşî bi zimanê Erebbî ye, ya diduyan bi zimanê Farişî ye, ya sisiyan bi zimanê Tirkî ye û ya çaran jî, bi zimanê Kurdî ye. Ji malika destpêkê heta bi ya dawî, bi rêzê, şiroveya rêzên biyanî ev in, ku me li jêr nivîsi:

- Ya evîndara min, bi her away ve temenê min bi evîna te fewitî. Axîn û nalînên di min, ji cudabûna ji te ya bi meh û sala ne ku hergav bi min re hevdem in. Lê eger ku tu xwîna min divêyî, jxwe ji zû ve ji te re rewa dêraye.

- Amaca di qelbê min de, tu yî. Rihê di gewdeyê min de, dîsa jî tu yî. Leşkerê te yê xeman, dilê min wêran kirin, ji te alîkarî divên, çimkî ji destên evînê bi hewar im.

- Ji ber xemê min ên dirêj û evîna zêde ya bi reşî, sirên min ên tije belavbûn. Ez, mîna şehîdên li Deştê Kerbelayê, ji gihastina camê re, tihim im. Yan jî, tu dîn bûyî ey dil? Wê rewş çewa be?

- Ji min re, bi dîrketina evîndarê zanîn tune. Ji derdê cudabûnê, timî ez ji xwe bêageh im. Min bi dil û can rewşa xwe, ji canê re, pêşber kir.
- Bo min xweşî ye, nesîbê gihastina evînê! Bêçare û sergerdan ketim ber derê te. Ji pîrbûna derdê me re, tixtor hîç tune.

ŞEWQÎ

Ev helbesta vî hozanê ku bi navê Şewqî navdar e, di paşîya helbestên Ehmedê Xanî de bû. Honandina vê bendê, wek honandina "Çargoşeya Ehmedê Xanî" ye. Hem bi kite û bi jmara rêzên xwe, hem jî bi nikl û dengê xwendina xwe li gor wê çêbûye. Herweha rêza pêşî bi zimanê Erebi ye. Ya din bi zimanê Farisî ye. Ya sisiyan bi zimanê Tirkî ye. Ya çaran jî, bi zimanê Kurdî ye.

Ev Hozanê han, di paşîya benda xwe de ev gotîye: "... Şewqîyê Xanî-neseb"!

Îcar ew, bi vê yekê dide dîyarkirin ku, ew ji azbata Ehmedê Xanî ye. Lê mixabin, me derbarê wî de agahdarîyekê peyda nekir.

Me şiroveya rêzên biyanî yên vê benda li jêr, li gor sira malikan, li tê-biniyê nivîsî:

"ÇARGOŞEYA ŞEWQÎ" (1)

*Hubbuke efna şebabî ya hebîbî fî te'eb
Işqê to begdaxtê canem der cefa û tab û teb
Eqî û hûşem qalmedî sebr û qerarem gîtî hep
Sotime j'daxa fîraqê lew dinalim roz û şeb*

*Qed meda fîl hecrî umrî ya hebîbî iltif bîna
Mandeem bîyar û bîxemxwarê der renc û 'ena
Gormîşem bîr gun wîsalin neylerim genc û xîna
Ger nebînim dîlberê min bo çi ne nav û leqeb?*

*Leyse lîl uşşaqî meqsûdun sîwa weslîl hebîb
Zarezoyê weslê gul başed fîxanê 'endelîb
Dîlberin weslî dîler aşîq 'ela rexmîl reqîb*

Xeyrî wesla dîlberê aşiq çu dî nakit teleb

*Qale lî: "mîn eyne cî'te?", qultu: "mîn şehriîl fîraq!"
Goftê: "Kalayê to?", goftem: "Derd û mîhnet îştîyaq!"
Soyledî: "Derma?", dedim: "Weslin!", dedî: "Mecnune baq!"
Talibê wesla mi dî sabir bitin sahibedeb*

*Munzu edla xaliq-ul erwahtî rûhî fil cesed
Narê işqem der dilê sûzan nîhade ta ebed
Îsterim meqsûdimî senden îlahî qil meded
Da bibînim rûyê dîlber bê hîcab û bê neseb*

*Rebben'exfîr zenbe men naca ke bîl qelbîs'selîm
Kirdîgara rehmê kon ber bendeyê pîr û seqîm
Fezl û îhsanin dîler biçare qûlin ya Kerîm
Da bi fezla xwe 'efû kî ŞEWQÿyê Xanî-neseb*

- Ya hebîbê! hiskirina ji te, xortaniya min di ezyetê de kir tune. Evîna te, rihê min di tab û cefayê de şewitand. Aqil û hişê min neman, semax û qerara min tevek çûn.

- Bêguman temenê min di dûrbûnê de bihurî. Ya hebîbê, ronahiya xênî bitefine. Ez di renc û ezyetê de, bê dost û xemxwir mame. Mîn gihaştina te rojekê dît. Ez ê ji mal û gencîneyan çî kim!

- Ji dîlketya re, ji xeynî gihaştina evîndaran wekî din hîç amac tune. Zarezar û fixana bilbil, ji bo gihaştina gulê ye. Aşiq jî gihaştina dîlberê divê, li ser nefreta reqîba.

- Gote min: "Tu ji kur hatî?", min got: "Ji bajarê cudabûnê!"

Got: "Malê bazirganiya te?", min got: "Derd û mîhnet û îştîyaq!"

Got ku: "Lê derma?", min got: "Gihaştina te!"

got: "Li dino binêre!"

- Îşareta xaliqê rihan di laşê min de nêz e. Agirê evînê di dilê min de heta ebedî danîye. Ez merama xwe ji te dixwazim, ya Xweda mededê bike.

- Ya Xwedê! li gunchên ê ku bi te ve zarî dike, bibore. Ya Xwedê! rehmê li bendewarê pîr nexweş bike. Kolê te yê bêçare, xweşî û qenciye divê, ya Yezdan.

ŞERİFXANÊ ÇOLEMÊRGÎ

Yek ji helbestvan û nivîskarên Kurd, Şerîfxanê Çolemrgî ye. Mixabin me derbarê wî nivîskarê hêja de, agahdariyekê bi dest nexist. Tenê li gor gotina nivîskarê nemir M.Emîn Zekî Beg, ew ji xelkê Çolemêrgê ye û di sala 1693 an de ji diya xwe re çêbûye, di sala 1748 an de ji çûye dilovaniya xwe.

Lê belê nivîska wekî din zêde li serê tişteki din nenivîsiye. Ev jî gotiye ku: Ji mala Mîrê Bidlîsê ye, bi Kurdî û Farisî gelek helbest ristine (Tarîxa Kurdistan, weşanxaneya Komal, rûpelê 181 -bi zimanê Tirkî)

MELE XELÎLÊ SÊRTÎ

Yek ji hozan û nivîskarên kurd ên bi nav û deng, Mele Xelîlê Sêrtî ye û bi esl û azbata xwe ji Hîzanê ye. Navê bavê wî, Mele Hesên e û di sala 1753 an de li Hîzan hatiye dinê û di sala 1843 an de jî, li Sêrtê çûye dilovaniya xwe.

Lê belê pirtûka bi navê "Osmanlî Muellifleri" nivîsiye ku: Ew, di sala "1257" ên hicrî (1841) de wefat miriye.

Mele Xelîlê Sêrtî, li Kurdistana Bakûr bi navê "seyda" (dersdar) hatiye binavkirin. Ji ber ku, wî pirê jiyana xwe bi dersdana feqîyan re bihurandîye. Ji xeynî wê yeka, wî gelek pirtuk û berhemên giranbiha ji me re li paş xwe diyarî hiştine. Jmara pirtûkên ku wî bi xwe nivîsiye, niha 25 heb in. Herweha meriv dikare bêje ku, ew di çaxê xwe de nivîskarekî bêhempa bûye.

Lê belê wî piraniya pirtûkên xwe bi zimanê Erebi nivîsiye. Lê me nezani, ku çend heb ji wan pirtûkan bi zimanê Kurdî ne. Ji nav hemîyan niha tenê "Nehcilenam" di destên me de heye û bi Kurmancîyeka vekirî, bi helbestkî nivîsiye.

Pirtûka Nehcilenam, 22 sernav in û jmara beytên wê 271 in. Hemû bi kêş û qafiyê ne, rêz bi yazde kiteyan dikişin û her du rêz jî, bi yek qafiyeyê ne. Herweha qalibê kite û qafiyeyên wê jî, mînane yên Mewlûda Melê Batê.

Berhem û afirandinên vî nivîskarê Kurd ê nemir, niha ku li holê hene ev in:

- 1- Tebsîret-ul Qulûb
- 2- Tefsîretu Axîr Îla Sûretî-l Kehf
- 3- Mînhacû Sittet
- 4- Tesîsu Qewa'id-ul 'Eqaid
- 5- Dîyau Qelbî-l 'Urûfî (menzûm)
- 6- Şerhu Ela Menzûmetî-l Şattîbiyyetî Fî'tecwîd
- 7- Mehsûl-ul Mewahîbî
- 8- Muxlis
- 9- Kîtabu Fî Usûlî-l Fiqhî
- 10- Kîtabu Fî Usûlî-l Hedîs
- 11- Zubdetu Ma Fîl Fetawa El Hedîsiyye
- 12- Muxteser
- 13- Nebzetu Mîn-el Mewahîb-îl Medeniyye
- 14- Nehcûlenam Fîl 'Eqaidî (menzûm)
- 15- Nehcûlenam Bî Luxet-îl Kurdîye (menzûm)
- 16- Şerhu Elel Qesîdet-îl Mehziyye
- 17- Rîsaletu Sexîr
- 18- Îzhar-ul 'Usûn
- 19- El Qamûs-ul Sanî
- 20- Îsaxocî
- 21- Rîsaletu Fîl Mecazî Wel Îstî'are
- 22- Rîsaletu Fîl Adab-îl Behsî Wel Munazere (menzûm)
- 23- Rîsaletu Fîl We'zî
- 24- El Mentûq-ul Zumrûdiyye (menzûm)
- 25- Mewlûd (menzûm)

Di sala 1986 an de, me Pirtûka Seydayê Mele Xelîl Nehcûlenamê ji tîpên Erebi wergerandibû tîpên Latêni û di sala 1988 an de jî, ji aliyê "Weşanên Kurdistan"ê ve, tevî nivîsa wê ya bi tîpên Erebi, li Stockholme (Swêd) hatiye çapkirin.

Ev çend malikên li jêr, me ji pirtûkê jêderk kirin û bo xwendevanan nivîsîn:

Tu guhdêre nutq û beyana fesîh
Ji bo ferzu'eynan e merdê melîh
.....

Di Luqman û Îskenderî lec meke
Ne pêxember in wê 'înadê meke
Li esmanê heftî ye cennet niha
Cehennem li bin erdê ye herwiha
Kelamê di zêde kelamê betal
Xusûmet di heqan mîra û cîdal

Bi sun'et xeberdan û fehş û dujîn
Li tiştanê lanet bi xelqê kenîn
Duezmanî yû xeybet û medh û zem
Nemamî herîfî kirin dem bi dem
Tu dermanê hirsê qena'et bizan
Ji mehsûdî ra bêje medh û duan
Tu malê ji xwe zêde telbe meke
Di şolan de cehdê li sebrê bike
Mirovê ne mehrem tu têkil mebe
Mijûlî ji eyba xwe pirtir mebe
Heçî qenciya ku tu xalis bikî
Ew e ê ji bo xwe muheya dikî
Ku qencî kete qelbê te lez bike
Xerabî ji şeytanîya, wê meke
Eda ke heçî ku li ser te hebî
Çi heqê Xwedê bit, çî yê ademî
Eger dewlemendek qewî şakir î
Çikî tu ji fiqra digel sabirî?

Ji bo te gelek ew terzî çêtir e
Welêkin bi hedê xwe derve mere!
Ew e nef'ê ezmanê te ey zekî
Ku carek bixwîni bi wî 'ilmekî
Ji bo xwe hevalanî peyda bike
Ji bo xwarinê, paşî dest pê bike
Li ser zadê râne bi terzek edeb
Piyê rastê rake û razîne çep

Ne razê, ne pal de, dema xwarinê
Ne bêhiş be ba fexr û purxwarinê
Heçî hate ber te tu pê razî be
Gelek talibê tiştê xweştir mebe
Ji ewel ve sar ke, kelakel mexwo

Ji nav hidî jorê firaxê mexwo

*Serê xwe mebe ser firaxê ticar
Tu bêterzîyê qet meyîne diyar*

*Heçî ku li ber te hebî wî bixwo
Li ber hemneşînê xwe zadê mexwo*

*Piçûk çêke luqman û qenc hel bike
Nezer balî luqma hevalan meke
Heta ku tu luqma ewil hel nekî
Nezer ne tu luqma duyî çêbikî
Ji mêhvanî ra nê edeb pirtir e
Ji bo te çî bêjim ji heddê der e
Ji fêkî tu birhê bide ê şêrîn
Ji bo te dewa in wekî hingivîn
Heçî ku me gotî bi dil guh bidê
Ew e her riya te emanê medê
Xelîlî ku ev terz bida'et nebû
Welê ew bi fermana Exê xwe bû*

SELÎM SILÊMAN

Hozan û nivîkarekî Kurd ji yên kevnare Selîm Silêman e, ku di sedsa-liya 16-17 an de jiyê. Û gelek helbest û destan bi zaravê Kurmancî nivîsîne.

Belam li pirtûkxana Lenîngradê, di nav destnivîsar û pirtûkên Kurdî de, yên ku A.Jaba bi xwe re hanûbûn Pêtirburgê, destnivîsareka Selîm Silêman a bi navê "Ûsiv û Zileyxa" hatiye dîtin.

Profesorê nemir Qanadê Kurdo di pirtûka xwe ya bi navê Tarîxa Edebîyata Kurdî-1 de nivîsiye, ku:

"A.Jaba nivîsiye, ku Selîm Sulêman hevdemê Şeref-xan Bitlîsî bûye (XVI-XVII), şayir û dengbêjê mîr-Şeref mîrê Xîzanê (Hîzan-nm) bûye".

Pr. ê Kurd nivîsiye û lê domandiye:

- Ji xeynî vê yekê, em tişteki zêde di heqê S.Silêman de nizanin, ne kîş e ku ew kîjan salê û li kur ji diya xwe re bûye. Lê wî di paşîya her beşên Destana xwe ya bi navê "Ûsiv û Zelîxa" de navê xwe nivîsiye, ku ew ji mirê Hîzanê re dîl bûye:

*"Selîm dîl men Sulêman im
Êsîrê Mirê Xîzan im"*

Û dîsa Pr. gotiye:

- A.Jaba nivîsibû ku, Selîm Silêman Destana xwe ji zimanê Farisî, ya ku Camî nivîsibû wergirtiye. Lê M.B.Rûdenkoyê li hember wê gotinê nivîsiye û îsbat kiriye, ku Selîm Silêman ne ji Destana Camî ku bi zimanê Farisî nivîsibû, wergirtiye. Ne jî, ji serpêhatiya "Yûsuf û Zuleyxa" ya Fîrdewsi hildaye. Lê belê destaneka din jî bi navê "Ûsiv û Zileyxa" li Sovyetistanê hatiye dîtin. Ew a Xaris Bidlîsî ye. Tê gotin ku wî Destana xwe, ji ber ya Selîm Silênam wergirtiye û bi Kurmanciyeka zelal nivîsiye.

Pr.Qanadê Kurdo, di eyni Pirtûka xwe rûpel 122 de, li bin navê Xaris Bidlîsî çend rêz ji Destana Selîm Silêman nivîsîne û gotinên herdukan bi hev re rûqal kiriye. Lê me ew çend rêzên S.Silêman, ji pirtûka wî jêderk kir û anîn li vir ji xwendevanan re nivîsî:

*Erna bi sedat û bi envan
Behsê bikin em ji Pîrê Ken'an
Ev reng ji axretê di mezherî
Yûsif bi cemaî bûye meşûrî*

*Xwîna xwe ji bo mêra beyan ke
Teqrîr bike li me 'eyan ke
Yaqûb hebû keçekî xebersaz
Wextê ji pider bihîst ev raz
Beyt bi me ra koh û deştan
Reh şibhetê teyrekî bihiştan*

XARIS BIDLÎSÎ

Li gor agahdariya Pr.Qanadê Kurdo, di pirtûka wî ya bi navê Tarîxa Edebîyata Kurdî-1 rûpel-122 de: Xarisê Bidlîsî di sala 1758 an de ji diya xwe re çêbûye. Lê tarîxa mirina wî ne kifş e. (Dibe ku navê wî Haris be û bi şaşî Xaris hatibe nivîsandin. Çimkî "Haris" li Kurdistanê navekî belavbûyî ye).

Profesorê me nivîsiye, ku:

- Li gor agahdariyên A.Jaba û M.B.Rûdenkoyê, Harisê Bidlîsî du heb destan nivîsîne. Yek, Destana Ûsiv û Zileyxa. Ya din, Destana Leyl û Mecnûn.

Rûdenkoyê dibêje ku, li nav qirnên 17-19 an, di medreseyên li Kurdistanê de, ew destana Xarisê Bidlîsî ya bi navê "Usib û Zelîxa" bi dersîti dihate xwendin. Çimkî zimanê Destanê pak û rind bû û xweş dihate fêmkirin.

Dibêje ku: Serê ewil Destana Ûsiv û Zelîxa, Selîm Silêman nivîsîbû. Paşê Xarisê Bidlîsî ew destan bi Kurmancîyeke vekirî û zelal dinivîseş bêjeyên biyanî ji nav avêtine û xistiye şûfê xebardana zargotinî.

M.B.Rûdenkoyê nivîsiye, ku Xarisê Bidlîsî destana xwe ya bi navê "Leyl û Mecnûn" di sala 1758-59 an de, li ser daxwaza keçeke Kurd nivîsiye. Pirtûk 740 çarxan (çarkok) in û 14 beş in. Bi kurtî navê beşan ev in: Keykawus ji Xwedê di' a dike ku kurekî bidê, Destpêka evîntiya Leylê û Mecnûnî, Miraxwaz naxwazin ku sêra civîna wan diyar bibe, Mecnûn bi çolê dikeve, Mecnûn diçe Ke'bê (Mekke), Xwezgîntiya bavê Mecnûnî, Xwezgîntiya Îbn Selam, Naufal xwe di nav ra dike, Mêrkirina Leylê, Mecnûn dîsa bi çolê dikeve, Leylê û Mecnûnî hevdu dibînin, Mirina dê û bavê Mecnûnî, Mirina Leylê û Mirina Mecnûnî.

Belam ew gotina Pr. Qanadê Kurdo, ku gotiye Xarisê Bidlîsî di sala "1758" an de çêbûye û gotina Rûdeukoyê ku gotiye, Xarisê Bidlîsî destana xwe di sala "1758-59" an de nivîsiye, bi hev re dikevin tersiyê (?)

Li gor gotina Pr. bi kurtî çîroka Leylê û Mecnûnî weha ye:

- Mecnûn, kurê dê û bavekî belengaz î şerpeze bûye û dil ketiye Leylê. Piştî dixwaze ku jê re bixwazin. Leylê jî, keça maleke dewlemend û navdar bûye. Diya wî diçe xwezgîni. Lê dê û bavê Leylê, wê nadin. Diya

Mecnûnî radibe bi şûnde vedigere mala xwe û bi nepakî di buwara Leylê de, ji kurê xwe re galegal dike, da ku kurê wê jê vekişe û jê hezneke.

Di pey wê yekê de, Mecnûn ji malê dertê, diçe ser kaniya Sindcan - yan jî kaniya Masabulê (Dibe ku Sincan be, navê gundekî ye li nêzê Weysilqeran) - ku hergav keç diçin wir avê tînin.

Mecnûn, li ser wê Kaniyê Leylê dibîne û herdu bi hevdu re dikevin xebardan û galgalan heta ku dibe êvar, roj li wan diçe ava. Carek ji nedî ve tê bîra Leylê, ku li malê ji bo avê li benda wê ne. Îcar xwedivê ku ew zû rabe here malê. Lê Mecnûn wênakê bernade. Piştî Leylê li ber çoka wî rûdine û bi hevdu re dikevin kêf û henek û laqirdiyan.

Serê Mecnûn li ser çoka Leylê ye û xirmaşê xewê dibe. Leylê jî, hema yek û dido nake, radibe morîka xewê dixê guhê wî û diçe. Û Mecnûnê xewar mîna ku têkeve binê heft behran di xewê de dimîne.

De lê belê, dema ku Leylê digîje malê, dibîne ku mala bavê wê ji wir barkirine çûne zozên. Hema ew jî, li pey şopa wan dikeve, bi lez û bez diçe digîje Koçê.

Lê tebat û hedana Leylê hiç nayê. Lewra ku Mecnûn li ber Kaniyê di xew de maye. Û êdî Leylê, qenûn nikare bi şûnde jî vegere.

Piştî Leylê dibe mîna dêlegureka har û kî dibîne pîrsa Mecnûn jê dike. Lê ji kî pîrs dike jî, kesek salixê Mecnûn jê re nade.

Îcar li gor gotinên çîrokbêjan, Teyrek ji hêla Kaniya Sindcad ve bi hewa dikeve difire û bi ser koça mala bavê Leylê ve tê. Leylê, jê, pîrsa Mecnûn dike. Teyr dibêje ku: Mecnûn li ber Kaniyê di xew de ye û çivîkekê di nav porê wî de ji xwe re hêlîn çêkiriye, têjik jî derxistine, qur û qamîş û gil û giya jî di nav porê wî de şîn bûne û hevdu girtine.

Di pey wê agahdariyê de, Leylê radibe xwe ji Koçê didize û bi şûnde vedigere, diçe ba Mecnûn û wî ji xewa evîne şiyar dike. Bi şiyarkirinê re, ew xwe dihelêqe stuwê Leylê û herdu hev hemêz dikin, bi hevdu re kêfxweş dibin.

De tunebê, birayên Leylê tev lê digerin û her yekê, bi devereke ve diçe. Çend heb jî bi şûnde vedigerin tînin ser Kaniyê û bi wan ve derdikevin, ku wanê li cem Mecnûn e.

Ew çax Leylê ji wan pir ditirse û berzûrê Xwedê dibe dua dike, ku Xwedê wê û Mecnûn bike du teyr, da ku bifirin bi asîman kevin herin xwe ji wan xelas bikin.

Di wê gavê de, Xwedê daxwaza Leylê tîne cî. Û hema carekê ji nedî ve herdu dibin her yekê teyrek û bi asîman dikevin difirin.

Tê gotin ku: Niha jî, Leylê û Mecnûn salê du caran, carek di biharê de û carek jî di payizê de hevdu dibînim!

Belê, dema A.Jaba di nav salên 1848-1866 an de, hin destnivîsên kurdî, piranî jî yên bi zaravê Kurmancî ku bi dest xistine û wergerandine tîpên Latênî, di wergerandinê de pir şaşî çêbûne. Xasma di helbestan ew tişt de pir tê xwyakirin. Çimkî tertîba helbestan (qesîde) di warê qafiyê û kite û jmara wan de, eger şaşî kê-m-zêde çiqas hindik be jî, pêre-pêre meriv pê dihise. Dema ku meriv wan hebstan dixwîne, kê-m rêz hene di vî warê me gotî de, ku mîna hevdu bin.

Îcar ji wê yekê diyar dibe, kes yan kesên ku ew hebest wergerandine tîpên Latênî, yan Kurdî rind nizanibûn, yan ji xwendina bi tîpên Erebî re ne rind zana bûne. Îcar ji ber ku destnivîsa asafî li holê tune, kî ku radibe wanakan tevî wan şaşîyan dinivîse û belavdike.

Bêguman ev tiştên wisa, dibin sedemê şaşîyên girîng ji nivîsên me re di demepêşê de, û wê bi hezarsalan dom bike!

Ev malikên li jêr, ji Destana Xarisê Bidlîsî ne, ku pêşî Pr.Qanadê Kurdo bi dest xistibûn û di Pirtûka xwe ya Tarîxa Edebiyata Kurdî-1 de weşandibûn. Me wan jêderk kirin û ji xwendevanan nivîsî:

*Ema bi sedat û bi envan
Behsê me dikin ji Pîrê Ken'an
Ev reng ji lawê wî di mezhûrf
Ûsiv bi rindî zehf bû meşhûrî*

*Xwîna xwe ji bo mêran beyan ke
Tu bibêje ji mi ra li min eyan ke
Yaqûb wî hebû qîzeke pak
Wextê ji bav bihîst ev dak
Beyt bi me ra çiya û deştan
Teşbihê teyrekî bihiştan*

Ev malikên li jêr jî, ew in ku Xaris li ser daxwaza keçekê ristine:

*El qise di vê bihara dilhêz
Ez bûm li nivê yekê dilawêz
Rûniştîm û ez li pencereyê
Fikirîme seharê û hewayê*

*Niga mi dî derî kişabû
Şemsek ji nivê mînella bû
Ji ewel va silam û merheba kir
Pîrsa me kir û dilê mi şa kir
Rûniştî û bi leb kerem mesref
Exbar û qise kirin mesref
Esrâf kirin jiber kilamê
Behsa me gihîşte vê meqamê*

*Ku şê'r û wezin çî xweşkîlam in
Meqbûl cem'ê xas û 'am in
Nasil li me kir kelam tekîf
El hal û teslefek bi tesîf
Pîrsî me wê miraz û meknûn
Got:Tercimakî ji Leyl û Mecnûn
Kurdî tu zîringî da bizanin
Lew em çî bi Farisî nizanin!
Ne mumkin e eşq bit nihanî
Henek hebitin heyê 'eyanî
Şagirt dî hucrê pê bi yek bar
Bi cumle ji hal bûne xebêrdar*

*Ev sêr niha eşkera bû
Cî-cî gertya û belabû
Xeybet qewî ji bo etbê
Agah kirin diya Hebîbê
Wê abdiya eşf û salih
Wextê ku bihîstine ev tirane
Hal hal girî rûy gil serî
Serbend birî û ser helkîrî
Rabû bi xezeb ve hate Leylê
Ber kirbû qehr misalê sêlê
Rûniştî ber li layê qîzê
Gotê ku:Lewend bi temîzê
Hala mi bihîztîye ciwabek*

*Aşiq li te bûye şabek
Hikmet ne ew e, tu jê şa bî
Aşiq kirbû ya dil kuta bî*

*Ey doxtera min, eva çi kar e?
Ev kar ji bo te zêde ar e
Ferz e ji te ra hub û perde
Rûyê te kesek bibîne derve
Bike te heyn hezar aşiq
Aşiq bona te ne layiq*

*Te namûs û nisf li me bi ba kir
Loma Ereba li me rewa kir
Derzê te bibine belkî ar e
Bikşîne di çavê litar e
Min bed bikî dê biçî jî xanî
Bê nav benî di nêv zemanî
Êdî meçe Mektebê tu caran
Çûna te niha qewî mubaran
Êdî tu biçî ji mal bi derva
Teyrok te bibarin bi ber va
Dê bêje bav û xizm û maman
Xwûna te vexwin bi tas û caman
Keç ar û heya ne tek berayê
Ya qenc ew e ew nebin ji dayê
Yanî kur bin, bilindser bin
Piştî bi her dera xeber da
Ar û edeba xwe wê bi der da
Gewher bikevit destê xakan
Dê ku bikitin bi miqteba pan
Ya bê heya û şerm in û xamûş
Nav çadir û pêçeka serpûş
Înkarîya Leylê ji eşqê bawerîya
Dayê mana kiriye wê Mektebê*

*Leylê ku bihîstin ew kelam e
Go: Dayê ji te ecêb dimam e
Ev terz xeber çi bi hal e
Însaf bike çi qîl û qal e*

.....
.....

*Leylê sekinî çadira xwe
Ev reng e xiste xatîra xwe
Ku carek biçe lay Mecnûn
Kanê bi çi hal e ew cegerxwûn*

MÛRADXANÊ BAZÎDÎ

Yek ji nivîskar û helbestvanên Kurd, Mûradxanê Bazîdî ye. Mixabin me derbarê wî de agahdarîyeka zêde peyda nekir. Tenê nivîskarê bi nav û deng M.Emîn Zekî Beg di Tarîxa Kurdistan de li serê çend rêz nivîsîne. Ew jî weha gotiye:

- Mûradxan di sala 1772 an de ji dayik bûye û di sala 1832 an de jî çûye dilovaniya xwe. Ew bi esl û koka xwe, ji Bazîdê ye. Hin qesîde û xezel û beytên wî bi dest ketine. Lê Dîwana wî bi temamî nehatiye bi-destxistin.

Lê belê eynî pirtûk di têbiniyê de jî weha nivîsiye:

"Li gor hin çavkaniyan, salên jiyana Mûradxanê Bazîdî 1150-1199 (1737-1784) in".

(M.Emîn Zekî, Tarîxa Kurdistan, weşanxaneya Komal, Temûz 1977, rûpela 182 - bi zimanê Tirkî)

MELE MEHMÛDÊ BAZÎDÎ

Yek ji rewşenbîr û nivîskarên Kurd ê bi nav û deng û welatparêzê dis-oj, herweha yek ji peyrewên Ehmedê Xanî, Mele Mehmûdê Bazîdî ye.

Li gor gotina M.B. Rûdenkoyê, ew di sala 1797 an de li Bazîdê ji dayik bûye. Lê belê derheq dilovaniya wî de tiştek nenivîsiye. Lê çewa ku gotiye:

- Di nav koleksiyona Aleksandir Jaba de pirtûkek bi navê "Adet û Rûsûmatnameya Ekradiye" ku nivîsa Bazîdî bûye hebû. Mele Mehmûd, di nav herêmekê zana û gelperest de gihaye û gelek baş zimanê Erebi, Tir-

kî û Farisî jî zanibûye û alimekî têr zana bû. Bazîdî di xortaniya xwe de li xwendegeha Bazîdê xwendiyê, paşê çûye derve bo xwendinê geriyê. Dema ku wî xwendina xwe kuta kiriye, bi şûnde vegeriye hatiye Bazîdê û li wir ders daye feqîyan.

Bazîdî li ser edebîyat û giramatîkê, folklor, dîrok, etnografya û adetên Kurdî gelek tişt nivîsîne. Lê xebata wî ya girîngtir li ser giramatîka zimanê Kurdî bûye. Navê wê pirtûka wî jî dexle ye (Nîverebî û nîvkurdî), bi navê "Rîsaleyê Textfetunexlan Fî Zimanê Kurdan" e. Herweha di giramatîkê de, wî jî pirtûka Elî Teremaxî birî û tîna xwe sitendiye.

Konsolosê Rûsî A. Jaba, dema ku li Erzeromê M.Mehmûd dîtîye, Melê ji bo zanistiya Kurdî jê re pir alîkarî kiriye, da ku A.Jaba koleksiyona xwe dewlemendtir bike. Û wî jî pirtûkxana xwe bixwe gelek pirtûk danê û pir jî berhemên xwe yên şexsî, jê re diyarî kirine.

Belam ew pirtûka ku Rûdenkoyê behs kiriye, min wê di sala 1987 an de, li pirtûkxana bajarê Stockholmê-Swêd, ya bi navê "Stockholms Stadsbibliotek Huvudbiblioteket" de dîtibû. Ew çap bi navê "Adetên Kurdistan" di 5.7.1963 de, ji aliyê "Yekîtiya Nivîskarên Tarîxî li rex Akademîya Zanistî ya Yekîtiya Sovyet" ve hatiye sazîkirin û di "Çapxana Vêjeyî ya Rojhilat-Moskova" de jî çap bûye.

Bi kurtî naveroka wê ev e: Jiyana eşîrên Kurd û sazûmana feodalî, rabûn û rûniştina wan Şîşe, zewac, baweriya bi şêx û zîyaretan û bi tiştên betal, bûna bûyerên bêsebeb, hevkuştina bo netîşt û pir tiştên din... Pirtûk 53 rûpel e û li ser ruwê pêşî wêneyê cotyarekî Kurd heye, ku bi du ga û nîr û halet cotê xwe dike. Di Pirtûkê de tiştên herî bîrkêş, ku bala meriv dikişê ser ev e: Nivîskarê dilovan bêtifaqî û hefsûdiya gelê xwe ya di wê demê de weha aniye ber çavan û gotîye:

"... Û ehlê Ekrad eger xwecih eger Kurd û eger Rewend, qewî zêde hakimperest û axaperest in. Zêde îtaata hakimî û mîr û axan dikin. Bilanê hakimêd wan Fileyek jî bibitin êdî zêde îtaat dikin, lakin ji hemcinsê xwe dexsê (bêzî-nefret NM) dikin. Bi înad û kîn û qederet in. Eger ji cinsê wan yekê jê re bibine hakim û axayêd wan îcarî ewî qebûl nakin û îtaata wî nakin. Elbette fesadîyekê peyda dikin..."

Rojnameya Kurdistanpress, di jmara xwe ya 58 (4) 26.10.1989, rûpelê 9 an de, di bin sernavê "Xebat û Jiyana Mele Mehmûdê Beyazîdî" de vê agahdariyên li jêr daye:

Di sala 1986 an de li Moskvayê pirtûkeka Mele Mehmûdê Bazîdî ya bi navê "Tewarîxê Qedîmî Kurdistan" bi zimanê Rûsî hatiye weşandin.

Di pêşgotina wê de li ser jîyana wî bi dirêjî hatiye nivîsîn. Hin ji xebatên wî yên giranbiha ev in:

Bazîdî bi pêşniyara A.J. gelek berhemên Şerefxanê Bedlîsî ji Farisî wergerandine Kurdî. Lêkolîna wî li ser ziman û çanda Kurdî li Bazîdê û li Tebrîzê berdewam kiriye. Gramera zimanê Kurdî nivîsîye, pirtûka Şerefxanê Bedlîsî "Pirtûka Dîroka Kurdistan a Kevnare" cildê pêşî ji Farisî wergerandiye zimanê Kurdî û wekî din hin berhemên ji Tirkî û Farisî wergerandine Kurdî. kêm car li bin nivîsar û wergerên xwe, navê xwe ye rastî nivîsîye. Wî ji xwe re navê "Feqîr Mehmûd Efendî", "Hecî Mehmûd Efendî" bi kar anîne.

Mele Mehmûd, li Bazîdê bûye serokê medreseyê û paşî li Erzeromê mamotetî kiriye. Herweha ew bi serokên serhildanên Kurdî re têkilî kiriye û bala Osmaniyan jî jê venekîşîye û di nav xelkê de pir xwedîqedr û xwehezkerî bûye.

Dîyar bû, ku Mele Mehmûd li gor birî û baweriya xwe, bi hindikî be jî, şûna Ehmedê Xanî dagirtiye. Lê eger di demepêşê de li ser wî lêkolîn bête kirin, bêguman wê hê bêtir kiryarên wî yên bi nîrx û rûmet diyar bibin.

Hêvî dikim serê xwendevan neêşe, li vir bûyerekê beyan dikim:

Berî 1980, li ser tixûbê Tirkiyê û Sûriyê, kurdekî serbaz (yûzbaşî) ê cendirmeyên Tirk hebû. Nijda wî di şevêkê de, li hin merivan ras tê. Ew û Cendirme bi hevdu re şer dikin. Cendirme yekî ji wan qaçaxan dîl digirin û dibin qereqola xwe.

Piştê ew Serbazê Kurd îfadeya wî digire. Lê belê ew meriv, pîrî ku ji xwe bêhêvî dibe, dikeve rewşeka pir xirab û bi Serbazî ve zarezar dike, da ku wî berde.

Mîna ku dilê Serbaz jî, pê dişewite û bi Kurdî jê re dibêje:

- Kuro, ma te fihêt nedikir, ev tivinga delal bi te re, hewqas jî bi te re fişek hene, te xwe dîl xiste destên esker?

Dema ku Serbaz bi Kurdî pê re dipeyive, ew dibêje:

- Wîî! ev tu jî Kurd î? Ê heke min zanibûwa, minê cendirmeyên te bi rêzê tevan gulebaran bikirna!

Serbaz jî dibêje:

- Erêêê! ez dizanim, ezê jî li ser wan bûma!

ELÎ TEREMAXÎ

Yek ji nivîskarên Kurd ên dilsoj û bi nav û deng, Elî Teremaxî ye, ku bi nesir pirtûk nivîsîne. Lê mixabin derheq jdyikbûn û dilovaniya wî de, me tarîxeka bi nivîs peyda nekir. Tenê pirtûkeka wî di dest me de heyeŞ di rêça giramatîkê de zimanê Erebi bi Kurdî (Kurmancî) beyan dike û qayde û tertîba rastpeyvandinê di rêça zanistiyê de dinivîse.

Bêguman xwendina wê pirtûkê, ji kesên xwendevanên ilmê Nehwê re pir dibe alîkar. Bi tevayî 32 "Fesl" (beş) e. Her beşeka wê rewşa tertîbeka giramatîkê cuda beyan dike û mînakan ji zimanê Erebi û Ferisî û Kurdî tîne ber hev, wan bi hevdu re rûqal dike û dide zanîn. Pirtûk 26 rûpel e.

Mamoteyê hêja û zimanzanê Kurd Tixtor Marûf Xeznedar, amadekirina ji lêkolîn û bo sernivîsan di sala 1981 an de, li Bexdayê di çapxana "Dar-ul Zeman" de, pirtûkek bi navê "Destûrê Zimanê Erebi bi Kurdî, Elî Teremaxî Sedey Hevdemî Zayînê" çap kiriye. Ji rûpela 29 an heta dawiyê jî, pirtûka Elî Teremaxî ku bi navê "Haza Îbaretu Elî Teremaxî, Haza Kîtabû Serfa Lîsanê Kurdî" cîday e.

Kovara HAWAR di jmara 33, r: 13 an de nivîsiye ku: "... Jaba dibêje ku Kurmancan heta hezarê hicrî ilmê dîn û şerî'etê bi zimanê Erebi dixwendin. Piştî hezarî, meleyek bi navê Elî ji gundê Teremaxê ji qeza Miksê rabûye û ji ber (bo) xwendinê çû heta Bexdayê. Elî di medresên Bexda, Behdînan û Soran de xwend."

Elîyê Teremaxî piştî ku vegeriya welatê xwe rabû di gundê xwe de medreseyek ava kir û bi zimanê Kurmancî kitêbeke tesrifê çêkir û dersa feqehên xwe bi Kurmancî got. Hêdî hêdî (ew kitêb-nm.) li Kurdistanê belav bû."

Dîsa li gor agahdarîya Xeznedar, ew pirtûka Elî Teremaxî "Destnûsî jimare (c 1958) î amûjgeli rojhilatnasî Akademîyey Zanistî Sofiyet li sale 1274 h. 1857-1858" de, mele Mehmûdê Bayezîdî daye A.Jaba. Ewî jî ew pirtûk bi xwe re birîye Rusyayê.

Dr.M. lêkolîna xwe dirêj kiriye, lê mixabin hiç tarîxekê jî bo Elî Teremaxî nenivîsiye.

Bazîl Nikîtîn di pirtûka xwe ya bi navê "Kurtler", rûpel: 511 (Ozgurluk Yolu Yayinlari) de nivîsiye, ku A.Jaba di nav salên 1848-1866 an de li Erzeromê qonsolostî kiriye.

Nivîskarê bi nav û deng M.Emîn Zekî Beg, di pirtûka xwe ya bi navê Tarîxa Kurdistan de, nivîsiye ku:

"Elî Termukî: Di sedsala Hicrî IV. de jîye, li Termukiya di navbera Hekarî û Makûyê de jî dayik bûye. Pêşiya pêşi wî gramatîka Kurdî nivîsiye. Pirtûka wî ya meselokên Kurdî û helbestên wî li Frensayê Kamûran û Marauenitte wergerandine frensî. Her çiqas Ansiklopediya Îslamê behsa hin weşanên wî yên din jî kirine, lê negihan destên me û navên wan jî nehat zanîn. (Tarîxa Kurdistan, weşanxaneyê Komal Temûz 1977, rûpel:180 - bi zimanê Tirkî)

Gelo ev Eliyê ku M.E.Zekî Beg behs kiriye, wê ne Elî Teremaxî be? Yan dibe ku di wergerandina bi zimanê Tirkî de bi şaşî "Termukî" hati-be nivîsîn û ew bixwe ye!

Me vê nivîsa li jêr, jî rûpela pêşi ya pirtûka Elî Teremaxî jêderk kir û bo xwedevanan nivîsî:

" Tu bizan! Ey mufredê muzekerê muxateb, ku jî bo tayîfa Ekradan ra jî, lazim e ku bi zimanê Kurmancî ew jî ilmê Serfê bizanin. Lewra bîna û asasa hemû ilman li ser ilmê Serfê ye.

Ilm, hesêb ke wekû mêzîn e jî bo ilûmêd mayî ra finûnêd bi ilmê Serfê têne wezinandin, ku dirist û xeletiya wî ilmî û xeberdana wî kelimî rast û dirst bibe.

Lewra weku tiştêk neyête wezinandin kesek temam û kêmasiya wî, nîzane. Bes wekû ha ye, wacib e mirov ilmê Serfê bizane, da tekehin û xeberdana rast û dirist bibe.

Bê ilmê Serfê, kelam dirist nabî. Lewra lazim e ku tu wed'a xeberdanê bizanî. Mesela: Mufred (tek) û tesniye (cot) û cem'an (pir) ferq bikî û bizanî. Û xayib (nehazir) û hazirî jêkdu cuda bikî. Û muzeker (nêr) û muenes (mê) jî hevdu veqetînî, ku heta xeberdan rast û dirist bibe.

Mesela: Eger tu nizanî bi lefza mufredê û digel tesniye û cem'ê xeber bidî, kelamê te xelet dibî û cehla te me'lûm dibe.

Ev ilmê Serfê di hemû kafêd lîsanen da heye û îcra dibe. Ema ê ku niha ji bo me lazim e, zimanê Kurmancî ye. Lakin lazim e ku be'zek zimanê Erebi û Farisî mîsalan bînin. Lewra ev ilmê Serfê bi esl û îbtîda di zimanê Erebi da bûye û elfazêd ku lazim e ji boyî ilmê Serfê, elfazêd Erebi ne.

Mesela: Lefz, fê'l, îsm, herf, fa'il, mef'ûl, îsmufail, îsmumef'ûl, zemîr. Êdî gelek elfazêd Erebi hene, ku elbete lazim e ew elfaz di ilmê Serfê da bêne zikirkirin bilanê serfa Farisî û Kurmancî jî bitin ji bo vî sebebî.

Zikrê serfa Erebi û Farisî û Kurmancî digel yekudu hatiye kirin..."

MELE ÛNISÊ HERQETÊNÎ

Yek ji zana û nivîskarên Kurd ên bi nivîsara nesir, Mele Ûnisê Herqetênî ye. Herqetên, yan Erqetên navê gundê wî ye. Lê mixabin me derheq wî de agahdariyeka bi nijvîs peyda nekir. Tenê Kovara Hawar derheq wî de weha nivîsiye:

"Jê re melayê Herqetînî jî dibêjin, xuya ye ku Erqetên an Helqetên gundê wî ye. Vî melayî daye pey Elî Teremaxî û kitêbên tesrîfê ("Serf" nm.) ZIRÛF Û TERKÎB bi zarvê kurmancî nivîsandine..." (Kovara Hawar, sal: 9, hejmar: 33, rûpel: 13)

Lê belê Mînskî di Ansiklopediya Îslamê de gojtiye ku: "Mele Ûnisê Helqetênî di sala 1200 ê hicrî, 1785 ê zayinê de, çûye ser heqîya xwe."

Mihemed Merdûxî Kurdîstnâî li Merdûx de dibêje ku, mele Ûnis: "Li sedê duwazdemîn ê hicrî de mirîye." Û didomîne: "Herdu tarîx yektirîn hev digrin. Xwediyê sê berheman e di zanistiya Serfê: da, ku bi zimanê Kurmancî TESRÎF Û ZIRÛF Û TERKÎB nijvîsîne" (Lêkolîna Dr. Marûf Xeznedarî, Çapa Bexda rûpela: 27)

Ev hersê pirtûkên li jor ku me navê wan nivîsîn bi jtîpên Erebfî û bizaravê Kurmancî hatine nijvîsandin. Ew, qayde û tertîba gramatikîka zimanê Erebfî bi zaravê Kurmancî beyan dikin. Bêgûman çî feqîyên ku di medreseyan li Kurdistanê de dixwînin, pêwîst e ku pêşî, yanî berî xwendina ilmê Nehwê, wan pirtûkan bixwînin. Çî kesê ku dixwîne jî, hemûçkan jiber dike. Dema ku dersdar dersa feqê dide, pêşî dersa ku feqî roja berê xwendiyê, lê gudarî dike. Eger ku feqî dersa xwe rewa kiribe, hêj dersa wê rojê dixwîne.. Ekene dersdar ew roj dersa feqî nade û dibijê "Here dersa do jiber ke, paşê were dersa îro bixwîne".

Belam min bi xwe pirtûkek binavê TESRÎFa Mele Ûnis neditiye. Lê belê Tesrîfa Kurmancî ya Mele Elî pirtûkek heye û feqa wê dixwîne. Min bi xwe di şûna vê de EWAMILA bi zimanê Erebfî xwendiyê, piştê hêj ZIFÛF Û TERKÎBA bi zaravê, yanî ew herdukên Mele Ûnis xwendin. Gelo wê M.Merdûxî ne bi şaşî navê TESRÎFÊ gotibe?

ZIRÛF bi tevayîya xwe 10 rûpel e û TERKÎB ji 40 rûpel e. Di hin deveran de peyvên Erebfî di nav feqeyan de Zirûf û Terqîb bi dersîtî jî têne xwendin, lê ji ber ku derheq nijvîskarê wan de, di wan de hîç agahdarî tune kêma kes dizanin ku ew, pirjtûkên Mele Ûnis (Yûnus) in.

Ev çend rêzên li jêr, me ji rûpela destpêka Zirûfê jêderê kir û ji xwendevanan re wek nûnûne nivîsî.

"Tu bizan! hingî eşyayê di dinyayê da hene zerf e, yan xeyrê zerf e. Zerf jî munqesimê li du qisman e: Zerfê heqîqî, yan zerfê mecazî. Zerfê heqîqî, hilûla halekî ye di mehelê xwe de, wekî niha zeman û mekan dijbêjî.

Zerfuzeman: Îbaretê ji yewm (roj) û leylan (şev) e, hem ji mayê weku yewm û leyl jê têne terkîbkirin. Wekî niha saet û lehze û lemhet (ji lehze kêmtir -nm) û an û sîne ne. Hem ji mayê weku ji yewm û leylan têne terkîbkirin, wekî niha usbû (hefte), şehr (meh), sene (sal) ne.

Zerfumezan: Îbaretê ji wê fîraxa weku meşxûl dikit wê cismek bi keyfîyet. Û ku eger meşxûl nekit, dê bimînit xalî. Wekî niha daxilê kûzê ye ji bo avê..."

Pirtûka TERKÎB jî, bi naveroka xwe ji babetê Zirûfê ye. Lê belê ew zêde li ser qaydê girametîkê di warê nivîsandin û xeberdana rast de agahdarî dide. Yanî di hevokekê de bêjeya ku dibê kiryar, kirdar cî, zeman xeyset û hwd beyan dike. Ev çend rêzên li jêr, me ji rûpela destpêkê jêderk kir û nivîsî:

"Tu bizan! du mezheb carkî bûne di terkîba "Bismîllah"ê da: Mezhebê Besriyan, Mezhebê Kûfan. Li Mezhebê Besriyan cumleyê fê'î ye, li Mezhebê Kûfiyan cumleyê îsmê ye.

Ema li nik Mezhebê Besriya, "B" a amilê lefzê sema'î, herfek ji hirûfê care wadi'ê wed'a wê kiriye ji bo musahebe, yan ji bo mulabese, yan ji bo îstî'an..."

PERTEW BEGÊ HEKARÎ

Mixabin heta niha derbarê Pertew Begê Hekarî de, tarîxeke sererast nehatiye peydakirin. Her çiqas gelek nivîskar û rewşenbîran li ser wî nivîsîne jî, lê derheq jdayîkbûn û mirina wî de tiştek nehatiye nivîsîn. Tenê nivîskarê Kurd M.Emîn Zekî Beg di Tarîxa Kurdistan, rûperê 182 an de (Komal 1977, bi zimanê Tirkî) nivîsiye ku, P.Beg di sala 1806 an de miriye.

Mamoste Sadiq Behaedîn, helbestên Pertewî yên destnivîs civandine û di sala 1978 an (1398) de Dîwana wî li çapxaneyê "Dar-ul Huriyet"ê çap kiriye.

Birêzkirina helbestên Dîwanê, wek ên Dîwana Melayê Cizîrî neŞ tev bi kêş û qafiye û li gor tîpên elfebaya Erebi li pey hev rêzkirî ne. Herweha 30 heb sernav in û tê de şeş heb "Tedsîs" (şeşkok) hene. Tev, 238 rûpel e.

Lê mamoste Badîn dibêje ku, Mihemed Elî Ewnî gotiye: "Dîwana Pertew Begê di sala 1221 ê hicrî, beramberî sala 1806 ê mîladî de, hatiye nivîsandin'. Û dibêje: 'Ew şagirdê Melayê Cizîrî jî bûye'. Ev peyva wî, pêbawer e. Çimkî Dîwana Pertew Begê jî, li gor Dîwana Melê tekûzkirî ye".

Dîsa dibêje: "Mmamoste Eladîn Secadî di kitêba Mêjûyî Edebî Kurdî, bergê yekem da, bi rex hejmarê 74 ê ve gotiye: 'Şah Pertewê Hekarî, li 1806 ê da dîwaneka destnivîs nivîsiye".

Mamoste di pêşgotina xwe de gotiye, ku: Tiştek ji jiyana Pertew Begê diyar tune û serpehatîya wî, ne kifş e. Lê dîsa gotiye: Tarîxnasên Kurd Emîn Zekî, Necmedîn Mela, Mehmed Elî Ewnî û Eladîn Sicadîn jî nivî-

sîne ku, Pertew Begê Hekarî Dîwana xwe di sala 1221 (1806) ê hicrî de nivîsiye. Gotiye:

Cara pêşîn helbestên Pertew Begê Hekarî, sala 1944 di kovara "Dengê Gêti Teze" de û di "Dîwana Kurmancî" (O6.O7.1970) de û di sala 1971 de jî, di kovara "Nûserî Kurd" de hatine weşandin.

Gotiye: Ûsiv Evdilreqîb jî, di Dîwana Kurmancî de li ser Pertew Begê Hekarî, hinek tiş nivîsine. Lê belê mînane ku wê ew gotinên wî, ji rastiye dûr bin û tê de hinek helbestên wî jî nivîsine.

Pr.Qanadê Kurdo di "Gramatîka Zimanê Kurdî" de nivîsiye ku, Pertew Begê Hekarî di sala 1808 an de, bi zaravê Kurmancî nivîsiye. Û Pr. li gotina xwe didomîne:

"... bi fikra min Pertew Beg ji binemala mîrêt Hekarî bûye, ji ber vê bi navê Şa-Pertew navdar e, ji mala camêr xweşînêrê balber û xêrxwezda hatiye dinyayê, ji dayika xwe bûye û mezin bûye, cî û wergêd ew tê da mezin bûye, ciyê sirişt, rengîn, deşt û çiya, gol û havîngê û zozan bûye. Ew cî warê zanist û torê kilasîkî kurdî bûye, li wira rabûne gelek merivêd pispor, zana, gelek mîrêt Kurd xasma li sedsaliya 14-19, zanayêt wek Elî Teremaxî, Elî Herîrî, Feqê Teyran, Melayê Batê, Ahmedê Xanî, Ismayil Bayzêdî, Mûradxan, Şerefexan, Siyapûş, Ebdulselam Babî û gelekê din jî ji vê wergehê rabûne û dûmayî kirina wan, berheviya îş û karê van mîrêt navdar li nav xelqê Kurd da li Hekariyêda belav bûbû. Kêm û zêde Pertew-beg haj nivîsarêd wan hebûye û bi xwe ji binemala xwendkar bûye". (Tarîxa Edebiyata Kurdî-1, rûpel:128-136)

Mamoste Cegerxwîn di helbesta xwe ya bi navê Hozan û Şairên Kurd de, li ser Pertew Begê Hekarî weha gotiye:

*Pertewê jîr hozanê Hekarî
Xoşxanê wî wek dur û mirarî
Yekane gewher in mane bêrûmet
Kurdno bes e, xîret e rabin sed xîret!*

Ev du bend helbestên Pertew Begê Hekarî, ku me li jêr nivîsîne, di nav destnivîsarên berevokên me de bûn. Lê di dawiya sala 1988 an de, mamoste Reşo Zîlan Dîwana wî bi xwe jî da min. Û heta bi dawiya Sibata 1989 an, karê wergerandina ji tîpên Erebiî kuta bû.

Benda pêşî, neh beyt in, rêz bi yazde kiteyan dikişin û qafiyeya asasî "a" (disa) ye.

Benda diduyan, nîvco bû, sê beyt tenê ne. Ew jî rêz bi pazde kiteyan dikişin û qafiyeya asasî "ê" ye. Lê ev bend di Dîwana Pertew de, heft beyt in. Û me bi wan re rûqal kirin, di navbera wan de hin newekhevî heye. Piştî vê benda nîvço, me ew beşa di Dîwanê de jî, li jêr nivîsî.

Bend: 1

"Du Qesîdeyên Pertew Begê Hekarî"

*Me dil bû agir, û nîran e dîsa
Ceger jê taze min buryan e dîsa*

*Neşim êdî ewan derdê di bê hed
Bikêşim lew bi derb û jan e dîsa*

*Ne bûme ez ji weslê berxurê kam
Xuya ye wê ji nû behran e dîsa*

*Ji xeyrî daxê xem, nîne dewayek
Ku ser da derdê bê derman e dîsa*

*Diê min kaseya serpoşîdar e
Tijî derd û xem û kovan e dîsa*

*Li singê dit hero sed şûşeyê 'ehd
Ji nû qaîm dikit peyman e dîsa*

*Perîşan im ji wê zulfa perîşan
Bi pêç û helqe wek davan e dîsa*

*Dilê min lew li ateş çun sipend e
Li rûyan xalê enber dane dîsa*

*Venapursit çi ye halê te PERTEW
Wuha bê sebr û bê saman e dîsa*

Bend: 2

*Ez nizam billah ji vî derdê xwe ra dermanekî
Her dibînîm derd û kovana,xem û hicranekê*

*Şem' û 'ariz bête pêş û dil bibîn heta seher
Dê bibînî sebrekê,aramekê,samanekê*

*Bes nîye her dil te xwûyê Pîrê Sin'anî mesel
Bendê benda kafîrê bê dîn û bê îmanekê*

.....

Benda di Dîwanê de ev e:

"JI DENGÊ Y"

*Ez nizanîm billah vî derdê xwe'r dermanekî
Her dibînîm derd û kovana xem û hicranekî*

*Şem'a û 'arizê bîne pêş di dilî da bi beyn heta seher
Dê bibînî sebrekî aramekî samanekî*

*Bes nîye ey dil tu xweyê pîrê Sen'anî-mesel
Bendê benda kafîrê bê dîn û bê îsanekî*

*Çavreşa cadûsîfet ew sahira pîrmekr û fen
Çeşmî bendê vî dikî her yek bi yek 'inwanekî*

*Wê ji zilf û xalê anî dam û dane bo dilan
Da bikî heps û qefes her lehze sergerdanekî*

*'Îşwe û terz û eda û xemze û fikr û negeh
Wê cûda her yek nihan tavête dil peyganekî*

*Pertewî murxê dilê te ger bi tirs min diye
Wê di destê şerhekê gêsûxesê bê canekî*

SÎYAPOŞ

Yek ji helbestvanên Kurd ên bi nav û deng, Siyapoş e. Herweha helbest û xezelên di wî bi zargotinî li nav xelkê digerin û jê tê peyivandin. Lê sed heyf û mixabin navê wî ji mîna navê gelek nivîskar û helbestvanên Kurd ên din, di şereşa dirokê de temartî maye. Heta niha ne nivîskarekî Kurd û ne jî yekî biyanî tîrêjeke ruhniyê bernedane ser û li serê agahdarîyeke pêbawer ne nivîsîne. Tenê Pr. Qanadê Kurdo di Tarîxa Edebîyata Kurdî-1 de, çewa ku me got derbarê wî de bi kurtî hinek nivîsiye û helbesteka wî jî weşandiye. Wê helbestê jî, ji pirtûka Kamûra Bedirxan a bi navê "Fêrbûna Zimanê Kurdî" wergirtiye.

Di nav destnivîsarên berevokên me de, pênc bend helbestên Siyapoş hebûn. Lê di kutaneka hinek ji wan de navê "Sewadî" û navê "Suweyda" derbasdibe. Lê di sernavê li pêşî de, nav bi "Siyapoş" e. Îcar me nezanî, ka ew nav yên wî ne, yan navên hin kesên din in! Gelo dibe ku Sewadî û Suweyda du kesên din bin?

Li jêr me ew her pênc bend bi rêzê nivîsîn û piştî jî, ew benda ku di Tarîxa Edebîyata Kurdî-1 de ye (r:139) nivîsî.

Benda pêşî, 13 malikên çarkok in, rêz bi heşt kiteyan dikişin û qafiyeya asasî "...l" ye.

Benda diduyan, neh beyt in, rêz bi 15 kiteyan dikişin û qafiyeya asasî "...a" ye.

Benda sisiyan, 16 malikên çarkok in. Di her malikê de, sê rêzên pêşî bi heşt û rêzên çaran bi heft kiteyan dikişin, qafiyeya asasî di rêzên çaran de "...n" ye.

Benda çaran, sê beyt tenê ne û rêz bi 14 kiteyan dikişin, qafiyeya asasî "...ê" ye. Lê diyar e ku hin malik jê kêm in.

Benda pêncan, neh beyt in, rêz bi 15 kiteyan dikişin û qafiyeya asasî "...ê" ye.

"Çend Gofteyên Siyahpoş"

BEND: 1

*Îro ji destê dîlberê
Pir bû li min fikr û xiyal
Bedhal kirim dêmenwerê
Wextê ku min dî ew xezal*

*Wextê ku min dî ew letîf
Qamet ji reyhana xefîf
Min dî dî xalê da nezîf
Têtin ji min sed nalenal*

*Têtin ji min sed ah û zar
Bo qameta şubhê çinar
Min bê wê qet nîne qerar
Daîm ji wê bejna delal*

*Bejna letîf a enwer e
Qamet bi mislê erer e
Mişkâtê nûra Ekber e
Jê tê bixûra Zulcelal*

*Jê tê bixûra Wehdetê
Selwa bilinda qametê
Sedra ji sun'a qudretê
Sed heyf be'îd bû çavxezal*

*Ew çavxezala çavxumar
Reşmar ji burca mane xwar
Avête dil zehrek xedar
Dêmxawera ebrûxîlal*

*Ebrûxîlala çavbelek
Nîne bi şîbhê wê melek
Lê dîn dibûn aşîq gelek
Xala hebîba pircemal*

*Xala hebîba dêm bi nûr
Eqlê me kir sewda ji dûr
Nayê ji destê min huzûr
Eceb letîf e ew delal*

*Eceb letîf e cundî ye
Ezman nizane Kurdî ye
Ageh ji uşşaqan nîye
Mest im ji xemra Layezal*

*Mest im ji xemra mahîtab
Ciwanelîfa nûşebab
Pir bûn li min cewr û îtab
Reşmar li burcan bûne dal*

*Reşmar li burcan êwirîn
Bilbil li baxan xubculîn
Kafir li halê min girîn
Ji mehbeta durra delal*

*Qelbêm kire sed ah û a
Qet min nedî zewq û sefa
Zêde li min cewr û cefa
Perwane yim ez bê mecal*

*Perwaneyê şem'an ez im
Der ateşê sûzan ez im
Wellah xeyalane ez im
Têtin selam şeng û şepal*

BEND: 2

*Ey hebîba qelb û rûhê min qerara canê ma
Çi dibit carek xuyabit ger tu bî mêvanê ma?*

*Bê li ser çavê me rûnê nezere l'qelbê me ye
Ez xulam û kemterîn im her tu yî sultanê ma*

*Qelb û dil mecrûhê 'eyn û eswedî burhê te ne
Nîne bê cama me yek xet melhem û dermanê ma*

*Sed wekî Îsa û Eflatûn û Calînos hekîm
Çareyê derdê me nakin, bê tu yî Luqmanê ma*

*Tûrê Sînaya dilê min daîma 'erşê te ye
Ehdeyê çil roj temam kir Mûsayê Îmranê ma*

*Çav li riya te ku kar kir Yaqûbê Beytulhezen
Qet nema êdî xuyabit Yûsifê Ken'anê ma*

*Qet nema Hudhud xuyabit j'Belqîsa mesken-Seba
Pê muferreh bit Suleyman mutmeîn bit canê ma*

*Ez esîrê qeyd û bendê zulf û zencîra te me
Qet nema êdî xuyabîtin meh û tavanê ma*

*Zulf û xalan mahê rîyan, ey Siyahpoşî ...
Qorqarim ben qehrî olsun çadir û sîwanê ma*

BEND: 3

*Ey felek dîsa te kul kir
Derd û êşanê di min
Mislê bilbil meyla gul kir
Zar û efxanê di min*

*Şerbeta lefz û kelaman
Wê di nêv tasa û caman
Dane cumle xas û aman
Cam û fincanê di min*

*'Enber û bihna bixûrê
Meş'ela Sîna û Tûrê
Menbe'a ava tehûrê
Têt ji zozanê di min*

*Subul û reyhan bi coş in
Subhegahan pir xuroş in*

*Etles û dîba dipoşin
Bax û bostanê di min*

*Saqîyê ava Heyatê
Şemsîwech û lebnebatê
Ey dilo carek nehatê
Hor û xilmanê di min*

*Helqetê zulfê di yarê
Durr û yaqûtê
Şubhetê tava Terarê
.....*

*Zulfikaf û helqedalan
Hindî yû Zengî û xalan
Her teref wan bir bi talan
Sebr û samanê di min*

*Ey dilo dildarê yaran
Esmer û zerrînguharan
.....*

*Bê mîsal û bê 'edîl in
Gerçî bê rexbet zellîl in
Xweş li halê min dellîl in
Beyt û eywanê di min*

*Geh geha ew eşkera ne
Her di nêv amê bela ne
Mislê rojê pir cela ne
Xal û nîşanê di min*

*Mulkê Misr û burc û eywan
Bax û cennet hor û ridwan
Ev sema û mah û sîwan
Text û dîwanê di min*

*Kofîya berqe' bi ser da
Sunbul û rêş di berda
Kî ji derdê min xeberda
Dax û kovanê di min*

*Er 'eqîq û durr û gewher
Incî yû elmas û cewher
Le'l û yaqûtê di ehmer
Tên ji seylanê di min*

*Koh û sehra kesk û al in
Çîçek û reyhan bi xal in
Ey dîlo rabe mecal in
Geşt û seyranê di min*

*Ey SEWADÎ bes bibêje
Qisseta îşqê dirêj e
Berf û baranê dirêje
Ewrê nîsan ê di min*

*Ey SUWEYDA her digotî
Qelb û dil her dem dîsotî
Şubhetê narê kevot î
Re's û e'yanê di min*

BEND: 4

*Ya Reb çi eceb mame li wê hisn û cemalê!
Ew dêmzerî û surperî û ebrûhîlalê*

*Çîn-çîn ji xwe berdane sîyahzulfê mu'ember
Marên di reş cumle dikine 'ezmê qîtalê*

*Wekî bedra munewwer xetê reş lê.....
Bê surme sîyah in, bixwe çav şubhê xezalê*

BEND: 5

*Ez nizanîm ev çi sûret bû mi di der cameyê?
Şubhê şem'ê suhtî qelbim her wekî perwaneyê*

*Wayêweyla suhtî qelbim ez kirim mest û cunûn
Lew mi qesd e secde bim ber saqiyê meyxaneyê*

*Me qebûl e xemr û saqî,dêr û zinar û senem
Me nevêt seccade û ewradê wek sedaneyê*

*Ez nizamim tu li kû yî leyleya ebnayê tey?
Şubhê Mecnûnê zemanî malikê wêrane yê*

*Ey hebîba ger cehennem da bibit,tu dane bi
Sed qesem dê biçme nêvda ez bi qesda daneyê*

*Ez çi çar kim,kî ji derdê min xeber de hey hewar!
Ez ji kî pirs kim nizamim menzila cananeyê*

*Şem'ê canim dûrîdest im menzila min zulmet e
Ez ji kê gazin bikim bînî şemala xaneyê*

*Xwezya mi b'roja wîsalê da vexwim zulfa herîr
Lew ku zulfan ta bi ta kim ez,mîsalê şaneyê*

*Aşiqê sadiq ew e yê ku di riya dîlberê
Ger ewî bînin bi ker kîn,neşkînit peymaneyê*

DÎLBEREK MIN DÎ

*Dîlberê min dî bi çavan Sed elif pabûsî bû
Agirê berda hinavan Şem' û der fanosî bû*

*Şem' û ruhnîya zîlamê Agirê berda di 'amê
Zîlf û xalên di temamê Qeyd kirin mehbûs bi damê
Şerbeta şêrînkêlamê Terkî min nedit midamê
Sed şikir îro selamê Kir li min taze xulamê
Şerh û teqrîrê îslamê Fîkr û teswîrê kelamê
Reng û elwanê di camê Sibhetê tawûsî bû*

Şibhetê çavê di rengê Qewsê ebrûyê di bengê

*Mirarê tîra xedengê Zîlf û xal û xîncerengê
Kes nedî qet wî çî rengê Nexşê Maçîn û Firengê
Qet nema qet wî çî rengê Hikmeta Têmûrulengê
Sivdera mêrê di cengê Şêr û mexmûr û pilingê
Sed hezaran wek bi şengê Hikmekî Kawûsî bû*

*Min qebûl e hikmetê rindan Serxweş û sûretlewendan
Lê çî bêjim qewl û bendan Ketme tora le'l û xendan
Zehmetek wan pir bi min dan Kefşe, bîm wek gaz û sindan*

MACIN

Yek ji helbestvanên Kurd ên ku di tarîtiyê de mane, Macin e. Û navê wî li Kurdistanê pir kêr tê sehkirin. Mixabin dema jiyana wî hêj rind ruhî nebûye û me derbarê wî de tiştekî bi nivîsî peyda nekir. Tenê di nav destnivîsarên berevokên me de helbestek bi navê "Qesîdeya Macin" derket. Ew jî, tiştê girîng tê de, ku bala meriv dikişê ser ev e:

Nîkl û rewşa helbesta Macin, jîmara kiteyên rêzan û qafiyeya di rêzan de ku "tu" ye, mînaye wê helbesta Mele Ehmedê Bateyî, ku me wê bi "Bend:4" nîşan kiriye.

Diyar e ku ewil tevê şair û hozanan her yekê, yekî li pêşiya xwe, ji xwe re dikirin wek rêber û teqlîdê wî dikirin. Îcar ka gelo Macin xwe teqlîdê wî kiriye, yan Melê Batê xwe teqlîdê wî kiriye?

Dem a ku Kurdoloxên me li vê yekê bikolin, bêguman wê di vê mesele de tiştekî bi dest bixin.

Belam ev helbesta destnivîs, pêşî di Dîwana Kurmancî de hatiye weşandin. Nivîskarê Kurd Evdilreqîb Ûsiv jî, tiştekî ber bi çav li ser Macin nenivîsiye. Tenê weha gotiye: Macin: "... bi kêmasî berî 209 salan niha hebûye". (Dîwana Kurmancî di 6.7.1970 de çap bûye)

Îcar me wan herdu nusxeyan, rûqalê hevdu kirin. Lê newekheviyeka zêde di navbera wan de tunebû.

Me ev pêncoka Macin wek rewşa di nivîsara bi tîpên Erebi de, li jêr nivîsî. Bend bi temami heft malik in, rêz bi 15 kiteyan dikişin û qafiyeya asasi "... u" ye.

"QESÎDEYA MACIN"

"Şairekî mahir e, lê nenas e"!

*Sorgula xunçedehehen naziknihala kê yî tu?
Mehweşa dilpîrehehen şox û şepala kê yî tu?
Gulruxa sîmenzeqen fikr û xiyala kê yî tu?
Ahuya deşta Xeten mişkînxezala kê yî tu?
Nazika sîmasemen qenc û delala kê yî tu?*

*Ew çi dêm e, ew çi rû ne, ew çi zulf e, ew çi xal?
Ew çi gulbaxê gula ne, ew çi husn e bê mîsal?
Ew çi ebrû ne çi qews in, ew çi "nûn" in renghîlal?
Ew çi mujgan in çi tîr in, ew çi elmas in bi qal?
Qatîlê xwînrez û xwînxwir pir qîtala kê yî tu?*

*Ew çi badam in siyah in, ew çi çav in xemzerîz?
Ew çi reyhan in di şeng in, ew çi zulf in muşkîbîz?
Ew çi Hindû ne sîyehdîl, ew çi xal in fitnexîz?
Ew çi lêv in rûhîperwer, ew çi 'unnab in ezîz?
Lebxemûşê, badenoşê, laubala kê yî tu?*

*Ew çi bejn e, ew çi qamet, ew çi qed e dilruba?
Ew çi exbar in te canan, ew çi durr in pîrbuha?
Ew çi narin û turunc in, ew çi sêv in sînecan?
Ew çi mehtab in binagoş, ew çi subh e nûrfeza?
Ruhnîya şama firaqê şem'ê mala kê yî tu?*

*Horînê xemrevînê dilnûşînê dilferîb
Bêqîsûrê hemçû hûrê, nûrê Tûrê pîr'ecîb
Eşwesazê, serfirazê, dilnewazê dilşekîn
Şehlewendê, lebjîqendê, şem'îbendê pîrxerîb
Sînesojê, dîlfirûjê, mehcemala kê yî tu?*

*Ew çi 'acîrengzucac e, ew çi nûrîngerden e?
Ew çi durca le'îgûn e canrewan tê mesken e?
Ew çi destên rengxenayî rîştina xwîna me ne?
Şubhê te mehbûb û xûb ma qe di dinyayê hene?*

Cebherojê, qelbisojê, qedşemala kê yî tu?

Ew çi dilbend in muselsel, ew çi zincîr in kezî?

Ew çi mehyûş in, çi ala kesk û sor û qirmizî?

Netrik û îlan û şetîrî têk li dêmê tewuzî

Dê bi meş carek tu serwa min were seyra rezî

Da bi qurbanê te bit MACIN, xezala kê yî tu?

MÎNA

Yek ji helbestvanên Kurd ên ku dema jiyana wî di gerîneka dîrokê de temartî maye û heta bi niha jî rind eşkera nebûye, Mîna ye. Ev yeka han jî dide eşkerekirin, ku dijminan gelek car berhem û nivîsarên Kurdî ji holê rakirine û şewitandine. Lewra ku îro derbarê Mîna de tiştek bi nivîs li meydanê naxwiyê, ew demtarî maye û di nivîsaran de li serê tiştek tune.

Tenê mamoste Evdilreqîb Ûsiv sê bend helbestên vî helbestvanê Kurd di Dîwana Kurmancî de çap kirine û hin tişt li se wî, bi gumana ji rastîyê dûr, nivîsîne. Lê dibe jî, ku gotinên wî di ciyê xwe de bin! Bi kurtî E. Ûsiv weha gotiye:

"... van helbestên han jî, min ji wê keşkola bi destnivîs wergirtiye", "... di navbera nivîsandina wê destnivîsê (1181 ê hicrî), (1767-68 nm) û mirîna Ehmedê Xanî de 61 sal hene."

Belam dilovaniya Ehmedê Xanî, di sala 1707 ê mîladî de bûye. Lê ev tarîx bi guman e! Îcar eger nivîsandina Keşkolê 61 sal berî mirîna wî be, dêmek li dor salên 1645-50 wê Keşkol hatibe nivîsandin. Û Mîna jî ka çi qas sal li pêşîya wê bûye?

Eger di vî warî de lêkolîn bête kirin û eger ew 61 sal bi rastî bin, wê derheq dema jiyana Mîna de ruhniyek xuya bibe!

Di nav destnivîsarên berevokên me de, sê bend helbest bi sernavê "Sê qesîdeyên Mîna, şairê zana" derketin. Ew hersê jî, di sala 1970 de li Kurdistanê Başûr di Dîwana Kurmancî de hatibûne weşandin.

Tiştê ku bala me pir kişand ev e: Helbestên destnivîs û helbestên di Dîwana Kurmancî de eynî-eynî ne. Çimkî di benda destnivîs a bi navê

"Kes nîye îro..." de, hin kêmayî ji malika sisiyan û pêncan heye. Eynî ew kêmayî, ne kêma û ne jî zêde, di ya di Dîwana Kurmancî de jî heye. Îcar ev tişt tê gumankirin ku, yan E.Ûsiv ew helbestên Mîna yên di pirtûka xwe de ji ber van helbestên destnivîs ku niha di dest me de ne wergirtine, yan jî ew kesê ku van helbestan nivîsîne, wî wan ji Dîwana Kurmancî jêderk kirine!

Her çiqas ev tiştê ku me got bi wî awayî tê gumanakirin jî, lê dîsa jî, di navbera herdu nivîsaran de, bi hindikî be jî, hin newekhevî heye.

Helbestên Hozanê Kurd Mîna ev in, ku me li jêr nivîsîn:

Benda pêşî, 15 malikên pêncok in. Rêz bi 15 kiteyan dikişin û qafiyeya asasî "...r" ye. Me nivîsandina vê bendê, wek nivîsandina wê ya bi tîpên Erebbî çêkir.

Benda diduyan, heşt malikên pêncok in. Rêz bi 15 kiteyan dikişin û qafiyeya asasî "...n" ye. Me ev jî, li gor rewşa wê ya di nivîsa bi tîpên Erebbî de nivîsî.

Benda sisiyan, yazde beyt in. Rêz bi 14 kiteyan dikişin û qafiyeya asasî "...e" ye.

"Sê qesîdeyên Mîna, şairê zana"

BEND: 1

*Metle'ê wechê hebîba min şefeq jê hate der
Rewneqê da Kohê Qaf, alem munewer bû ji ber
Her kesî wê saetê vêra bi dil bikra nezer
Damujêtin têk wucûda wî ji pa ta ferqê ser
Lew me dayê îltîfat paşî me jê kîrbû hezer*

*Lew me jê kîrbû hezer tîrsam bi sojî ew bi hal
Ew tecelaya cemala sûreta pur xet û xal
Yan jî ber narê fîraqa dîlberê be'del wîsal
Lew newêram ez bibînim dîlbera şox û şepal
Man ji bo min hesret û nalîn û efxan û keser*

*Sed keser min jê di dil nalîn ji ber tîn bê hisab
Lew ji ber narê evîne cerg û mêlak bûn kebab
Qet nema bêtin ji sîna xebxebê yek qitre ab*

*Yan ji hewza gerdena zer bête seylabê hubab
Bête ser narê dilê min, da nesojîtin ceger*

*Min ceger da sotinê, çî b'kim ku min nayê ji dest
Lew ku serxweş im ji cama şerbetê roja "Elest"
Hate seyra qametê îlan ji xemrê bûn di mest
Çûme seyra ebleqan, wan ejderan qelbê me gest
Dil reva bir dîlberê dîsa ji min weqtê seher*

*Lew seher dil bir ji min bê hed, vi min ra bû evîn
Zahirî çegm û zezeb bû, batîni hub û kenîn
Kes nebû alim bi sirra me li ser rûyê zemîn
Lew ku min "Qalubela" mihbet vi wê ra bû evîn
Her ji tsnîfê cemalê sed kûtab in min jiber*

*Min ji ber ilmê cemal e, lew dibêjim nukteyan
Min wucûd têk "Ilmê Hal" e pur ji "Qewl" û "Sîxe"yan
Sefheya lê "sad" û "dal" e, merkezêd wan nuqteyan
Min dîkir bê hed mutale, fesi û babêd xemzeyan
Lew mudam her dil bi nal e, mehbetê dil kir bi ker*

*Mehbetê dil muhtela kir, mame bê dil ez xerîb
Agirê işqê bîna kir, pêtiyan da dil 'ecîb
Eqî û me'rîfet reha kir, lem'eya husna hebîb
Dîlberê cewr û cefa kir, lew bi min xweş in reqîb
Heq bi hubê dil cela kir, lew me dil mesrûr e her*

*Lew me dil mesrûrê hal e, daîma jê têt xuroş
Nazika gerdensêmal e, hate mette' perdepoş
Wê li ser destî peyale, gote min "wer mey binos"
Ew meya mexmûreal e, min vexwar ez çûm ji hos
Lew dilî têt sed melal e, geh cehîm e, geh seqer*

*Ew dilê şubhetcehîm e, daîma cewşen kelîn
Xemzeyêt yara qedîm e, sed xedeng lê dan nihîn
Lew midam ez pur girî me, min qewî têtşin birîn
'Eqrebêt ser helqe "mîm" e, deq li xalêt fulfulîn
Xemrîyên enberşemîm e gerdena zer rehguidez*

Gerdena zer rehguzar e, rêbuwara xemrîyan

Şitri yû belk û guhar e, hemrefiqêt rêşîyan
Têk û vêk dahatne xwar e, silsilin lêk alîyan
Sunbulan girtin kenar e, sef vibestin efîyan
Ser milam her lê bihar e, kesk û şîn û sor û zer

Kesk û şîn û sor û zer tèn rêşî yû belk û guhar
Cebhetê sunbul viser tèn, şubhê çokanan di xwar
Ew digel xalan veşirtin, efîyan girtin kenar
Ce'deyên eswed di ber tèn, têk ji bala tène xwar
Daîma weqtê seher tèn, yankiyan tîr jê bi per

Yankiyan tîr jê dibarin, tène qelban rast û çep
Cumle ser peykan dibarin, pur bi êşan in 'eceb
Wan kemankeş aşîkar in, Turk û Gurcîn û Ereb
Aşîqan kovan dîyar in, lew dinalin bê edeb
Ew elem nayên veşarin ger ji 'eynan bêt eser

Pur eser kir wan 'uyûnan, lew zeif û zer kirim
Ma bi şimşîrê fîraqê kuştim û ker-ker kirim
Ez di çara hicr û hîrmana evîne werkirim
Bê dil û sem' û beser hêlam û çû, ebter kirim
Mam di tora dawîyê werbûm neşim jê biçme der

Ez neşim xelqo! reha bim, lew qewî heyran im ez
Bendê şebrengîn diho(ni)m, kuştîyê 'eynan im ez
Mam di medhêt wan sîfatan, bulbulê xweşxwan in ez
Serxweş û mest û xerab û bê ser û saman im ez
Dilbera ebrûkeman dil daye ber tîra Qecer

Min nema dil ya Îlahî her tu min rizgar bikî
Min ji bada işq û şewqê serxweş û hisyar bikî
Min fidaya xakîpaya Ehmedê muxtar bikî
Hem di nîva asîtana Mustefa şadar bikî
Da ku MÎNA şubhê Qitmîrî bibîte xakê der

BEND: 2

Kes nîye îro xeber kit xizm û xemxwarên di min

Da di hawarê mi bîn yar û wefadarên di min
Min nevêt kes pê bizanî xeyrî sirdarên di min
Her kes ê îro bibînit çegm û xubarên di min
Ew dizanî nukteyê wan qewl û goftarên di min

Mezhebê îşqê qedîm e, ki dîşu te 'wîl bike?
Her kesê lê bipêçî gerdenê şêr ê pel bike
Lew beyana wê hedîsê cahîlek mucmel bike
Dê bikin pîrê xerabatê meger ew hel bike
Waiz û muftî nizanîn beyt û eş'arên di min

.....
.....
.....
.....
.....
..... ye warên di min

Hûn werin xelqo li dî min şehrezayê cade yim
Salîkê rahê heqîqet peyrewê dilsade yim
Meywxîr û mest im meger meddahê eslîzade yim
Ez ku îro serxweş im xelqo ne mestê bade yim
Kes nizanî wê sirê îlla meger yarên di min

Ew ewê sîrrê dizanî, ê ku yarê kuştî bit
Yan bi xwûna wan hebîban dest û bazû rîştî bit
Yan xwe sîla ba cunûnî eql û dîn ramiştî bit
Yan meger yekser bi badê dest li eqlê şûştî bit
Wer ne, her aqil nehin waqîf bi esrarên di min

.....
.....
.....

Zahîda Kurdî rîyayî pak yekî ez can û dil
Da bibî havalê Kurdî koç û koçbarên di min

Çend zeman umrîm bi xeflet bêti îşqîm ra buhar
Min bi nadanî teleb kir çû ji destmin rûzîgar
Şukr û minnet paştî wê îşqê di dil da ... qerar
Baxîkim çêkir ji esrarên di îşqê meywedar
Darê Tûbayê dibêm şaxek li wan darên di min

*Baxikim çêkir li erkanên di işqê pur usûl
Daîma teyr tê dixwûnin her bi bang û kûlekûl
Her kesê cîranê min bi ta ebed nabit melûl
Min bi ustadê liboyî bulbulî kerdem qebûl
Daîma gul her disojin bax û gulzarên di min*

Ev benda ku bihurî her çiqas kuta bû, lê navê hozanî di dawîya wê de nehat. Ji vê yekê tê zanîn, ku wê hin malik jê kêmbin. Çimkî di dawîya benda pêşî û ya paşî de navê "Mîna" heye. Îcar xwedivê ku di vê de jî hebûna!

BEND: 3

*Ey çehreperî dil me ji işqa te kebab e
Daîm ji fîraqa te, me can her bi ezab e*

*Perwanemîsal in û ji huba te bi reqs in
Ezman tezen û qelb û ceger çeng û rebab e*

*Şewqa te li nik ehlê dilan behrê 'emîq e
Sed şukrê ku dil min di wê deryayê hebab e*

*Se'yê dikirin cumle xewasên di me'anî
Bo eslê gewher xwe sedefî bûye nîqab e*

*Mecmû' di wê deryayê serasîme digêrin
Heyran û perîşan dilî sermest û xerab e*

*Meqsûd ku bibînin te bi çehvên te beşer pûş
Husna te bikin seyr û nebit cismê hîcab e*

*Perda beşerî dê biçit ayînesîfet kin
Madem tu nekî lê nezerê şubhê xurab e*

*Wesfên di cemala te nişim qet xwe eda kim
Lew meseleyek husnê te wahid du kîtab e*

*Têk kewn û mekan û roz û şeb alemê cism e
Êk ilmê Ehed sîrrê "Elest" fehme cewab e*

*Berqek ji cewaba te eger bête zuhûrê
Dê hey bibin emwatî hemû bèn vi xîtab e*

*Cennet ji gulîstanê cemala te hebîbê
Gubaunçe yek e girtî ji bihna te gulab e*

*Ma nînin wekû min te du sed tûleyê dergah?
Mehrûm ji çi nîm e, ji me ra ev çi xudab e? (1)*

*Carek bi kerem min vê huzûrê tu bicwûne
Da ser binehim ber qedemê şubhî kîlab e*

*Geh geh tu bi ne'lên di xwe çehvên me vimale
Çendan ku segê koyê te me, lê kî sewab e*

*Nusbet me divêt em vi te din gerçî bi seg bin
Madem ji gedayê 'etebê bêne hîsab e*

Hêvî dikim min ji derf qet neçivîfî

.....

*Ya Reb bi heqê zat û sîfat û kutubên xwe
MÎNAYî li zikê Heremê kîye turab e*

(1)- Nîm: Di Farisî de bi mana "nîv" e. Di Erebi de bi mana a) kinca nerm a bi pirç, b) xew, rewşa xewê.

Xudab: Di Erebi de bi gelek maneyan tê, hin ji wan ev in: Boyaxkirina bi hineyê, derketina şîneyê ji erdê, kutabûna şîneyê ji erdê, yanî rût-bûna di payizê de.

SADIQ

Mixabin derbarê jiyana vî hozanî de, em laqê nivîsarekê nehatin. Tenê di nav destnivîsarên berevokên me de, helbestek bi navê "Qesîdeya Sadiq" hebû. Ew helbest herweha berê di Dîwana Kurmancî de jî hatibû weşandin.

Belam Ewdilreqîb Ûsiv di Dîwana Kurmancî de nivîsiye, ku: Wî vê helbesta Sadîq ji Keşkola Destnivîs wergirtiye. Gotiye: " Ev Keşkola han di sala 1181 ê (1767 ê mîladî) hicrî de, ji aliyê yekî nenas ve hatibû nivîsandin". Lê belê wekî din tişteki zêde li ser Sadiq nenivîsiye, tenê vê helbesta wî çap kirîye.

Îcar me vê helbesta destnivîs û ya di Dîwana Kurmancî de rûqalê lievdu kirin. Di hin deveran de newekhevî hebû, lê ne bi awayê ku mane bê guhartin.

Helbest bi naveroka xwe li ser evînê yeŞ weke ku hozan dil ketibe keçekê û bi nikleka xweş a bi teqil helbesta xwe ristiye.

Temamiya vê helbestê, 26 malikên çarkok in. Rêz bi heft kiteyan dikişin û qafiyeya asasi "...e" ye. Ev e ku me li jêr nivîsi:

"Qesîdeya Sadiq"

*Xelqna werin bibînin
Çi husneke kemal e!
Heyran jidil bimînin
Li sun'ê Zulcelal e*

*Sun'a Xwedê weh dayî
Sefhe ji nûr danyayî
Enber li ser kêşayî
Ebrû û xet û xal e*

*Xalêd şubhê enberê
Dêm herwekû qemerê
Ez têr nabim j'nezerê
Min qet naçit j'xiyal e*

*Min qet naçit jibîr e
Zulfêd siyeh herîr e
Li ser bedra munîr e
Dagirtibû hîlal e*

*Ebrûhîlala îdê
Ebleq şubhê nahîdê*

*Dêm herwekû xorşîdê
Cebhet meha kemal e*

*Cebhetmeha tevav e
Rûsorgula xunav e
Rihan hatne hindav e
Nesrînan davê pal e*

*Nesrînan cûqîd best e
Min nêrayî behwest e
Eqil min çû ji dest e
Heyran kirim derhal e*

*Heyran bûm ez li dînê
Sotim derdê evînê
J'xwe nakim hêvya jînê
Li min kême meh û sal e*

*Mushefa xet û xalan
Metnê ji "lam" û "dalan"
J'ber zehmeta mutalan
Kesê nakit mutale*

*Ji çavan xwûn dibarî
J'dest ebleqêd xumarî
Wekî avê tê carî
Bê weqt û bi mecal e*

*Wesfêd di nazenînan
Medhê di surşêrînan
Wek dur û yasemînan
Dibêjim er 'emal e*

*Gerden şîşa nebatê
Lêv şerbeta heyatê
Ez pê dibim necatê
Ji derdê pur melal e*

*Lêvêd şubhê nebatê
Ez nadim bi heyatê*

*Ji husna but û latê
Bi min cah û celal e*

*Husna te ya hebîbe
Dilê min jê xerîb e
Ya'llah tu b'kê nesîb e
Dest biditin wîsal e*

*Husna te ya dixwahe
Dîlber lebsê sîyah e
Bi min Ke'betul'lah e
Tewaf bikin her sal e*

*Baxê ku her buhar lê
Sunbul û lalezar lê
Çend kulîlkêd bi xal lê
Bulbulî nalenel e*

*Dêmfî xalêd di hûr lê
Enya zulfêd şutûr lê
Rewneqa kohê Tûr lê
Mehbûbe bê mîsal e*

*Mebûb e, bêhemta ye
Qamet selwîbala ye
Gêsûşeva yel daye
Gerden bixwe şemal e*

*Gerden şem'a kafûrê
Perda li ser ji nûrê
Rewneqê da vi Tûrê
Tecela kir cemal e*

*Tecela kirbû carek
Husna xwe ya mubarek
Ehsenallah tebarek
Çi şems e bêzewal e*

*Zulfên di şehlewendan
Biskên mehbûb û rindan*

*Êxistme qeyd û bendan
Berdane veh muhal e*

*Çavê di şox û şengan
Xemzê di dil Firingan
Dil davê ber xedengan
Xwûnvexwarin helal e*

*Mehbûba dilnewazan
Bilinda serfirazan
Alem qir kir bi nazan
Qet nabêjit webal e*

*J'Misrê bînin xeracê
J'Hindê bikin taracê
J'Romê bistînin (bacê)
J'bo xemleya delal e*

*J'Hindê bibin talanê
Bikrin kilê Subhanê
J'bo çehvêd şehsultanê
Dema bitin sersal e*

*Dê çend bibêjt SADIQ
Ji esrar û deqaiq
Evan weskên di laiq
Ji husnaya delal e*

BEKIR BEGÊ ERZÎ

Ev hozanê han jî, mîna gelek nivîskar û helbestvanên Kurd, bi navê gundê xwe yê Erzê hatiya navdarkirin. Lê mixabin me derbarê jiyana wî de tiştekî bi nivîs peyda nekir. Tenê di nav destnivîsarên berevokên me de, helbestek bi sernavê "Qesîdeya Bekir Begê Erzî" hebû.

Ew helbesta Sadiq Begê Erzî, di sala 1970 de li Kurditana Başûr di Dîwana Kurmancî de hatibû weşandin. Lê belê Evdilreqîb Êsiv derheq wî de, hîç tiştekî şrove nekiriye. Tenê li bin navê wî ev helbest nivîsiye. Gotiye ku: Gundê Erza dikeve Rojavayê Bamerna ku girêdayê bi Amêdîyê ve ye.

Me vê helbesta destnivîs û ya di Dîwana Kurmancî de rûqalê hevdu kir. Di navbera wan de newekheviyeke ku bala meriv bikîşe ser, tune bû. Ev benda destnivîsa me, 15 malikên çarkok in. Lê ya di Dîwana Kurmancî de, 13 malik in. Yani du malik ji paş ve kêm in û navê helbestvan jî, tê de tune.

Rêzên hemû malikên vê helbesta destnivîs bi heşt kiteyan dikîşin û qafiyeya asasi "...û (:w)" ye.

"Qesîdeya Bekir Begê Erzî"

*Bi derkeftim temaşa kim
Tu yê roj î l'dinê dabû
Xiyala dîlberê nakim
Medînakim ku peyda bû*

*Medînakin ji îhsanê
Hilîn perda derîzanê
Ji burcê hate eywanê
Muqabil hat û westa bû*

*Muqabil hat û rawesta
Du xadim dest li ser desta
Li pêşt dîlberê westa
Hilat roja l'dinê dabû*

*Hilat roja wekû wextê
Binêrin talih û bextê
Durust rûnişt li ser textê
Sifethorê Xwedê dabû*

*Sifethorê melekwû bû
Elîfbejn û perîrû bû*

*Keşîde "nûn" û ebrû bû
Berê xwe wê bi min dabû*

*Berê xwe da bi min carik
Hilîna Xadimê çarik
Me dît hilbû ji wê narik
Çikû zêra şefeq dabû*

*Şefeq dabû me qenc dîtin
Guhar û berben û tît in
Muxalif new' û texlît in
Muresse' cumle lê dabû*

*Muresse' teyr û qemçî ne
Rex û rex belg û rêşî ne
Hemî zêr û merarî ne
Li ser enyê temenna bû*

*Li ser enyê yekayek tên
Lîta û belg û netrik tên
Li sîmayê mubarek tên
Bi wê sûret muheyra bû*

*Bi wê sûret muzeyyen bû
Şerab û pak û rewşen bû
Wekû baxê bi çîmen bû
Du zulfan secde kêşabû*

*Du gêsû bûn di secde da
Sera ew bû di bendê da
Hewayê carekî lê da
Hejandin zulf, û ta-ta bû*

*Hejandin zulf û sunbul bû
Wekû baxê qerenful bû
Di wê rojê ji balayê
Ji rûbarê vegeryabû*

*Vegeryabû ji rûbarî
Dev û lêva şekir barî*

*Du gêsû bûn sîyeharî
Wekû îlan vehona bû*

*Vehona bû bi çengala
Binêr toqê çiqas mala
Dur û gewher bi misqala
Çu cara kes nekêşabû*

*Peşîman in qewî gêj im
Gelek wesfan neşîm bêjim
BEKIR me'lûlekî j'mêj im
Kul û cerhan mî huda bû*

MENSÛR GERGAŞÎ

Mixabin tarîxa jdayikbûn û mirina Mensûr Girgaşî jî, wek a gelek helbestvan û nivîskarên Kurd ên din ne eşkera ye. Lê belê ev diyar e, ku ew bi eslê xwe jî herêma Bota ye û di demekê de ji wir çûye Kurdistana Başûr li Girgaşê bi cî bûye.

Li gor gotina mamoste Eladîn Secadî: Mensûr, hevdemê Mele Ehmedê Betayî ye. Çewa ku Evdilreqîb Êsiv di Dîwana Kurmancî de nivîsiye, gotiye ku: Di navbera Mele Ehmedê Batê û Mensûrê Girgaşî de helbesteka mûnazere hatiye gotin. Lê dîsa dibêje: "... em nizanin kîjan salê ji diya xwe bûye, kengê miriye û jiyana wî çewa bûye. Em eva han tenê dizanin, ku 209 sal berî niha bûye."

Belam tarîxa jdayikbûn û dilovaniya Melê Bateyî, ku pir kes gumana herî bêtir ber bi rastiyê ve dikin ev e: 1417-1491. Îcar eger herdu hevdem bin, gotina ku Evdilreqîb Êsiv gotiye "... 209 sal berî niha bûye", ji wê tarîxê re pir kêma e. Çimkî jî tarîxa nivîsandina Dîwana Kurmancî (1970), heta bi mirina Melê Bateyî li dor 480 salî, zeman derbas bûye!

Di nav destnivîsarên berevokên me de, helbesteka Mensûrê Girgaşî jî hebû. Winakê ew helbest li ser xweşî û rindiya biharê ristiye. Gelekî

xweş honaye nikla wan li hevdu aniye û tê de navên gul û çiçek û şî-
nayıyan pir gotiye. Girgaşî bi awayekî wisan rind û xweş sazkerî ye, ku
meriv ji xwendina wê têr nabe. Dema ku meriv lê difikre û wê bihara ku
wî bi helbesta xwe ava kiriye tîne ber çavên xwe, dinyaka bêkêmayî,
ango bihareka bê qisûr, şeng û şox ji meriv re tê avakirin. Herweha ber-
gê bihiştê Yezdanê dilovan bi xwe jî, ji bihara Mensûr Girgaşî re nabe
mizgîn.

Ev helbesta Girgaşî, herweha berê di Dîwana Kurmancî de jî hatiye
weşandin. Me wan bi hevdu re rûqal kirin. Lê belê ez di vê baweriyê de
me ku, eva destnivîs ji ya di Dîwana Kurmancî de rastir e. Çimkî eva
me, rêzên malikên wê bi heft kiteyan dikişin û ji xeynê du-sê malikan,
qafiye jî li hev dixwin û rewan in. Lê di Dîwana Kurmancî de, malik pir
jihevda ketî ne û newekhevîtiya kiteyan nexweşîyeke giran daxistiye navê
û rêzên wê jî, ne rewan in.

Me vê helbestê, li gor rewşa wê ya di nivîsara bi tîpên Erebi de, bi tî-
pên Latîni nivîsî. Xwendina wê weha ye: Piştî xwendina rêza despêkê,
li rêza li qarişê wê tê domandin. Di pey de, li rêza li bin rêza despêkê û
li ya li hemberê wê... Qafiyeya asasî, di malikan de tune.

"QESÎDEYA MENSÛRÊ GERGAŞÎ"

Subhan ji şahê Bîçûn Çi buharek keskûn e
Qadîrê "Kun fe yekûn" J' erdan derbûn 'uyûn e
Kohîsarê di mehzûn Bi izna wî vebûne

Kohîsar viderkeftin Hilalan ser hilîne
Di nêv kevran verestîn Beyan bû erdê şîn e
Tevrî ji bin derketin Kêrî bibûn rengîn e

Muneqqeş bûn cîbal e Ji palal û beybûnan
J' dengê re'dê buharê Wê hilat kêrestûn e
Wê nazil bû celalet Beyaban tezyîn bûne

Tezyîn bûn koh û sehra Bi lufî Zulcelalî
Ehmer bûn deşt û çiya Bi kulîlkên buharî
Yeqîn xelatê Îla(h) J'bo dunyayê hinarî

*Xel'etê sor û zer bûn Hinarî ji bo gelûk e
Kohîsar munewer bûn Murxan li ser çîk-çîk e
L'murxâzarê di rengîn 'Endelê likelik e*

*Spehî bibûn murxâzar B'keyvî û kanyê d'buharê
Muneqeş bûn cûyîbar Têtin dengê 'endelê
Bi sosin û bineşan Bi nêrgizê d'xumarê*

*Temam kemilîn dunya Bi zîneta buharê
Kebkê di mewtiçiya Wêt jorda hatin xwarê
Dê xeberdim j'hemiya Hin d'bo medhê adarê*

*Nîsan bi letafet e Bi kevî û kanî ye
Kêrî bûne cenet e B'qudreta rebanîye
Çi xelkê bê îbret e Dana bi nîvşahî ye*

*Şahî w sefa û surûr Ew sabit in d'buharê
Çiya gerîyan d'me'mûr Di neşêt cuyîbarê
Zahir bû cumle mestûr Di meha paş adarê*

*Cûyebar û bax- bostan Kamil bûbûn tevav e
Şehlûl û 'endelîban Meşyane hatne nav e
Cewab bibne reqîban Wa l'nêrgiza xunav e*

*Nêrgiza bişkoj daye Sosina hemxuroş e
Lale di pur cefa ye Sunbul bi qebapoş e
Buharekî e'la ye Sosun zêrê guroş e*

*Sosun di nav baxan da Zor digirin xunavê
Nêrgizê ser,çiyan da Qedeh pur bû ji avê
Sîmen wereq nîşan da 'Eksî li neqşê avê*

*Neqîş kirin cûyîbar Bilacû werda exder
Senuber û gulbuhyaz Kulîlkê di mu'enber
Gulşîlîl û lalezar Nîsanokên di ehmer*

*Ehmerê sor ê tarî Daxa li ruyê lale
Zereşen bû xumarî Şebnem lê bûye jale
Wereşîn bûn buharî Bi qurmiz şîn û al e*

Qurmiz û şîn û sefid Mulebes bûn kohîsar
Keskî seraser demîd Teyîbe bûn cûyîbar
Fedleke pak e se'îd Mufereh bûn murxâzar

Mufereh bûne zînî Terazin e dibin xweş
Pak xemilîn bi şînî Kesk û zer û al û reş
Pîvazî û yasemîn Gêrik gêran muneqes

Neqaşî gêra qelem Resan d'sebreza şîne
Gerdena wekû 'elem Ji bin befrê hilîne
Beybûn bibûn der qedem Lazimêt êk dimîne

Beybûnokê d'nîhalan Jê tê bîna mu'enber
Gerden ji reng peyalan Dirêj in miskê ezfar
Nezer da ev cîbalan Mukemel bûn sor û zer

Sor û zerê semawî Çiya kirin 'iyan e
Bi narincî û mawî Kulîlk kirin beyan e
Du meh diçû musawî Xelas bibû nîsan e

Di vê meha nîsanê Bûne selatîn cebel
Dihat meha gulanê Roj hat ji Burca Hemel
Xweş bû weqtê seyranê Dunya bûye mukemel

Dunya bûye pejrûne Terazin bû dîlara
Bi emrê "kaf" û "nûn" e Werandin 'enber sara
Bi etrê şahî bûne Çîmen li wan nezara

Nezar ku bûne xara Bi roj ku bûne etles
Reşandin enber sara Ji zêr camê musedes
Di mexrib û sehara Vierzman hate exres

Exres ku endelî bûn Kebkê di kohîsaran
Di subha ewelî bûn Êvaran car û baran
Şehlûl û 'endelîb bûn Bilakotka beyaran

Belkotk û 'endelî Pur ji neqşê selîm in
Dxwînin subha ewelî D'zikrê şahê 'elîm in
Şubhê gulê bulbulî E 'aşîqê nesîm in

Nesîm bi weqtê seher Dixşête l'teyîbatan
Sike li dîmaxê esfer Êk e ji mûcîzatan
Bi keskê nivîsî mexder Tuxra serê beratan

Tuxra ku zer nîşan kir Dav bulbulê mabîrab
Seba enber feşan kir Mînayî reng da cewab
Gulê xunçe 'eyan kir Bi hal û xef da cewab:

Ez sorgula bi naz im Me mesken sehnê bax e
Sed car ku ez mecaz im Dilê tev tînim dax e
Kesfa cemîê raz im Meftûhê her dîmax e

Dîmaxîsewt e bulbul Ji bihna min dinalin
Çîçek û terh û sunbul Hindî zehar li bal in
Av û hewa di daxil D'bezma lîsanê hal in

B'lîsan halê tuyûr in Seyrangeha nexmesaz
Lale kevî di hûr in Zînet li baxê mecaz
Enber 'ud û kafûr in Tawus û zax û şehbaz

Şehbazê emrê Ehed Felek kirin neyligûn
Danya ferşê zumerred Reqem kirin "kaf" û "nûn"
Nuqtayê "Ma la 'eded" B' nexme mayeştehûn in

Bi nexmeyê tesbîhan Vîezman tîn tuyûr e
Ji exres û fesîhan Pakî dibit zuhûr e
Ji Mûsa û Mesîhan Da'î bixwe MENSÛR e

ŞÊX NÛREDÎNÊ BIRÎVKANÎ

Nivîskarê Kurd Evdilreqîb Ûsiv di Dîwana Kurmancî de nivîsiye, ku: Şêx Nûredînê Birîvkanî di sala 1205 (1795) ê hicrî de li gundê Birîvkan hatiye dinê û di sala 1288 (1867) ê hicrî de çûye dilovanîya xwe û li Birîvkanê jî hatiye veşartin. Navê bavê wî Şêx Evdilcebar e, bi esl û

koka xwe ji bajarê Xelatê ye. Hêj bapîrê wî Şêx Şemsedîn, ji wir koç kiriye çûye li Başûrê Kurdistanê di gundê Birivkan de bi cî bûye.

Şêx Nûredîn, di rêçika Qadirî de, şêxekî bi nav û deng bû. Lê belê bê-tir, ew bi welatparêzî û bi helbestvanî dihate nazkirin. Herweha vî nivîskarê Kurd ê welatparêz pir tişt bi zimanê Kurdî nivîsîne û bi zimanê Erebbî jî gelek nivîsiye.

Herweha Mihemed Salih Îbrahîm Şepûl jî, di pirtûka xwe ya bi navê "Jînawerî Zanayî Kurd li Cîhanî Îslametî", rûpel: 780 de, li ser Şêx Nûredînê Birivkanî pir nivîsiye û vê helbesta wî ya ku me wê bi "Bend:2" nişan kiriye jî, di pirtûka xwe de weşandiye.

Ev du bend helbestên Şêx Nûredîn, di nav destnivîsarên berevokên me de derketin. Herweha berê ew di Dîwana Kurmancî de jî hatibûne weşandin. Me ew rûqalê hevdu kirin, lê newekheviyeke pir hindik di navbera wan de peyda dibû.

Benda pêşî, dozde beyt in. Rêz bi yazdeh kiteyan dikişin û qafiyeya asasi "...p" ye.

Benda diduyan, dozdeh beyt in. Rêz bi 16 kiteyan dikişin û qafiyeya asasi "...t" ye.

Herdu helbestên Şêxê me yê dilovan ê nemir, ev in ku me ji xwendevanan re li jêr nivîsîn:

" Du qesîdeyên şêx Nûredînê Birivkanî"

BEND: 1

*Rast û çep tîr dane canî rast û çep
Qewsê weştûzê kevanî rast û çep*

*Bê dil û însaf û zalim fitnexêz
Sîne xirbal kir nihani rast û çep*

*Ez di xew da bûm mi dî bêmurwetan
Rête canê min nişani rast û çep*

*Tîr û rum dil ma di navê helqereng
Min bi ehwalî nizanî rast û çep*

*Erd e dil, lew wê dibarit her li ser
Şubhê qetrê asîmanî rast û çep*

*Xem ji min nahilgirit lew hucetan
Lêk tekebur tên behanî rast û çep*

*Lê me her dewran e şubhê guljenê
Em li dewra baxçabanî rast û çep*

*Vê cefayê her li nefsa xwe dikît
Bes yek in bêşek, ne sanî, rast û çep*

*Ez birîndarê kevan ê malhelek
Ev Zuleyxayê zemanî rast û çep*

*Lê bila NÛRÎ fida bit her tenê
Dilberê bînim di xanî rast û çep*

*Ehmedê muxtar e dilber Nûrîya
Kamîrad û kamiranî rast û çep*

*Cergê itûnî te kir amancê tîr
Şubhetê Şêxê Yemanî rast û çep*

BEND: 2

*Te divête te bi rengê meh û xorşîdê celî bit?
Her li jengarê sifir cewher û gewher'emelî bit*

*Bi celîsê meziyê kevnî li xwe pêçe xemûyê
Da ku xessalê tefekkur te bişotin ne belî bit*

*Ne belî bit ji te yek reng û ne nasê ji tu resmî
Ins û wehşet ji te ra waris û hemzar û welî bit*

*Sed û pencahî şewahid ku li bin cêbê kirasê
Te li her ca bi 'iyan şahidina muhtemelî bit*

*Hefedê qaz û qulingan bewkulê sîh û xezalan
We li kohanê çî ko bin,te meqamek cebelî bit*

*Tûtê rûhî ji kebabet ca li her kehf û hefaran
Xwe bi ser besta zîra'ê av ji 'uzran û gelî bit*

*Xelweta dil ji te rengîn nebitin,eynî nîfaq e
Ger di dil em hemî exyar û muberra û xelî bit*

*Tex û hikmet weh dibînim di binê çah û li ser çil
Qismetê jê bikirî sewmî'e dê çah û çilî bit*

*Pîr û ustadî çî hacet bi Elî-heyderî hestin
Şev û rojan ji te ra pîrê xwedawendî Elî bit?*

*Meh û sal û şev û roj û dem û gavê ez hemî 'emr
Me biwarin bi xesaret,ta vikengê hezelî bit?*

*Wekû tiflan ji xurûrî bi dinê aqilî ne em
Rûsîyah in ji Xwedê weqt e me şerm û xecelî bit*

*Xelweyek celwe ji NÛRÎya me nedî safî bibit
Celweya xiwefiran sêv e ji vê bedrê celî bit*

MALBATA ŞÊX HESENÊ NÛRANÎ

Ji berê û pêş ve ye, ku pir malbatên xweneda, zana, rewşenbîr û welat-parêz li Kurdisanê hebûne û hene. Herweha ji wan re xwendin û dersdana û ronakkirina zanistiyê bûye pîşeya herî giranbiha û lê meşandine. Çi di warê siyasî û çi ji di warê belavkirina xwendin û zanîne de, tiştên ku ji wan hatiye kirine. Ew malbatên wisa, timî ber bi pêş ve çûne û li gor şertên dewr û dema xwe, xwe nû kirine, ber bi pêş ve çûne û timî

pêşkêştiyê ji gelê xwe yê bindest û belengaz re kirine. Yek ji wan malbatên wisa jî, malbata Şêx Hesênê Nûranî ye, ku bi gundê xwe yê Axtepe hatiye navdarkirin.

Belê Şêx Hesênê Nûranî, bapîrê Malbatê ye. Ew yek ji şêxên bi nav û deng di rêçika Nexşebendî de bû û di herêmê de xwedîqedr û giranbihatiyeka pir mezin bû. Di pey wî de, çî kesê ku ji Familê rabûye, hê bê-tir bi bal welatparêziyê ve, xasma di warê nivîsandina bi zimanê Kurdî de gavên mezin bi pêşvetir ve avêtiye û qelemsoriyeke bêhempa pir mezin û granbiha diyar kiriye. Gelek kes ji wan bi zaravê Kurmancî, herweha bi zimanê Erebi jî pirtûk nivîsîne.

Ewil emê li ser şêx Evdirehman û pirtûkên wî, di pey de li ser birayê wî Mihemed Can, piştî li ser Şêx Kerbela û di dawiyê de jî, li ser Şêx Eskerî binivîsin. Da ku xwendevanên Kurd ên dilovan, wê Malbata çak û rind nas bikin û bi hindikî be jî, ji berhemên wan feyde bibînin.

a) ŞÊX EVDIREHMANÊ AXTEPÎ

Şêx Evdirehmanê Axtepî, li gor beyana di pêşgotina -bi zimanê Erebi-pirtûka wî ya Rewdneimê de, sala 1270 ê (1850) hicrî, li gundê Axtepe di Şeva Êvara Înê de, Roja 30 yê meha Rebûlewelê ji diya xwe re çêbûye, û di sala 1326 an, 16 ê Adara Romî (1910-29 Adara mîladî) de jî, çûye dilovaniya xwe.

Lê belê li gor beyana Kovara Xortên Şoresger Ên Demokrat (Devrimci Demokrat Gençlik Dergisi) jîmara 5-6 Heziran 1978, rûpel:14, ew di sala 1905 ê Meha Sibatê de li Diyarbekir çûye dilovaniya xwe.

Belam dema ku Şêxê bi nav û deng wefa kiriye, gelên Kurd ên wefadar çardara wî li ser dest û milên xwe ji Diyarbekrê hilgirtine û birine heta bi gundê Axtepe, wî li kêleka bavê wî veşartine .

Şêx Evdirehman despêka xwendina xwe, pêşî di xwendegeha bavê xwe de li gundê Axtepe û li nik bavê xwe kiriye. Piştî çûye li Kurdistana Başûr di hin xwendegehan de xwendiyê, heta ku xwendina xwe kuta kiriye. Piştî dilovaniya bavê xwe, ew bi şûnde vegeriye Axtepe û li şûna wî di Xwendegehê de ders daye feqîyan. Heta ku birayê wî Mihemed Can li Şamê xwendina xwe kuta kiriye û hatiye wir. Îcar piştî Ş.Evdirehmanê dersdanê spartiyê bira û xwe daye ser nivîsandina pirtûkan, bi

zimanê Kurdî didu û bi zimanê Erebî jîdidu, çap pirtûk nivîsîne. Wî li wî karê granbiha, heta bi dawîya jîyana xwe domadiye.

Ş.Evdirehman di helbestên xwe de, pîranî bernavkê RÛHÎ ji xwe re bi kar anîye û hin car jî xwe bi "Şemsedîn" navdar kiriye. Vî hozanê bi nav û deng, li pey xwe ji me re çar pirtûkên hêja diyarî hiştine. Pirtûkên wî ev in, ku me li jêr nivîsîne:

REWDNEÎM: Pirtûka herî mezin e û xwerû bi zaravê Kurmancî ye. Tev rîwayetên kevnare ne, ku bi helbestkî li ser jiyana Mihemed pêxember gotiye. Nemaze tê de rewşa çûn û hatina wî ya nik Xwedê (Mîrac) beyan dike. Lê belê di nav wan helbestên olvanî de, Şêxê me hin car qelema xwe dike şûr û pê êrîş dibe ser Tirk û Ereb û Farisan jî. Tê de 35 beş hene, babetê her beşekê jî cuda ye û 4531 beyt in. Wek kêşa Mewlûda Melê Bateyî, malikên Rewdneîmê jî tev bi yazde kiteyan dikişin û rewan in, bi kêş û qafiyê ne. Her du rêz, bi eynî tîp qafiyê ne.

Şêx Evdirehmanê Axtepi, çewa ku wî bi xwe di helbestekê de beyan kiriye, pirtûka xwe ya Rewdneîm di sala 1302 (1884) ê hicrî de nivîsiye. Û heta bi niha jî, du caran li çapê ketiye.

Cara pêşî, di sala 1966 an de bi destên mele Ehmedê Qoxî li çapê dikeve. Lê bi derketinê re dewleta Tirk dest datîne ser û nahêle li nav xelkê belav bibe.

Cara din jî, di 12.03.1986 an de bi destê mele Zeynûbidînê kurê mele Remezanê Amedî (Diyarbakir) li çapê dikeve. Herweha wî li serê şerhek jî nivîsiye û malikanên wê bi zimanê Erebî mane kirine.

Ji herdu çapên Rewdneîmê, niha her yekê nusxeyek di dest me de heye. Çapa Qoxî 240 rûpel in û ya Amedî jî 534 rûpel in.

Belam helbestên Rewdneîmê bi kurmanciyêke pir zelal û hêsa, hatine nivîsandin. Herweha di nav wan de gelek peyvik û bêjeyên Kurdî yên kevnare hene bi zarekî şêrin û bi nikleka pir xweş li pey hev didomînin.

Di sala 1988 an de, Ez û heval M.Emîn Narozi, me bi hevdu re Rewdneîmê ji tîpên Erebî wergerande tîpên Latêni. Lê mixabin ji ber îmkânên aborî heta niha jî li çapê neketiye.

DÎWAN: Ev pirtûk bi navê "Dîwana Rûhî" hatiye naskirin. Rûhî, bernavkê şêx Evdirehman e, ku di helbestan de bi kar anîye. Wî, vê di sala 1293 ê hicrî (1876) de nivîsiye. Bi tevayî 28 beş in û 471 malik in, tev bi

kêş û qafiye ne û kiteyên wan bi jmar in. Her beşek li ser jmareke kifş bi kiteyan dikîşe û hin pêncok jî tê de hene.

Ev pirtûk cara pêşî, di yazdê Gulanê sala 1980 de bi destê mele Zeynulabidînê Amedî hatiye çapkirin. Piştî, me jî (Ez û M.Emin Narozi) di sala 1988 an de, wê jî tîpên Erebi wergerande tîpên Latênî û di eyîni salê de jî, weşanxaneyê "Jîna Nû" di meha Êlûnê de li bajarê Uppsalayê çap kiriye.

KÎTABU KEŞFÎZZELAM: Ev pirtûk xwerû bi zmanê Erebi ye, li ser fikrên baweriya cuda yê di ola îslamê de hatiye nivîsandin û 35 rûpel e. Li heta niha jî çap nebûye. Fotoqopiyê orijînalê pirtûkê, yanî ya destnivîsa Şêx Evdîrehman bi xwe, di dest me de nusxak heye.

KÎTAB-UL EBRÎZ: Şêx Evdîrehman, vê jî bi zimanê Erebi nivîsiye. Li ser eyîşandin û îsbata Quranê, ku pirtûkeka asîmanî ye û ku jî aliyê Xwedê ve, jî Mihemed pêxember re hatiye hinartin, beyan dike. Pirtûk 81 rûpel e û heta niha li çapê jî neketiye. Fotoqopiyê vê jî, ya destnivîsa nivîskar bi xwe, nusxeyek di dest me de heye.

Ev çend malikên li jêr, me jî xwendevanan me re, ji Rewdneimê jêderk kirin û li jêr nivîsin:

*Xetim ke tu jê meclisa şairan
Bi rast û Hîcaz û Seba, Îsfehan
Ji uşşaq û sîgah û ne rûzê bak
Xetimke tu jê meclisa etrînak
Eger çi bi zahir perîşan in em
Welêkin di batin de sultan in em*

*Xwedanleşker in em bi ceys û heşem
Hemî eskerê me sifûfê di xem*

*Hezer ke ji hukmê me ey heft felek
Te yekser bikin xwîn bi şubhê şefeq
Xisûsa ji bo Rûhiyê Axtepî
Ziyade bi kerb î, bi kîn î, çep î
Ez im Evdîrehmanê sahibhuner
Şehînşahê mulkê suxen serteser*

*Xwedanfezl û sihr û kelam û edeb
Şehê şairê Kurd û Rom û Ereb*

*Elemdarê iqlîmê şî'r im tamam
Mufewez ji bo min re nezm û kelam*

*Ku bigrim di destê xwe rim û qelem
Ji nezmê li alem bilind kim 'elem*

*Ji tesîra enwarê vê xarneyê
Bevan kim gelek xarîquladeyê
.....
Ji van qesdê min nîne erz û huner
Welê da li dunya bimînit eser*

*Ku Turk û Ecem qet nebên carekî
"Nehin Kurdî şair di misraekî"*

*Bizanin ku şair ji Kurdan hene
Ji 'uşşaqê Turk û Ecem zêde ne*

*Welê bêxwedan in nehin me reîs
Ku meqbûlî bin nik wî şî'rê selîs*

*Me jî ger hebûya xwedanek çunîn
Guhemas û qîmetşunas û emîn*

*Ji Kurdan gelek şairê sihrîdar
Bi nexme dihatin wekî mûsîqar*

*Welê çun me dîtî ku em bê kes in
Ji bêçarekî kes bi me nahesin*

Ev çend malikên li jêr, jêderkên ji Dîwana Şêv Evdrihmên in:

*Îd e, keyf û şahî ye nêv xas û amê xubkul e
Yek yekan aşîq li ser sorgul mîsalê bulbul e
Nîne der qelbê me bestek çunkî mecrûhî kul e
Bê tebib im, bê tebib im, bê tebib im, bê tebib
.....
Subhê îd e, her kesek der gestê sehra rengereng*

*Ser me ez xem cem'î bûne leşkerê Rom û Fireng
Der binê narê firaqê keftime bê yar û şeng
Ez xerîb im, ez xerîb im, ez xerîb im, ez xerîb
.....
Turk û Tacik û Qeçer ber milkê dil anîn hucûm
Pey bi pey saet bi saet xaretê Kurdan dikan
.....
We'z û nesihet kîn bike
Teqrîrê bes gotin bike
Wesfê hebîba min bike
Da çêbitin der dil eser*

*Da çêbitin der dil tereb
Turk û Ecem, Rom û Ereb
Guh din bi qanûnê edeb!
Ser ah û kovan û keser
.....
Der daîreya îşqê çu merkez di mîyan im
Hemwar e cînan im
Medhûşê şerab û meya îşq im bi helalî
Sergeşte û dîn im*

*Feryad û fixanê me di çerxê eser kir
Dîlber ku nezer kir
Ey dil mebe farix nefesek ez xemê talî
.....
Sewdayê cebîn im
Ji dil daxwazê yarê me
Qewî mexmûrê badê me
Murîdê saz û badê me
Bî îxlasê temennayê
.....
Bi qurban bim ji bona çeşmê şehla qameta yekta
Di her wext û di her gavan di nîva sar û sermayê*

b) ŞÊX MIHEMED CAN

Şêx Mihemed Can, di herêma xwe de zêde bi navê şexantiyê nehatiye navdarkirin. Ji ber ku ew alimekî gihastî û zanayekî dagirtî bûye, pir jî ders daye feqî û şagirtan. Ji ber wê yekê ye, ku wî xwe li şexantiyê nekiribû xwedî.

Çewa ku me li pêş jî got, M.Can li Şamê xwendîye û di pey wergirtina destûrnama xwendinê de, hatiye Axtepe û li şûna kekê xwe yê Şêx Ewdirehman ders daye feqîyan.

Lê mixabin em, derheq jdayikbûn û dilovaniya wî de û qederê hebûna berhemên wî fêr nebûn. Tenê agahdariya me, bi pesnbêjeka (medhiye) wî heye, ku li ser Rewdneîma kekê xwe Şêx Ewdirehman nivîsiye. Çewa ku wî malika dawîn de bi hisabê Ebcedê (Cemel) gotiye, di sala temamkirina Rewdneîmê de, yani di sala 1302 (1884) ên hicrî de nivîsiye.

Herweha ew Medhiyeya M.Can, di paşîya Rewdneîmê de jî hatiye çapkirin. Tev 40 beyt in, bi kêş û qafîye ne û rêza bi yezde kiteyan dikişin. Qafîyeya her du rêzên beytekê jî, bi yek tîpê ne.

(Di wan de, heçîka bêjeyên "ez" jî Farisî ne. Di Kurdî de, bi mana "ji-jê" ne). Pesnbêja Şêx M.Can ev e, ku me bi tamamî li jêr nivîsi:

*Bismillahi el rehmani el rehîm
Hemdê bêhed bo Xwedawendê kerîm*

*Sed tehîyat û selat û sed selam
Ser Resûl û al û eshaban temam*

*Paşê Bismillah û hemd û teslîye
Guh bidin herçî ku ev Nez dîtîye*

*Nezmekî bê hed letîf e, hem delal
Der şemaîl nîne hemta û mîsat*

*Nezim kirye Şemsedîne Axtepi
Der şemaîl û di Mî'racê Nebî*

*Daniye îsmê ewê "Rewdinne'im"
Ev hedîye daye wî Rebê kerîm*

*Ger bibêjim wesfê nazim Şemsedîn
Qet nehin şubhê wî der rûyê zemîn*

*Ne bi 'ilm û ne kelam û ne edeb
Nîne hemtayê wî der Rom û Ereb*

*Rûhî ye, lê ruhê min der an û hîn
Ebdurehman, "Rûhî" ye, hem Şemsedîn*

*Şemsê tehqîqî di nav ehlê 'ulûm
Alimê wextê li etrafêş nucûm*

*Xaseta der vî 'ulûmê şairî
Qabilê sihr e beyan û mahirî*

*Xame ger bigre bide nezn û nîzam
Şubhetê dur dane dirjîne kelam*

*Nîne wek wî ne niha nû ne berî
Nabe qabil 'Escudî û 'Ensuri*

*Anîye nezm ev kîtaba nazenîn
Çêtir e ez dur û yaqût û semîn*

*Lê ji wê her beyteke şêrînkulam
Ew dihêje mulkê alem bit'temam*

*Musteheq e bê nivisandin bi nûr
Der bihiştê ser ruxê wildan û hûr*

*Ev kelam der vî zemanî mûciz in
Cumle însan ez şebîheş aciz in*

*Şubhetê şemsê ku bê nisfê nehar
Ruhnîya wê daye dinya çarkenar*

*Wehbî ye ev, nabe ba eql û huner
Misrak hêja mulkê alem serteser*

*Rewze ye maê wê şubhê Selsebîl
Baxîban qenc e ku bitin Cibreîl*

*Lê i wê her bend û feslek bêguman
Rewzwyek Ridwan e bêşibhe bizan*

*Şubhetê Tûba ye bê qîl û xeber
Beyt û elfazîn wekî xûsn û semer*

*Qenc e her beytek ji vê durdaneyê
Bê nivîsandin li bergê Sîdreyê*

*Cibreîl bîtin muderis der felek
Vê bi dersî bêje bo cumle melek*

*Çend hebin qismê melek der asîman
Subh û êvaran bikin wurdê zeban*

*Ne mubalexe dikim belkî kêr in
Çunkî medhê şahê fexrê alem in*

*Behsa Mî'racê Muhemed Mustefa
Hem şemalê şahê sahibwefa*

*Hingî tê de bû mukerer îsmê Şah
Nik me pir meqbûltir e ez şems û mah*

*Çendî bo RŪHÎ hebin zenbê giran
Ev necat e bo wî bê rey bû guman*

*Zenbê alem deynî alîkî şehîn
Vê jî, deynî altyê dî in çunîn*

*Zenbî, wê rabin hewa teşbîhê per
Ev dimîne her li erdê wek hecer*

*Ev necat e bo wî RŪHÎ ba yeqîn
Hinde tê de medhî kir Şahê Emîn*

*Ger nebin nazim ji fêlan yek sewab
Ev xelas e bo wî ez cumle 'ezab*

*Hinde tê de medhê Fexrûlmurselîn
Bû beraet ev ji boyî Şemsedîn*

*Xakê tû bigrî li halê xwe xerab
Dê biçî textîs bî ez herş û hisab*

Nîne der destê te yek e'malê qenc

Tu biçî derbas dibî ez cumle renc

*Qet nehin e'malê te ey bê edeb
Hêvîya xwe tu mebir ez rehma Reb*

*Ger nekit rehmê li te şahê Wedûd
Dê bibî tehqîq di dozex nar û dûd*

*Tu Muhemed Can 'efû kî ey Xuda
Ez Hebîbê xwe meke xakî cuda*

*Xakîya tarîxa Nazma mu'teber
Hatî der cewher ji deryayê huner*

Şêx M.Can terîxa nivîsandina vê berhema xwe, di rêza paşî de li gor hesabê Ebcedê (Cemel), weha nivîsiye. Me jî wan tîpên di elîfba Erebi de, ku bi hesabê Ebcedê dibin reqem, tevî reqemên wan li jêr nivîsîn:

ه : h : 5
ا : a : 1
ت : t : 400
د : d : 4
ر : r : 200
ج : c : 3
و : w : 6
ه : h : 5
ر : r : 200
ز : z : j : 7
د : d : 4
ر : r : 200
ی : y : 10
ا : a : 1
ا : a : 1
ه : h : 5
ن : n : 50
ر : r : 200

Civana van reqemên li jor, dike 1302. Îcar eger ku ev tarîx a hicrî be, dike 1884 ê mîladî.

c) ŞÊX MIHEMED KERBELA

Ev şêxê me yê helbestvan û nivîskar, herweha mêrxasê bi nav û deng, di sala 1303 (1885) ên hicrî de, li gundê Axtepe ji diya xwe re çêbûye û di sala 1358 (1939) an de jî, çûye dilovaniya xwe û li gudê Axtepe di wargeya xwe ya timî de dimîne.

Şêx Kerbela, kurê Şêx Evdirehmanê Axtepî ye. Lê ew bi şêxîtiyê qewî nehatiye navdarkirin. Di nav xelkê de, jê re Mihemed Kerbela, yan jî Kerbelayî tê gotin. Herweha alim û zanayekî gihaştî bû. Xasma di warê zanîn û dersdana feqîyan de, şûna bavê xwe dagirtibû.

Sed heyf û mixabin M.Kerbela nezewî bû. Li paş xwe ne kur û ne jî qîz hiştin û kurdûnde ji dinyayê koça xwe bar kir û çû. Wî, mîrata xwe tenê du heb pirtûkên granbiha ji nefşên nûhatî re diyarî hiştine

Li gorî gotinên xelkê, M.Kerbela ji mîrata bavê xwe Şêx Evdirehman jî, ji xwe re tenê pirtûk hildane. Wekî din, mal û milk ji xwişk û birayan re hiştîye. Ji ber wan keysetên wî yê rind û gihaştina wî ya zêde, di nav xelkê de nav û deng dabû. Herweha bi hunermendî, zanyarî, rewşenbîrî, helbetvantî û welatparêziyê jî menşûr bûye. Ew, di ilmê Erebi û Farisî de pir zana bû, wek zimanê xwe yê netewî dizanibûn.

M.Kerbela di Şerê Serhildana Şêx Seîd de pir yarmetî kiriye û pê re alaya azadiyê hildaye. Piştî fetisandina Serhildanê (1925), Hikûmeta Tirk wî jî bi him serok û berpirsyarên Dozê re biriye neyistanê (nefî) û wî li bajarê Uşakê xistiye bin çacdêriya mecbûrî. Lê piştî demekurtekê, wî ji wir himartiye bajarê Edenê.

Di sala 1927 an de, piştî ku Roma Reş lêborandina giştî beyan kiriye, M.Kerbela jî vegeriye gundê xwe. Lê mixabin ew li beyabanê pir zehmetî û zorê dibîne û nexweşîneke bêderman hildide. Ew nexweşî, lê pir tîn dike û bi salan didomîne, heta ku dibe sedemê mirina wî. Li gorî gotinên xelkê, Kerbela di ber sekerata mirinê de weha gotiye: "Ez sindoqeke devgirtî hatim û devgirtî çûm!"

Vî welatparêzê mêrxas, li paş xwe du heb pirtûkên granbiha ji me re diyarî hiştine. Yek dîwanek e û ya din jî ferhengokeka Kurdî-Farisî ye. Wî ew Ferheng di sala 1912 an de nivîsiye. Her çiqas pirtûk bixwe fer-

heng e,lê wek NÛBARA Ehmedê Xanî, bi kêş û qafiye û kite, bi hel-
bestkî nivîsiye. Tê de li dor 1350 heb bêje hene. Navê wê, bi mana riya
(papûr) piçûkan e. Lê mixabin heta niha jî, li çapê neketiye.

M.Kerbela di destpêka wê de gotiye ku: Fergengokê "Ji bo etfal û ew-
ladê di Kurdan" nivîsiye. Û gotiye:

*"Wekî wê NEWBEHARA Şeyxê Xanî
Esasê wê ji bo etfalan danî"*

Kerbelayî Dîwana xwe jî, di sala 1914 an de nivîsiye. Piştî melayekî
bi navê Z.Ç. wê Dîwanê bi destxetê xwe, ji nû ve bi tîpên Erebi nivîsiye
û di 1980 de çap kiriye.

Ji herdu pirtûkên wî, her yekê nusxeyek fotoqopî bi alîkariya hin bira-
derên welatparêz gihan destên me û me ew herdu jî wergerandin tîpên
Latîni, dane weşanxaneyê Jîna Nû, da ku çap bike.

Ev çend malikên li jêr, jêderkên ji Dîwana M.Kerbela ne, ku me wan
ji xwendevanan re wek nimûne li jêr nivîsiye:

*Turkê tazî işwenazî serwînazî serfiraz
Cîlweşazî remz û razî der dilê hişyarî tê
Selahedînê Eyûb î,weya Perwîzê Şêrîn î
Nizanim şahê Îran î,weyaxud mîrê Kurdan î?
Nema carek terehum kî,heta kengê cefakarî?
Nema taqet qesem billah,bes e ev namusulmanî!
Xemzeyê şehla'uyûnê Turkitaz
Hacim in ez Turkê tazî el eman
Ev sewda li min barek giran e
Ez pîr bûm işqa min hêj cuwan e
Barek giran e dil natuwan e
Baxê dil wê kund tê da dixwîne
Ev sewda bo min mirin ne jîn e*

*Ji bo min digrîn însan û melek
Cin û teyr û heywan,erd û felek
Dûr ketme ya Reb ji çeşmê belek
Baxê dil wê kund tê da dixwîne
Ev sewda bo min mirin ne jîn e
Her ji îhsana te dayî*

*Şerbeta şehd û şifayî
Da esîrê Kerbelayî
Bû xelas ez qeyd û bendan
Perîpeyker dîlberek min dî di camê da 'eyan
Lew ji min efxan û nalîn her diçin ta kewkeban*

d) ŞÊX MIHEMED ESKERÎ

Di warê çand û folklorê Kurdî de, yek ji nivîskarên hêja û giranbiha Şêx Eskerî ye. Ew di sala 1316 an (1898-1899) de li gundê Axtepe hatiye dinê û di sala 1952 an de çûye dilovaniya xwe, li gundê Çolê jî di war-geya xwe ya timî de veşartî ye. Ew jî kurê Şêx Evdîrehmanê Axtepî ye û piçûkê birayê xwe M. Kerbela ye.

Eskerî destpêka xwendina xwe, pêşî li nik bavê xwe di xwendegeha Axtepe de kiriye. Di pey dilovanîya bavê de jî, li nik birayê xwe M. Kerbela xwendîye. Û Û di hin deman de li Hilerê (Çêrmûk) û li Bîrsinê (Egil -Diyarbakir) jî bi malîti maye.

Di nav salên 1964-1968 an de, dema ku bavê min li gundê Bîrsinê meletî dikir, mala me û mala zarûkên şêx Eskerî cînar bûn. Cînartiya me bi hevdu re pir xweş dibihurî. Du heb kur û du heb jî keçên wî hene. Navê kurê wî yê mezin Kerbela ye, navê yê piçûk jî Evdîrehman e.

Şêxê me yê hozan û nivîskar, li paş xwe du heb pirtûkên hêja bo me diyarî hiştine. Yek DÎWAN e, ya din jî IQDÊ DURFAM e. Iqdê Durfam jî wek Dîwanê helbest in, lê bi naveroka xwe çîrokên Kurdî ne. Yanî çîrokên Kurdî bi helbestkî nivîsîne.

Helbestên pirtûkê, tev bi kêş û qafiyê ne û bi yazde kiteyan dikişin. Her du rêzên malikan jî, bi yek tîp qafiyê ne. Jmara wan, 2584 heb in.

Şêx Eskerî, wê pirtûka çîrokan, bi daxwaza kurapê xwe Behcet nivîsiye. Wî di sala 1938 an de li gundê Bîrsinê dest bi nivîsandina Iqdê Durfam kiriye. Lê piştî ku ew dest pê dike, kurmamê wî dimire. Ew jî, dest ji karê nivîsandina pirtûkê berdide.

Piştî ku demek dirêj bi serve derbasdibe, birayê wî M. Kerbela û hinek dostên Malbata wan, diçin cem û lê doza kutakirina Pirtûkê dikin. Ew jî bêçare dimîne û xatirê wan digire, dîsa dest bi nivîsandina pirtûkê dike, heta sala 1942 an û kuta dike. Dema ku Eskerî dest bi nivîsandina bi zîmanê Kurdî kiriye, temenê wî 39 sal bûye.

Şêxê nemir di wan demên teng û tarî de ku "Komar"a Tirkîyê, Kurdistanê Bakûr wêran dikir, bizav kiriye û di şûna şûr de xameya rengîn hejandiye û ji me re çîrok nivîsîne. Lê mixabin ji bêçareyî heta vê gavê yek ji wan jî çap nebûye. Lê meleyek bi navê Z.Ç. di sala 1980 de, her yekê ji wan nusxeyek bi destxetên xwe dîsa bi tîpên Erebi, ji nû ve nivîsîye.

Fotoqopîyê herdu pirtukên Şêx Eskerî, bi alîkariya hin biraderên welatparêz gihan destên me. Me wan herdukan jî, ji tîpên Erebi wergerandin tîpên Latîni. Me Dîwançeyê da weşanxaneyê Jîna Nû û Îqdê Durfam jî da Çapxaneyê APC Tryk, da ku li çapê xin.

Nivîsara pirtûka Iqdê Durfam a bi tîpên Erebi 203 rûpel û tev 13 beş in. Her du rêzên malikan jî bi yek tîp qafiyê ne û bi yazde kiteyan dikîşin. Çîrok jî beşa heftan dest pê dikin û heta beşa dawiyê, kuta dibin. De lêbelê bi awayekî wisan xweş hatine gotin, dema ku meriv wan dixwîne, meriv navê ku dev jê berde li ser derwêşekî û lawikekî sêwî û qijikekê û roviyekî hatine nivîsandin, heta ku digîje ser nêçîrvanekî û dawî lê tê.

Me van çend malikên li jêr, wek nimûne ji Iqdê Durfam jêderk kirin û ji xwendevanan re li jêr nivîsîn:

.....
Dizanim vî zemanî pare nake
Ji vî derdê mi re kes çare nake

Gelek şêrîn e ev ezmanê Kurdan
Derîxa! me ji dest yekcarî berda
Pesîndîde nîne Kurmançî ye saf
Xuva ye ne huner tev gotin û laf
Hikayeçêkirin ba nezm û eş'ar
Gelek zor e me xame nade îş'ar
Dikim hevî bi şefqet lê nezer din
Kerîmane bi rehmet jê xeber din
Seferber bû gelek ruhber hîlak bûn
Eyê man jî, ji ber dîlçakîçak bûn
Xela çêbû wusan xelqê nikarî
Heta goştê sehan hinka dixwarî
xxx

Meger dîbû penîrê taze û ter
Li cem wî bêkesê bê pa û bê ser
Yetîmê dil tîjî pur hesret û derd
Ji girye w zarîyan bûye wekî erd

Niyet kir ku bişo dest û ser û çav
Ku belkî hinkî hênîk be dil û nav

Ku piştî xwe ewî da nan û penîr
Ser û çavê xwe wî şuştî wuha têr

Qijalê firseta xwe dît û çapik
Revandî ew penîrê nik ê Lawik
Bi diqet ku nêrî rovî li darê
Wekî yarê nezer de rûyê yarê

Di dev 'ekû de dî penîrê taze
Wekî berfa Çiyayê Elcewaz e
Xwe wenda kir go: "Aya ev çi hal e
Gelo xewn e dibînim, yan xeyal e?"
Xwe rakêşa ji hev kire du-sê qat
Gelek girêz û devşûtîk ji dev hat

Guhê xwe mûç kir û çavê xwe zûzand
Xwe danî, rabû û dîse xwe teland
Ji keyfa re wuha avek bi dev ket
Ji hesret agirek der dil bi hev ket
Û carna dev tedî avête kêça
Çû û hat û xwe kir kilor û pêça
Çû ev reng û eda dîtî qijalik
Vebû dil wê ji bo rûbahê salik
'Ekû dî rûbeh çû penîrî tev xwar
Û hem dane ruwa pir gotinê sar
Welê sala me ya romî hezar e
Û hem sê sed û pencî yû çar e

Ji marda wê çûye şeş ro wuha tam
Xelas bû xatîma vê IQDÊ DURFAM

Ev çend malikên li jêr, ji Dîwana Şêx Eskerî ne:

.....
Ditirsim negîjî tu Ke'be-Hec
Riya te diçe nêv Turkê Tetar
.....
Ji îman e hubba weten der xeber
Welê fexrê dîn koçer e ew bi war
.....
Di derya bel durr û gewher pir in
Welêkin selamet heye der kenar
.....
Şêrinbar in ev gotinê telxârû
Çu dara sebir telx e, şêrîn e bar!
Teyrê ji hevalê xwe cuda me di xerîbî
Mêlak û cîger par e ji hîcrana hebîbî
Ev nehr û pir û rê û çiya, wadî û bostan
Bê var û hevalan li me bûn xesb û nehîbî!
.....
Nikarim destî jê berdim çiku pur ehzen e, lêkin
Bi nazî hem sitemkar e, nizanîm ev çî de'wa ye?
Eman sed el eman ey Eskerî yek dem nebe xafî!
Ji bezma yara ehzen, hem şeraba alî pur maye
.....

EHMED RAMIZÊ LICÎ

Yek ji rewşenbîr û nivîskarên Kurd, Ehmed Ramizê Licî ye. Lê mixabin me derheq jdayikbûn û dilovaniya wî de tarîxeka nivîsî peyda nekir. Tenê nivîskarê Kurd Malmîsanîj di pirtûka xwe ya bi navê "Kurt Millîyetçîligi ve Dr. Abdullah Cewdet", rûpel: 44-50 de, bi zimanê Tirkî vê agahdariya li jêr nivîsîye:

-Di despêka sedsala 20 î, de yek ji welatparêzên Kurd Kurdîzade Ehmedê Licî ye. Ew di sala 1904 an de çûye Misrê û li wir penabertî kiriye. Herweha di xwendegeha Ezherê de xwendîye û di karên siyasî de bi Jonturkan re pêwendî daniye. Dema ku Ramiz li Misrê bûye, di sala 1324/1906-1907 an de Mewlûda Mele Ehmedê Bateyî -Bi zaravê Kurmancî- çap kiriye. Li ser rûpela paşî ya Mewlûdê weha nivîsîye:

"Hemd û senayên pir ji Xwedê re be, ku çapkirina Mewlûda Kurmancî li min hêsan kir, silav li Pêxemberê me û tevek pêxemberên din û shabîyan be. Vê carê bi niyet im ku pirtûk û kovaran çap bikim û

biweşînim. Ji bo fezîlet û qenciya xwe, yan ji bo xîret û namûsa miletê xwe, pirtûkên Kurdî yên ku di dest we de hene, hêvî dikim ku dê hun ji min re bişînin, da ku ez jî çap bikim. Piştî -ê ku bişîne- bi nusxa esîl re çend nusxe jî, dê bo wî rêkim.

Adres: Kurdîzade Ahmed Ramiz

Bîrewaqî Sade'l-Ekrad bi'l-Ezher bi- Misir.

Li gor agahdariya kek Malmîsanij, piştî ku Ramiz ji Misrê vegekiye, li Stenbolê bûye berpirsyarê "Kurt Teavun ve Terakki Cemîyeti"yê û herweha yek ji hîmdarên "Kurt Neşri Maarif Cemîyeti"yê jî bûye. Eynî qasê, ew dibistana ku Komela Maarifê li Stenbolê vekiribû, Ramiz tê de bûbû berpirsyar (Midûr) jî.

Zinar Silopî (Qedrî Cemîl Paşa) gotiye, ku:

- Di sala 1908 an de bi serokatiya Mirkatibzade Cemîl Beg, ji aliyê "Kurt Teavun ve Terakki Cemiyeti"yê ve bi xebata Xelîl Xeyalî û Ramizê Licî Rojnameya Kurdistan çap dibû û belavkirina li nav xelkê jî, wan dikir.

Herweha dîsa Z.Silopî gotiye, ku: Ramiz çar pirtûk bi zimanê Kurdî nivîsîne û wî bi xwe jî, wan pirtûkan xwendiyê.

Û dîsa gotiye: Ramiz di dawîya jîyana xwe de li Şamê di nav Kurdên li "Taxa Kurdan" maye û li wir jî çûye dilovaniya xwe.

Navên pirtûkên Ehmed Ramizê Licî ev in ku me li jêr nivîsîn:

1- Xetaya Selef û Xelef

2- Îxtara Dicle û Firat û Gaziya Hawara Mabeyna Nehran

3- Paşvemana Kurdan û Kurdistan

4- Hîmayekirina Maarif û Hîmayenekirina Maarif.

Ji xeynî van her çar pirtûkên Ramiz, min ji xelkê herêma Lice bi-hîzîtiye, ku pirtukeka wî ya bi navê REŞBELEK jî heye. Lê kek Malmîsanij di pirtûka xwe de behsa navê vê nekiriye!

Ramizê nemir di sala 1330 (1914-15) de li Stenbolê di çapxaneyê AMED de, Diwançeyê Dehrî ya bi zimanê Tirkî jî çap kiriye. Dehrî, bernavkê nivîskarekî ye, ku ji Daxistanê bû. Navê nivîskarê rast, Huseyîn Kamî ye û wî di sala 1912 an de li hember zordar Tel'et Paşa di nav refên "Huriyet ve İtilaf Partisi"yê de jî xebat kiriye.

Ji bo çapkirina Dîwançeya Dehrî, Ehmed Ramizê Licî dane dadgeha "Dîwanê Herb" û di sala 1911 an de wî hinartine bajarê Kastamonu neyistanê (sirgûn).

R.Licî di sala 1330 (1914-15) de, pirtûka Dr.Şerafedîn Mexmûmî ya bi navê "Heqîqeta Hal" jî, ku bi zimanê Tirkî ye, çap kiribû. Lê ew pirtûk cara pêşî di sala 1897 an de li Parîsê çap bûbû.

MÎR CELADET ELÎ BEDIRXAN

Bi rastî jî, li vir xwenavê ku li ser Mîr Ceadet Elî Bedirxan zêde binivîsim. Çimkî wî şêrê mêrxas bi her away ve, tu kêmasî di xebata ji bona biserketina gelê Kurd û rizgariya Kurdistanê ji xwe kêm nehiştiye. Ev rewşenbîr û nivîskarê Kurde, eynî mîna bû Hîva Çardeşevî li asîmanê banî û ji her Kurdekî bîrewer ve jî dihate xwiyakirin. Lê ji bo ku ev pirtûka me hê bêtir bi nirx û rûmet bibe, emê derbarê Celadet de bi kurtî çend peyva ji xwendevanan re li jêr binivîsin.

Mîr Celadet Elî Bedirxan di sala 1897 an de li bajarê Stenbolê hatiye dinê. Lê belê hin çavkanî dibêjin, ku : Ew di 26.04.1893 de ji diya xwe re çêbûye û di roja 15.07.1951 ê de jî, li nêzî Şamê li gundê Hêcanê çûye dilovanîya xwe.

Celadet Elî, neviyê Mîr Bedirxan Paşa ye û kurê Emîn Elî Bedirxan e, ji famîla Ezîzan in. Kalê wî di sala 1842 an de piraniya herêmen Kurdistanê ji bin vegirtina Osmaniyan derxistibû. Paşî di sala 1848 an de, leşkerên xwînrêj ên Osmanî, birî ji leşkerên Kurd distînin û dîsan Kurdistanê vedigirin.

Lê belê Malbata Bedirxaniyan çek ji destên xwe bernadin û bi Dijmin re şêrê azadiyê dikin. Serhildana bi serokatiya Hiseyn û Kenan di sala 1879, di pey de jî Serhildana bi serokatiya Medhet û Emîn Elî Bedirxan di sala 1889 an de, dest pê kiribûn.

Bavê Celadet Emîn Elî Bedirxan, welatparêzekî bêhempa û dûrdîtî bû. Ji bo amaca serxwebûna welêt, zarûkên xwe tev dabû ber xwendinê. Dema ku Mîr Celadet ji diya xwe re çêbûye, malbata wî li Stenbolê di bin sekna mecbûrî de bû.

Ew Malbat, tekoşer û zêde-zêde niştîmanperwer bû. Her çi qas di bin destên Siltan Evdilhemîd de dîl bûn jî, lê dest ji xebata bo rizgariya Kurdistanê bernedidan.

Mîr Celadet, xwendina xwe ya despêkê û ya navîn li Stenbolê kuta kirine. Piştî ku ew mezin bûye, di nav tevgera "Tirkên Ciwan" de li hember Împeratoriya Osmanî tekoşîn daye. Piştî Malbata wî, bi destê Siltan Evdilhemîd tê sirgûnkirin û li Yemenê cîwar dibe. Di pey avêtina

S.Evdilhemîd ji text de, Celadet di sala 1908 an de vegeyriye Tirkiyê û di Şerê Cîhanê yê Pêşî de, bi nişana serbaztiyê, di Eniya Qafqasê de cî girtiye.

Piştî biserketina Şoreşa Mistefa Kemal, hikûmeta Tirk a nû, hemû heyîn û mafên neteweyê Kurd ji holê radike û zimanê Kurdî jî qedexe dike. Herweha serok û berpirsyarên Doza Kurdî jî tev, yên ku dikujin, yên ku ji welêt bi dûr dixin û yên ku davêjin zîndanên ji holê radike.

Di sala 1922 an de, Kemalîstên Tirk fermana bi dardakirina Emîn Elî Bedirxan û hersê kurên wî jî derxistine. Piştî wê yekê, Emîn Elî Bedirxan û kurê xwe Sûreya bi hevdu re çûne Misrê û li wir bi cî bûne. Û Kamûran û Celadet jî bi hev re çûne Ewrûpa û li Elmanya bi cî bûne.

Îcar M.Celadet li Elmanyayê xwendina bilind dixwîne, heta ku kuta dike û dîplom doktoriya hiqûqê werdigire. Piştî, ew di 1925 an de çûye Misrê. Û demekurtekê li wir maye, ji wir çûye Libnanê. Heta bi sala 25.08.1930, li wir maye û piştî çûye Şamê û li wir bi cî bûye.

Ew çax, axa Sûriyê di bin vegirtina dewleta Frensayê de bû. Celadet jî, li wir dest bi kar û xebata siyasî kiriye û herwela di nav Xoybûnê de jî cî girtiye. Lê di eynî wê salê de, Şoreşa Agirî bi serokatiya Îhsan Nûrî Paşa alavê geş kiribû. Îcar ew ji bo alîkariya Serhildanê, vegeyriye Kurdistanê Bakûr. Lê mixabin berî ku ew bigihê, Komara Tirkiyê, Şoreş vemirandiye. Û dîsanê Celadet bi şûnde ziviriye, çûye Şamê.

Mîr Celadet Elî Bedirxan, ji xeynî zimanê xwe, bi zimanê Îngilîzî û Fîrensîzî û Elmanî û Tirkî û Yûnanî û Erebbî û Fîrîsî jî rind dizanibû. Lê dîsa jî, bêtir wê giraniya xwe dabû ser zimanê Kurdî. Destpêka xebata wî li ser zimên, di sala 1918 an de çêbûbû. Û ji bo elfabeya Kurdî, wî tîpên Latînî bi kar anîbû. Her çiqas rewşenbîrê hêja Xelîl Xeyalî, elfabeya Latînî berî Celadet bi kar aniye jî, lê daxistina piratîkê cara pêşîn Celadet kiriye.

Belê ji bil ku Celadet berpirsyar û xwediyê kovara HAWAR û RONAHÎyê bû, berhemên wî yên dîtirkê jî ev in:

- 1- Elîfba Kurdî (Bi tîpên Latînî)
- 2- Rêzimana Kurdî
- 3- Ferhenga Kurdî Bi Hemû Lehçên Navxwe
- 4- Rêzana Elfabeya Kurdî
- 5- Rûpelîna Elfabê

6- Dîbaca Mewlûda "Biyîşa Pêxember"
(Bi zaravê Dimilî-Mela Ehmedê Xasî)

7- Dîbaca Nivêjên Êzîdiya

8- Mektûb Ji Mistefa Kemal Paşa re

9- Ji Mesela Kurdistanê

10- Edirne Sukutunun Îçyuzu

(Ruye Esasîye Roxandina Edirne)

11- Doza Kurdî

(Mîr Celadet vê pirtûka xwe di sala 1930 de bi zimanê Frensizî, li ser navê "Dr. Bilec Şêrgo" belavkiribû.)

Belam weşanxaneya JÎNA NÛ, 28 jmarên kovara RONAHÎYÊ civandiyê û di 1985 an de li Uppsalayê (Swêd) çap kiriye. Kovar, ji 1 ê Nîsana 1942 an domandiyê û yekcaran sekiniyê, dişa domandiyê heta 1 ê Adara 1945 an. Ew jmar tev bûne yek Pirtuk û 586 rûpel e.

Kovara HAWARÊ jî, ji jmara 1-15 ê Gulanê 1932 an heta bi jmara 9-30 yê Êlûna 1932 an, Mehmed Bekir ew civandine û di meha Gulana 1987 an de li Stockholmê çap kiriye. Ew jî tev bûne yek pirtûk. Wî, hin nivîsarên di Hawarê de ku bi tîpên Erebi bûn, wergerandine tîpên Latîni û kiriye du beş. Yek nivîsara eslî ye, ya din jî nivîsandina wî ye. Ev jî 125 rûpel e.

Mihemed Bekir di pêşgotina xwe de nivîsiyê, ku wê jmarên Hawarê 10-16 jî, bike cildê diduyan û jmarên 17-23 jî bike cildê sisiyan û li çapê bixe.

Jmarên Hawarê ji 24-57 an, berê Hemreş Reşo wan civandibû û di sala 1976 an de jî li Elmanyayê çap kirbû.

Di kovara Hawarê de, gelek rewşenbîr û nivîskar û hozanên Kurd ên bi nav û deng, nivîsarên xwe weşandine. Hinek ji wan, ev in ku me navên wan li jêr nivîsîne:

Celadet Elî Bedirxan, Dr. Kamûran Bedirxan, Rewşen Bedirxan, Hesen Şêxmûs-Cegerxwîn, Qedrî Cemîl Paşa, Dr. Nûredîn Zaza, Osman Sebrî, Qedrîcan, Mistefa E.Botî, Ehmed Namî, Hesen Hişyar, Lawê Fendî, Bişarê Segman, Reşîd Kurd, Nêrevan, Goran, Tewfîq Wehbî, Evdîlxaliq Esîrî, Şakir Fetah, Havindê Sorî, Lawikê Kurd, Pîrot û hwd.

Dr.KAMÛRAN ELÎ BEDIRXAN

Yek ji rewşenbîr û nivîskarên Kurd ên bi nav û deng, Dr.Kamûran Elî Bedirxan e. Ew di sala 1895 an de ji diya xwe re çêbûye û di roja 07.12.1978 an de jî, li Parîsê çûye dilovanîya xwe. Wî jî, mîna bav û kalên xwe û gelek caran jî, bi birayê xwe Mîr Celadet re, ji bo azadiya Kurdistanê bêwestabûn xebitiye û heta bi roja ku çvên xwe ji dinya jîndar girtine jî, nesekiniye. Xasma di warê çanda Kurdî de, wî asasekî zexm vegirtiye. Bi hindikayî be jî rêça zimanê Kurdî -zaravê Kurmancî- di nivîsandina bi tîpên Latêni de, sererast kiriye.

Ev şêrê bi nav û deng, xwendina xwe ya bilind di Fakulta Hiqûqê de li Stenbolê kuta kiriye. Piştî ku Kemalîstên xwînrej, fermana şeniqandina wî û bav û herdu birayên wî dane, ew û birayê xwe Mîr Celadet bi hevdû re çûne Elmanyayê. Dema ku Celadet kovara Hawar û Ronahî xistîne weşanê, Kamûran di herdûkan de jî, bi zimanê Frensizî û Kurdî pir çûre nivîsar, şrove û meqale weşandine. Lê piştî ku Kamûran çûye Bêrûdê, îcar li wir kovareke bi navê ROJA NÛ xistiye weşanê. Herweha wî jî Kurdên belengaz ên bêkes re, mamostetiya bi zimanê Kurdî jî kiriye.

Piştî ku li Bêrûdê xortên Kurd ên nûhatî gihane, Kamûranê nemir dîsa bi şûnde vegeriye Ewrûpa û di xebata navnetewî de ferqazên zêdetir avêtine. Ew, di sala 1950 de li Unîwersîta Sorbonê, bûye mamosteyê zimanên Rojhilatê û herweha mamostetiya beşa zimanê Kurdî jî kiriye. Piştî di sala 1954 an de zewiciye û niha kurekî wî heye.

Eserên Dr.Kamûran Elî Bedirxan, ev in ku me li jêr nivîsîne:

- 1- Elfabeya Kurdî
- 2- Elfabeya Min
- 3- Rêzana Zimanê Kurdî
- 4- Ferhenga Kurdî
- 5- Zimanê Mader (Dê)
- 6- Destpêka Xwendinê
- 7- Parçeyên Bijarte
- 8- Xwendina Kurdî
- 9- Tefsîra Kur'anê
- 10- Dersên Şerîetê
- 11- Çarînên Xeyam

- 12- Proverbes Kurd
(Gotinên Pêşyan bi Lucy Paule Margerîta re, Paris 1937)
- 13- Helbestên Kurdî
- 14- Der Adler Von Kurdistan
(Eyloyê Kurdistanê-Kurdîstan Kartali,
Bi Herbert Ortel re, Berlîn 1937)
- 15- Berfa Ronahîyê
- 16- Helbestên Kurdî bi Fransîzî
- 17- Gramatîka Kurdî bi beyankirina Tirkî, 1959.
(Binêre li "Turkçe İzahlı Kurtçe Gramer,
Ozgurluk Yolu Yayinlari", çapa duwem hezîran 1986)

CEGERXWÎN

Mamoste Cegerxwîn di sala 1903 an de li gundê Hesarê ji diya xwe re çêbûye û di roja 2.10.1984 an de jî, li bajarê Stockholmê (Swêd) çûye dilovanîya xwe. Li ser qewîtîya mamosteyê nemir, Federesyona Kurd a li Swêdê laşê wî yê giranbiha biriye bajarê Qamişlo. Gelê Kurd jî dema ku bi mirina wî hisiyaye, mîna lehîya biharê xelk ji çîyan û geliyan ve berjêrî Deştê bûye û bi merasimeke pir giran, bi qerebalixeke pir zêde, laşê wî yê pîroz di nav baxçeyê xaniyê wî de veşartîye.

Veşartina laşê Cegerxwîn di wê devera ku wî qewîtî kiribû de, bê guman wî bi niyeteke bi zanîn wê qewîtîyê kiribû. Çimkî wî bi binaxkirina laşê xwe li Qakişlo, pawantiya tixûbê Başûr ê Kurdistanê spartîye ser milên xwe.

Navê Cegerxwîn ê asasî Şêxmûs e. Serê pêşî jê re digotin "Mele Şêxmûsê Hesarî". Lê belê ew bi kok û azbata xwe, ji Bêkendê ye. Gundê Bêkend li quntara çiyayê Gurdîlan li başûrê Misircê (Kurtalan) cî digir e. Navê bavê wî Hesen e, navê bapîrê wî Mihemed e, kurê Mehmûdê kurê Elî ye. Navê diya wî jî Eysan e.

Belê Cegerxwîn temamiya temenê xwe, ji bo azadî û serxwebûna Kurd û Kurdistanê xuricandiye. Xasma di warê nivîsandina pirtûkên bi zimanê Kurdî de, karên giranbiha kirine û bêqedar helbest nivîsine. Wî

li bin gelek rist û nivîsarên xwe, "Mûsahesen- Cîgerxwîn, Mûsa Hesên Cegerxwîn" nivîsiye.

Peyvika "Mûsa", di nav peyvika "Şêxmûs" de heye. Peyvika "şêx" deraniye li tîpa "s", "a"yek zêde kirîye û navê "Mûsa" ji xwe re ji nav navê xwe yê Şêxmûs afirandiye.

Lê belê her kû dem bi pêş ve çûye û kezêb li Mûsa bûye xwîn, îcar di nav xelkê de, ew bi "Cegerxwîn" hatiye navdarkirin. Lê di nav mele û feqîyan de jî, bi navê "Seydayê Cegerxwîn" hatiye pênavkirin. Û gundiyanê Kurdistanê jî, jê re tenê "Cegerxwîn" yan jî "Seyda" dibêjin.

Belam li Kurdistanê Peyvika "seyda" ji gelek kesan re tê gotin. Lê di van salên dawî de, ew nav nemaze li Kurdistana Bakûr, tenê ji Cegerxwîn re bûye navekî menşûr. Yanî dema ku li civatekê "seyda" bê gotin, her kes tê digîje, ku xwediyê wî navî Cegerxwîn e.

Berî Şerê Cihanê yê pêşî, malbata Cegerxwîn ji Hesarê çûye Binxetê û li Amûdê bi cî bûye. Hêj ew zarûk bû, dêwbavê wî mirine û ew li nik xwa xwe Asê maye. Bi sêwîmana xwe Cegerxwîn pir şerpezetiye dibîne, belengaz dibe, rêncberî û şivantî û gavantiye dike. Piştî di hijdesaliya xwe de dest bi xwendina olî kiriye û ji bo xwendinê li gelek deverên Kurdistanê geriye, xwe bi kûrayî berî nav civatên gel daye û herweha di nav xelkê de doza serxwebûnê belav kiriye, xasma bi helbestên xwe xelkê ji xewa nezanîne şiyar kiriye. Di sala 1928 an de jî, destûrnameya meletiyê wergirtiye.

Lê belê Cegerxwîn, kudandina li dioza serxwebûna welatê xwe, ji meletiyê girîngtir dêrandiye. Êdî, wî şaş û tizbî avêtine û dest bi şerê li hember dijminan û kedxwiran kiriye, herweha bi qelemşorîyeka pir hêja alaya keskesor bilind kiriye û gelek pirtûkên giranbiha nivîsîne. Lê pirê wan, helbest û merş û xezel in.

Bêguman helbest û ristên Cegerxwîn, her yekê mîna dînametekê li Kurdistanê teqiyane û kesên razayî ji xewê şiyar kirine. Heta wisa tîn û germî kirine, ku kesên wek miriyan jî veciniqandine.

Di nav salên 1962-63 de, bavê min li gundekî Varto (Mûş) meletî dikir. Li nik wî li dor 25 heb feqî hebûn. Ew feqî tev, mîna dersên xwe helbestên Cegerxwîn jî, jber dikirin. Xasma ew helbesta: "Ey Kurdên li dor şax û çîyan deşt û newalan..." heta ku bûbû qajikê (benîşt) di devên gundiyan tev de jî.

Cegerxwîn ji xwefamiya xwe heta bi roja ku çavên xwe ji dinya ronik girtine, bi her away şerê ji bo azadiya Kurdistanê kiriya û bi şev û roj te-koşîn daye. Belê ew roja qirna bîstî bû, li asîmanê Kurdistanê jihevdeketî. Em çiqas pê bipesinin û serbilindiyê bikin, di ciyê xwe de ye. Çimkî di dinyayê de kên kes hebûne û hene, ku karibin mîna wî hewqas pirtûk binivîsin. Çimkî ji me re li paş xwe li dor 50 heb pirtûk diyarî hiştine. Ji wan 18 heb ên ku heta bi sala 1988 an çap bûne û li nav xelkê belavbûne. Li dor 25 heban jî, hê neçapkirî mane. Û hinek pirtûkên wî jî, niha wenda ne.

Herweha Cegerxwîn di warê çand û zimanê Kurdî de, defîneyeka bê-qedar bû û berê dayîna wî, ji me re bû sermîyanekî bê jmar.

Ev eşkera ye ku xelkê Kurd, Cegerxwîn ji nêz ve dinase. Hewceyê ku li ser wî zêde binivîsim jî, hiç nake. Tenê daxistina nav û berhemên wî di vê pirtûkê de, ji bo pîroziyeke zêdetir e. Pêşî emê ji xwendevanan re, wan pirtûkên mamosteyê nemir ku çapkirî ne li jêr binivîsin:

- 1- Dîwana Yekem, Brûsk û Pêtî, Sûriya 1945
- 2- Cîm û Gulperî, Çîroka Yekem, Sûriya 1948
- 3- Dîwana Duwem, Sewra Azadî, Sûriya 1954
- 4- Reşoyê Darê, Çîroka Duwen, Sûriya 1956
- 5- Gotinên Pêşîyan, Sûriya 1957
- 6- Destûra Zimanê Kurdî, Îraq 1961
- 7- Ferheng Perçê Yekem, Îraq 1962
- 8- Ferheng, Perçê Duwem, Îraq 1962
- 9- Dîwana Siyem, Kî Me Ez, Libnan 1973
- 10- Mîdya û Salar, Libnan 1973
- 11- Dîwana Çaran, Ronak, Swêd 1980
- 12- Dîwana Pêncan, Zend Awista, Swêd 1981
- 13- Dîwana Şeşan, Şefaq, Swêd 1982
- 14- Dîwana Heftan, Hêvî, Swêd 1983
- 15- Tarîxa Kurdistan-1, Swêd 1985
- 16- Dîwana Heştan, Aştî, Swêd 1986
- 17- Tarîxa Kurdistan-2, Swêd 1987
- 18- Folklorê Kurdî, Swêd 1988

Lê belê gelek pirtûkên Cegerxwîn ên neçapkirî jî mane, ku niha hinek ji wan li ber çapê ne û hinek li nik zarwên wî di bin parastinê de ne û mixabin hinek jî wenda ne. Me ji kurê wî kek Azad Cegerxwîn hêvî kir, da ku navên wan pirtûkên neçapkirî jî, bide me. Em jê re pir sipas di-

kim, ku daxwaza me pêk anî. Lê berî me, Redeksyona Kovara Roja Nû ji, navên wan pirtûkên neçapkirî, jê daxwaz kiribû. Kek Axad, di 27.12.1985 an de bi nameyekê jê re dabû gotin. Piştî Roja Nû, navê wanakan di jmarê 1987-15 de weşandibû.

Pirtûkên neçapkirî ev in, ku me li jêr nivîsîne:

- 1- Dîwana Nehem
- 2- Tarîxa Kurdistan 3 û 4
- 3- Awa û Destûra Zimanê Kurdî (nûkirî)
- 4- Ferhenga Kurdî 1 û 2 (nûkirî)
- 5- Çîroka Jîndariya Min 1, 2 û 3
- 6- Folklorê Kurdî 2 û 3
- 7- Hozan û Navdarên Kurdistan
- 8- Şerha Dîwana Melê Cizîrî
- 9- Şerha Dîbaca Ehmedê Xanî
- 10- Hespê Ristvanên Kurdistanê
- 11- Gotinên Pêşyan 1 û 2 (nûkirî)
- 12- Hesenê Mûsê (çîrok)
- 13- Kuştina Xortekî Îranî Li Berlinê (werger)
- 14- Kurd, Mînorîskî (werger)
- 15- Dewleta Mehabad (werger)
- 16- Tarîxa Mala Şedad (werger)
- 17- Tarîxa Kurda Li Yemenê (werger)
- 18- Kurd û Kurdistan Nikûtîn (werger)
- 19- Çîroka Şoforê Qamyona Sor
- 20- Çîroka Xecê û Siyamend
- 21- Tarîxa Şoreşa Kurdistanê Iraq (wendabûyî)
- 22- Rapora Mîfetişê Umûmî Li Tirkîyê (werger)

Ji bo nimûne, me ew helbesta Cegerxwîn a bi navê "Hozan û Şairên Kurd" ji xwendevanan re li jêr nivîsî:

*Xortên Kurd hozanên welatê te
Ev in, rabûne ji şax û latê te
Li Seyda guh bidêrî, ez bêjim
Çend dilopan ji xamê birêjim:*

*Her yek e Seyda Melayê Botî
Di xweşxanê da evîndarî digotî
Ji Kurda ra wî çêkirî yek dîwan*

Di belaxeta xwe da wek Quran.

*Yekî dî heye rêberê Kurd e, Xanî
Di xweşxanê da Fîrdewsê Sanî
Wî çêkirye ji Kurdan ra Dîwan
Lê temaşe kin Kurdno sed eman
Ma ne bes e Nûbar, û Mem û Zîn?
Gazî dikin bi zarê şêrîn û qêrîn!*

*Yekî dî heye Feqiyê Teyran
Li şolan her dem girtiye seyran
Bi rastî muxê di benda evîn
Bi Kurdî dibê bi zarê şêrîn.*

*Yekî dî heye seydayê Siyapoş
Di welatê me da çerxa gerdos
SEYFULMULÛK çîroka vî merdî
Li Misrê ye, lê bi zarê Kurdî.*

*Yek mawlana Xelîlê Sierdî
Swarê hspê kêmwêşê Kurdî
Nivîstek bi navê Nehcelenam
Bi zarê Kurdî, lê ji bo xas û am.*

*Yek mawlana Selîmê Hîzan e
Kurdperwer û mezin û rêzan e
Wî di ber Kurdan da xwe da kuştin
Çend xweşxan bi şûna xwe va hiştin.*

*Yekî dî dibêjne wî Feqe Reşîd
Di zarê Kurdî fêris û egîd
Nivîstek wî heye bi navê Sirmehşer
Zarokên Kurdan dixwînin ezber.*

*Şêx Evdîrehman e ew ji Axtep
Hawir lê daye geh rast û geh çep
Nivîstek çêkir wî Rewdunêtm
Çîrokên kevnare û gotinên qedîm.*

Melayê Batê bi zarê durdî

*Mewlûdek nivîsandiye bi Kurdî
Siwarekî çeleng e ew serdar
Şêrê laxer berdaye bê hefsar.*

*Pertewê jîr hozanê Hekarî
Xweşxanê wî wek dur û mirarî
Yekane gewher in mane bê rûmet
Kurdno bes e xîret e, rabin sed xîret!*

*Melayê Xasî Mewlûdu Zazî
Bi zarê Zazî çêkiriye, ne Tazî
Cengnama Kurd û Ermen nivîst
Wek agir berdî me, diîsî.*

*Hozanekî jîr û zana Bêdarî
Bi zarê Kurdî tim dikî zarî
Axawikê xweşxanê wî kevnar
Ji Bêdarê gelek jar û bê dar.*

*Hozanekî hêja ye Birûvkanî
Di serê wî da xweşxanê kanî
Murxê şahîn e di baxê evîn
Li xunçê gul girtiye kemîn.*

*Mîr Mihê ye hozanekî Miksê
Li ser Sînem dibêje û dipirsê
Sota ye ew ji ber derdê evîn
Digrî û dinalî li hawar û şîn.*

*Yekî dî heye Seydayê Lici
Xweşxanê xwe wî kîme du cî
Pesn û dijûna dike ew wek min
Dostê şêxan û ji wan ra dijmin.*

*Yekî dî heye Yûsifê Kenanî
Di rastî da wek Yûsifê Sanî
Şi'rek çêkiriye li ser Şemsidîn
Feqeh jiber dixwînin wek Yasîn.*

.....

Ger te serbestî divêtin, yan azadîxwaz î jidil

*Xweş li ser Cûdî diîsim, agirê cengê me ez
.....
Ewrekî tarî bi him-him tê ji diwanên di min
Pêtî yû ar û birûsk im, wer di nav tavê me ez*

*Dijminê çarser li min hawîr vedane penc û rav
Şêrekî zincîr li gerdên her di nav ravê me ez
.....
Ez Cegerxwîn in, ne dîn im, dîn rîya ez tê de me
Markîsî me, Kurdperest im, her di nav madê me ez*

MELE HESENÊ KURDÎ (SEYDAYÊ HIŞYAR)

Yek ji rewşenbîr û têkoşer û nivîskarên Kurd, Mele Hesen e. Li gor agahdariya kovara Hêvî jîmara 5/5 1986 an, Mele Hesenê Kurdî di sala 1907 an de li Serdê ji diya xwe re çêbûye û di roja 14 ê Êlûna 1985 an de jî, çûye dilovaniya xwe, li nav Cebanê DUGIR li Kurdîstana Sûrî hatiye veşartin. Gundê wî Serdê, li navbeyna Hênê û Lice dimîne.

Mele Kurdî, hêj di zaroktiya xwe de li doza Kurdî şiyar bûye û ji bo azadiya Kurd û Kurdistanê xebitiye. Dema Şoreşa Kurd a bi serokatiya Şêx Seîd ku dest pê kiriye, ew 16-17 salî bû. Wî bixwe jî, di nav Şoreşê de bi çekdarî cih girtiye.

Lê piştî têkçûna Şoreşê, Mele Kurdî di sala 1927 an de dîl ketiye destên Hikûmeta Tirk. Di pey dana ceza û mana wî qederek di girtûgehê de, wî cihêlê bajarê Nigdeyê kirine û di bin çavdêriya mecbûrî de li neyisyanê maye.

Kurdiyê nemir di sala 1928 an de bi efwa giştî ya hikûmeta Tirk, vegeriye Kurdistanê. Lê pêre-pêre çûye gihaye Şoreşa Agirê û di nav refên Kurd ên çekdar de, Şerê Azadiyê kiriye. Îcar piştî têkçûna vê Şoreşê jî, neçar maye û çûye Kurdistanê Sûrî, li wir bi cî bûye.

Ji ber wan xebatên welatparêzî û rewşenbîrî û mêrxasiya Mele Hesenê Kurdî, ew di nav xelkê me de bi navê Seyday hatiye binavkirin. Çimkî, wî jiyana xwe di oxira Kurd û Kurdistanê de gorî kiriye.

Mele Hesên dema ku ew tê Sûrî, dibe endamê rêxistina Xoybûnê. Îcar ew bi bi rêxistinî xebata azadiyê dike. Herweha di warê ziman û çand û folklorê Kurdî de jî karên bêhempa kirineş di kovara Hawar û Ronahî û Çiya de pir nivîsar û helbest bi navê Hesênê Hîşyar weşandine.

Mele Kurdî di sala 1956 an de bi hin xortên welatperwer re, komela Civak-Kultur dadimezirîne. Komel pir karên bi nirx kirine û pirtûka Nûrî Dêrsimî ya bi navê "Dêrsim Tarîxî" û pirtûkeka din a bi navê "Bi Riya Qaçaxçiyân", ya dîtirkê jî bi navê "Jenosîd" ku bi zimanê Tirkî û Îngilîzî û Frensîzî bû, çap kirine.

Piştê Hesên Kurdî û Nûrî Dêrsimî û Rewşen Bedixan, ev hersê rewşenbîr û nivîskarên kurdperwer bi hevdu re, rojnameyek bi navê "Wijdan" weşandine. Wekî din wî kovarek bi navê "Agahî" jî derxistiye.

Seydayê Kurdî, di nivîsareka xwe de jî kurdan re weha gotiye:

"Ger em nexwînin dê ewrên reş û tarî, mij û dûman her li ser esmanê Kurdistanê bin, û emê rojên xweş nebînin û her li bin lingê neyaran bibin gêrik (mûrî-nm.) û mirî. Lê dîrok serxwebûn û serfiraziyê dixwaze û ji bo pêkanîna vê em xwedî dest û ling, çav û gav in, kêmasiyên me nezaniya me ye."

Antropologê Holandî M.Martîn Van Bruinessen lêkolîna xwe ya li ser Şoreşa Şêx Seîd ku kiribû, pîranî wî agahdarî ji Mele Hesênê Kurdî girtibû û di pirtûka xwe ya bi navê "Agha, Shaikh and State" de li serê nivîsîye.

Li gor agahdariya kovara Hêvî, Seydayê Hîşyar 18 heb pirtûk nivîsîne. Lê mixabin heta niha jî çap nebûne. Mixabin tu çareyek nibû, ku em pirtûkên wî bibînin û ji wan çend nimûne li vir bo xwendevanan binivîsin.

OSMAN SEBRÎ

Yek ji helbestvan û nivîskarên Kurd, herweha rewşenbîrê bi nav û deng Osman Sebrî ye. Ew di sala 1905 an de li nahîya Narincê hatiye dinê. Gundê wî grêdayê bi qeza Kolik (Kehta) û wîlayeta Şermensûrê (Adiyeman) ve ye. Bavê wî rîsipîyê eşîra Mirdêsa bû û di sala 1915 an de çûye dilovanîya xwe. Di pey dilovaniya bavê xwe de, apê wî Şukrî lê

xweytî kiriyê û wî daye ber xwendin. O. Sebrî di sala 1922 an de li Stenbolê xwendegeha bilind "Ruştiye" kuta kiriyê. Piştî dest bi kar û barên ji bo azadiya Kurdistanê kiriyê û ketiyê nav gelê xwe, bi xortên zana û pêşketî re li pey Dozê kudandiyê.

Herdu apên O. Sebrî yên dilovanên welatparêz (Şukrî û Nûrî) hevaltî bi Şoreşa Şêx Seîd re kirine. Lê mixanin piştî vemirandina agirê Şoreşê, hikûmeta Tirk di sala 1925 an de, herdukan jî li Diyarbekir bi Sêpiyê ve daleqandiyê û Osmên jî, hinartiyê neyistanê (neffî) û heta bi dawiya sala 1928 an di Girtûgeha bajarê Denizlê de dîl maye.

Piştî ku O. Sebrî tê berdan, dîsanê wî di sala 1929 an de li Meletyê digirin. Lê ev şoreşgerê mêrxas, xwe ji destên Dijmin filitandiyê û reviyê, di 24.11.1929 an de xwe li Tixûbê Tirkîye-Sûriye xistiye û çûye Binxetê.

Piştî ku ew ji Kurdistana Bakûr derketiyê, hê bêtir xebata wî ya bi rêzanî berên zêde daye û didomdiyê, heta bi roja îro jî dom dike (1989).

Bi hindikayî ev li dor 50 salî ye, ku O. Sebrî temenê xwe ji bo azadî û serxwebûna Kurdistanê dixuricîne. Ne ku tenê di warê siyasî de, herweha xebata wî di warê çand û folklorê Kurdî û nivîsandina bi tîpên Latînî de jî pir bi pêş ve çûye, heta ku dersa zarûkan bi zimanê Kurdî daye û gelek kiryarên bêhempa kirine.

Ev diyar e, ku pêşiyên me gotine: "Dara azadiyê bi xwînê tê avdan!" Osmên jî, ji bo azadiya Kurd û Kurdistanê dozde caran bi destên dijminan hatiye girtin û temenekî dirêj di navbera çar dîwaran de bihurandiyê. Herweha çar caran jî hatiye neyistankirin (sîrgûn) û pênc caran jî daxistine bin rûniştina mecbûrî de.

Ji xeynî wan kar û xebatên bêhempa û bi rûmet ku O. Sebrî kirine, herweha ew nivîskar û hozanekî pir bi nav û deng e jî. Hêj ew di nav salên 1932-1945 an de bû, di gelek kovar û rojnameyên Kurdî de nivîsar û helbest û xeber nivîsîne û weşandine. Ji ber wê giranbîhatî û mêrxasiya wî, di nav gelê Kurd de bernavkê "apo" ji xwe re qezenc kiriyê.

Di sala 11.03.1981 de, Hemreş Reşo piraniya helbestên O.S. kom kirine û bi navê APO li Elmanyaya Rojava çap kiriyê. Herweha weke Hemreş, Dr. Nûredîn Zaza jî pêşgotinekê ji wê Dîwana wî re nivîsiye.

Dîwan tev 160 rûpel e û 69 sernav in. Nivîskar li bin her helbesteka xwe, tarîxa nivîsandina wê jî nivîsiye. Ew tarîx, ji 31.12.1932 an heta bi tarîxa 10.05.1978 an jî, di pirtûkê de hene.

O.Sebrî, çewa ku me li jor jî nivîsî, jiyana wî bi şeqûdeq bihuriye. Wwî giyana xwe di ber neteweyê Kurd de bi gorî kiriye. Ev Kalê me yê bîna xortekî ciwan î jîr, perçeyek ji dîroka Kurd e. Serên me bi apên wisa timî bilind e, eniya me vekiri ye û em bi wan dipesinin. Kesên wisa, hêja ne ku navê wan di rûpelên Dîroka Kurdistanê de bi avzêrê bête nivîsandin.

"Jiyana Dîrokêzî ya Osman Sebrî" ev e li jêr, ku me ji Dîwana wî wer-girt û ji xwendevanan re nivîsand:

- 1905- Li gundê Narincê tê dinê
- 1915- Bavê wî diçe dîlovaniya xwe
- 1922- Xwendegeha "Ruştiye" kuta dike
- 1928- Heta dawiya vê salê di Girtîgeha Denizlê de maye
- 1929- Li Meletîyê wî didin Dadgeha Cengî
- 1930- Vedigere Kurdistana Bakûr
- 1930- Wî dişînin neyistanê li Reqa
- 1930- Diçe alîkariya Şoreşa Agirê
- 1930- Meha dehan xweşartî di nav Inizan de
- 1930- Dawiya salê derbasî Îraq
ji bo xwe bighîne Birkoyê Celalî, Şoreşa Agirê.
- 1931- Meha gulanê li Mûsil û Bexdayê di girtîgehan de
- 1931- Meha şeşan reva nav Bedewîyan li Tilelqedê
- 1931- Meha yazdan heta sala 1935 dîrxistina li Amman û Filistinê
- 1935- Direve nav eşîra Berazan, tê girtin û du mehan di Girtîgehê de dimîne
- 1936- Dîrxistina li Girava Madagaskar (Afrîqa)
- 1937- Vegerandina Lubnanê
- 1938- Vegerandina Şamê
- 1928 Heta sala 1941 di "Nadî Selehedîn" de dersa zarûkên Kurd dide
- 1941- Di payizê de direve Kurdistana Bakûr
- 1942- Heta sala 1943 di kovara HAWARê de bi Celadet Bedirxan re dimîne
- 1944- Heta sala 1949 memûretî dike, bi destê Wezîrê Hindirû ji kar tê avêtin
- 1956- Danîna hîmê PDK-Sûrî

1960- Heta sala 1962 di Girtîgehê de
 1962- Heta sala 1963 li Bêrûtê
 1963- 23.5-31.12.1964 Girtîgeh
 1969- 14.6 dikeve nav Kurdistanana Bakûr
 1972- Heta sala 1973 li Şamê di Girtîgehê de
 1974- Heta niha li Şamê di bin çav de diji.

Ev çend malikên li jêr, me ji Dîwana Mamoste O.Sebrî jêderk kirin û li jêr bo xwendevanan nivîsî:

*Ho gelê min ê reben û nezan û kor!
 Nizanim, ev çi pîsî û bextreşî ye?
 Holê bi navçavê te de hatiye..
 Bi erd û ezman, bi navê Xwedê
 Nizam bi çi rûy dibêjim Yadê
 Min tu hêlayî dilkaul û xemwar
 Ji lewre îro şermende rûsar
 Lawê gelê min, bes tu maye qels û nivîstî
 Di warê xebat, ji bo welat gelekî sist î
 Bêgane maye ji mafê gel, ma tu naêşî?
 Ez Kurdekî piçûk im
 Divêt bibim şoresger
 Welatê xwe azad kim
 Di wê rê de bidim can
 Kovara me ya nû îro hêviya welat e
 Armanca we ya serbestî azadî felat e
 Dê wek royê ronak bike dinya me ya tarî
 Bi peyv û nivîsarên hêja wekî mirarî
 Qelsan li çavên hev nihêrîn ne fedakar bûn
 Ji rûmet bêpar bûn
 Dawî vegeerîn xwe avêtin bin darê xurtan
 Wek kerê bi kurtan
 Xwarzê divê zanibî ji Xwedê nabin gazin
 Li ser reya gazinan em çi karin bixwazin?
 Gazin karê qelsan in, tu ne qels î dizanim*

DÎCLE Û FIRAT

*Nizam bû çiqas bê dilê xwe dûrî welat im
Ji dil û kezeb evîndarê Dîcle û Firat im
Ev çem ji Bakur dadikevin wek du rehên jîn
Yek ta Bîrecik, yê dî diçe nav diyarê Zîn
Melê Cizîrî îlhama xwe ji wî çemî distand
Gelek mirarî di pervanên Dîcle de civand
Ehmedê Xanî jî serekî ava wî vexwar
Li ser nivîsî serencama Memê birîndar
Feqîyê Teyran, Melê Batê pir şairên çak
Hespên xwe bezandin di saxa vî çemê çalak
Ger Dîcle bixwe kaniya zanîn û evîn bû
Firat pêgera gelek şêrên pençebixwîn bû
Di qada rûmet û mêranî her bê hempa bû
Herdem ji bo her pesnekê hêja û seza bû
Min hêvî heye Dîcle-Firat barê me rake
Di warê ziman li Rojhelat xelkê me şa ke
Zimanê me yê paşdemayî çîçkî bide pêş
Va ye ji bo wî sipasên xwe ez dikim pêşkêş*

(Ev helbest ji bo kovara
"Dîcle-Firat" hatibû nivîsîn 1963)

MELE EHMED MEHMÛD NAMÎ

Yek ji rewşenbîr û nivîskarên Kurd, Mele Ehmed Mehmûd Evdila ye. Lê wî di nivîsar û helbestên xwe de, ji xwe re bernavkê "Namî" bikar aniye. Ew di nav gelê Kurd de, bi navê "seyda" (dersdar) hatiye navdarkirin. Bêjeya seydatiyê gelek bi nirx û giranbiha ye. Dema ku merivek bi wî navî hate navdarkirin, tê wê manê, ku ew kes di nav xelkê de pir hezjêkirî ye.

Seydayê Namî di sala 1906 an de li gundê Erbetê, nêzî bajarê Nisêbî-nê hatye dinê û di sala 1975 an de jî, li bajarê Qamilo çavên xwe ji dinya jîndar girtine.

Seydayê bi nav û deng, hêj zarûk bûye dêwbavê wî mirine û ew sêwî maye. Îcar li gor gotina wî bixwe, dema ku diya wî miriye, qewîfya wî, li Meta wî kiriye. Gotiye: "Ehmedo bê xwendin mehêlin."

Li ser temînîya Dê, Meta wî, wî biriye Binxetê, da ku bide ber xwendinê. Pêşî wî li nik Şêx Brahmî ê li gundê Tilşêir xwendiyê. Piştê li cem Şêx Ehmedê Xiznayê li xwendina xwe domandiye, heta ku kuta kiriye. Û bi şûnde vegeriye gundê Tilşêir, li wir bûye mele.

Dema ku Seydayê Namî melê Gund bûye, pêwendiyên wî û Mîr Celadet Elî Bedirxan bi hevdu re çêbûne. Herweha wî di kovara HAWAR û RONAHÎ de jî, gelek nivîsar weşandine. Bi wê tîna welatparêziya wî, gundê Tilşêir bûye wargeya xwendin û zanînê û lê hoçka welatparêziyê ava bûye. Heta ku wî li wir dibistana keçan jî vekiriyê.

Lê belê bi vekirina Dibistana Keçan re, Mele Namî bûye nîşangeha tîr û rimên şêx û meleyên kevneperest û êrîş kirinê. Lê wî hîç jî wan pixav nekiriyê û li kar û xebatên xwe domandiye.

Li gorî gotinan, Namî kurê gavanê gund anîye xistîye Dibistanê, da ku bixwîne. Lê gavanê belengaz neyave ku kurê wî bixwîne. Divabû ku kurê wî jî mîna wî bibe gavanek. Û bi Melê jî nikaribûye. Îcar pir lê nifir kirine û hema rûniştîye jî ber tîna wê "zordesti"ya xwedinegiravî ku Mele Namî lê kiriye, jî xwe re giriyaye.

Namiyê nemir jî me re li paş xwe sê pirtûn diyarî hiştine.

Yek "Dîwana Rista" ye, ku di sala 1986 an de li bajarê Stockholmê bi navê "Daxwazname" jî aliyê ROJA NÛ ve hatiye çapkirin. Di pirtûkê de 21 sernav hene û 54 rûpel e.

Lê belê li gor gotina Namî bi xwe, gelek jî helbestên wê wenda bûne û hatine qetandin. Piştê wî hinek jî wanên ku xelkê jber kiribûn, kom kirine û jî nû ve nivîsîne.

Pirtûka diduwan, "Agirê Sînema Amûdê" ye. Ku di roja 14 ê Çêriya Paşî, sala 1960 î de li bajarê Amûdê agir bi Sînemayê ketibû. Ew roj, serokê dibistanan fermanê dabû ku şagirdên piçûk ên bajêr tev herin Sînemê. Da ku ew pere, jî bo alîkariya Cezayîrê bê hinartin!

Li gor çewa ku Namî nivîsîye, xaniyê Sînemayê şûna 170 keşan bûye. Lê ew roj 500 heb zarûkên Kurd ketibûnê de! Bi destpêka fîlîm

re, teqîneke mezin çêdibe û nav xênî tev dibe alav û guriya êgir û banê Sînemê bi ser zarûkan ve ditepe.

Hezar carî mixabin di wê rojê de 280 heb ciwanên Kurd ên nûhatî, ji serxwebûna Cezayîrê re bûne qurban. Lê zarûkên mirî, ne ew 280 tenê bûne. Di pey de jî, pirên birîndaran mirine.

Weşanxaneya JÎNA NÛ di sala 1987, meha Êlûnê de, li bajarê Upp-salayê, ew pirtûk ji çapê derxistiye û 82 rûpel in.

Pirtûka sisiyan, ferhengoka Kurdî-Erebî ye û bi navê KOZAR e. Lê belê heta niha jî nehatiye çapkirin.

Ev çen malikên li jêr, me ji Daxwaznameya Seydayê Namî jêderk kirin û ji xwendevanan re li jêr nivîst:

DILÊ JAR Û XEMGÎN

*Dilo jaro ji xew rabe ji derdê mîletê xemgîn
Xebatê pir bikin îro bi serbestî bibin zengîn
Me Tacdîn û Çeko nînin xeberdarê me bê Gurgîn
Bi top û balefir rabin li zozanê dilê xemgîn*

*Erê xortê ciwan, pîrsê li dapîra xwe qet nakî
Welatê me gelek rind e eger carek temaşa kî
Li hawîrê cîhan meyzê xerîta wê xuya nakî!
Mixabin mîletê Kurd î welatê me bibê xemgîn*

*Ditirsim ey weten bîrîm nebînim bextiyarî tu
Li bin pencê neyaran tim bi ah û nal û zarî tu
Bi wê xwîna şehîd û xazîyan rêhtin, dîyar î tu
Binûsin ya li ser qebrim "weten xemgîn" û min xemgîn*

*Şev û rojan bi ahîl î, tu bes nakî ji van nala
Çi mikrob e li canê te ku dewra wê du sed sala?
Here nik Nafîzê Kurdî bijijik e ew bi ehwala
Welatê me heta kengê bi vê janê dê bî xemgîn?*

*Gelek mîlet bi vî derdî ketin lê wan hebû pisyar
Xebat û xwendinê zû-zû nezanê wan kirin hisyar
Bi mêranî bi xwendarî welatê xwe kirin serdar
Bi daxwaza xwe dilşa bûn ji bil me kes nema xemgîn*

*Hewar û gazîyet dâr in ne me zêr e ne me zor e!
Nezanî çendî dijwar e ji wê xweştir tenê gor e!
Heyîn bo me çi hêja ye? ne arvan e ne jî dor e!
Hezar Yamelkî û Xanî di vê rê de mirin xemgîn!*

*Xebata bêsupas vêkre bikin Kurdê cihan alem
Wekî dîlpaqij î, bo me yekûtî jî divê her dem
Bi vî terzî welatê me dizanim dê bijî an dem
Bedîrxan û Selahedîn şehîdên me nebin xemgîn!*

*Çîqa derdê Xwedê dane li hember wî hene derman
Dibistana bilec çêkin hebixana bikin wêran
Nemaze xwendinê pir kin ji bo me her ev in derman!
Bijî her dem welatê min weke Namî nebe xemgîn!*

Ev helbesta li jêr, Namîyê nemir di 30 yê êlûna sala 1932, di kovara Hawarê hejmara 9 an de weşandîye. Me ew jêderk kir û bo xwendevan nîvîsî:

*Min dî ruhnikî hîlbûbû ji Damas
Şefeq dabû Cizîrê w erdê Qafqas
Berê Birca Belek lê pirsîyar bûn
Min gotî wan kî pênc herfê hawar bûn
Nedî Namî li nav Kurdan yekî mêr
Ji bo çapa HAWARê çêbikî zêr
Silavê gewheranî le'î û durr
Ji ber Kurdê Cizîrê hedîye rêkir
Tu xweş hatî Hawarê ser serê min
Te sohtî can û cergê dijminê min
Ricûkar im ji mîrê xwe Celadet
Wetenperwer xwedanê text û dewlet
Tu rojnamakî Kurdî bo me çêkî
Serê salê bi herfên nû verêkî
Bese Namî xeberdana ku pir bî
Wekî durrê bî, ewê her bê qedir bî
Ehmed Namî*

ELÎ SEYDO GORANÎ KURDÎ

Yek ji rewşenbîr û nivîskarên Kurd ên ku ji Kurdistanê der, Elî Seydo Goranî Kurdî ye. Ew di sala 1908 an de li bajarê Emmanê (Urdun) ji diya xwe re çêbûye. Lê bi esl û koka xwe, ji Deşta Gewran a ku di navbera Diyarbekir û Erxenê de ye. Navê Eşîra wî, Eşîra Dodikan e û navê gundê wî jî Lexerê ye.

Belê, li gor beyana derheq jiyana E.Seydo di pirtûka wî ya "Qamûsa Kurdî-Erebî" de, bi zimanê Erebî ku nivîsî ye: Di sala 1880 de, kalê wî bi leşkerên Osmanî re çûye Urdunê û li wir bûye qaymeqam. Herweha gelek wezîfeyên îdarî yên din jî kirine. Çewa ku nivîskar gotiye, di dema kalê wî de, tevê parastina Osmaniyan ji Kurdan bûye.

E.Seydo di sala 1916 an de, li Emmanê dest bi dibistana pêşî kiriye û bi zimanê Tirkî xwendîye (Nivîkar gotiye, Tirkan dixwest ku tevê xelkên li wir bikin Tirk). Piştê di sala 1920 î de çûye dibistana Îngilîzî ya li bajarê Qudsê, ku bi navê "Xwendegeha Metran Gobat" navdar bûye. Piştî wê, dîsa li wir çûye dibistana "Rewdet-ul Mearif el Wetenî" û lîse kuta kiriye.

Îcar di pey kutakirina Lîseyê de, E.Seydo çûye Unîwersîteya Emerîkan a li Bêrûdê, beşa Siyasî-Îqtîsadî xwendîye. Wî di 22 ê Hezîranê sala 1928 an de jî, wê xwendegehê kuta kiriye.

Mamoste Elî Heyder Suleymanê Erbîlî, yek ji hevalên E.Seydo bûye, ku di Xwendegehê de bi hev re xwendine û qefla xwendevanan a pêşî jî ew bûne, kuta kirine.

Piştî ku Seydo Xwendegehê kuta kiriye, di lîseyeka Emmanê de bûye mamosteyê dersa Îngilîzî. Piştî pênc salan, ew hatiye vebuhtîkirin ji "Meclisa Teşrîfîye ya Urdun"ê (Çêkirina rîyan) re. Û di sala 1938 an de, bûye midûrê Lîseyaya bajarê Kurkê. Di eynî salê de bûye midûrê Lîseyaya bajarê Siltê, bajarê ku pêşî bavê wî lê maye. Piştê ew bûye midûrê Lîseyaya bajarê Erbidê û di 1940 î de jî, bûye midûrê Lîseyaya Emmanê.

Piştî du mehan, Elî Seydo bûye Sekreterê Ewel di Wezareta Derve de û wî hinartine bajarê Cîddeyê. Ew li wir maye heta bi sala 1946 an, ku Urdun bûye dewleteka serbixwe. Îcar ew li wir bûye Sefîrê Dewletê. Piştê li Enqerê, li Şamê, li Yemenê û li Siudîerebîstanê sefaretî kiriye, heta ku di sala 1963 an de teqawid bûye.

Lê belê Elî Seydo, hêj di dema sefaretîya xwe de dest bi nivîsandina bi zimanê Kurdî kiriye û pirtû nivîsîne û hinek jî wergerandine zimanê Erebi. Pêşî emê li jêr pirtûkên ku Seydo nivîsîne navê wan bêjin û piştre jî yên ku wergerandine binivîsin:

1- Ji Emmanê Heta Emadiye. Di sala 1939 an de li Qahîre çap bûye.

2- Ji Te'limatên Qonsûla Urdunî.

3- Qamûsa Kurdî-Erebî.

Ev ferhengeka han, bi zimanê Erebi bêjeyên Kurdî beyan dike. Pirtûk, 670 rûpel e. Li Çapxaneyê Şirketa Rojhilata Navîn, di Nîsana 1985 an de li bajarê Emmanê (Urdun) çap bûye.

4- Loristan. Çapa diduyan jî derketiye.

5- Gera Li Yemenê Di Dema Îmam Ehmed De.

6- Ji Bo Delalî û Bilindiya Kurda. Ji zimanê Îngilîzî wergerandiye.

7- Gera Dana Şimîtê Emerîkî. Ji zimanê Îngilîzî wergerandiye.

8- Komara Mehabad. Mîrze Egilton. Ji zimanê Îngilîzî wergerandiye.

9- Kurd. Tomas Bo. Ji zimanê Îngilîzî wergerandiye.

10- Geleşa Rojhilata Tirkîyê. M.Emîn Bozarlan. Ji zimanê Tirkî wergerandiye.

Dr. NÛREDÎN ZAZA

Yek ji nivîskar û rewşenbîrên Kurd, Dr.Nûredîn Zaza ye. Ew di sala 1919 an de li bajarê Madenê (Paxîrmaden) hatiye dinê û roja 7 ê Çiriya Pêşî sala 1988 an, saet di 6.30 de li nexweşxaneyeka Lozanê, ji ber nexweşîna qanserê çavên xwe ji dinya jîndar girtine. Di pey dilovaniya nivîskarê dilovan de, bi daxwaza malbata wî û bi beşdarbûna hinek heval û hogirên wî yên perwer, roja 11 ê eynî mehê, laşê wî bi merasimeke şîndar birine û sipartin Goristana Lozanê.

Nivîskarê bi nav û deng, Dr.Nûredîn Zaza zaroktiya xwe li Kurdistana Bakûr bihurandiye. Ew, piştî vemirandina agirê Şoreşa Şêx Seîd, bi kekê xwe Dr. Nefiz re çûye Binxetê (Sûrî). Hêj ew di çaxê xortaniyê de, wî çiyê xwe li nav tevgerên welatparêz girtiye û ji bo doza azadiya welêt

kudandiye. Herweha di kovara Hawarê û Ronahî de jî, nivîsar weşandine.

Lê nivîskarê hêja, piştî Şerê Cihanê yê diduyan, çûye Swîsê û di Zanîngeha Lozanê de xwendina xwe ya bilind kuta kiriye û di Pedagojiyê de doktora xwe li ser "Herikana personalîst di Ramana Filozofê Firensî Emanuel Monnier" daye.

Zaza di dema xwendina xwe de, Komela Xwendevanên Kurd li Ewrûpayê ava ku ibû. Piştî re, PDK-S dadimezirîne. Lê ew jî ber xebatên welatparêzî di Rohhilata Navîn de, ketiye zindanên Sûrî, Îraqê, Urdu û Lubnanê.

Piştî ku Zaza jî girtîgehan rizgar bûye, di sala 1969 an de dîsa bi şûnde çûye Lozanê û li wir zewiciye.

Vê carê wî hê bêtir di pêwendiyên broqratî, demoqratî û qelemşoriyê de kar û xebatên bêhempa kirineş di gelek radyon û televîzyonan de li ser rewşa Kurdistanê peyviye û di hin rojname û kovarên biyanî de jî nivîsiye. Lê wî giraniya xwe ya bêtirîn daye ser nivîsandina zimanê Kurdî. Herweha ew yek ji hîmdarê Enstîtuya Kurdî ya Li Frensayê jî bû.

Berî dilovaniya nivîskarê dilovan bi salekê, wî dest bi wergerandina Memozîna (Mem û Zîn) Ehmedê Xanî bi zimanê Firansîzî kiribû. Herweha bi Kurmancî "Memê Ala" û "Şerê Azadî"yê jî çapkiribûn. Pirtûk, bi navê "Destana Memê Ala" bi jmara O7, sal 1973 derketiye û 148 rûpel e.

Tixtorê me yê dilsoj di sala 1982 an de jî, bi Firansîzî "Ma vîe de kurde" (Jiyana Min a Kurdî) jî çapê derxistiye. Ev pirtûk li Ewrûpayê dengê kirî mezîndide û tîneke giran vegirtiye.

Dr. Nûredîn Zaza, jî bo xwendin û nivîsandina zimanê zîmkî daxuyanîyeke weha jî gelê xwe yê bindest ê zimanqedexekirî re belavkiribû, xasma jî kurdên Kurdistanê Bakûr re gotibû:

GELÎ KURDAN!

HEKE HUN NAXWAZIN JI HEV TAROMAR Û WUNDA BİBİN, BERÎ HER TIŞTÎ ZIMANÊ XWE BIXWÎNIN Û BIDIN XWENDIN!

LÊ HEKE DIXWAZIN XWE NAS BIKIN Û XWE BIDIN NASKIRIN Û HEZKIRIN Û BI HEVALTÎ Û DOSTANÎYA MILETÊN DIN RA PÊŞ VE HERIN Û BI RÛMET Û SERBILIND BIJÎN, DÎSA ZMANÊ XWE BIXWÎNIN Û BIDIN XWENDIN!

Dr. Nûredîn Zaza

XELÎFE ÛSIV

Yek ji nivîskar û helbestvanên Kurd, ê herî mêrxas û bi bizav Xelîfe Ûsiv e. Lê mixabin me tarîxa jdayikbûn û mirina wî peyda nekirin. Tenê li gor gotina Dr.Nacî Kutlay, ew di nav salên 1960-63 an de miriye. Navê wî yê asafî Yûsuf Toçoğlu ye û li Kurdistanê Bakûrê, bi navê "Xelîfe Ûsiv" hatiye navdarkirin.

Xelîfe Ûsiv, di wê dema ku Komara Tirkîyê li Kurdistanê Bakur şerê sar ji bo helandina kurdayetiyê dikir de, dest bi welatparêziyê kiriye û bi zimanê Kurdî, lê bi tîpên Erebî pênc heb pirtûk nivîsîne. Herweha bi welatparêziya xwe gelek meriv di wan demên tarî û reş de, ji xema tirsê şiyar kirine. Wî, bi awayekî têgihîştî, bi zanîneke berfire, ew pirtûk bi zaravê Kurmancî nivîsîne.

Herweha Xelîfe, di warê nivîsandina bi zimanê Kurdî de ji çarîka diduwan a sedsala 20'î, nivîskarê rada yekem e û qeleşorekî bi nav û deng e. Navê Pirtûkên wî eve ne: 1-Îrşad-ul Îbad, 2-Kîtab-ul Feraiz, 3-Tufet-ul Amilîn, 4- Teqrîz, 5-Xutbe.

Ji van her çar pirtûkên Xelîfe ya herî navdar, Îrşadulîbad e. Bi tîpên Erebî û bi zaravê Kurmancî hatiye nivîsîn. Naveroka wê, xwerû li ser meseleyên eqîdê, şax û perên olîtiya di rêçika Îmamê Şafî de ji perestîniyê, û hinek qayde û tevgera xwendina bi tecwîdî ya Quranê ye. Pirtûk di sala 1960 ê mîladî, 1375 ê romî, 1389 ê hicrî de li Enqerê di "Çapxana Nûr" de hatiye çapkirin. Tê de 59 sernav hene û 343 rûpel e.

Kîtabulferaz, di warê olî de parvekirina mîratê li warîsên kesê mirî beyan dike. Herweha ew jî, bi tîpên Erebî û bi zaravê Kurmancî nivîsî ye û bi tevayî 57 rûpel e. Ev pirtûk jî, di sala 1960'î de li Enqerê di eynî çapxanê de li çap ketiye.

Lê belê ev nusxa di dest me de, di hin deman de çaxê ku ji ber esker û polîsên Tirk veşartine, îcar mişkan hawîdorê rûpelên wê kurisandîye û ji ber kifîkê jî rengê wê reş bûye. Lê hersêkên din bi dest me neketin.

Pirtûka Xutbe, çewa ku diyar e di rojên înan de tê xwendin. Ew jî bi zaravê Kurmancî nivîsî ye. Di şûna xwendina xutbê bi zimanê Tirkî, ev Kurmancî dibêje.

Belam li ser van herdu pirtûkên Xelîfe yê ku li nik me ne, nivîsarek weha heye: "Te'lîf: 156" , "Ebdulah îbnî Mehmûd el Neqşebendî". Belê, nivîskar ji ber qedexekirina zimanê Kurdî navê xwe yê rast nikaribû ku binvîse. Lewra ku wî navê "Mehmûd" li ser pirtûkên xwe nivîsiye. Mixabin her çiqas wî nikaribûye navê xwe yê rast li ser pirtûkên xwe binivise jî, lê li hawîdorê "156" , ev tîp nivîsîne: "y, w, s, f"!

Îcar dema ku meriv wan tîpan tîne ber hevdu, navê "Yûsuf" derdixin holê û ew reqem bixwe jî, li gor hisabê Ebcedê (Cemel), ew her çar tîpên navê wî bi xwe ne.

Ev helbestên li jêr, di pêşî û paşîya herdu pirtûkên Xelîfe de bûn. Wî, van ji pirtûkên xwe re, mîna pêşgotin û paşgotin nivîsîne. Lê belê bi naveroka xwe, ew pir hêja ne û meriv pir kûr difikirînin. Me ew helbest tev wergwandin tîpên latînî û her yekê sernavek jî li ser danî:

EY NEZANÊ TÎPÊN EREBÎ JI WE RE MIZGÎN

*Ey umîyê ku hûn bi Erebî nizanin
Ji we ra mizgînî ye ger hûn bizanin*

*Kî wê bixwîne ji pêr û cana
Wê bibe feqiyekî xebîr û zana*

*Bi tewfîqa xelaqê erd û asîmana
Bi cahê şefî'ê cumle îns û cana*

*Sed hezar selat, selam her zemana
Li ser wî û al, eshaba her wext hîn-ana
(Rûpelên destpêka Îrşadulîbad û K. Teqrîz)*

Ev malikên li jêr, hozanê hêja di buwara wan şêx û pîrên derewker û mafparêz de nivîsiye. Çewa ku ew, xelkê me yê nezanê nexwenda dixapînin û malên wan dixwin. Xelîfe ji wan dipirse û wan riswa dike.

ŞÊXÊN DEREWKER

*Gerçî merîz û nexweş û malûl û dîn e
Evî dînî, îman bi der daye, agah ji hal xwe nîne*

*Agah ji Xwedê nîne, cahil û nezan e
Ew ne hekîm e, tu wî yeqîn qatil bizane*

*Ewî divê, Xwedê bide we sed derd û belayê
Heta ku malê we bixwin bi kîzb û ifîtrayê*

*Wî divê her roj sed mumin xwedanbela bin
Malê wan bixwin, pê bikenin mesrûr û şa bin*

*Mereza we, ji xwe ra mal û dewelet dizanin
Korê xwînxwar in, gerçî însan xwîyanin*

*Rizqê wan calibê belayê mumina ne
Şerê wan xirabtir e ji yê şeytan û cina ne*

*Kesê ku xwîn û goştê wî ji rizqê haram be
Tu, wellahî, ji qebûla duayê wî bêguman be*

*Dibêjin: "Navê me şêx e, em dikin du'ayê
Derhal em didine mereza her enwa'ê şîfayê"*

*Du'a û şêxîti bi ehlê Xweda ye
Nekû layiqê bi 'asî û cahil û heramxwira ye*

*Şêx ku bi şev qaîm nebe, bi roj saîm
Çêtir in ji wî kelb û xinzîr û behaîm*

*Şêx ku mexseda wî daîm dinya be
Ew ne şêx e, wellahî kêmîrê ji sa ye*

*Şêxê ku mexseda wî rahet û xwarin û xwab e
Wellahîn wekî kelbê şivanî nabe*

*Şêx ew in emel dikin ji bo 'uqbayê
Ne ew in bi wî navî dixwin cîfeyê dinyayê*

*Şêx ew in daîm ji Xwedê dikin ricayê
Hifza wan bike ji xeflet û dinyayê*

*Şêx ew in daîm dikin îta'et
Tali û zakir in her wextî,saet*

*Şêx ew in şev û roj di xizmeta Xweda bin
Delîlê ji bo umeta Mustefa bin*

*Şêx ku her wext nebitin tali û zakir
Xwedê bide wî 'ezab û zebanî û agir*

*Wexta tu ne salikê mesleku salihan î
Bizane tu xesafil û xizmetçiyê şeytan î*

*Tu ku ne salikê mesleka ewliya yî
Fîr'ewn î, neke de'wayê Mûsayî*

*Emelê Ebuçehil li nik te mehbûb e faiq
Dawa Muhemmedî ji bo te nîne laiq*

*Sed hezar selat û salamê her zeman
Li ser wî û al û eshaba her wext,hîn,an
(İrşad-ul İbad,rûpel:323)*

CAHILÎ Û NEZANÎ

*Çi kesê evê ni'metê bibîne,înkara bike
Xwedê wî mehrûm û rûsiyah,şermîsar ke*

*Ey çavkor û qelbreş û tarî
Înkara şer'ê neke bi kîzb û hîlekarî*

*Lewra înkara şer'ê kufr e, xayet bela ye
Derd û elemek bê derman û dewa ye*

*Gerçî sermayedarî muhtac nîn in
Ê bê sermaye qet mislê wê nabînin*

*Ey kesê muflis ê ku te sermaye nîne
Qena cehdê bike, ewê bi det xwe bîne*

*Ger terkê bikî ewê ji devî,zimanî
Heyata te telef bibe bi cahilî û nezani
(K.Feraiz rûpela destpêkê)*

ALIMÊ JI XWE RAZÎ Û BÊMAF

*Ey kesê ku hûn ummî û nezani in
Îhsanek ji Xwedê ger hûn bizanin*

*Gerçî ne muhtacê wê ne,alim û zana
Lakin zanîna wê ferz e ji bo cahil û nezana*

*Bi ilmê fexr neke ey kesê alim û zana
Fexr ew e tedbîrê bikî ji bo cahil û nezana*

*Wan hişyar bikin heta dîne xwe nas bikin
Ji cehlê û zelaletê ewan xelas bikin*

*Eger xwendîyê ku nav "mela" ne
Bi eceb tekebbur ew muhtela ne*

*Bi tanê îstîhzaî bihana
Manê dîkin ji talîmê cahil û nezana*

*Ewê digel ilmê bimrin herin fenayê
Wan ehlî û etba'ê ummî dê bimînin li dinyayê*

*Ger te divê riyazên xwe qenc bizanî
Bi sehl,bê mesref bi terzek erzanî*

*Ewel bixwîne Quranê e'zem ji ezber
Paştî li pey ÎRŞAD-UL ÎBADÊ çend per*

*Terîqa heq wê ji te re xuya be
Çi ta'etê bikî wê meqbûlê Xweda be*

*Ne Îrşad-ul İbadet belkî ew dewa ye
Ji bo mereza cehlê eceb şîfa ye*

*Lewra ji şer'ê tê da du hezar mesail
Yê xwendî,ji terîqa musteqîm nabitin mail*

*Kurmancî ye şêrîntir e ji şekir
Xwezîya bi wî kesî ku zanî hem,ji ber kir*

*Çi kesê qenc bixwîne lê nezer ke
Ewê helal heram ji hevdu ferq ke*

*Paşt hubba zanîne li wî eser ke
Erkanê wudû' û xeslê temamen jiber ke*

*Hem wê erkanê sinet ê nimêja mubarek
Wê bizane azan,îqamet,tesbîha bi carek*

*Wê bizane nimêja cema'et, herdu îda
Wê di xesl û nimêja meyîta da bibe alim û seyda*

*Hem wê bizane ferza zekat û sewmê
Paşt layiq e bibe îmamê qewmê*

*Hem wê bizane erkan û adabê nîkah
Xwedê bide wî necat û ferz û hem felah*

*Hem wê bizane halê dehîyye û 'eqîqeta sebîyan
Cenet meskenê wî be di nêv hor û xilmanan*

*Hem wê bizane yê helal ji enwa'ê heywan
Ji ekla heram men'ê bike cahil û nezan*

*Eger mesailê wê temam qenc bizane
Heq e ku ew alim,ne cahil û nezan e*

*Lewra ferman kirîye hezretî Pêxember
Şefî'ê 'asîya roja qîyamê mehşer:*

"Ji wexta piçûkî der zemanê mehdê
Heta qebrê kespa ilmê bikin bi lez û cehdê!"

Ger bêjin, "Kurmancî ye, ne fesîh û letîf e"
Haşa! xalis manayê şer'a şerîf e

Ji şer'ê qet mxsed fesahet nîne
Belkî 'emel û silûka terfqa dîn e

Ger hûn qebûl bikin ya heq weha ye.
Weme, cewher li sûka beqala bêbiha ye!

Ji bo mianidan faîde ew e, ne gotin
Li sûka mirîşka deve nayê firotin
(Kîtab-ul Feraîz, rûpel:56)

MUNKIRÊ FETWAGO

Ey kesê xeybî, tu ne guhdîrêj î
Ma tu fetwa ji xekê ra bi Erebî dibêjî?

Ya tu fehm dikî ji hurûfê Erebî bi qencî
Paşê ji wan re teqrîr dikî bi kurmancî

Nebêje qailê wê bê bîza'et feqîr e
Hingiv jî, ji mêşek zêf pur heqîr e

Ya xayet alim î, muhtac nîn î
Ya xayet ehmeq î, mecnûn-dîn î

Xwezîya wexta tu dikî îtirazê
Ez jî hazir bûma wê wextê lehzê

Te yê bidya ji min ecaîb îcabet
Heta qîyamet bimayî şermî û xicalet

Meger kor î, bi Kurmancî nizani?
Çend kîtab gotine Ehmedê Xani:

YUSUF Û ZULEYXA, MEM Û ZÎN
NÛBIHARa fesih bi elfazê şekerîn

*Nizani tu NEHCILENAMA celîle
Bi Kurmancî te'lîfa Mela Xelîl e?*

*Ne! Şeyxê Batê xwedanqelbê munewwer
Bi Kurmancî gotîye MEWLÛDA PÊXEMBER*

*Gerçî Kurmanciya me ne fesih e
Fehma manayê ji wê xayet melîh e*

*Wegerne tu bêje wan cewabê
Xwedê alim e bi heqîqet û sewabê*
(K.Feraiz, rûpel:57)

MELE NAÎF (SEYDAYÊ TÎRÊJ)

Yek ji rewşenbîr û nivîskarên Kurd, Mele Naîf e. Li gor agahdariya di pêşgotina Dîwana XELAT de, ew di sala 1923 an de li gundê Necim, ku grêdayê bi Qamişlo ve ye hatiye dinê. Navê bavê wî Heso ye û ji Eşîra Bûblaniyê ye.

M.Naîf despêka xwendina xwe ya pêşî, di medreseyên olî de kiriye û xwendina Nehwê, Şerîetê, Tefsîrê û hwn xwendiyê. Lê her ku roj bi ser ve bihurîne, birewer bûye û dest ji xwendina kevnare berdaye û çûye di dibistaneka Sûrî de li xwendina nû domandiyê.

Mele welatparêzekî dilsoj e, kurdperwerekî giranbiha ye û derbarê Kurd û Kurdistanê de gelek helbest û merş û beyt rastine. Di sala 1937 an de, ew ketiye rêxistina Xoybûnê û ji bo azadiya welêt bêwesta kar kiriye. Hêj di wan salan de ew bi alîkariya mamosteyê nemir Cegerxwîn fêrî xwendin û nivîsandina Kurdî ya bi tîpên Latînî bûye û tê de mahir bûye. Îcar ji ber zîrekî û jîrbûna wî, wî ji xwe re bernavkê TÎRÊJ werdigtiye. Lê di nav gelê Kurd de, bi navê "Seydayê Tîrêj" tê naskirin.

Belam îro kêma kes hene, ku navê wî yê rastî dizanin. Bêguman helbestên wî mîna tîrêjên rojê xwe bi ser şax û geliyên Kurdistanê yê reş û tarî ve berdane û wan deverên tarî ruhî kirine.

Seydayê Tîrêj di sala 1952 an de, dîwana xwe ya pêşî ku navê wê XELAT e daye çapê. Lê mixabin Koledar dest daniye ser. Wî û Xelata wî bi hevdu re girtine. Ji ber wê yekê, pirtûk li nav xelkê belav nebûbû. Piştîre pir-hindin dîsanê dide çapkirin. Lê li serê ne tarîx heye û ne jî de- vera ku lê çap bûye kifş e.

Dîwana Xelat ji du beşan pêk hatiye, "Evîni" û "Xweşxwan". Tê de 73 sernav hene û 182 rûpel e

Piştîre Tîrêj pirtûkeka serpêhatiyan nivîsiye. Lê mixabin me derheq wê de agahdaiyeka zêde peyda nekir.

Dîwana diduyan ZOZAN e û nivîsa bi deqîfîlo ye, li dor 80-90 rûpelî heye û 33 sernav tê de hene. Lê mixabin heta niha jî li çapê neketiye.

Dîwana sisiyan jî, destnivîsa wî bixwe ye û nav li serê tune. Tê de 59 sernav hene û 230 rûpel e.

Ev Dîwana bênav û ya Zozan, min ew herdu jî li cem hevlekî dîtine û gelek ji helbestên wan xwendine.

Me ev çend malikên li jêr, ji dîwana Zozan jêderk kirin û ji xwendevan re li jêr nivîsi:

*Rojek ji rojên bihara rengîn
Ez diçûme ser çiyayê Metîn*

*Çiyakî bilind hemî ber û dar
Li jêrê Çiyê gelî û zinar
Mi çar goşê dinê tevda
Giham ber perê azmana
Ji bo îşq û evîna dil
Digeryan ez li dermana
Hezar heyf û mixabin, lêlê yarê nemayê
Di nêv destê neyaran, tu ket heyf û belayê*

*Li ser singa te ya gewr bi setrencê dilîzin
Lîşkevan û bend û baz bi xurtî tèn semayê
Ziz bû li min şeva reş*

*Kanê soza te yarê,
Ew civînê te da min
Li bin dara hinarê?
.....*

Ev çend malikên li jêr, me ji Dîwana Sisiyan a ku hê bê nav e jêderk kirin û ji xwendevanan re li jêr nivîst:

*Di wextê kevin de heyamê berê
Li bajarê Amed hebû yek merî*

*Bi navê Ciwan ew bi nav û bi deng
Xwedîgurz û mertal û şûr û tifeng*

*Nêçîrvanê weş û teba bû Ciwan
Li çol û çiya bû bi roj û şevan
.....
Bê şer û ceng û xebat pêşmergê me
Nahî azad ev welat pêşmergê mel
.....
Ey welat ez canfedayê deşt û zozanê te me
Canfedayê av û dehl û bax û bostanê te me
Ey keça Kurd rabe ser xwe, tu çima bêrûmet î?
Tî li dinyayê binêre, kes nemaye rakefî!
Ey welatê mêr û gernas, rêberê Kurdan î tu
Rêçenas û jîr û mêrxas, serwerê xortan î tu
.....*

DILAWERÊ ZENGÎ

Yek ji helbestvan û nivîskarên Kurd, Dilawerê Zengî ye. Ew niha sax e di jî û li bajarê Amûdê rûdine. Lê mixabin me derbarê wî de agahdariyeka nivîsî bi dest nexist.

Tenê em bi du heb pirtûkên wî agahdar in. Yek dîwana helbestan e û navê wê PÊDARÎ ye. Wî vê pirtûka xwe di sala 1985 an de bi tîpên Latîni li çapê xistiye û wêneyên tê de li gor rewşa naveroka helbestan ji aliyê Wênesaz B.Karoy ve hatine çêkirin. Pêşgotina wê jî, ji aliyê Seydayê Tîrêj ve di 22.06.1985 an de hatiye nivîsîn.

Helbestên pirtûkê hinek beyt in, hinek çarkok (çarîne) in û hin malik jî heştkok in. Kêş û qafiye û rewandûna wan pir xweş e û li hevdu sere-rastkirî ne li hev dixwin. Tev, xweşxan û remzenîşan û welatperwerî û evîni û aşîti û derheq jîna hov û teban û dîrokî ne.

Lê mixabin çewa ku derbarê nivîskarî de tiştek nehatiye nivîsîn, her wisa navê weşanxanê jî nenivîsî ye. Di pirtûkê de 47 sernav hene û 146 rûpel e.

Pirtuka din a werger Mem û Zîna Ehmedê Xanî ye, ku Zengî wê ji tîpên Erebi wergerandiye tîpên Latêni û di 12.03.1984 an de çap kiriye û 213 rûpel e.

Ev çend malikên li jêr, me ji dîwana Pêdarî jêderk kirin û li jêr nivîsî:

*Mizgîn li te be Cegerxwînê Kurdî
Seydayê nemir zana û rêber
Warê tu lê bû, nemaye xalî
Di pey te îro maye Dilawer
.....
Her hebin, her hebin bo welat tim hebin
Pêşnergê canfida, ser bi gorî te bin
.....
Niştîmanê Kurdî rabin
Dem li we bûye dereng
Tev şiyar bin serfiraz bin
Dest bidin rex û tifeng
.....
Min û jînê me dest da hev
Bi bext û peyman û sozê
Ji bo aşî bi dilnêrmî
Bi hev re em bikin dozê
.....
Ûy agir agir, ka kê te çêkir?
Bi guv-guv û ba serî te rakir
Bi kuştin û şer tu çi dibîni?
Ev daxwaza te, tu çi dixwîni?
.....*

MELE HUSEYN (Seydayê Keleş)

Yek ji rewşenbîr û nivîskarên Kurd, Mele Huseyn e. Li gor agahdariya mamoste Cegerxwîn ku di pêşgotina Dîwana wî de nivîsîye: Navê bavê wî Mihemed e, navê bapîrê wî Huseyn e, navê bapîrê bavê wî jî Keleş e û navê diya wî Helîmeya qîza Brahîmê mele ye. Lê wî, xwe bi navê bapîrê bavê xwe Keleş navdar kiriye. Û ji ber granbihatî û welatparêziya wî, ji aliyê xelkê ve bernavkê seyda jî jê re hatiye dayîn, jê re Seydayê Keleş gotine.

Mele Hiseyn, di sala 1930 de li gundê Bizgurê (Nisêbîn) ji diya xwe re çêbûye. Hêj temenê wî li dor heşt salan bû, bavê wî miriye û bi xwişk û birayên xwe ve sêwî mayeŞ jiyaneke pir zor î xirab dîtiye û perîşaniye-ke mezin û dijwariyeke bê qedar bi xwedîkirina wan re derbas kiriye.

M.Hiseyn despêka xwendina xwe, pêşî li gundê Xalid, li nik Mele Ev-direzaq kiriye. Piştî ew li gelek deveran geriye û di pir medreseyan de xwendîye. Lê dawî dest ji xwendina olî berdaye û di sala 1951 ê de çûye cem mamostê nemir Cegerxwîn û di kar û barên welatparêzî û şoreşgerî de şixuliye.

M.Huseyn serê pêşî di nav Partiya Komûnîst a Sûrî de xebata bi rêxis-tinî kiriye. Lê her ku çûye, têgihîştîye ku Partî, ji doza Kurdî re ne rast dimeşe. Ew jê vekîşîye û çûye di Partiya Demokrat a Kurdî de ciyê xwe yê asafî girtiye û ji bo serxwebûn û azadiya Kurdistanê kar kiriye.

Ji xeynî kar û xebatên M.Huseyn ên şoreşgerî, wî ji bo çand û folklor a Kurdî ji karên bêhempa kirine. Kar û kirinên Melê, kêfa heval û hogî-rên wî pir aniye.

Seydayê Keleş di sala 1958 an de dest bi nivîsandina rist û helbestan kiriye. Ristên wî, gelek jê qilasîk in û bi kêş û qafîye û kitejmar in. Mali-kên helbestên wî rêz û nîvrêz, beyt, çarkok (çarîn) in û hinek pincok jî hene. Herweha tîn û gulfa wan dişûfe yên mamoste Cegerxwîn.

Niha em tenê bi dîwaneka Seydayê Keleş a çapkirî agahdar in. Lê me nezanî ka hinek pirtûkên wî yên din jî hene yanena.

Dîwana Keleş a pêşî, ku navê wê "Em û Dijmin" e, di sala 1986 an de li Stockholmê ji aliyê weşanxaneya Roja Nû ve li çapê ketiye, 210 rûpel e û 81 sernav tê de hen. Naveroka wê bi şeş awayan hatiye sazkirin: Rengê Welatparêzî, Rengê Şoreşî, Rengê Miletperwerî, Rengê Evînda-rî, Rengê Govend û Hûrizî û Pestê Sivik û li ser bûkan...

Ev çend malikên li jêr, me ji rûpelên cuda-cuda yên Dîwanê jêderk kirin û ji xwendevanan re li jêr nivîsîn:

*Kurdistan tev ya me ye
Ji bo çi çar perçe ye?
Bo çi dijmin tê da ye?*

Vêna qebûl nakin ebed!
.....
Bê leşker bê xeber ev nebin ev nebin em çi ne?
Tev kul û tev keder ev nebin em çi ne?
Bê Cizâr bê wezîr ew nebin em çi ne?
Ê nebin ev nîşan dijmin û dijmin e!
Li Kurdistanê tev hev nabin qîma me nayê!
Herê Kurdo divê rabe çima zanatiyê nake
Bi navê xwe divê banke çima serbestiyê nake
Ji bîst mehyonê însana ma yek hozaniyê nake?
.....
Va ye zincîr me qetandin tev, em li zîndana neman
Serbilind bûn partîzan tev, şûr û rimbazê me ye
.....
Seydayê Cegerxwîn tu buha û pir delal î
Wek zêrê zelal î
Pesnê te bidim ta ko hebim lê ji her alî
Wek şêrê şepal î
Hêvî me ji Barî ku em êşa te nebinin
Sed salî bibînim
.....
(Em:)
Ez tim bi şeref divêm bilind bim
Ez baş û hêja divêm ku rind bim
Serbest û xwendê bajar û gund bim
Ronî kim li millet wekî find bim

(Maldar:)
Wujdan me navê, ne bext û îman
Pera dixwazim, çibkim ji nîşan
Ez tim dixwazim bibim bazirgan
Milet dixwazim bibî perîşan

(Em:)
Rêka te qebûl nakin tu cara
Tim şaş dimeşin, rêka we xwara
Hûn tevde hemî dûlvê neyara
Zulma we giha her cih û wara
Ziravê ha ziravê
.....
Ziravê û ziravokê
Enya te gewr û boz e, şêrîne delalokê
Va ye li te min doz e, şewqa te wekî rokê
.....

MÛSA ENTER

Yek ji rewşenbîr û nivîskarên Kurd ên bi nav û deng, Mûsa Enter e.

li gor hevpeyvîna rojnameya ADIMLAR "27 Agostors-9 Eylûl 1989, Jimar: 17 Rûpel: 14" ku pêra kiriye, niha (1989-8) temenê wî li dora 70-72 salan heye. Dêmek ew di salên 1918-20 î de, li gundê Zivingê "Stîlîlê" jî dîya xwe re çêbûye.

Em bi çawabûna destpêka xwendina Enter nizanin. Lê wî di sala 1937-an de li Edenê Lîse xwendîye. Ew çax jî bo şerê serhildana Dêrsimê li wir hatiye girtin. Piştê Enter di sala 1941-ê de çûye Stenbolê li wir, wî, Yusif Azizoglu, Mustefa Remzî Bucak, Zîya Şerefanoğlu û Tahîr Bucak bi hevdu re Cemiyeta "Xelasbûna Kurdistan"ê avakirine. Ew çax Enter dest bi xwendina Fakulteya Edebîyatê kirîye. Wî sala 1956-an de li Diyarbekir rojnameyek bi navê "Yurt" (Welat) derxistîye weşanê. Ew çax tê de pirtûka xwe ya Helbestan pê bi pê weşandîye. Piştê di sala 1959-an de hatiye girtin û bi doza "49'lar Davası" (Doza 49-an) hatiye cezakirin hetanî sala 1960-î di girtîgehê de maye. Piştî derketinê Enter pêre pêre rojnameya "Dicle û Fîrat" xistîye weşanê. Lê belê dijmin nehiştîye ku ew li dom bike. Dîsan di sala 1963-an de hatiye girtin. Îcar ew vê carê bi doza "23-ler Davası" (Doza 23-an) hatiye guncabarkirin.

Enter vê carê jî, ku jî girtîgehê hatiye berdan, di sala 1965 an de li Mêrdînê serbixwe ketiye Hilbijartinê û li dor 7-8 hezarî ray girtine. Lê belê ew bi wan rayan, neketiye Parlemantoya Tirkiyê.

Di sala 1971 an de, dema ku Cunta Faşîst a Diduyan li tirkiyê rabuye, mina ku Mûsa Enter jî her û her endamê girtîgehê be, dîsa wî girtine. Vê carê jî, wî bi Doza DDKO gunebar kirine û heşt salan ceza wêrdigi-re.

Birastî ev rewşenbîrê Kurd çî di warê siyasî, çî di warê çandî û çî jî di warê tevgera civakî de hîç nesekiniye, bi bawerîyeka zêde ya jî xwe bawer û bi kîndoziyeka gran, ew li pey doza gelê xwe ajotiye.

Belê di îro de, her kurdekî welatparêz wî dinase û jî wî û jî kesên mîna wî re hurmeta xwe pêşkêş dike, xasma kar û xebata Enterê Kurdperwer teqdir dike.

Çîmkî Mûsa Enter hêj di zarûktiya xwe de bi doza Kurdî şiyar bûye û her ku salên wî hevraz çûne, hê bêtir jî bo azadî û serxwebûna Kurdistanê . . . gavnên fireh avêtîye. Nemaze di nav çîna xwendevanan de, herweha di nav xelkê li gundan û karkeran de bi rewşeke zanîn û kurdperwerî meşîye. Lewra ku hewqas hatiye girtin û îşkenceyên giran jî dîtine, hîç pixav jî Dijmin nekiriye û fikra jiyana xwe ya taybetî daye talîyê, bêwes-

tan li pey dozê kudandiyê. Heta ku rojnameyeka Tirkî, hêj di sala 1953 an de ku li bajarê Odemîşê derdiket, pir pesnê wî daye û li serê gelek nivîsiye.

Lê mixabin di dema wî de kurdên şiyar ê rewşenbîr, pir kêma û hindik bûne. Çewa ku me li jor jî nivîsî "Doza 41 an" û "Doza 23 an" jî didin diyarkirin, ku di wan deman de welatparêzên Kurd li Kurdistanê Bakûr bi jmarên belî bûne.

Enter, jî xeynî wan xebatên siyasî û bi girtin û îşkenceyên ku lê bûne re, herweha di warê nivîsandina Kurdî de jî, doza Kurd û Kurdistanê bi Dijmin daye ramîdan û sê heb pirtûk nivîsîne. Ji pirtûkên wî, tenê me Ferhenga Kurdî-Tirkî dîtîye. Lê belê gelek heval û dosanê ku herdukên din jî dîtine, derheq wan de agahdari dane me.

Pirtûka Enter a bi nav û deng Ferhenga Tikî-Kurdî ye, ya din bi navê "Bîrîna Reş" e, ya dîtirkê jî bi navê "Qimil" e.

Qimil yan "qumbil", kêzikek e ku li ser simbilên genim datîne, dema ku hêj genim firik e li şîrika wî dimije û tene pûç dike. Lê dema ku ebûra wan tê û bi ser zadên şîn ve digire, ew sal zad pûç dibe û nangranî çêdibe. Mûsa Enter jî Dijmin bi qimil şûfandiyê û wî navî ji pirtûka xwe re kiriye nav.

Ferheng, di sala 1967 an de, li Stenbolê, di çapxaneyê "Yeni Matbaa"yê de çap bûye. Tê de li dor 11.000 î bêje hene û 168 rûpel e.

Nivîskar di paşîya pirtûkê de, hin tiştên grîng nivîsîne. Di dûmenekê (tablo) de diyar kiriye, ku di tarîxê de Kurdan sê cûre elfabe bi kar anîne. Yek, elfabeya berî îslamê. Didu, elfabeya piştî îslamê. Sisê, di sedsalê bîstî de elfabeya Latênî. Herweha wî bi xwe, di Latênî de elfabeyê bi 32 tîpan bi kar anîye.

Enter li ser Ferhenga xwe pêsgotîneka pir kin nivîsiye. Me jî wê ji xwendevanan re, bi rewşa nivîsandina wî, li vir nivîsî:

"Min ev ferheng di sala 1963 yanda, li Enqerê, di bendexana mamakê î leşkerî da, di khunca "Î" da nivîsî.

Di rêzkirina ferhengê da, hevalê minî bendexanê xorte hêja xwendevare avairaza bilind ji hevlêrê (Erbilê) Cemal Alemdar, pir arîkariya min kir. Ez aşîkare spazî wî dikim.

Gelekî di zorî, ne xweşî û tune ye da min ev ferheng nivîsî. Li ber çawa ferhengek kevn nînbû û bi serda jî ez de bendexanê, qul û qulêra da bûm. Ji ber vê yekê, wê kêmaî û ne li rêyê min hebin. Ji xwe ferheng, bi

jinêra dighin û distewin. Ev ferhengêd xelkê î pêşda, 10-15 caran hatine çapkirin û de her carê da kêmaî û ne li rêzî û ne li rêyên wan, rast kirine.

Go ez mam sax, yan xwedyêddin, hey bi caran ji nûda emê vê ferhengê çap bikin.

Wekîdin jî ez bahwer dikim ku ev ferheng, ji welatyên min î Tirkîyê ra sûde (fêdeye). Ji nêzîk va zanim go bi milyona velatî ji ber go ji zimanê-hev nizanin, bir kulin.

Bi vê ferhengê û bi pey vê da a go ezê çap bikim (Ferhenga Tirkî-Khurdi) go piçkokî kulêd wan sivik bibin, ezê pir bxtiyar bibim. Zanînekî vekirîye go mirov bi zarê hev nizanibin, hînî hev nebin.

4.7.1967

Stambol-Sûadiye

Mûsa Anter"

Mûsa Enter li ser rûpelekê ji weha nivîsîye:

"Ez vê Ferhengê, hevalê min î go par li ruhayê hat şêhdîkirin, FAÎK BUCAK ra çiyarî dikim."

M.EMÎN BOZARSLAN

Yek ji rewşenbîr û nivîskar, herweha zimanzanên Kurd, M.Emîn Bozarслан e. Ew di 15 ê Êlûna sala 1934 an de li gundê Eqro hatiye dinê. Gundê wî grêdayê bi qeza Lice û wîlayeta Diyarbekir ve ye. Navê bavê wî Mele Mehmûd e û navê diya wî jî Eysa ye.

Ev rewşenbîrê Kurd, hêj di dema xortantiya xwe de dest bir doza welatparêzî kiriye û li nav xelkê Kurd geriye, gelekani şiyar kiriye û bi dozê daye serwextkirin. Herweha wî tim têkilîyên xwe, dan û stendinên xwe bi kesên gundî û belengazan re kirine. Ji ber hindê, ew bi rewş û jiyana gelê Kurd qenc dizane. Xasma di warê peyvandina herêmên cuda cuda de, bi meselok û leqemok û serpehatî û çirokên ku di Kurdistanê de hene pir zana û serwext e.

M.Emîn ji ber wê bîr û baweriya xwe, xwestiye ku kul derdên gelê xwe bi nivîs bîne zimên. Ji ber wê yekê, despêka nivîsandina wî hêj di sala 1960 î de bi zimanê Tirkî bûye. Piştî ku wî du pirtûk bi zimanê Tirkî nivîsîne, vê carê di sala 1968 an de dest bi nivîsîna bi zimanê neteweyî kiriye.

Di pey wê xebata M.Emîn ya bêhempa de, hikûmeta Tirk wî ji xwe re talûke dîtiye û gelek car wî gitiye, îşkenceyên giran lê kirine. Herweha çiqas tiştên ku nivîsbûne jî, polîsan dest danîne ser, pirtûk û afirandî-nên wî tev birine û şewitandine. Yek ji wan pirtûkên wî Dîwana Melayê Cizîrî bû, ku polîs û eskerên Tirk dest danîbûne ser û biribûn. Lê ew hîç jî bizava xwe daneketiye û li ber xwe daye. Piştî ew hê bêtir, di wan çax û demên mexof ên reş de, li kar û barên xwe şidiye û li nivîsandinê do-mandîye.

Mixabin demeke pir xirab bi ser Bozarşan ve hatiye, ku êdî wî ji ber xwînwarî û zordestiya dijminê hov nema karibuye ku li welêt tebatê bike. Wî jî, mîna gelek rewşenbîr û zanayên Kurd, felata xwe di derketi-na ji welêt de dîtiye û di dûwayiya sala 1987 an de derketiye, çûye li Swêdê bi cî bûye.

Vê carê ji nivîskar re dinyaka nû ya bê polîs û eskerên Tirk ava bûye. Êdî wî bi temamî û bê kêmasî ji yana xwe beşê Kurd û Kurdistanê kir-riye, xasma li ser nivîsîna bi zaravê Kurmancî şev û roj xebitiye. Gelek pirtûk nivîsîne û hinek jî wergerandine tîpên Erebi û ji zimanê Erebi jî hinek wergerandine zimanê Kurdî çap kirine pêşkêşê xwendevanên Kurd kiriyê.

Ewî emê pirtûkên ku Bozarşan ji despêkê ve wergerandine û yên ku wî bixwe nivîsîne, navên wan ji xwendevanan re pêşkêş bikin:

1- Islamiyet Açısından Şeyhlik-Axalîk (Ji Aliyê Misilmantîyê ve Şexîfî-Axatî). Weşanxaneya Toplum, Enqere, 1964, rûpel: 172. Pirtûk bi zima-nê Tirkî ye.

2- Dogo'nun Sorunlari (Gelşa Rjhilatê), çapkirina wî bixwe, Enqere, 1966, rûpel: 206. Pirtûk bi zimanê Tirkî ye.

3- Alfabe (ya Kurdî), çapkirina wî bixwe. Çapa pêşî: Stenbol, 1968. Çapa diduyan: Swêd, 1980. Çapa sisiyan: Swêd, 1988, 64 rûpel.

4- Mem û Zîna Ehmedê Xanî, weşanxaneya Gûn, Stenbol, 1968, rû-pel: 544. Ewî ji ji tîpên Erebi wergerandiye tîpên Latênî, paşê jî ji Kur-dî wergerandiye Tirkî û li hember her rûpeleka Kurdî, eynî rûpel a bi zimanê Tirkî bi cî kiriyê.

5- Şerefnameya Şerefxanê Bedlîsî, weşanxaneya Ant, Stenbol, 1971. Wergerandiye zimanê Tirkî. Cildê pêşî 527, cildê diduyan 305 rûpel in.

6- İçerdeki ve Dışardaki (Yên li Hundir û Yên li Derve), weşan-xaneya Koral, Stenbol, 1974, rûpel: 205

7- Merwanî Kurtleri Tarihi, weşanxaneya Koral, Stenbol, 1975, rûpel: 242. Nivîskar, vê pirtûka dîrokê ku di sedsala XII an de ji aliyê Îbn-ul Ezreq El-Fariqî ve bi navê "Tarîxu Meyafarqîn we Amed" (Dîroka Farqîn û Amedê -Diyarbakir) hatibû nivîsîn, cildê wê yê pêşî wergerandiye zimanê Tirkî.

8- Mehabad Kurt Cumhuriyeti (Komara Kurd a Mehabadê). Bozar-slân di 17.12.1975 an de, wê ji zimanê Erebi wergerandiye zimanê Tirkî. Weşanxaneya Koral, 1976, rûpel: 296. Ev pirtûk, nivîskar û dîplomatê Emrîkî William Aegleton Jr. li ser Komara Mihabadê nivîsibû û di sala 1962 an de çap kiribû. Piştê Bervedêr (Ebûqat) Circîs Fethulla wê wergerandiye zimanê Erebi û di sala 1972 an de, li Bêrûdê çap kiriye.

9- "Anarşistler", çapkirina wî bixwe, 1977, rûpel: 43

10- Kurtçe-Turkçe Sozluk (Fehenga Kurdî-Tirkî), weşanxaneya Çira, Stenbol, 1978, rûpel: 400. Pêşî, Yûsuf Ziyaeddîn Paşa di sala 1894 an de, bi navê "El-Hedîyyet'ul-Hemîdîyye fî'l-Luxet'il-Kurdiyye", bi Kurdî-Erebi nivîsibû. Bozar-slân wê ji tîpên Erebi wergerandiye tîpên Latêni û Erebiya wê jî, wergerandiye zimanê Tirkî. Bi wî awayî, pirtûk bûye fehenga Kurdî-Tirkî.

11- Meyro, çîrok, weşanxaneya Çira, Stenbol, 1979, rûpel: 138.

12- JÎN: Kovara Jîn, di salên 1918-1919 an de ji aliyê "Kurdistan Teali Cemîyeti" (Komela Pêşketina Kurdistanê) ve li Stenbolê bi Kurdî û Tirkî, bi tîpên Erebi dihate weşandin. Kovar, heta bi 25 jmaran jî derdikêve û piştê tê girtin.

Îcar li Swêdê M.Emîn Bozar-slân li ser kovara Jîn dixebite. Ew kar her çiqas karekî pir zor û giran bûye jî, lê domandiye heta ku kuta kiriye. Pêşî hemû jmarên wê ji tîpên Erebi werdigerîne tîpên Latêni û her pênc jmaran dike cildek. Herweha, ew orjînalên jimareyan ên bi tîpên Erebi jî digel wergeranên wan ên bi tîpên Latêni çap dike. Hem jî, hin nivîsarên Kurdî werdigerîna Kurdiya nû û hemî nivîsarên Tirkî jî werdigerîne Tirkîya nû

Ev e li jêr, kronolojîya her pênc cildên kovara Jînê bi herdu beşên xwe:

Cildê Pêşî: Weşanxaneya Deng, Uppsala, Kanûna Paşî 1985, rûpel: 422.

Cildi diduyan: W. Deng, Uppsala, Çiriya Paşî 1985, rûpel: 270.

Cildê Sisiyan: W. Deng, Uppsala, Çiriya Pêşî 1986, rûpel: 325

Cildê Çaran: W. Deng, Uppsala, Çiriya Pêşî 1987, rûpel: 275

Cildê Pêncan: W. Deng, Uppsala, Çiriya Pêşî 1988, rûpel: 286

Pirtûkên Bozarslan ên di babetê meselokên lawiran û çîrok û pêkênok û leqemokan de jî, ev in li jêr:

- 13- Mîr Zoro, Weşanxaneya Învadrare, Boras, 1981, rûpel: 75
- 14- Gurê Bilûrvan, W.Învadrare, Boras, 1982, rûpel: 69
- 15- Kêz Xatûn, W.Învadrare, Boras, 1982, rûpel: 76
- 16- Serketina Mişkan, W.Deng, Uppsala, 1984, rûpel: 85
- 17- Pepûk, W.Deng, Uppsala, 1985, rûpel: 66
- 18- Melayê Meşhûr, W.Deng, Uppsala, 1986, rûpel: 98 (digel "pêşkê-şî"yê)
- 19- Masiyên Bejî, W.Deng, Uppsala, 1987, rûpel: 85 (digel "pêşkê-şî"yê)
- 20- Ji Dînan Dîntir, W.Deng, Uppsala, 1988, rûpel: 64

Belam jmara pirtûkên ku heta niha M.Emîn Bozarslan nivîsîne û wergerandine, 20 heb in. Birastî îro kêma kes hene, ku karibin bi tena serê xwe wî karê hewqas giran di demeke hewqas kin de û di bin wan şertên giran de pêk binin. Ez di wê baweriyê de me, ku gelê Kurd kesên weha hiç jbir nake.

MELE ZAHID

Yek ji nivîskar û helbestvanên Kurd Mele Zahid e. Çewa ku wî bixwe di paşiya pirtûka xwe ya bi navê "Herdubat" de bi zimanê Erebi nivîsiye: Ew di sala 1935 an de li gundê Dêrsilê ji diya xwe re çêbûye. Navê bavê wî Mele Hadiyê kurê Mele Mihemedê Endarî ye.

M.Zahid hêj zarûk bûye, diya wî miriye. Temenê wî gihaye heşt salan, dest bi xwendina olî kiriye. Despêka xwendina wî, ewil li Başniqê li cem Mele Remezana bûye. Piştî çûye li nik Mele Ehmedê miftiyê Farqînê xwendiyê. Di pey de li cem Şêx Mihemed Seîdê Cizîrî domandiyê. Demekê wî li Kurdistana Sûrî li bajarê Amûdê li nik şêxên Xeznayê jî xwendiyê. Lê paşî vegeriye cem Şêx Êsivê Sewrî (Mêrdîn) û li cem xwendiyê heta ku xwendina xwe kuta kiriye, jê destûrnameya xwe wergirtiyê.

M.Zahid piştî wergirtina destûrnâmê, di sala 1959 an de vegeriya Lice û li wir heta bi sala 1969 an ders daye feqiyar. Lê paşî mala xwe ji wir biriye Diyarbekir.

Di sala 1988 an de ez bi meleyekî bi navê Seyid Brahîn re peyivîn, ku ew û Mele Zahid hevalên hev ên feqetiyê bûn. Wî, derheq M.Zahid de pir tiştên ji edetê de digotin. Ji gotinan: Mele Zahid di feqetiyê xwe de, bûbû evîndarê keçeka Cinî. Ew û Keçê qaşo timî hev didîtin û danustandina wan berdewam bû. Ji wê demê ve ye, ku Mele Zahid dest bi nivîsandina helbestan kiriye. Digot ku, wî gelek helbestên xweş ristine. Lê belê di wê derheqê de tiştêkî nivîsî li nik Seyid Brahîm tune bû.

Niha pirtûkeka Mele Zahin li nik me heye, navê wê HERDUBAT e. Lê bi naveroka xwe, mewlûda Mihemed Pêxember e.

Çewa ku diyar e, serê pêşî Mele Ehmedê Bateyî mewlûda Kurmancî nivîsiye. Di pey wî de, gelek mele û nivîskarên Kurd, bi gelek zaravayên Kurdî, wek Mewlûda Batê, mewlûd nivîsîne. Mele Zahid jî, eynî wê Mewlûda Batê ji bêjeyên biyanî (Erebî, Farisî) bêjing kiriye û ango bi Kurmanciyeka zelal nivîsiye. Lê belê ew li ser nîkl û deng û rewşa qafiye û yazdekitetiyê di Mewlûda Batê de lipikiye.

M.Zahid di malikeka pirtûka xwe de weha nivîsiye:

*"Seydayê Batê digel vî Zahidî
Pesnê Mewlûdê bi Kurmancî didî"*

Zahid vê pirtûka xwe di sala 1973 an de li Diyarbekir nivîsiye û bi alîkariya E. Tatlici jî, di sala 1978 an de li Stenbolê di çapxaneyê "Bayraktar Matbaasi"yê de bi wênekêşa nivîsa destxeta wî ya bi tîpên Erebî li çapê xistiye. Lê di malikeka xwe de weha gotiye:

"Bû hezar û heştê û çar sêsed e"

Îcar eger ku ev tarîxa hicrî be, dike 1964-65 ê mîladî. Her çiqas li pêşgotiye "1973" jî, ji vê diyar bû ku wî ev pirtûk di sala 1964-5 an de nivîsiye.

Mewlûda Mele Ehmedê (Huseyn) Batê, ew nusxa ku me wergerandi-bû tîpên Latînî û weşanxaneyê Roja Nû jî di sala 1987 an de çap kiribû, 19 beş û 565 beyt in. Lê eva Mele Zahid 22 beş û 667 beyt in. Digel beyta tekrar a di paşîya hemû beşan de, dikin 689 beyt.

Me vê mewlûdê û ya Bateyî rûqalê hevdu kirin. Belam guhartin û cudabûneka pir zêde di navbera wan de heye. Herdû mewlûd tenê bi koka xwe digîjin hevdu.

Berî niha bi salekê, kurdperwek bi navê Hecî, vê pirtûka Mele Zahid dabû min. Û min wê ji tîpên Erebi wergerande tîpên Latêni û da çapxaneyê "Apeck-Tryck Forlag"ê da ku çap bike.

Ev çend malikên li jêr, me ji rûpela pêşî ya Herdubatê jêderk kirin û li jêr nivîsîn:

*Pesnê pir bona Xwedayê alemîn
Ew Xwedayê daye me pir keremîn*

*Em kirine umetek b'xêr û ber e
Pêgiriyê wî Muhemed Pêxember e*

*Ew xwedayê xweyê mulkê pir mezin
Me musulman kirye tev hev mêr û jin*

*Daye me îman bi Qurana şêrîn
Em kirine umeta Muhemed emîn*

.....

SEBRÎ BOTANÎ

Yek ji rewşenbîr û helbestvanên Kurd, Sebrî Botanî ye. Li gor agahdariya di pêşgotina Dîwana wî ya bi navê DILISTAN de, ku wî bi xwe nivîsiye: Ew di sala 1936 an de ji diya xwe re çêbûye. Û despêka xwendina Botanî, pêşî di medreseyan olî de bûye, li gundê Sêgirka xwendiyê. Lê piştî demekurtekê Botanî dest jê berdaye û çûye di dibistanêke resmî de xwendiyê. Piştî xwendina sê salan, wî dev ji Dibistanê jî berdaye û ketiye nav kar û barên siyasî ji bo azadî û serxwebûna Kurd û Kurdistanê xebitiye.

Şexsiyeta Botanî, bi xwe merivekî pir henekçî û bi kêf e. Dema ku meriv nivîsarên wî dixwîne, meriv xwe ji ken ranagire. Wî serpêhatiyeka xwe û dersdarê xwe yê Medresê weha nivîsiye:

- ... min "Qurana xwe nêvî kir, ji Seydayî hêvî kir ku me hîn ke nivîsê xêra xwe dê binvîsê. Seydayê Xwedêkuştî, kar bazbend û nivîştî, aşiqmîrîşk û qrûş dem û gavê şerfiroş. Hema bi nav "mela" bû, rastî derd û bela bûş çav li hêk û sabûnê heta roja rabûnê (mirin-nm). Dersên tirsê digotin, bê agir em disotin. Ewî xwedênehîştî dar, feleqe li destî. Her hejand û rahejand heta jê hat veweşand, patik li min herişand dilê min pê lerizand. Wî dil bi kes nedisot, dar rakir û hat got:.."

Hê ji sala 1944 an ve ye, ku Botanî dest bi nivîsandina helbestan kiriye û gelek beyt û rist nivîsîne. Di sala 1946 an de dema ku ew ketiye Girtîgeha Mûsilê, tê de hê bêtir helbest û merş û şîir nivîsîne û girtiyên di wir de wan jber kirine. Belam ji nivîsên Botanî diyar dibe, ku wî jiyane-ka pir zor î xirab bihurandîye. Herweha piştî ku ew ji Girtîgehê derketiye, di sala 1957 an de li Zaxoyê ji xwe re dikan vekiriye.

Lê hêj di serê pêşî de li dor 25-30 perçe helbestên Botanî ku wî nivîsîbûn, wenda bûne. Piştî, ew li wendabûyên xwe digere, ya ku li nav xelkê dibîne tîne, gelek ji wan kom dike û bi hinekên din re, du heb diwan li çapê dixê.

Û di nav salên 1962-1973 an de, bi alîkariya hin xortên şoreşger gelek ji helbestên wî derketine derveyê welêt û di hin kovar û rojnameyan de hatine weşandin.

Botanî ji xeyn bi welatparêziya dilsojî, herweha ew bi rojnamevanî jî di nav gelê Kurd de hatiye naskirin. Gelek nivîs û şîroveyan wî, di hin rojname û kovarên kurdî yê li Kurdistanê Başûr de hatine weşandin û helbestên wî di nav xelkê de bûne stran ji aliyê dengbêjan ve di civat û caxiyan de tîne gotin.

Belam niha li nik me du heb diwanên Botanî hene. Lê dibêjin ku hinek diwanên wî ên din jî hene. Bes çap bûne, nebûne em pê nizanin. Herdu diwan ev in ku me li jêr nivîsîn:

1- Şîn û Şadî, çapxaneya "El Edîb El Bexdadiye", Bexdad, 1979, rûpel: 264, sernav: 52. Pirtûk bi tîpên Erebi hatiye çapkirin û di paşîya wê de ferhengokeka bi Kurdî-Erebî jî heye.

2- Dilistan, çapxaneya "El Hewadîs", Bexdad, 1984, rûpel: 78, sernav: 24. Ev Diwan jî digel fergokeka xwe ya Kurdî-Erebî çap bûye.

Ev herdu dîwanên Botanî ku me gotin, ji aliyê Serbest Zaxoyî ve hati-
ne wergerandin bi tîpên Latênî û di sala 1988 an de li Stockholmê
(Swêd) çap bûne. Lê mixabin wergêr Xazoyî ew herdu ji ber sedemên
aborî kirine yek pirtûk.

Ev çend malikên li jêr, me ji rûpelên cuda-cuda yên herdu dîwanên
Botanî jêderk kirin û ji xwendevanan re li jêr nivîsîn:

.....
Ne bêçav im, dibînim
Ne bêhiş im, dibînim
Hizirtij û dûrbîn im
Kengê ez gunehkar im?
Memê reben evîndar bû
Beko rabû jehir tê kir
Bi kîna reş vekolabû
Di zîndana Cizîrê kir
Vê carê jî ji min birin
Navê rêvî kirin "serbaz"
Li ser kavîlê evîna min
Hezar kundok kirin "serdar"
Dîlbera yar jê biyanî
Kanîka derd û zîyanî
Her erê me her erê
Ey fîncana rev û ravê
Şerbeta xwîn û xunavê
Soz bit êdî reş nepoşim
Fîncana qehrê nenoşim
Gelo bo çi ev jîyan
Tev bûye jan û zîyan?
Kesê baş e, li paş e
Li pêş wî rêl û kaş e!
(Mûsil 1957)

Zengezeng e zengilê min, xweş hawar û gazî ye
Awaza vê zengezengê ji ferhenga Qazî ye

Her weku berq û birûskê xwe gihand çerxa felek
Sed û xweş bo vî dilê min ku min di Kurd bûne yek
Her bijî bijî bijî, çeka destê min bijî
Aştî ku hat cihanê, çeka min lorî lorî!
Bo çi delal

*dîsa ev gul
maye zîz?
Ew bihara geş xemilî
dîsa li me
kir payîz!*

KEMAL BURKAY

Yek ji rewşenbir û nivîskarên Kurd, Kemal Burkay e. Ew di sala 1937 an de li gundê Dirban hatiye dinê. Gundê wî, li Rojavayê Kurdistanê Bakûr di herêma Dêrsimê de ye. Dema ku Burkay ji diya xwe re çêbûye, ew çax bi serokatiya Seyîd Riza, li wir Şerê Azadiyê lidarketî bû. Burqay jî wek zarûkên herêmê, bi teqîna berik û bombeyên Dijmin veciniqiye û ji zarûktiya xwe şiyar bûye.

Bavê Burqay, gundiyekî feqîr bû. Û li gundên herêmê, dersdariya zarûkan dikir. Vî bavê dilovan, bi wê belengaziya xwe neh zarûk xweyî kirine. Lê çar heb jê, hêj piçûk bûne ji nexweşîne mirine û yek jî, di xortaniya xwe de miriye.

K. Burkay destpêka xwendina xwe ya dibistanê, pêşî li gundê Canik kiriye û li gundê Dirhan jî, kuta kiriye. Piştî wî li Akçadaxê dest bi xwendina bilind kiriye û xwendegeha bi navê "Koy Enstîtu" (Enstîtuya Gundane) kuta kiriye. Piştî kutakirina Enstîtuyê, Burkay li xwendina dadgehî (Hiqûq) domandiyê heta ku kuta kiriye û destûrnameya berve-dêrtiyê (Ebûqat) werdigire.

Burkay hêj di destpêka Xwendegehê de bû, dest bi kar û barên siyasî dikes derbarê rawşa gelê Kurd û ya karkeran de bi xurtî şiyar dibe. Lê pêşî ew di nav Partiya Karkerên Tirkîyê de cihê xwe digire. Belam dîsan jî, tîna rizgariya Kurdistanê lê germiyeke zêde dike. Û ji bo rizgariya gel, hem ji bo sosyalîzmê dixebite. Heta ku di sala 1974 an de PSKT (Partiya Sosyalîst a Kurdistanê Tirkîyê) hatiye damezrandin û Burkay tê de bi cî dibe. Herweha ew yek ji hîmdarên wê ye jî.

De lêbelê ji ber kar û barên siyasî gelek car Burkay ji aliyê Dijmin ve hatiye girtin û lê îşkenceyên xedar kirine, gelek jî di girtîgehan de raketî maye.

Herweha ev ronakbîrê Kurd, ji xeynî kar û xebatên xwe yên siyasî, di warê çand û folklorê Kurdî de jî, pir karên giranbiha kirineş gelek çîrok û helbest û serpehatî bi zimanê netewî nivîsîne û gelek nivîs û şroyeyan li ser rewşa Kurdistanê, di dem û tarîxên cuda de, herweha di cuda-cuda kovar û rojnameyan de weşandine. Û gelek pirtûk jî wergerandine Kurdî.

Lê ji ber sedemên siyasî, Burkay nikariye ku wan pirtûkan bi navê xwe yê rast binivîse û bi hin navên din çap kirine.

Destpêka nivîsandina K.Burkay hê ji sala 1960 î ve, pêşî bi zimanê Tirkî bûye. Îcar piştî sala 1972 an, ku ew derketiye derve, çûye li Ewrûpa bi cî bûye û heta bi sala 1974 an maye, fersenda xwe bi kar anîye û hînê xwendin û nivîsandina Kurdî jî bûye. Piştîre îcar wî giraniya xwe daye ser nivîsandina bi zimanê netewî û lê dimandiye.

Bêguman ji bil dozvanê doza Kurdî, herwela ji ber wan kar û xebatên Burkay ên giranbiha di warê nivîs û ziman de, ew di nav gelê Kurd de hem bi nivîskartî û hem jî bi helbestvanî hatiye dêrandin. Ji xeynî zimanê xwe yê netewî, Burkay zimanê Tirkî, Ingilîzî û hinek jî zimanê Elmanî dizane.

Belam çewa ku me li pêş sedemî got, mixabin Burkay pir hindik car navê xwe yê rast di rojname û kovaran de jî li bin nivîsarên xwe nivîsiye. Herweha wî jî, ji xwe re timî cuda-cuda bernavk bi kar anîne. Hin ji wan bernavkên wî ev in: Baran, Celal Aladax, Xidir Mûrad.

Hin ji kovar û rojnameyên ku nivîs û meqale û şroyeyên Burqay tê de hatine weşandin ev in: Yenî Akiş, Sesimiz, Dengê Komkar, Roja Nû, Roja Welat, Ozgurluk Yolu (Riya Azadî), Çira, Yeni Toplum, Varlık, Yarina Dogru, Papirus, Vatan, Ezilenler, Ronahî û hwd.

Pirtûkên çapkiri yên K.Burqay, ev in:

1- Yaşamin Otesinde (Li wî aliyê jiyane), roman, bi zimanê Tirkî sala 1974 an, di rojnameya VATAN (Welat) de li Enqerê hatibû weşandin. Bi kitêbî çap nebûye.

2- Prangalar, helbest, bi zimanê Tirkî, Enqera, 64 rûpel.

3- Türkiye Şartlarında Kurt Halkinin Kurtuluş Mucadelesi (Di Rewşa Tirkiyê de Tevgera Rizgariya Gelê Kurd), bi navê "Xidir Mûrad", lêkolîn, weşanên Ronahî, 1973, Ewrûpa (Di sala 1978 an de çapa diduwan derket), 200 rûpel.

4- Milli Demokratik Devrim (Şoreşa Neteweyî ya Demokrati), lêkolîn, bi zimanê Tirkî, weşanên Ronahî, Ewrûpa, 1973.

5- Helbestên Kurdî (piranî fabil û werger), weşanên Ronahî, Ewrûpa, 1974.

6- Dêrsim, helbest, bi zimanê Tirkî, Tolum Yayinlari, 1975, Enqera, 112 rûpel. Di eynî salê de, duwemîn car li çapê ketiye.

7- Sosyal Emperyalîzm Sorunu ve Turkiye de Maoçu Akim (Pirsgrêka Emperyalîya Civakî û Li Tirkiyê Mawotî), lêkolîn, bi zimanê Tirkî, (Bi navê Kemal Burkay), 1976, Enqera, 142 rûpel. Piştê pirtûk tê firekirin û du carên din jî, li çapê ketiye.

8- Milli Mesele ve Kurdistan da Feodalite-Aşîret (Pirsa Netewî û Li Kurdistanê Eşîrtî-Axatî), lêkolîn, bi zimanê Tirkî, bi navê "Celal Aladax", weşanên Ozgurluk Yolu (Riya Azadî), 1976, Enqera, 191 rûpel. Cara duwen sala 1981 an li Ewrûpayê, di nav weşanên KOMKAR de çap bûye.

9- Kurdistan'in Somurgelestirilmesi ve Kurt Ulusal Hareketleri (Ve gitina Kurdistanê û Berxwedanên Kurd ên Netewî) weşanxana Ozgurluk Yolu, çapa yekem 1978, bi navê "Celal Aladax". Çapa duwem 1986, bi navê wî yê rast Kemal Burkay. Pirtûn xwerû bi zimanê Tirkî ye û hin jêderkên dirokî tê de hen, 221 rûpel e.

10- Devrimcilik mi, Terorizm mi? PKK Uzerine (Şoresgerî ye, Yan Teroristî ye, Li Ser PKK), lêkolîn, bi zimanê Tirkî, Kemal Burkay, weşanxana Riya Azadî, 1983, Ewrûpa, 208 rûpel.

11- Dawiya Dehaq, kurtepiyes, Kurdî û Tirkî, Kemal Burkay, Kovara Riya Azadî, jmar: 37-37, 1978, Stenbol.

12- Aliko û Baz, weşanxaneya KOMKAR, Elmanya, 1985, 39 rûpel. Herweha bi zimanê Elmanî jî çap bûye. Bi naveroka xwe, tev çîrok in û wêneyên tê de jî, ji aliyê Sîyabend ve hatine çêkirin.

13- Azadî û Jiyan, weşanxaneya Roja Nû, Stockholm, 1988. Pirtûk 71 sernav helbest in û 253 rûpel e. Li hember her rûpelekê, eynî helbest rûpela din bi zimanê Tirkî hatiye nivîsîn. Helbestên ji pirtûka Prangalar û Dêrsim in, ku wî bixwe wergerandine Kurdî û tevî Tirkiya wê çap kiriye.

14- Dersên Zimanê Kurdî, weşanxaneya Roja Nû, Stockholm, 1988. Pirtûk bi bernavkê "Baran" hatiye çapkirin. Dersên Kurdî, bi zimanê Tirkî beyan dike, 15 beş in û 167 rûpel e.

Pirtûkên ku K. Burqay wergerandine jî, ev in:

1- Destana Memê Alan, di sala 1977 an de bi navê "Baran" ji Kurdî wergerandiye zimanê Tirkî û li çapê xistiye.

2- Di sala 1979 an de, pirtûka helbestên nivîskarekî Kurd ê li Sovyetê Eskerê Boyîk, a bi navê "Kulîlkên Çiya" dîsa bi bernavkê "Baran" ji Kurdî wergerandiy zimanê Tirkî û li çapê xistiye.

3- Şivanê Kurd, Ereb Şemo. Kemal Burkay, wê ji Kurdî wergerandiy zimanê Tirkî û herweha bi Kurdiya wê re, weşanxana Riya Azadî, di sala 1977 an de li Stenbolê çap kiriye.

Belê nivîskarê hêja Kemal Burkay, gelek broşurên siyasî bi navê xwe û hin jî bê nav nivîsîne û belavkirine. Lê mixabin gelek pirtûkên ku wî nivîsîbûn û hiinek jî ku wergerandibûn, ketine destên polis û leşkerên Tirk û hinek jî, di rev û girtinên wî de wenda bûne.

Nivîskarên wiha, ji bo kar û barên wan ên bêhempa, hêja ne ku bi xelata azadiyê bêtin perûkirin.

MELE MEHMÛDE DÊRŞEWÎ

Yek ji rewsenbir û nivîskarên Kurd, Mele Mehmûd Findî Ebdullâhê Dêrşewî ye. Lê belê di nav xelkê de, tenê bi navê Mele Mehmûde Dêrşewî tê navpêdan. Mixabin me tarîxa jdayikbûna wî bi nivîs peyda nekir. Tenê li gor gotina Serbest Zaxoyî ku rind wî dinase, niha (1988) temenê wî li dor 50-52 salan heye û bi kok û azbata xwe ji gundê Dêrşewa ku girêdayê bi Şirnex ve ye.

Malbata Dêrşewî, ji berepêşê ve ye ku welatparêz û Kurdperwer e. Ji ber wê yekê, hêj ew ji piçûktiyaxwe ve bi fikra welatparêzî mezîn bûye û ji bo azadî û rizgariya Kurd û Kurdistanê xebitiye.

Belam hikûmeta Tirk, ji ber xebatên wî yên welatparêzî, lê gelek tade û zordestî kiriye. Ji ber wê yekê, ew di sala 1961 ê de piştî hatina Cunta Pêşî a Tirkîyê, dest ji gundê xwe berdaye û çûye Kurdistana Başûr li hêla Badînan bi cî bûye, herweha di nav Şoreşê de jî cîyê xwe girtiye.

Dêrşewî di pey Peymana 11 ê Adara 1971 ê de, li Amêdiyê çûye med-reseyeka olî û di 73-74 an de kuta kiriye û destûrname wergirtiye. Piştî, ew li bajarê Zaxo bûye waiz. Lê di pey dilovaniya Mele Ehmed Berzanî de, îcar Dêrşewî li wir bûye melê resmî.

Mixabin Mele Dêrşewî, ji ber xebatên xwe yên siyasî ve di sala 1979 an de ji aliyê hikûmeta Baas a Faşîst ve hatiye girtin û gelek îşkenceyên

hov ên kirêt û zordestî lê hatiye kirin. Û piştî wî xistine Girtîgeha Kerkûkê.

Ev rewşenbîrê Kurd, ji xeynî xebata siyasî ji bo azadiyê, herweha giraniyeka xwe daye ser xebata çandî jî, û bi zaravê Kurmanvî pirtûk nivîsîne. Lê belê xebateka wisa bi nîrx û hêja, ku kêma kes wê xebatê kirine. Belê Dêrşewî mîrata bav û kalên me, ku bi sed sala ye bêxwedî û xwedan li holê maye, lê xweyî derketiye û bi hindikî bejî, ji devê rovî û çeçelan deraniye. Û gotinên pêşyan kom kirine yeko-yeko şirove kirine û bi navê "Mîştaxa Çiya Ji Gotinên Pêşiya" pirtûkek çap kiriye.

Lê me nezani ka hinek pirtûkên wî yê din jî hene yanena. Tenê min carekê wê pirtûka wî ya bi tîpên Erebi ku li Iraqê çap bûbû, dîtîye. Piştî Serbest Zaxoyî wê, ji tîpên Erebi wergerandiye tîpên Latîni û di sala 1989 an de li bajarê Stockholmê çap kiriye.

Ev çapa pirtûkê ya bi tîpên Latîni 275 rûpel e û tê de 867 gotinên pêşyan digel nivîsara şiroveyên xwe hene.

HISEYN YIDIZ (D.ÎZOLÎ)

Yek ji rewşenbîr û nivîskarên Kurd, Hiseyn Yidiz (Stêr) e. Lê gor agahdariya wî bi xwe, ku ji me re bi nameyekê hinartibû, ew di 8.3.1940 î de li gundê Hulmanê ji diya xwe re çêbûye. Navê bavê wî Bapîr e, navê diya wî Sewlê ye û ji Eşîra Îzolana e. Di eşîrê de ji famîla wan re "Mala Xeloyê Heyto" tê gotin. Û ji dê û bavêkî, pênc bira ne. Gundê Hulman girêdayê bi qeza Mazgîrê (Dêrsim) ve ye û li dora 50 î malî, tê de malbat hene.

Belam heta niha jî Hiseyn di weşanên xwe de, ji xwe re bernavkê "Delîlo" û paşnav jî, navê eşîra xwe ya Îzolana bi kar anîne. Yanî xwe bi D.Îzolî navdar dikir.

Lê belê li gor gotina Îzolî, ew ji Çiyayê Qerejdaxê (Diyarbakir) hatine li wir bi cî bûne. Lê me sedemê hatina wan ji Diyarbakirê fam nekir, ka gelo hikûmeta Osmanî wan cîhêl kiriye, yan ji ber hin sedemên din hatine herêma Dêrsimê?

Mixabin di dema jdayîkbûna nivîskarî de -weke niha- herêma Dêrsimê di bin xwînxwariya "Komara" Tirkiyê de dişewitî. Leşkeriya Tirk ew

dever wêran kiribûş kevir li ser kevir nehiştibûn. Dêrsima rengîn bi gund û qezayên wê ve tevek kiribûn kavilê kayê û kundên kor li ser wan kavilan dixwendin.

Belê çewa ku nivîskar li ser ruwê pirtûka xwe nivîsîy: Gundê wî pir caran ji aliyê hikûmeta Tirk ve hatiye hilweşandin. Cara paşî di sala 1938 an de bi erdê re yekere bûye û gundî tev bi çol û çîyan ve revîne, çûne xwe li nav şax û geliyan, di şkeft û zaxên di bin erdê de ji ber singuyên Tirko nepenî kirine. Lê di sala 1939 an de dema ku Hikûmeta Tirk "Lêborîna Tevayî" ('Efû) beyan kiriye, dîsa ew gundî zivirîne wargava bav û kalên xwe û kavilên ketî, deverên şewitî ji nû ve ava kirine û gundê Hulmanê yê wêrankirî xweş û şên kirine.

Îzolî despêka xwendina xwe pêşî, li gundê xwe di dibistana Tirkî de kiriye. Piştê ew çûye li bajarê Aksaraya Nigdeyê dibistana "Koçaş Ziraat Okulu"yê (Dibistana Koçaş a Çandinî) de sê salan xwendiyê. Di pey de ew ji bêçariya xwe çûye Dibistana Leşkerî ya Tirkîyê xwendiyê, şeş mehan li Antakya (Hatay), şeş mehan li Eskîşehrê û du salan jî li Enqerê xwendiyê û bi dîploma "Jandarma Ast. Sb."ê hatiye vebuhtîkirin li Alayîya Cendirman a li Farqînê

Îzolî bi xeysetê serdarê cendirmeyên Tirk, ji havîna 1959 an heta bi havîna 1962 an li Farqînê maye. Piştê bi eynî wezîfê, wî hinartine Swêregê. Lê piştî çar-pênc mehên wî ku li Swêregê kuta bûne, ji ber livandina wî ya bi welatparêzî ku li Farqînê eşkera bûbû, vê carê ew ji aliyê generalan ve ji bo parastina tixûban hatiye hîlbijartin.

Tunebê genralên Ordiya Tirkîyê, biryara kuştina Îzolî dabûn. Lewra ku dê wî bişandina ber Tixûb, ji bo ku ji wan re kuştina wê hêsantir bibe. Lê ew zû bi dek û dolaba wan dihise û naçe parastina Tixûb. Piştê wî ji Swêregê cîhêlê bajarê Yozgatê kirine.

Piştî ku Îzolî çûye Yozgatê, sekna xwe di leşkertiya Tirkîyê de talûkeyeka pir mezin dîtiye û li çareserkirina xwe geriye. Piştê jê re li hev hatiye û di roja 19.12.1963 an de ji welêt derketiye, çûye li Holandayê bi cî bûye û dest bi jiyana penabertiyê kiriye.

Temenê Îzolî hêj li dor dozde salan bû, ji gundê xwe bi dûr ketiye. Lê di hijdesaliya xwe de ew bi welatparêziyê şiyar bûye û dest bi doza gelêrî kiriye. Îzolî nivîsiye ku "Di wê salê de M.Berzanî vegeyriyabû Kurdistanê". (Berzanî di 16.04.1959 an de ji Sovyetê gîhabû Lîmana Îraqê). Lê belê şiyarbûna Îzolî ya zêdetir, dema ku wî li Farqînê kar dikir, çêbûye. Çimkî ew li Farqînê cînarê Mele Evdilkêrîmê bi nav û deng bûye û gelek tîna peyv û galegalên Melê, lê çêbûne.

Nivîskarê hêja Îzolî, di nameya ku bo min hinartibû de weha nivîsbû:

"Hîç nezewicîm, di halê tenêtî û tunetiyê de ji bo hebûna dinyayê jî tu planekî min nebû. Lê kurdayetiyê bi domdarî ez bi jiyînê ve grêdam. Geh serbilind û geh serşûr dibûm, lê min rêgaya xwe hîç neguhêzt. Ger carek din bême dinyayê û ji min bipirsîn, bê guman bêjim ko: 'Ez dîsa Kurd im'."

Belam dema ku Îzolî li welatên Ewrûpî, heta ku der û dorên xwe nas kiriye û fêrê zimanê biyanî bûye, zehmeteke pir dîtîye, tengasî û sixletê kişandîye. Lê piştî ew fikiriye ku ferhengeke Kurdî binivîse, da ku nifşa nûhatî bi hindikayî be jî, wek nifşa wî di fêrbûna zimên de zorî nebîne. Çimkî weha gotiye: "Ferhengçêkirin asan nîne, barekî giran e û gelek kend û kosp û astengî tê divê. Lê hebûneke kêr ji tinebûnê çêtir e..."

Disan jî gotiye ku: "Xebata min li ser vê pirtûkê gelek dirêj e. Ta sala 1966 diçe. Mela Evdîlkerîm Silivî zarê Kurdî di dilê min de germ kiribû. Biryareke rastî jî dil, heşt sala berê hat" û li peyva xwe didomîne:

"Ez kirêkarekî fabrîqê li derveyî welêt, min li xwe îsbat kir ku, li êvaran, serê heftê, dema valahiyê, her car çend rûpel bêne nivîsandin, mirov pirtûkekî wisa pêk tîne. Gava bêjim: Naveroka vê 20 000 bêje, 4000 hezar biwêjên Kurdî û nêzî 12 000 bêje yên beşî TirkîŞ legel lêkolîn li ser dûgelên dinyayê û rêzimanî, giringiya vê xebatê berçav dibe..."

Ferhenga Îzolî bi tevayîya xwe çar beş in. Ya pêşî, Ferhenga Kurdî-Tirkî ye û 244 rûpel e. Ya diduwan, "Agahdarî Li Ser Dûgelan" e û 17 rûpel e. Ya sisiyan, Ferhenga Tirkî-Kurdî ye û 114 rûpel e. Ya çaran jî, Rêzimana Kurdî ye û 28 rûpel e. Pirtûk, tev 413 rûpel e.

Birastî, dema ku meriv bala xwe dide ser Ferhengê, sazkirina pirtûkeke ewqas rûpel, ne karekî hêsa ye. Kirina karekî wisan jî aliyê merivekî tenê ve, biriyêke zahf û tîneke zêde divê. Ji ber wê xebata Îzolî, hêja ye ku em spasîyên xwe pêşkêşê wî bikin û pîroziyan lê bibarînin.

Bi kurtî danasîna beşên pirtûkê:

Beşa pêşî: Pêşî nivîskar rûpelek pêşgotin hem bi Kurdî û hem bi Tirkî nivîsiye. Piştî du rûpel û niv, dîsa bi Kurdî û Tirkî rewşa xwendina wê beyan kiriye. Di pey wê de jî "Kurtebêjên Ferhengê" nivîsiye. Yanî ew

bêjeyên ku di nivîsaran de pir caran tên nivîsandin, rewşa nivîsandina wan a bi kinatî beyan kiriye. Mesele: "Bot: Botanîk", "KYSS: Komarî Sovyetî Sosyalîstî Federal", "Larî: Lêkerê arîkar", "SB: Serbajar", "NY: Neteweyên yekgirtî..." û hwd.

Bêjeyên Kurdî weha rêzandekirî ne: Bêje, li gor rêza tîpên elfebayê bi rêz li pey hevdu ivîsîne. Li hember wan jî, eynî bêje tirkîya wan hatiye nivîsandin. Ji hin bêjeyan re, bikaranîna di terîman de jî nivîsiye. Mesele: "Adar N.m. Mart ayî. 'Adar e, dew li dar e". Ew tîpên ku li ber bêjeyan in jî, xeyset û zayendeya wan kifş dikin. Mesela: Tîpa "n", yanî "adar" nav e diyar dîke û tîpa "m", yanî bêjeya "adar" mê ye.

Beşa diduyan: Agahdariyên gelemperî derbarê dinyayê û ruwê wê de ... Yanî dinya ji % çiqas av e û çiqas bej e, mezinayiya parzemînên (qit'e) dinê, navê herêman û paytextan, mezinayiya dewletan, sazûmana dewletan û baweriyên olî, ku di nav neteweyan de hene û hwd dinivîse.

Beşa sisiyan: Pêşî bêjeyên Tirkî hatine nivîsin û eynî bêje, kurdiya wan dinivîse. Rewşa nivîsandina vê jî, mîna nivîsandina beşa pêşî ye.

Beşa çaran: Pêşî elfebaya Kurdî, cûreyên jmaran, bêjeyên guhêrker, paşdanîkên bêjeyan, hevdeng, hevmane (sînonîm), zayende (mê-nêr), afirandina bêjeyan û gwd beyan dîke. Yanî rewşa di warê gramatikê de bi fireyî dinivîse.

MEHMÛD BAKSÎ

Yek ji rewşenbîr û nivîskar û rojnâmeçvanên Kurd, Mehmûd Baksî ye. Ew di sala 1944 an de li Sibhîyê ji diya xwe re çêbûye. Navê bavê wî Mele Zekî ye û nav diya wî jî Behya ye.

Mehmûd Baksî, di sala 1951 ê de li Bismil dest bi dibistanê kiriye. Piştê di sala 1952 an de li Bedlîsê lê domandiye û di sala 1956 an de jî li Hawêl (Bayikan) kuta kiriye. Piştê dest bi Xwendegaha Mamostetiyê ya ku li Erxenê ye kiriye û di sala 1963 an de kuta kiriye.

Baksî di dibistanan de mamostetî nekiriye, lê di pey vegera wî ji eskeriyê de, li Batmanê di Turk-Petrolê (TPAO) de şixuliye. Herweha di

"Batman Gazetesî"yê (Rojnameya Batman) de jî bi zimanê Tirkî meqale û şirove weşandine.

Despêka rojnamevaniya Baksî di sala 1966 an de bûye. Wî, di nivîsarên xwe de timî rewşa welêt û gelê xwe yê belengaz bi sergirtî aniye zimên û rûpelên Rojnamê xweşreng kiriye. Bi wê yekê, bala Serokê Petrolê zêde kişîye ser û mana Baksî di Petrolê de talûke dâtiye. Piştê wî, di sala 1968 an de jî karê petrolê avêtîye.

Piştî avêtina Baksî ji kar, ew çûye Stenbolê li wir bi cî bûye û heta bi sala 1970 di sendîqeya karkeran a bi navê DISK de ji bo parastina mafê karkeran li hember petronan serhildan kiriye û xebitiye. Herweha di hin rojname û kovaran de jî nivîsar weşandine û li wir du pirtûk nivîsîne û çap kirine.

Piştî wan kar û xebatên Baksî yê bêmeha, hikûmeta Tirk awirên tûj danê û wî rind xistiye ber çav û herdu pirtûkên wî qedexe kiriye. Piştê hinek heval û xêrxwazên wî, wî agahdar kirine ku mana wî li Tirkîyê dê bibe sedemê pûçkirina jiyana wî. Piştê ew di meha Tebaxê sala 1970 de ji welêt derketiye çûye li Elmanyaya Rojava bi cî bûye. Piştî demekê jî wir çûye Elmanyaya Rohilat li bajarê Berlîn maye. Di pey yazde mehanên ku li wir mabû de, bi alîkariya hin kurdên welatperwer, di 25 ê Gulanê sala 1971 ê de çûye Swêdê. Heta niha jî, Baksî li wir jiyana xwe ya penaberî didomîne.

Baksî li Siwêdê gelek karên giranbiha, nemaze di warê rojnamevaniyê û xebata navnetevî de kirine. Herweha ew di sala 1971 ê de bûye endamê Komela Nivîskarên Swêdî û di sala 1977 an de bûye endamê Komela Rojnamevanên Swêdî û yê Komela Rojnamevanên Navnetevî û di sala 1981 an de jî bûye endamê PEN kulubê. Baksî jî xeynî zimanê Kurdî, zimanê Tirkî û Îngilîzî û Swêdî jî dizane.

Ev nivîskarê Kurd, çî li welêt û çî jî li dervê welêt, di gelek rojname û kovaran de nivîs weşandine. Navê hinek jî wan ev in:

Batman Gazetesî, Ant, Turk Solu, Cumhûriyet, İşçi-Koylu, Kovara Diskê, Dagens Nyhete, Aftonbladet, Folket i Bild, Arbetaren, ETC, Nydag, Svenskadagbladet, Gynstan, Berbang, Komkar, Roja Nû, Kurdistanpress û Hêvî. Ji xeynî wan jî, ew di gelek radyon û televîzyonan de li ser rewşa Kurd û Kurdistanê peyivîye.

Pêşî emê ji xwendevanan re bibliyografya pirtûkên ku Baksî nivîsîne û dever û salên çapên wan binivîsin.

1- Mezra Bota, roman, Dost Yayinlari, Stenbol, 1969, rûpel: 140, bi zimanê Tirkî.

2- Şadî Alkiliç Davasi, serpehatî, May Yayinlari, Stenbol, 1970, rûpel: 350, bi zimanê Tirkî.

3- Vatandaş Hakkı, çapxaneyaya Rotha Stein, Berlîn, 1970, rûpel: 160, bi zimanê Tirkî.

4- Turkiyede Kurt Sorunu, weşanxaneyaya Brûsk, Stockholm, 1971, li dor 100 rûpelî, bi zimanê Tirkî.

5- Kurt Tarihi, weşanxaneyaya Brûsk, Stockholm, 1972, li dor 150 rûpelî, bi zimanê Tirkî.

6- Den Kurdîska Frogan î Turkiet (Pirsegrêka Kurdan li Tirkiyê), weşanxaneyaya Oktober, Stockholm, 1974, rûpel: 100, bi zimanê Swêdî.

7- Smo Slavar (Koleyên Piçûk), weşanxaneyaya Immigrand Institutet, Stockholm, 1975, li dor 130 rûpelî. Pirtûk du ci ye, pêşî nivîsara bi zimanê Swêdî, piştê nivîsara bi zimanê Tirkî.

8- İsveç-İsveç Dedikleri, Sorun Yayinlari, Stenbol, 1976, rûpel: 100, bi zimanê Tirkî. Ev pirtûk di eynî salê de bi Swêdî jî çap bûye: Horro Du, Immigrant Institutet, Stockholm, 1976, rûpel: 120.

9- Îhsans Barn, weşanxaneyaya Raben Ocli Sjogren, Stockholm, 1977, rûpel: 32, bi Swêdî. Ev pirtûk, cara pêşî bû ku bi wêneneyan derket û li dibistanên Swêdî jî zarûkan re bi dersîti dane xwendin. Piştî salekê jî kurdiya wê tê çapkirin: Zarûkên Îhsan, eyni weşanxane û bajar, 1978, rûpel: 30. Herweha bi zimanê Danîmarqî jî çap bûye.

10- Zozan, eyni weşanxane û bajar, 1978, rûpel: 32, bi zimanê Swêdî. Îcar Piştî salekê kurdiya vê pirtûka zarûkan çap dibe: Zozan, Invandrarforlaget, eyni bajar, 1979, rûpel: 32. Ev pirtûk bi zimanê Danîmarqî û Norveçî jî çap bûye.

11- Hesên Axa, Raben Och Sjogren, Stockholm, 1979, rûpel: 130, bi Swêdî. Di vê pirtûkê de heft çîrok hatine nivîsandin û bi zimanê Danîmarqî jî çap bûye.

12- Mehmûd û Êlîn Clason, Kurdistan, Arbetar Forlaget, Stockholm, 1979, rûpel: 260, bi zimanê Swêdî.

13- Hana (Keçeka Suryani), Roben Och Sjogren, Stockholm, 1981, rûpel: 32.

14- Kudistan Tarihinde Qamîşlo Katliami, Forfattaressbokmaskin, Stockholm, 1981, rûpel: 140, bi zimanê Tirkî.

15- Hêlîn, Arbetar Kultur, Stockholm, 1983, rûpel: 130, bi zimanê Swêdî. Piştî salekê kurdiya vê pirtûka roman jî çap dibe: Hêlîn, bi Kur-

dî eynî weşanxane û bajar, 1984, rûpel: 120. Herweha bi zimanê Danîmarqî jî çap bûye.

16- Şivanin Sevdasi, weşanxaneya Hunermendên Kurdistan, Elmanya, 1984, rûpel: 115, bi zimanê Tirkî.

17- The Kurdish Voice (Şivan Perwer), Sydney-Avustralya, 1986, rûpel: 150, bi zimanê Ingilîzî.

18- Gundikê Dono, roman, Orfeus Bokforlag, Stockholm, 1988, rûpel: 110.

Ji keynê van pirtûkên ku me li jor nivîsîne, hin çîrok û nivîsên Baksî li ser çanda Kurdî di hin pirtûkên biyanî de, xasma yên ji bo dersa zarûkên biyanî û Swêdî, ku di dibistanên Dewletê de bi dersîtî dixwînin, hatine çapkirin. Navê hinek ji wan pirtûkan ev in ku me li jêr nivîsîne:

1- Schweden Heute Ein Lecebuch, Elmanyaya Rojhilat, bi zimanê Elmanî.

2- Klarsiprok (Zimanê Zelal), bi zimanê Swêdî.

3- Social Och Familjekunskap, bi zimanê Swêdî.

4- Rodaboken (Pirtûka Sor), bi zimanê Swêdî.

5- Vuxen Svenska Lesebok, edebiyata dinê, bi zimanê Swêdî.

6- Sprokbygget (Îskeleta Zimên), edebiyata Swêdî.

Nivîskarê hêja Mehmûd Baksî, senaryoya hin piyes û tiyatroyan jî nivîsîye. Hin ji wan di radyonan de hatine weşandin û hinek jî tyatro leyiztine. Navên ên tyatro ev in ku me li jêr nivîsîne:

1- Malmstadstäter, Turk Po Burk (Tirkên Genî) 1978, Swêd.

2- Shansen Piknikteater, 1979, Swêd.

3- Kulîlkên Newrozê, Govendvanên Xelkê (Halk Oyunculari), bi Kurdî-Tirkî, 1984.

Navên ên piyes ku di Radyona Siwêdî de bi zimanê Swêdî hatine weşandin ev in:

a) Pero, b) Îhsan, c) bav kî ye, d) Zozan, e) Hêlîn.

Hinek filim ku di televizyona Swêdî de bi zimanê Kurdî û hinek jî bi zimanê Swêdî hatine ramîdan ev in:

1- Zozan, xazfilm, sê proxram, 1979, bi Swêdî.

2- Welatê me Kurdistan, 1984, bi Kurdî.

3- Kî ne Em? 1984, bi Kurdî.

4- Zozan, sê proxram, 1986, bi zaravayê Kurmancî û Soranî.

5- Kaniya Dila, 1988, bi Kurdî.

Belê ji sala 1966 an ve heta bi niha, kar û kirinên Mehmûd Baksî yê ku me bi çav dîtî û yê ku wî bi devkî gotin, ev bûn ku me li jor nivîsî-ne. Bêguman pêkanîna hewqas kar û îşên giran, ne karekî hêsa ye. Lê wî fedakariyeka bêhempa kiriye û van xebatên hêja û bi nîrx ji gelê xwe yê bindest û belengaz re bêwestabûn kiriye. Rastî kesên hewqas xebatkar û jîr, hêja ne ku bi nîşana şerefê bêtin perûkirin û xebata wan nê jêbirin.

MIHEMED UZUN

Yek ji rewşenbîr û nivîskar û hebestvanên Kurd, Mihemed Uzun (Dirêj) e. Ew di sala 1953 an de li Siwêregê ji diya xwe re çêbûye, navê bavê wî Remezana e, navê diya wî Asiye ye û ji Eşîra Milî ye.

Mihemed Dirêj, despêka xwendina xwe ya pêşî li Siwêregê kiriye. Heta ku dibistana despêkê û navîn û Enstîtuya Pîşeyî (Lîse) li wir kuta kirine. Di sala 1973 an de jî, li Enqerê dest bi xwendina "Yaksek Teknik Ogretmen Okulu" (Teknîka Bilind a Mamostetiye) kiriye. Lê wî ji ber sedemên siyasî ew kuta nekiriye, nîvco hiştiye dest jê berdaye.

M.Dirêj ji bo ku li bajarê Siwêregê rûdinişt, herweha ew der ji berê pêş ve ye ku di warê welatparêzî û şoreşgeriyê de çiyekî bijare ye, hêj di zarûktiya xwe de bîrbiriya welatparêzî kiriye û ketiye nav tevgerên civakî û bi rêxistinî ji bo azadî û serxwebûna Kurd û Kurdistan şixuliye. Xasma ew di "Siverek Kultur Sevenler Dernegi"yê (Komela Xwehizkirên Çandeyî ya Siwêregê) de kar kiriye.

Lê piştî ku ew li Enqerê bi cî bûye û di sala 1975 an de weşanxaneya KOMAL bi serokatiya rewşenbîr û nivîskarê Kurd Orhan Kotan li wir hatiye damezirandin, ew jî bûye berpirsyarê kovara Rizgarî. Jmara Kovarê ya pêşî, di roja Newrozê de sala 1976 an derketiye ruwê dinê û tîrêj li deşt û çiyayên Kurdistanê belavkirine.

M.Dirêj di dema berpirsariya xwe ya kovarê de, herweha dest bi nivîsandina bi zimanê Kurdî jî kiriye. Lê, piranî helbest û şîir nivîsîne û weşandine. Îcar ji ber ku kovareka Kurdî li serekbajarê Tirkiyê nû dest bi weşanê kiribû, bala çapemeniya Tirkiyê pir kişandiyê û gelek car rojnamevan çûne pê re hevpeyvîn kirine. Nemaze rojnameya VATAN û

CUMHURIYET û YENI ORTAMê cî dane hevpeyvînên Mihemed û berfire nivîsîne.

Lê dema ku li Tirkîyê Cunta Faşîst a Diduyan di sala 1971 ê de ra-bûye, Mihemed Dirêj li Siwêregê bi 27 kesên welatparêz re hatiye girtin. Piştî, wî birine û xistine Girtîgeha Leşkerî ya li Diyarbekir. Û ji ber ku li Enqerê jî pir kar û xebatên siyasî kiribûn, îcar wî ji wir birine xistine Girtîgeha Enqerê û di Dadgeha Cuntê de gunebar kirine.

Piştî dawîlêhatina Dadgehê, Mihemed heşt salan ceza wergirtiye. Lê ew di sala 1973 an de ji Girtîgehê hatiye berdan û Mehkema wî ji derve dom kiriye. Lê îcar di pey berdana wî ji Girtîgehê de, wê gavê lêborandina (efû) tevayî hatiye beyankirin û Mihemed jî, ji cezawargirtinê filitiye.

Piştî dîsa, nivîskar di sala 1976 an de li Enqerê ji bo berpirsariya kovara Rizgarî hatiye girtin. Vê carê ew neh mehan di Girtîgehê de maye û hatiye berdan. Lê Mehkema wî domandiye. Piştî, di havîna sala 1977 an de, dema ku dawî lê hatiye, nivîskar sê sal ceza wergirtine.

Belê, ji ber wan kar û xebatên welatparêzî, nivîskar dikeve rewşeka nebaş û tu mefera xwe ji bo mana li welêt, ji destên dijmin nabîne. Û berî cezagirtina sê salan, ew ji welêt derketiye çûye Ewrûpa û li Swêdê daxwaza mafên penaberî kiriye û li wir bi cî bûye. Niha ew li Swêdê ye û jiyana xwe bi neyistanî dibuhirîne.

Belam piştî bicibûna Mihemed li Swêdê, îcar ew hê bêtir ji bo azadî û serxwebûna Kurdistanê kar û xebat dike. Çi bi warê siyasî, çi bi warê çandî û çi jî wekî din xebatên çak û rind kirineş ji 1979 an heta bi sala 1981 ê berpirsariya kovara "Rizgariya Kurdistan"ê kiriye. Kovar bi zimanê Kurdî û Tirkî dihate weşandin. Û bi bernavkê "Ferzende Baran" di gelek kovar û rojnameyên Kurdî û biyanî de şirove, meqale û nivîs weşandine.

Hin ji wanên Kurdî ev in: Kovara Enstîtuya Kurdî ya li Frensayê HÊVÎ, kovara Federasyona Kurdî ya li Swêdê BERBANG û rojnameya KURDISTANPRESS.

Belam piraniya nivîsên wî di kovar û rojnameyên biyanê de hatine weşandin. Hin ji wan ev in: Dagens Nyheter, kovara Amnesty Bulten, rojnama Partiya Sosyal Demokratên Swêdî, Stockholstidningen, kovara Komela Nivîskarên Swêdî Forfattaren, Svensk-Kurdisk Jurnalen û kovara Wezareta Biyanîyan a Swêdî. Herweha nivîskarê hêja li ser rewşa Kurdistanê deh program di Radyonê de û yek jî di Televizyona Swêdî de weşandine. Û heta bi niha sê pirtûk roman jî nivîsîne.

Pirtûkên Mihemed ên roman, ev in ku me li jêr nivîsîne:

1- TU, roman, Dengê Komal, Stockholm, 1984, rûpel: 220. Nivîskar di sala 1982 an de dest bi nivîsandina wê kiribû.

2- Mirina Kalekî Rind, roman, weşanxaneya Orfeus, Stockholm, 1987, rûpel: 135. Di sala 1984 an de, dest bi nivîsandina wê kiribû.

3- Siya Evînê, roman, weşanxaneya Orfeus, Stockholm, 1989, rûpel: 224. Destpêka nivîsandina vê jî, di sala 1987 an de bûbû.

Mihemed Uzun, herweha endamê PENKULUPê (Yekîtiya Nivîskarên Dinê) ye û endamê Enstîtuya Kurdî ya li Parîsê ye. Ji xeynî herdu zaravên Kurdî (Kurmanî û Dimilî) ew bi zimanê Tirkî û Frensîzî û Swêdî û hinek jî bi Ingilîzî dizane.

FIRAT CEWERÎ

Yek ji nivîskarên Kurd Firat Cewerî ye. Lê belê navê wî yê asasî N... e û di sala 1959, yan jî sala 1960 î de, li gundê Balfisê hatiye dinê. Gundê wî di Berriya Mêrdînê de, grêdayê bi Dêrika Çiyayê Mazî ve ye. Hêj temenê wî li dor sê-çar salan bû, malbata wî ji ber xizaniyê ji wir koç kiriye çûye li Wêranşehrê bi cî bûye. Bi demekurtekê şûnde dîsan ew bi şûnde vedigerin hatine gundê xwe yê Balfisê û li wir mane.

Nivîskar, navê bapirê bavê xwe ji xwe re kiriye paşnav û xwe bi Firat Cewerî navdarkiriye.

Destpêka xwendina Cewerî, ji ber ku bavê wî merivekî olperest bûye, pêşî di medreseyên olî de bûye û heta demekê wî li gundê xwe dibistana Tikî jî bi xwendina olî re xwendiyê.

Piştî, ji ber hin sedemên ne diyar, malbata wî di sala 1970 de dîsanê ji gundê xwe çûye, vê carê li bajarê Nisêrbînê bi cî bûye. Dema ku Cewerî li bajêr bi cî bûye, bêguman xwendina nû ji ya olî bêtir lê tîn kiriye û xwe bi temamî daye ser dibistanê, li xwendinê domandiyê heta ku gi-haye Lîse sinifa yekê. Lê dîsan jî, jana aborî li malbata wî tîn kiriye û ew naçar maye da ku bişixule. Vê varê ew çûye, di salên 1975-76 an de li bajarê Îzmîrê maye û ji xwe re bi rojane xebitiye.

F.Cewerî dema ku li Îzmîrê maye, nêrîna wî ya dinê bi temamî hatiye guhartin. Û jê re îcar hê bêtir hiskirina Kurdistanê çêbûye, pêşverûti di serê wî de cih girtiye û welatparêziyê jî tûneke germ daxistiye hinavên wî. Piştî wî hem bi rojan kar kiriye û bi şevan jî, bi xortên şoreşger û pêşverû re têkilî kirine û di warê zanistiyê de dixwîne. Di sala 1977 an de, dema ku ew bi şûnde vegekiye Kuristanê, karê Cewerî li bajarê Nisêrbînê tenê bûye xebata siyasî û li şerê Azadiyê domandiye.

Di sala 1978 an de, li Nisêrbînê komeleyek bi navê "Xortên Şoreşger ên Demoqtan" ava bûye. Bi vekirinê re, Cewerî jî bûye serokê wê û heta destpêka sala 1980 serokatiya wê Komelê meşandiye.

Di nav salên xebata komelayetî de, Cewerî hew tenê li ser rawşa Kurdistanê helbest nivîsîne. Îcar bi hatina Cunta Faşîst a Tirkîyê (Cunta Sisiyan) re, ew di sala 1980 de ji Kurdistanê derketiye û çûye li Swêdê bi cî bûye.

Dema ku Cewerî li Swêdê bi cî bûye, li wir dest bi xwendinê kiriye. Wî, zimanê Swêdî, Înglîzî û salekê jî psikolojî û pedagojiya zarokan xwendine.

Cewerî, ew helbestên xwe yên ku li welêt nivîsibûn, di eynî salê de, li Swêdê gihandine hevdu û bi navê "Êrîş Dikin" li çapê xistiye. Piştî dîsa wî gelek helbest nivîsîne û di sala 1981 ê de bi navê "Mezin Dibim" çap kiriye. Û di sala 1983 an de jî, pirtûkeka helbestan a sisiyan û bi wêne, ji bo zarûkan çap kiriye. Herweha Cewerî pirtûkeke çîrokan jî, di sala 1986 an de bi navê "Girtî" li çapê xistiye. Ew pirtûk Ji 346 rûpelan pêk-hatiye û 16 çîrok tê de hen.

Ji xeynî vanakan, wî hin çîrok û helbest jî, di hin kovar û rojnameyên Kurdî û biyanî de weşandin. Navê hin ji wan kovar û rojnameyan ev in: Kurdistanpress, Hêvî, Berbang, Roja Nû, Kovara Hunerî û Edebi, Mamostayê Kurd, Svensk-Kurdîsk Journalen, Broderskap û hwd.

Herweha Cewherî endamê redaksiyona kovara Hêvî ya Enstituta Kurdî ya li Parîsê ye. Û ji sala 1987 an bi vir ve jî, endamê Komela Yekîtiya Nivîskarên Swêdî ye.

Ev çend malikên li jêr, me ji pirtûka Cewerî ya bi navê ÊRÎŞ DIKIN jêder kirin û ji xwendevanan re li jêr nivîsî:

.....
Ne ker û kor im
Neyî çavsor im

Welatparêz im
 Min divê şoreş

 Derd û kul û tenayî
 Va ye dîsa bû xwuyayî
 Ji te dûr bûm te nedîtîm
 Ew li ber min tim razayî

 Du nêçîr hene
 Yek ya şêr
 Yek ya taji

 Taji dibeze
 Li pey kêroşkê
 Kêroşk dipirse
 Ji taji rojkê:
 -Hey lo... lo!
 Lo guhpêlo!
 Bêaqilo tim j'xelkê ro
 Ev beza te ya li pey min
 Carek bipirs li halê min
 Tu goşt naxwî
 Tim hestî
 Tu jî wek min bindest î
 De ji xwe re bifikir
 Bersivkê bide jidil

 Bi kotek û bi zorê
 Tu gel nakevin gorê
 Bi kuştina zulmdaran
 Gel naqelin tu caran

 Ku tu here
 Ku riya te pê keve
 Silavan lê ke
 Silavan ji min
 Ji min silavan bibe jê re
 Silavên evînî
 Dilketî
 Û bengîtiyê...
 Silavên germ
 Ji vir
 Silavan bibe bilbil
 Silavên jidil

 Fiştî pûr bûm

*Gelî xortên nûhatî!
Ez nû hîn bûm
Bûm naskirê vî welatî*

*Hûn nexapin!
Nebîn wek me pêşyan!
Vê şîreta min a bi gazin
Ne li yekî, li we giyan.
.....*

ZÎWER DAX (Brîndar)

Yek ji nivîskarekên Kurd, Zîwer Dax e. Ew di sala 1963 an de li gundê Hatxê ji diya xwe re çêbûye. Gundê wî grêdayê bi Nisêbînê ve ye. Lê hikûmeta Tirk, navê gund kiriye "Yandere".

Zîwer despêka xwendina xwe ya pêşî, li dibistana gundê xwe kiriye. Piştê li bajarê Nisêbînê domandiye, dibistana navîn û lîse li wir kuta kirine.

Belam berî salên 1980, dema ku li Kurdistanê Bakûr xebatên bi rêxistinî bi hêz û xurt dibin, Zîwer jî di nav de ciyê xwe girtiye û ji bo azadiya Kurdistanê şixuliye. Lê belê demek bi ser ve hatiye, ku nema êdî ew karibû li welêt bimîne. Ew jî mîna gelek kurdên welatparêz ên şoreşger, di sala 1980 de ji welêt derketiye û çûye Ewropa li Swêdê bi cî bûye.

Nivîskarê hêja Zîwer, li derveyê welêt jî, çî bi qelesa xwe û çî jî, bi saza xwe li şerê azadiyê domandiye û didomîne. Lê bêtir wî giraniya xwe daye ser sazê û bi dengê têlan re, çî helbestên nijadî û çî jî kilam û dîlok û helbestên folklorî di şevan de, di pîrozkirina newrozê de, di dawet û civînan de û hwd dibêje. Ji bil vê yekê ew di hin kovar û rojnameyan de jî, bi navê "Brîndar" û "Reşadî" nivîs weşandine.

Navê hin ji wan weşanan ev in: Kulîlk, Niştîman, Tekoşîn, Kurdistan-press, Hêvî, Berbang, Svart-Vît (Bi zimanê Swêdî) û hwd.

Herweha, Zîwer du heb pirtûkên çîrokên jî nivîsîne. Yek bi navê SORO ye û ya din jî, bi navê XANÊ ye. Nivîskarê hêja, ji xeynî zimanê xwe, bi zimanê Tirkî, Elmanî û Swêdî jî dizane.

Pirtuka Zîwer a bi navê SORO, di sala 1982 an de hatiye nivîsandin. Bi tevayî 84 rûpel e û di eynî salê de jî, li Elmaniyaya Rojava çap bûye.

Pirtûka bi navê XANÊ jî, di sala 1983 an de hatiye nivîsandin. Bi tevayî 179 rûpel e. Ew jî di eynî salê meha Çileyê Paşî de, li Elmaniyaya Rojava çap bûye. Herdu pirtû jî, tev çîrok in û parek ji çanda Kurdî ne.

B- Helbestên Olî û Helbestvanên Pesindar ê Şêxan

MELE MIHEMED EMÎN HEYDERÎ

Yek ji helbestvanên olî û pesindarên şêxan, Mele Mihemed Emîn Heyderî ye. Lê belê me derheq wî de agahdariyeke bi nivîs peyda nekir. Tenê di nav helbesteka wî de rêzek bi zimanê Erebi nivîsî heye, ku "Heyder" navê bavê wî ye.

Lê di dawîya sala 1988 an de, ez li welatekî Ewrûpa laqê meleyekî bûm, ku navê wî Seyid Brahîm e û temenê wî li dor 60 salî heye. Ew û Emîn Heyderî di xortaniya xwe de hevalên hev ên feqîtiyê bûne. Li gor gotina wî ku ji min re got: Mele Mihemed Emîn Heyderî, bi esl û koka xwe ji Serhedê ye û ji eşîra Heyderan e. Niha ew li gundê Bawernê (Nîsêrbîn) rûdine, temenê wî li dor 65 salan heye û xelîfê Şêx Masûmê Xeznayî ye.

Heyderî, di nav çîna olvanan de helbestvanekî bi nav û deng e, gelek helbest rastine, şerîf dagirtine û ew şerîf li nav xelkê belavbûne.

Di nav destnivîsarên berevokên me de, çar bend helbest bi navê Mele Mihemed Emîn Heyderî derketin. Birastî nikla xwendina wan pir xweş e û di warê edebî de jî gelek çê ne.

Û di nav şerîdên berevok de jî, helbestek bi navê HEYDERÎ hebû. Lê wekî din di dengê di Şerîta me de agahdariyeke din nibû, ku xwediya wê kî ye. Meriv ji nikl û rewşa wê guman dikir, ku ew jî ya vî helbestvanî ye. Îcar ji ber ku belgeyekî nivîsî di destên me de tune bû, me wê helbestê di nav pişka "C" (Efare) de nivîsî.

Benda pêşî, heft malikên pêncok in. Rêz bi 15 kiteyan dikişin û qafiyeya asasî "...î" ye.

Benda diduyan, 17 beyt in. Rêz bi 15 kiteyan dikişin û qafiyeya asası "...î" ye.

Benda sisiyan, çar malikên pêncok in. Rêz bi 16 kiteyan dikişin û qafiyeya asası li vir jî "...î" ye.

Malikeka tenê ya şeşkok jî li pey vê bendê heye. Rêzên wê bi 15 kiteyan dikişin û qafiyeya wan "...e" ye. Lê ji wê pê ve, ji ber ku wekî din mîna wê helbest tune ne, me nezanî ka ev ya wî ye, yan ji devereke din bi şaşî ketiye nav de!

Benda çaran, heşt beyt in. Rêz bi 14 kiteyan dikişin û tê de qafiyeya asası tune, lê nikleka pir xwe lê heye.

Benda çaran bi taybetî li ser pesndana Hezretê Norşênî hatiye ristin. Norşên, navê gundekî ye li Bakûrê Bidlîsê dimîne. Ew gundekî pir şên û ava ye û du tax eŞ yek bi navê Taxa Şêxa, ya din jî bi navê Taxa Kurmanca navdar in. Lê belê li Kurdistanê pir gund bi navê Norşên hene. Lê ev gund bi navê "Norşêna Mala Hezret" hatiye bi navkirin.

Navê Hezret ê asası, Diyadîn e. Ew şêxekî pir navdar bû di rêçîka Nexşebendî de û destûra xelîfetiye jî dabû gelek kesan, yanî wan kiribû şêx. Dema ku Mistefa Kemalê Tirk berî sala 1923 an hatibû Kudistanê, ji bo "Mafê Kurd" bi Hezret re jî peyivbû!

"Çend Qesîdeyên Mele Muhemmed Emînê Heyderî"

BEND: 1

*Ke'beya husn û cemalê ber kenarê Xeznewî
Hem bihiştê Îrem î,berqa buharê Xeznewî
Fezl û îhsana Xwedê her dem dibarê Xeznewî
Hesreta xelqê bibînin mêrg û warê Xeznewî
Hemd j'Xwedê ra textê şêra der dîyarê Xeznewî*

*Hemd j'Xwedê ra ketme dewra şahê Norşên şeyx Dîya
Bûm murîdê Şahê XeznaŞ serbilîndê ewlîya
Yek ji sultanê ewil bû,lê Xwedê da talîya
Nefs û şeytanê mi bimirin terkê nadim bê rîya
Pîrê hikmet purbiheybet tacîdarê Xeznewî*

*Ger dixwazî tu ji dest nefsê xelas bî,ey betil
Wer bibîne murşîdê kamil terîqa bê misil*

*Ku bide adab û dersê wan rihet kî qelb û dil
Da bi wens û suhbetê wan lezzetê xweş bîne dil
Min yeqîn e, te nedîne wek kubarê Xeznewî*

*Wer bi çavê min tu mêze, ka te wek wî dîtine?
Hem bi eyna dil binêre, wek wî şêrîn hatine?
Ya bi eql û ilm û teqwa, wek wî suhbet gotine?
Awurê şêrîn li xelqê can û dil tev suhtine!
Hesreta min suhbeta min çavxumarê Xeznewî*

*Hesreta min ez bibînim rojê carek dîlberê
Cenneta min lezzeta min wesl û dîna dêmdurê
Şerbeta lêva bi min xweştir ji ava Kewserê
Bejn û sorgula min bihnê dida wekî enberê
Dengê Ehmed çûye bê hed namîdarê Xeznewî*

*Pur kesa çûn û gihîştin dîtina şahê hebîb
Bûne teslîm lew ku dîtin Şahê Xezna sertebîb
Her kesî lê dil rihet kir, ez tenê mam dilkeşb
Min b'zenna xwe digo "baş e", mam j'hevala bê nesîb
Bê nesîb im, ez xerîb im, hêvîdarê Xeznewî*

*Vê terîqa serheda xweş kir dîyarê Xeznewî
Pir gunehkar çûne tobê, bûne barê Xeznewî
Hin gîhane meqseda xwe dost û yarê Xeznewî
Bes EMÎN maye perîşan bendewarê Xeznewî
HEYDERê dîn maye xemgîn ustûxwarê Xeznewî*

BEND: 2

*Ellah nîgehdarê te bî, ey tacîdarê Xeznewî
Perwerdîgar yarê te bî, ey şehrîyarê Xeznewî*

*Ey dîlbera şehlabeser, her demşêrîn û durxeber
Ruhim fîda le'lê şeker, şehdê bibarî Xeznewî*

*Ruh û heyata min fîda sîmayê nûra Ehmeda
Xorşîdîwarî şûle da, dar û dîyarê Xeznewî*

*Xorşîdî dêma enwerî,xala li dorê Muşterî
Emlak û însan û perf bûn tewbedarê Xeznewî*

*Xal Muşterî, dêmenwerî û meta boya emberî
Peynam ji dura rehberî,nûrîn'ezarê Xeznewî*

*Enber vedayî kagulan,xeddeyn ji rengê sorgulan
Daîm di qelbê bulbularan, awurxumarê Xeznewî*

*Maşedê qutbê es'edî,çeşman di iqlîman nedi
Ey canfidayê Sermedî da şehsuwarê Xeznewî*

*Ew şehsuwarê dilpezîr,teb'ethelîmê bê nezîr
Şahê bi tuxra û serîr bû xwendikarê Xeznewî*

*Bû qutb û xewsê cabîgîr,berdan ji qewsan çendî tîr
Bêdil kirin mîr û wezîr,ev reng e karê Xeznewî*

*Cotek direxşanê seîd şandin wekî peyk û berîd
Anîn ji etrafan murîn re'dê buhar ê Xeznewî*

*Anîne rayê îns û can,murşîd bi derbê xwe li can
Kamil kirin qismê nezan,şahê tebar ê Xeznewî*

*Ev nam û dengê bê rîya,ilm û terîqa softîya
Qetrek ji Norşêna Dîya,daket kenarê Xeznewî*

*Îlahî hindê talibîn,mesrûr bikî wan salimîn
El hemdu lîllah sacidîn bûn sermisarê Xeznewî*

*Ez qenc dizanim serwer î,meqbûl û mexsûs dîlber î
Kemter xulamê Heyderî dil tar û marê Xeznewî*

*Dil tar û marê Ehmed im,bêşek ji her kes ez bed im
Welê li dora Merqed im,xewsê kubar ê Xeznewî*

*Kolê li Hîzanê ez im,kelbê derîzanê ez im
Ê ruh di zîndanê ez im,min hêvîdarê Xeznewî*

Xwezîya bibînîm ez feqîr,nûra te ya bedra munîr

BEND: 3

*Meded ya Şahê Xeznayê tu xews û şehperê weqt î
Bi te xweş bû buhar û mêrg,... û enberê weqt î
Li ba te melhema qelba heyat û Kewserê weqt î
Xulamê bejn û bala te hezaran Qeyserê weqt î
Meded ya Şahê Xeznayê xezîna cewherê weqt î*

*Ela ey Xeznewî xewsê zamanê reh..... talî
Te alem tev ji xew rakir,ji xafil te xwe da alî
Ku îro fitne pir çêbûn dikin feryad ji vî halî
Ku dîn dan û heram xwarin,hewar e ey şehê 'alî
Meded ya Şahê Xeznayê tu yî serdefterê weqt î*

*Ji ber te'mê ji vê zulmê nema wucdan di nêv 'amê
Kirin terka rîya heqê rakirin fitne di îslamê
Ku hindî kî ji ber zulmê hikin hicret herin Şamê
Meded ya Şahê Xeznayê tu qutb û serwerê weqt î*

*Ji ber te'mê heramî pur dibêjin "Qet me dîn navê"
Di zahir de rih û şaş in,belê tiş nîne der navê
Tebedul kime exlaq û 'eqîde, tevde dan navê
Nema kes kare bêje wan "Xelas ke xwe ji vê navê"
Meded ye Şahê Xeznayê emîr û rehberê weqt î*

.....
*Nêrgîza bax û cinanan Xewsê alem e'zem e
Ez ji ber le'l û şeker taca te pur sermeste me
Madena ilm û terîqê ez feqîr im hewce me
Pur gunehkar im zelîl im,ez geda şermende me
Ez dexîl im bavê Me'sûm sailê bêçare me
Sed meded pîrê terîqet kelbê dergahê te me
.....*

BEND: 4

"Di Medhê Hezretî Norşênî de"

*Xorşîdê munîr î tu,xasma ku Diyadîn e
Meqbûl û pezîr î tu,mehbûbekî şêrîn e*

*Mehbûbê şekerxayî sultan î di vê rê da
Luqman î û Îsa yî, paşa yî di weqtê da*

*Paşayê li ser text î,şewket li te pîroz e
Razî me ji vî bextî,her îd e û newroz e*

*Her îd e û sersal e,umrê me muceded bû
Xweş bû li me ehwal e,îşê me museded bû*

*Îşê me muhela kir,dîndara Diyadîn e
Qelbê me mucela kir,şahê ku li Norşên e*

*Şahê ku li ser şahan,ad mehbûb e mehbûb e
Şehdayê sehergahan, dinya bi te me'mûr e*

*Me'mûr bît bi te mehbet,balayê sîmawerdan
Mensûbî bi te nisbet,kêmayî xwe cewher da*

*Lewh û Qelemê layiq îsmê te kîtabet kir
Îsmê te Diyadîn e mektûb e di Lewhê da*

HECÎ FETTAHÊ HEZROYÎ

Yek ji hebestvanên Kurd, Hecî Fettahê Hezroyî ye. Mixabin me derheq wî de, agahdariyekê bi dest nexist. Di herêmê de ew alim û edîbekî bi deng bû û di meseleyên şerîetê de zanayekî gihastî bû û pir jî ders daye feqîyan. Herweha ew di rêçîka Nexşebendî de salik bû jî. Lê di nav xelkê de bi navê "Seydayê Hecî Fetah" dihate naskirin.

Di nav destnivîsarên berevokên me de, du bend helbestên Hezroyî hebûn. Lê belê ew nivîsar a wî be, ne ya wî be em nizanin û pir jî kevn e.

Hezroyî van herdu helbestên xwe, li ser Şêx Diyadîne ku bi navê "Hezretê Norşên" tê naskirin rastine û di wan de, navê xwe bi "Fethî" nivîsiye.

Li van helbestan, nikleka pir xweş heye. Lê naveroka wanş pesindide ye.

Benda pêşî, 24 beyt in. Rêz bi 14 kiteyan dikişin û qafiyeya asasî "î" ye.

Benda diduyan, neh malikên çarkok in û rêz bi yazde kiteyan dikişin. Di her malikê de sê rêzên pêşî bi yek tîp qafiyê ne, lê qafiyeya asasî di rêzên çaran de "n" ye.

Bend: 1

*Ya Reb çi ev seda bû da alem ev mîsalî?
Alem ji ber fena bû şah û wezîr û walî*

*Şah û geda û adî nêv mehfelan û nadî
Bûn yek bi yek munadî her yek ji dil dinalî*

*Gulbangê nalenalan awazê ehlê halan
Dagirtî gund û bajar deşt û çiyayê xalî*

*Rakir ji xanedanan şehbaz û şahîzadan
Xef kir meh û nicûman subhanê Zilcelalî*

*Yanî ku şahê Norşên neclê delalê nûrîn
Hem neclê neclê nû in çun mulkê Layezalî*

*Fîlê fîraq û hîcran, rahişte Ke'beya dil
Lem edrî eyne rahet ebalet-ul wîsalî (1)*

*Lem yebqe mîn humûmî rûhî we zabe cismî
Fe'rûhu kel xeyalî wel cismû kel hilanî*

*Her şeng û şoxê dehrê, lat û menatê husnê
Hatî ji bo tesellî, lê dil nebû qe salî*

*Gul hat û go "gul im ez, her rengê rûyê yar im"
Min go "Belê! welakin ka qed û qamê alî?"*

*Serwiçîmenxeramê xweşqametek nişan da
Min go "Bike teeddub! ka çavê mest û alî?"*

*Nêrgiz bi çavê mestan xweşqametek nişan da
Min gotê "Bêzebanê! de ka lefzê wek lealî?"*

*Sosin temam zeban bûn da şerhê raz û esrar
Min gotê "Bênişatê! Her çendî xweşmeqal î"*

*D' wan hukmê keyf û îdan, van hakimê serafraz
Min gote wan delalan: "Ka ebruwê hilalî?"*

*Îdê gelek nişan da, îd û nişat û şahî
Lê min ji dil fîxan da: "Ka yara çavxezali?"*

*Hasil ji qîl û qalê, dil zêde pir melal bû
Dil zêde pir melal bû, hasil ji qîl û qalî*

*Daxa di dil ticaran nakit tu tiştêkî xweş
Îlla sedaya bilbil, gava ji dil binalî:*

*Behsê ji sorgula xwe, ji yar û dîlbera xwe
Ji remz û raz û nazan xweş-xweş bike bedalî*

*Yanî şehrih û can, murxê dil ê aşîyane
Mahê sema ya qelban, mîrê melekîmsalî î*

*Efrasîyabê mana, Eskenderê heqîqet
Darayê textê îrşad, serdefterê mewalî*

*Şêrê terîq û suhbet, neclê Şehê Hezan î
Seydayê Sanî yê ma, mehbûbê çardesalî*

*Wexta ku bête coşê bine dilan xiroşê
Suhbet bike bi def-saz, merdane laubalî*

*Pêwendê can bi can bit, sed can li wî mecan bit
Bit şahî bête meydan, dê rabbitin melalî*

*Ya Reb bide dewamê, f'az û ihtîramê
Tûla beqa û muddet, sed salik ê celalî*

*Fethî eger bimire, ber xakê asîtaney
În sare za heyatî, kanet bîla zewalî (2)*

Bend: 2

*Çi şahek min hebû şêrîn û şehbaz
Hebîb û dilrubayê rah û rimbaz
Biqurban bim, bi qurban bim, bi qurban
Bi qurban bim, bi qurban bim, bi qurban*

*Nedî min wek wî yar û dilrubayek
Tebîb û dilnewaz û dilkuşayek
Nebû wek wî ji derdan ra dewayek
Bi qurban bim, bi qurban bim, bi qurban*

*Qesem bîllah di dewrana dinê da
Nebû wek wî di Qaf û qulzemê da
Dibêjim lew di her hîn û demê da
Bi qurban bim, bi qurban bin, bi qurban*

*Bi qurban bin ji bona bejn û bala
Bi heyran bim ji bona çeşnê şehla
Bi qelb û ruh û can û milk û mala
Bi qurban bim, bi qurban bim, bi qurban*

*Çira dar û beran pejmerde bûne?
Çira her kes di dil da merkî bûne?
Ji hîcra dîlberan efserde bûne
Bi qurban bim, bi qurban bim, bi qurban*

*Ji hîcrana hebîb a nazîdaram
Kete alem hewar û zarezaram
Dibêjim, ka şêrîn û şehsuwaram?
Bi qurban bim, bi qurban bim, bi qurban*

*Bi alem da sedaya suhbeta wî
Dilan hey kir cemala telheta wî
Hebû ma hezretek wek hezreta wî?
Bi qurban bim, bi qurban bim, bi qurban*

*Xeyala wî dema dem her Xweda bû
Mirada wî ji dil raha huda bû
Bi qelbê dost û yaran aşîna bû
Bi qurban bim, bi qurban bim, bi qurban*

*Dîya bû ew ji bona dîn û dunyet
Çira bû ew ji bona milk û mîlet
Şîfa bû ew ji bona dax û hesret
Bi heyran bim, bi heyran bim, bi heyran*

1- Hinerê hêsayiya çûna ji bo gihastinê tune, ji ber himûmatan gîyana min nema, gewdê min heliya, rih li min bû mîna xewnerojk û laşê min jî hişk e mina teht.

2- Eger bibe xwedîgiyan, bila bêzewal be.

MELE MIHEMEDÊ LICÎ (SEYDAYÊ LICEYÎ)

Yek ji helbestvan û nivîskarên Kurd Mele Mihemedê Licî ye. Ew di herêmê de bi navê Seydayê Licî hatiye navdarkirin. Seyda, di meletiya xwe de û bi dersdana feqiyane mensûr bû. Çimkî wî jiyana xwe tev bi dersdanê re bihurandiye. Herweha bi sofîtiya di rêçika Nexşebendî de jî, pir germ bû û grêdayê bi şêxên Hezanê ve bû. Lê mixabin me derheq jdayikbûn û mirina wî de, tarîxekê bi dest nexist.

Li gor gotinên xelkê, Seydayê Licî gelek tişt bi zaravê Kurmancî nivîsîne. Herweha li gor gotina zmanzanê Kurd M.Emîn BozarlanŞ pirtûkêka wî ya menzûm li ser Tecwîdê heye.

Wekî din me agahdariyeka bi nivîs peyda nekir. Tenê di nav destnivîsarên berevokên me de, helbesteka Seydayê Licî hebû. Wî, vê helbesta

xwe li ser Xewsê Geylanî yê Sanî (duwem) ristiye. Çewa ku tê de jî dîyar dibe, Geylan gundekî Hîzanê ye.

Belam kesên şêx ku bi xeyseta "xewsîtî"yê navdar bûn, li Kurdistanê pir hebûne. Ew xewsana bi xewsê ewel, bi xewsê sanî û hê bêtir hatine navdarkirin.

Mamoste Cegerxwîn li ser vî hozanê hêja, di malikeka xwe de weha gotiye:

*"Yek dî heye Seydayê Lici
Xweşxanê xwe wî kirne du cî
Pesn û dijûna dike ew wek min
Dostê şêxan û ji wan ra dijmin"*

Ev bend helbest, bi navê "qesîde" hatiye navdarkirin û 20 malik in. Di tevê malikan de, rêza pêşî û ya sîsiyan tam in û bi 13 kiteyan dikişin. Lê rêzên diduyan û sîsiyan nîvrêzk in û bi şeş kiteyan dikişin. Me nivîsandina wê, li gor rewşa nivîsandina ya bi tûpên Erebi nivîsî.

"Qesîda Seydayê Liceyî"

*Ellah çî ecêb nazik û xedar deranî
Suhtî bi wê canî
Neqqaşê ezel neqşbe'îdek li wî danî
Heyrî di wê Manî*

*Herçî ku j'îşqê nebit ew me'denê enwar
Hem mexzenê esrar
Bêfayde dê wê biçitîn umrê zemanî
Meqsûdê nizanî*

*Qesda te ew e ger tu b'kî îslaha nefse
Mehfûz bî ji hebsê
Rabe b'edeb meş ke bi nik şahê cîhanî
Geylanîyê sanî*

*Sondê dixwirim ez bi wan ebruhîlalî
Tu eynê cemaî
Qet nîne b' mislê te tebîbê dil û canî
Qutbek di vê anî*

Her roj li ser banê xerabatê çî xweş tê
Ew hora bihiştê
Her gav bi uşaqan didit raha cînanî
Her kirye cinanî

Xew nayête çavan ku bibînim ez d' xew da
Bedtalih û peyda
Xweş bext e ku dîlber veke berqe' b'eyanî
Dil şa ke nihanî

Her kes ku cemala te wê dî b' eyn û qlûba
Safî bû j'uyûba
Memlû be dilê wî ji beyanî w meanî
D'gel seb'elmesanî

Wê tehtê kulnarî veke dil ke kebabî
Der ehdê şebabî
.....
Mehbûbê zemanî

Ez kuştî w mecrûhê ewan çeşmê du "sad" im
Xaîb ji mirad im
Carek tu b' ser kuştîyê xwe ser de b' rewanî
Ehya ke wî canî

Ez bendeyê naçar, sekê derge me her dem
Tu şah î sîfet-Cem
Camek ji meya tel'etê xedên rumanî
Îhsan ke tu can î

Xweş dîme ku dêm te wekî bedra munîr e
Hem nûra demîr e
Luqmansîfet î xweş dikî emraz nihanî
Tu şahê zeman î

Tu şah î li Serhed heta Çîn û Berî ye
Ev xelq û berî ye
Bil cumle j' te dîtine esrarê me'anî
Tu behra me'an î

*Her lehze wekî kewkeba durrî ku b' meş tê
Dil pir xweş û geş tê
Wexta weh ku suhbet dikî tu pir 'elanî
Feyz tê wekî kanî*

*Qitmîrîsîfet ser li ber 'itbeyê yar im (1)
Her çenda nezan im
Lew yedrîbu bîs'sehmî fuadî w cenanî
Li etwarê 'enanî*

*Tu sahibê Enfas û Qudus û Wawes î
Nasî ne na nas î
Tu mexzenê eltaf çi zanî bi çi şanî
Ev munkir û şanî*

*Her yek ba meyked dike ew geşt û guzar e
Der koh û dîyar e
Mecnûnsîfet im terk kirim amanî û amanî
Der îşqa cuwanî*

*Her çend l' vê etrafê hebûn gelkî meşayix
Bûn bê per û bê rix
Hîna ji resûlan kire teşrîf b' keyanî
Ew qutbê heqanî*

*Hêjand Xwedê xewsekî der an di Hizan da
Yek dî jî nîşan da
Geylanîyê Sanî yê bi nam û bi nîşan
Rebanîyê meban*

*Xweş zanî çi mimkin bikim ez wesf beyanî
Ev xet û nîşanî
Xweşdîlber canan î tu hem rûh û rewan î
Hem şehdezeban î*

*Ez kelbê derê şahê resûlan, Hezan im
Her çendî nezan im
Rehmê li Mihemed kî peyda kî tu kan î
Feyzê re tu kanî*

(1) Qitmîr, navê segê Eshabkehfan e. Hatiye gotin ku, wê ew kûçik jî bi xwediyên xwe re here bihiştê. Îcar di vir de hozan xwe bi wî Segî şûfandiye û îmdada xwe biriyê nik Şêxê xwe, xwe jê re kiriye mîna kûçikekî ku li ber derîzana wî be, da ku ew wî bi xwe re bibe bihiştê!

Mana rêza bi zimanê Erebi jî weha ye: ... lewra tu bi sintîrkan li dil û can û laşê min, hawîdor lê dixî.

MELE EVDILMECÎD

Yek ji helbestvanên olî yê tesewufê, Mele Evdilmecîd e. Lê me derbarê wî de agahdariyekê bi dest nexist û me nezanî ku ew jî kur e jî. Tenê di nav destnivîsarên berevokên me de, du helbest bi sernavê "Çend Kelîmeyê Mela Ebdulmecîd" hebûn.

Mecîd van herdu bendên xwe, li ser Şêx Eladîne kurê Şêx Ehmedê Xiznayî ristine.

Benda pêşî, heft malikên pêncok in, rêz bi 15 kiteyan dikişin û qafiyeya asasi di rêzên pêncan de "... a" ye. Lê di hemû malikan de çar rêzên pêşî bi yek tîp qafiyê ne. Û me nivîsandina wê, wek rewşa nivîsandina bi tîpên Erebi çêkir.

Benda diduyan jî 14 beyt in, rêz bi 16 kiteyan dikişin û qafiyeya asasi "...n" ye.

"Çend Kelîmeyê Mela Ebdulmecîd"

Bend: 1

*Sed şukur bona Xweda bî, fedl û ni'met ...
Murşidê kamîl li Xezna bo murîda hedyê da
Payîtextê Neqşebendî wê li Xezna şûle da
Hem bi fetha Lemyezêl, şewqê li banê Ke'be da
Serwerê min, rehberê min, li te bê rehma Xweda*

*Ev şehê alicenab, bo salika ayîne bû
Puştîban û keştîban û qîblegah û Ke'be bû
Dergehê lutfa Îlahî pur li miskînan vebû*

*Merqeda Şahê li Tîlmarûf Sefa û Merwe bû
Serwerê min,rehberê min,li te bê rehma Xweda*

*Erşed-el xelqe cemî'en fil cîbalî wel felat (1)
'Ulwu hu fî izdîyadîn fil heyatî wel memat
Teyyebellahu sera hû bî suyûlîn'nefehât
Rebbena metti'na bihî fil mematî wel heyat
Serwerê min,rehberê min,li te bê rehma Xweda*

*Koremerd im pur 'elîl im dûredest im bê delîl
Lê bi hicra te birîn e, dil birîndar û kelîl
Her dema tête xiyalê,tête dil narê Celîl
Cenneta bê te çi jê kim,bê te çi b'kim Selsebîl?
Serwerê min,rehberê min,li te bê rehma Xweda*

*Ger ji dîdara te nazik zulf û xalê enberî
Ger ji le'leynê mubarek bejn û bala er'erî
Ger ji çeşmeynê mubarek nezerek bê cegerî
Bi wuqûfa 'Erefê nadim bi qesda Hecerî
Serwerê min,rehberê min,li te bê rehma Xweda*

*Madena cûd û sexa yî,mushefa husn û cemal
Maîda ehlê sefa yî,wasilê baxê wîsal
Hudhudê erd û sema yî,kir bi emrê imtîsal
Mah û xurşîdê semayî mezherê kenz-ul kemal
Serwerê min,rehberê min,li te bê rehma Xweda*

*Kes nema mehrûm ji dîdara te nazik bê nesîb
Jê tenê Ebdulmecîdî dûr û mehrûm û xerîb
Ma bi tenha dil di penca nefîs û iblîsê reqîb
Rûsîyahê bêumîda hate dergahê tebîb
Serwerê min,rehberê min,li te bê rehma Xweda*

Bend: 2

*Çi xurşîdê di alem da,çi mehbûbê bi dilşerîn
Çi sultanê Semerqenda,li textê dil Elauddîn*

*Çi rihber bû Xwedê rakir, bi wî alem hemî şa kir
Xweda nûrek tecella kir, li ber kohê Elauddîn*

*Bi îlhama bi destûrê, bi dîna narê wê nûrê
Bi Wadîeymena Tûrê, muqeddes bû Elauddîn*

*Bi qesda ... yefdê, ji bo Xews nusbetê berdê
Bibîn Îsa li vê erdê, ji bo derda Elauddîn*

*Xwedaya Reb te nûr anî li Tilmarûf te kir kanî
Tebîbê nûh û hem can î bi nûril'lah Elauddîn*

*Çi rêzan e di vê rê da, çî Luqman e di dewrê da
Xweda rehmek li xelqê da, bi irşada Elauddîn*

*Di xewnê da ku hişyar e, li enfasê xwe hejmar e
Li dil der sîne guhdar e, bi zikril'lah Elauddîn*

*Kesê bête li dergahî, celîsê suhbeta Şahî
Cila bit dil wekî mahî, bi enzara Elauddîn*

*Di afaq û di eqtara, nedî ebda, ne ehrara
Di ilmê keşfê esrara, nezîrê şeyx Elauddîn*

*Teleb kir min biçim şewqê, binoşim badeya îşqê
Nema karim bikim meşqê, ji ewsafê Elauddîn*

*Bi wê bejnê bi balayê, xelîfê Şahê Xeznayê
Bi wê husna Xwedê dayê, kirî dîlber Elauddîn*

*Li tûlê asîtanê xwe, bipursî ger Hebîb carek
Bizanim ku dikî rehmê li mehcûran Elauddîn*

Dil û mêlak bi talanê bîrî mame
Di nivê hebs û zindanê esîrê şeyx Elauddîn

*Hebîbî Ebdulmecîd kaştî, di zîndaneyê hiştî
Dikî şukrê ku rûniştî li textê dil Elauddîn*

1- Îrşada tevê xelkê, di çiyân û deştan de dike. Mezinayiya wî, di jiyân û mirinê de pir e. Xwedê seraya wî bi bînxeşê rind bike. Ya Xwedanê me tu li dinê û li axretê tev me bigehînî wî.

MELE NECMEDÎN TENGİZARÎ

Yek ji helbestvanên olî û pesndarên şêxan, Mele Necmedîn e. Lê belê me derheq wî de agahdariyekê bi dest nexist. Tenê di nav destnivîsarên berevokên me de, li bin sernavê "Çend Kelîmeyê Mela Necmedîn Tengizari" sê bend helbest hebûn.

Belam Pr.Qanadê Kurdo di pirtûka xwe ya bi navê Tarîxa Edebiyata Kurdî-1, rûpel: 128 de navek bi "Necimêdîn mela" (Mele Necmedîn) nivîsîye. Gelo dibe ku ev Mele Necmedîn, ew be?

Tengezarî, helbesta xwe ya ku me wê bi "Bend:2" îşaret kiriye, li ser Şêx Ehmedê Xiznayê ristiye. Îcar jê tê zanîn, ku ew ne helbestvanekî pir kevn e.

Tengizar yan Tengezar, diyar e ku wê navê gundê helbestvanî be. Yan jî wê navê eşîra ku ew jê ye û dibe ku bernavkê wî be jî. Lewra gelek ji helbestvanan her yekê ji xwe re bernevkê di ristan de bi kar tîne û xwe bi wî navî dide diyarkirin.

Benda pêşî, 20 beyt in. Rêz bi 14 kiteyan dikişin û qafiyeya asasi "...t" ye.

Benda diduyan, neh malikên nehrêz in û rêz bi heşt kiteyan dikişin. Di her malikê de heşt rêzên pêşî bi yek tîp qafiye ne. Lê qafa asasi di rêzên nehan de "...ê" ye.

Benda sisiyan, heft malikên sêzderêz in û rêz bi 13 kiteyan dikişin. Di her malikê de dozde rêzên pêşî bi yek tîp qafiye ne û qafiya asasi di rêzên 13 an de, li vir jî "...ê" ye.

"Çend Kelîmeyê Mela Necmedîn Tengizari"

BEND: 1

*Gelî dost û hevala ehlê sewm û selatê
Dunya pîs e betala kes namîne l'heyatê*

*Dunyakî bêfayde ye, lewra mirin tê heye
Îro-sib dora me ye, yek jê nakî necatê*

*Mirin hat em xafî in, di ta'et de kasil in
B'Xwedê em bêaqil in, nakin cehd û xebatê*

*Ya ehlê vî zemanî, mala me çû mîratê
Dîn çû hê em nizanin, îman ku çû nema tê*

*Yekcar me dev j'xwe ber(da), kanên ew hewzê wurda?
Wurd pêçan dan bi erda, zêde çi kêfa wan tê*

*Gelî ehlê teslîmê, çavnêrî vê teqslîmê
We rê berda bi qîmê, girî li halê wan tê*

*Riya heqî me berda, îsanetî bi serda
Ji bo çar xetê erda, îman ket xeteratê*

*Li halê xwe binêrin civat tev jin û mêr in
Qîzê ku serbêr in, nêv xorta dikin xebatê*

*Hin sofî ji xwe razî, jin û qîzê saqtazî
Bi hevdu nabin razî, b'hev ra çi kêfa wan tê*

*Xîret û namûs nema, her yek bi kêfa xwe ma
Ê pîs dibê "çi xema terka sewm û selatê?"*

*Ey alîmê ilmîdar, kitêb xwendin bar bi bar
Mîşka kitêb tevde xwar, girî bi halê wan tê*

*Kitêbekê nanerî, natîrsî îman herî?
Ewqa kitêbê purî berdî çemê Firatê*

*Hinik melayê gunda, şaşpî, kum di bin da
Îlmê xwe kîme wînda j'bo xatîrê yek latê*

*Gelî bira mêze kin, eger em tobe nekîn
Ji qelbê saf hûn nekîn, em ketin ber şapa tê*

*Tiştêk nema ku nehat, ilm û emel tev hilat
Qenc çûn dora pîsa hat, wellah giryê Mela tê*

*Kamilê ilm û emel, şer' û terîq bûn efel
Mane serqot û guhbel, sebra Mela nema tê*

*Çi b'kim ji milk û pera, eger nebînîm esmera
Yek nêrîna dîlbera nadîm bi Ava Heyatê*

*Ya Ellah û ya Kerîm, sed car hezar ya Rehîm
Ewladê şah ê helîm mehîfûz bin j'her afatê*

*Dûr bin j'êş û bela, bi duayê şêx û mela
Bihna reyhan û gula, her dem bide Welatê*

*Necmuddînê Tengizar ji xwe dike zarizar
Ewladê şahê kubar ew bin gula civatê*

Ji bo xwendina vê benda li jêr, hinek beyanê kim da ku xwendevan li xwendina wê serwest bibin. Rewşa cîdana rêzan, çewa ku di nivîsara bi tîpên Erebi de bûn, me li vir jî wan eyîni wisa nivîsîn. Dema meriv rêza pêşî dixwîne, dewama wê, rêza li hember wê ye. Piştî meriv vedigere ser rêza li bin rêza destpêkê didomîne, heta bi dawiyê tev wisan in.

BEND: 2

*Ey Xeznewî şêrê Xweda Hem pir şêrîn d'wesfê xwe da
Ewel ku nav "Şêx Ehmed" a Heybetpilingê es'eda
Qet kes nebû d'rengê te da Egî û betlê serheda
Esîr kirin şah û geda Ez bextê Me'sûmê te da
Mehrûm nekî mi j' nisbetê*

*Ew nisbeta şêrîngerab Dîsa birjîn wê bê hisab
Weqtê te hat, heyran de rab Nava me bû xwîn û edab
Car dî bide nutq û xîtab Şer' û hedîs û hem kitab*

*Disa seraser bû xerab J' fitna Decalê purkezab
Em pur ketine zehmetê*

*J'fitna Decal korê le'în Her çer teref bûn qetl û xwîn
Dora me kafîr zivîrîn Yek yek ji me,wan didizîn
Qaçax kirin dîne mobîn Esîr in herçî muminîn
Nav û dilê wan bû birîn Şûrê zirav ji kalan derîn
Bixwaze ewd û nisretê*

*Îmdad ke Rebê zulcelal Nebyê me şêrîn û delal
Her çar Xelîfê pur delal Sadat bidin wan erzihal
Sewtek bide mislê Bîlal Da qet nemînin kes li mal
Bo me bibim ew puşt û pal Qîrek bide qewmê zelal
Zahir bike şerî'etê*

*Zahir bike,med muhletê Lê pir bixwaze himetê
J'Xwedê û Nebyê umetê Decal bixwe vajî,b'detê
Alem birin helaketê Nayê qedar û wesfetê
Xusûs sedê şerîetê Qurban çewa sebra te tê?
Mêrxasê roja qyametê*

*Mêrxas û betl û pêlewan Carek bigir gurzê giran
Lê de serê van kafiran Wek Elî w Hemzê pêlewan
Lê xe belê l'herdu milan Fidyâ te bin pîr û cuwan
Heyfa hilîn,ey pozberan Roja te ye,şêrê zeman!
Ruhim fîdayê qametê*

*Ey xas û am xwe kar bikin J'Rebê kerîm îmdad bikin
Zîrx û sîlahan saz bikin Bi zalima herb rast bikin
Van dujminan l'hev behrbikin Wana ji hev birr-birr bikin
Serya ji laşa qet bikin Erdê ji xwîne sor bikin
Dora me ye kêfa me tê*

*Kêfa di nav xas û ewam Paşa û mîr,şah û xulam
Girtin ewan rutb û meqam Îlm û terîqet bit'temam
J'Xeznewiyê axîrzeman Nusbet belakir b'tas û cam
Dinya ji bihnê bû xemam Lê ez tenê bêbihn dimam
Mame li hêvya rûyetê*

Necmedîne esîr,feqîr Der şev û ro ahîn û qîr

*J'guneh û zenbê pur kesîr Hêvî dikî j'wechê munîr
 Ew qed û qama bê nezîr Rehmê bike em bêne bîr
 Zail bike ma fîd'demîr Hana te bê Rebê qedîr
 Sebra me her b'navê te tê*

BEND: 3

*Esîr yetîmê bê qerar
 Rabe ji xew zû bib şiyar
 Her Marûfa rengîn bi xar
 Dor merqeda Şahê kubar
 Yek gazî û qîr û hewar
 Hatî me dujmin çarkenar
 Talan birin bê pûrsiyar
 Reşkonê malê kîme xwar
 Herçî esîran zarezar
 Zaro man bêxwedî w sitar
 Qêrîn diçin qe'el bihar
 Carek were ey şehsiwar
 Binêre halê umetê*

*Şahê feqîr û bêkesa
 Em betlîn ji leyt û 'esa
 Hana me wer êdî besa
 Qelbê me mîna cerasa
 Nalîn dike subh û mesa
 Em ketne weqtê teresa
 Serqot û ehlê medresa
 Dîn dan ber kêr û meqesa
 Xusûsa pîsê her kesa
 Zern kîme Beytulmeqedesa
 Zahir bike şûr û 'esa
 Jê ke serê van teresa
 Hilîne heyfa umetê*

*Binêre halê murnina
 Herçî biçûk û mezina
 Çi kal û xort qîz û jina*

Mane esîr nav dujmina
Çaralî dor me girtina
Sûrek qewî û qalina
Em ketne behrek bê bina
Melca terîq bo me nina
Em tev li xwe behr kirina
Her yek dibê "ev ya mina"
Qey emrê Rebê mezina!
Emê ji kê kin gazina?
Hêvya me Rebê izetê

Hêvya me Rebê ekbera
Daîm hewara me wera
Emir bide pêxembera
Çi ewlîya û serwera
Hewar here tehtes'sera
Çar terefê behr û bera
Çiqa ehlê dirb û bera
Rabin bi şûr û xencera
Jê kin serê van qeşnera
Ew bûn bela j' dînê me ra
Laşa bikin wek bêdera
Heyfa dîn û şerîetê

Dîn çûye, ehlê xîretê
Em ketne weqtê huryetê
Şapek rabû l'şerîetê
Wenda bû hukmê ayetê
Rehm nema xeyrî zulmetê
Em ketne nîva zehmetê
Bin darê zor û ezyetê
J' qehra nema sebra me tê
Can û ceger agir ketê
Ya Reb xwedanê heyetê
Zû rake Mehdyê adetê
Şûrkêşê Nebyê umetê
Welah çîqa l'bejna te tê

Qama şêrîn bejna delal
Ew qutb û xewsê purkermal

Ruhê me jê'r bî qîl û qal
Şêrnê Rebê zilcelal
Ew Mehdiyê qewmê delal
Şer' û terîqet tev li bal
Mehbûbê Rebê layezal
Ew manihê cehda betal
Şêrê Xweda ye bîl wekal
Her çar kenar nîne heval
Şerq û cunûb erş û şîmal
Ew saqiyê xemra helal
Fexra reîsê umetê

MELE MÛSAYÊ MIZÎ

Yek ji helbestvanên olî û pesndarên şêxan, Mele Mûsayê Mizî ye. Mixabin me derheq wî de tarîxekê bi dest nexist. Tenê di nav destnivîsarên berevokên me de, helbestek li bi sernavê "Mela Mûsayê Mizî, di Mer-siya Hezret da Gotiye" hebû. Û "Miz" jî, navê gundê wî ye, girêdayê bi qeza Hawêl (Baykan) ve ye. Dema ku Hezretê Norşênî rehmet kiriye, ew çax Mele Nûsa vê helbestê li ser şîna wî derxistîye.

Belam nikleke pir xweş di helbestê de heye. Herweha hunermendiya hozanî tê de pir xweş diyar dibe. Bend heft malikên pêncok in û rêz bi 14 kiteyan dikîşin. Lê rêzên pêncan di hemî malikan de 13 kite ne. Di her malikê de çar rêzên pêşî bi yek tîp qafiyê ne û qafiyeya asafî di rêzên pêncan de "...î" ye.

Helbestvan di malika pêncan de gotiye: "Zeynan û Siyanis bûne qîble di xemîsan". Ew herdu gund jî, li nêzî bajarê Hawêl dimînin. Di zemanê Hezretê Norşên de, ew herdu gund ciyên zivistaniya wî bûne. Şêx di çaxê germê de li gundê xwe yê Norşên dima. Çimkî ev Norşên li Serhedê dimîne û di havînê de pir hênîk e. Lê di zivistanê de jî, diçû destê û li wan herdu gunda rûdinişt, heta ku dibû bihar, dîsa diçû Serhedê. Gotina hozanî ku gotiye "bûne qîble", yanî ew herdu gund. "Di xemîsan" jî, yanî di rojên pênceman de.

Amac jê ev e: Hezretê Norşên di rêçika Nexşebendî de şêxekî pir bi nav û deng bû. Belam cûreyek zikir heye ku şêx di nav mirîdan de dikin,

navê wî "Tewace" ye. Tewace taybetî di rojên êvarên înan de tê kirin, çewa ku Xutbe di rojên înan de dikin. Bi kurtî Tewace weha çêdibe:

Kesên tobedar, yanî mirîdên şêx roja pêncsemê di çaxê çêlekdanan de tev li mizgeftê kom dibin, bi rêzê li ser çokan rûdinin, tev çavên xwe digirin û berên xwe didin qîble. Li gor tertîb û qaydê wê, çi kesê ku tê de çavên xwe veke, wê çavên wî li dinê kor bibin. Piştî ku her kes bi wî away ciyê xwe girt, îcar şêx tê dikeve nav wan û dest bi xwendinê dike, qesîdeyan dibêje û yeko yeko diçe ser wan, bi tepan li piştta wan dixê û li ser wan tiştêkî bi dengê bilind dibêje da ku ewên li wir tev seh bikin.

Bi piranî tiştên ku şêx di tewacê de li ser mirîdan dixwîne beyt û helbestên bi zaravê Kurmancî ne û hin car ên bi zimanê Erebi jî dixwîne.

Piştî ku şêx li ser tevan dixwîne, derdikeve diçe der. Lê belê sofî bi cezbe dikevin, digirin dikin qîreqîr û hawar û ji şêxê xwe daxwaza xilasîkirina xwe ji agirê dojoyê dikin. De îcar kîjan sofiyê ku pir bigirî û xwe zêde bi cezbe bixe, di nav ên din de ew sofiyekî safî û bihiştî tê qebûlîkirin. Ji ber wê yekê hinek sofî pîrî ku diqîrin û digrîn, li erdê dibin term û bêhiş dibin û xays dimînin heta ku ew roj bibbe êvar û gewrî li wan tê girtin, dengê wan dernakeve.

Belam şêx li ser kîjan mirîdê xwe çi dixwîne, hem ew mirîd wê peyva şêx jber dike û hem jî, gelek sofiyên din jber dikin. Jixwe ji şêx ve "dîyar e" ku, kî alîxweda ye û kî jî gunehkar e! Ew li ser her sofî, li gor emelê wî dixwîne. Îcar ew kesê ku şêx tiştta ne rind li serê dixwîne, piştê ew kes di nav heval û hogirên xwe de dibe mîna gayê beş û her kes jê bêzî dike. De lêbelê ji bo ku ew kesê "nerind" xwe di civatê de (di nav xelkê de) bi qencî bide qebûlîkirin, îcar tiştên gelek çewt di terîqetê de dike. Heta hinek kesên wisa dertên, ku xwe li kufrê rast dikin.

Ev cûre zîkrê ku me li jor got, ez bixwe jî pir tê de hazir bûme. Ev helbesta li jêr jî, min di heft-heştaliya xwe de tev jber jî kiribû. Bi rastî ev helbest di warê edebî de pir tiştêkî hêja ye û mirov hunermendiya xwe-diyê wê teqdîr dike. Lê mixabin di destnivîsê de çar rêz ji malika dawî, di fotoqopiyê de derneketibû.

"Mela Mûsayê Mizî di Mersiya Hezret da Gotiye"

*Ger sêstî umur kim û bimînim li heyatê
Bêjim ji ewel da kul û derdê di sebatê
Nabit ku xelas bin ji ewel ta sekeratê
Hêvî ji Xweda min bide sebr û qene'atê*

Minet ji Xwedê ra ku ji bo min hewes î

*Sê carî birîndar bûme îsal di mehê da
Derba ku ewel hatî li nîva cegerê da
Sanî ku dihatî li umûma cesedê da
Salis ku dihatî bûme evdal di dinê da
Zer bûme ji êşê wekî gula melisî*

*Şukur ji Xwedê ra di zemanî neku salek
Sê carî dihatî di mehê da neku carek
Erdê me hemî bûn bi qidûma te mubarek
Her dem ku dibêjim ehzenel'lahû tebarek
Wechê te yê şêrîn wekî dew'a şemesî*

*Tira ku li can û cesedê min ewî daye
Tehqîqî me zanî ku lê nayê tu dewa ye
Luqman û Îsa bèn bixwe lê nakin şîfa ye
Îlla bi wekîlê te ku navê wî Mela ye
Billahî mi navêti ji xeyrî te kesî*

*Zeynan û Siyanis bûne qible di xemîsan
Qesdê dikirî wan çî xerîb û çî enîsan
Der weqê liqayê ku dikir we'z û hedîsan
Wellah tu dizanî ku yetîmê te me dîsan
Der anê wefatê bo me ruh û nefes î*

*Wellahî dibêjim siyema piştî selatan
Rehmê tu birêjî wekî qitrê meteratan
Ser asiyê mumin çî heyat û çî mematan
Meqber ku tijî bin wekî bîr û qenewatan
Ger qehtî û xela ye ji bo me 'eles î*

.....
.....
.....
.....

Îsmê te ye Mûsa di zemanê denesî

ŞÊX ELADÎN

Yek ji helbestvanên olî û pesndarên şexan, Şêx Eladîn e. Lê belê me agahdariyekê derbarê wî de bi dest nexist. Lê ji helbestên wî tê zanîn, ku wê ew kurê Şêx Ehmedê Xiznayî be.

Di nav destnivîsarên berevokên me de, çar bend helbest bi navê "Şêx Eladîn" derketin. Rêzên wan di nivîsara bi tîpên Erebi de pirkite ne û malik durêz in. Îcar ji ber dirêjbûna wan, me li vir du bend kirin çarêz-çarêz. Çimkî jê tê zanîn, ku pêşî jî wisa bûne û ew kesê ku paştre nivîsiye, wê wî ew durêz kiribin!

Ev kurterêz tev bi heşt kiteyan dikişin û di her malikê de qafiyeya sê rêzên pêşî bi yek tîpê ne. Lê di mallikan de diguhurin. Bes qafiyeya rêzên dawîn di tevê malikan de yek tîp e. Her çiqas ew bi naveroka xwe li ser olperestiyê ne jî, lê nikleke pir xweş di wan de heye û rewantiya wan rind li hev dixwe.

Benda pêşî, 35 malikên çarkok (çarîne) in û rêz bi heşt kiteyan dikişin. Lê rêza çaran di tevê malikan de heft kite ne û qafiyeya asasî "...d" ye.

Benda diduyan, 15 malikên çarkok in û rêz bi heşt kiteyan dikişin, qafiyeya asasî jî "...ê" ye.

Benda sisiyan, heft beyt in û rêz bi 16 kiteyan dikişin, qafiyeya asasî "...e" ye.

Benda çaran, 19 beyt in û rêz bi 16 kiteyan dikişin, qafiyeya asasî "...a" ye.

"Şêx Elaeddîn li halê zeman gotiye"

BEND: 1

*Em zelîl in em feqîr in
Ya Resûlellah meded
Em esîr in pirheqîr in
Ya Hebibellah meded*

*Derdê me derdek xedar e
Çarteref bûne neyar e
Hey hewar sed car hewar e
Ye Resûlellah meded*

*Derdê me derdek 'ecêb e
Sed hezar nîne mecîb e
Ne dewa û ne tebîb e
Ya Hebîbellah meded*

*Barê me barek giran e
Melce û me'wa nema ne
Me ne sebr û ne hedan e
Ya Hebîbellah meded*

*Efsehê ehlê lisan î
Hefizê cumle Quran î
Tu resûlê îns û can î
Ya Resûlellah meded*

*Can û dil bûne birîn e
Melhem û derman tunîne
Karê me şîn û girîn e
Ya Hebîbellah meded*

*Rûreş in em şermikar in
Em bi nefsê qet nikarin
Tevde eyb û tevde 'ar in
Ye Resûlellah meded*

*Xewf û tirsê me nema ye
Emelê me tev rîya ye
Zulmeta qelban xwîya ye
Ya Hebîbellah meded*

*Me ne şer' û ne terîq e
Me ne ehwal ne heqîq e
Me ne zewq û ne rehîq e
Ya Resûlellah meded*

*Wacîbatê şer'ê rabûn
Munkîrat tevde xwîya bûn
Pir sebeb şêx û mela bûn
Ya Hebîbellah meded*

*We'z û îrşad nakin tesîr
Me ne şerm e me ne eksîr
Me ne qaid me ne tedbîr
Ya Resûlellah meded*

*Me ne dunya me ne dîn e
Kes bi ehwal me tunîne
Qelb û dil bûne birîn e
Ya Hebîbellah meded*

*'Edl û ta'et tevde rabûn
Zulm û 'isyan tev xuya bûn
Resm û ehwal tev fena bûn
Ya Resûlellah meded*

*Wey li wî rih biqusîne
Rih û simbêla b'mekîne
Serzelût xel wî bibîne
Ya Hebîbellah meded*

*Sofiyan ewrad hilandin
Aliman tev ilm mirandin
Radyo w telvizyon civandin
Ya Resûlellah meded*

*Kanê ew adab û te'lîm?
Kanê ew îclas û teslîm?
Tev bûne terfî û termîm
Ya Hebîbellah meded*

*Ya Rebî ev çi zeman e
Dost ji keskî re nemane
Tevde bûne hîlevan e
Ya Resûlellah meded*

*Herçî sofî bûne zalim
Herçî alim bûne katim
Tev dibêjin "Dîn ne lazim"
Ya Hebîbellah meded*

*Adet û exlaq nema ne
Qîz û pîrek bê heya ne
Bav û mêr bûne geda ne
Ya Resûlellah meded*

*Xîret û namûs nema ye
Paq û çeng û sing xûya ye
Fırqeta paqij nema ye
Ya Hebibellah meded*

*Reqs û kexxane xuyabûn
Sînem û meqhî hidabûn
Meysir û meşrib didabûn
Ya Resûlellah meded*

*Ev çi kizb û çi xiyamet?
Ev çi zulm û çi delalet?
Ev çi tefrîq û edalet??
Ya Hebibellah meded*

*Herçî mezlûm bûne mehdûm
Kî feqîr e maye mehrûm
Herçî fadîl mane mehmûm
Ya Resûlellah meded*

*Kengê carek em bibînin
Şûr li ser van bihejînin
Hukmê şer'ê dîse bi bînin?
Ya Hebibellah meded*

*Dînê me dînek buha ye
Qaidê me Mustefa ye
Canû mal kirye fîda ye
Ya Resûlellah meded*

*Husn û zenna me qewîn in
Şûrê şer'ê dem bibînin
Serfya dem bifirînin
Ya Hebibellah meded*

*Seneda me pir qewîn e
Rabê me rebek mu'în e
Ya Reb îmdadê bişîne
Ya Resûlellah meded*

*Ya Rebî tu b'Mustefa kî
Hukmê şer'ê pir zû rakî
Me ji vî halî xelas kî
Ya Hebîbellah meded*

*Ez ELAUDDÎNê dîn im
Ya Rebî daîm hezîn im
Tevde derd im tev birîn im
Ya Resûlellah meded*

*Ev zemanek pir xerîb e
Barê me barek ecîb e
Kanê şah, kanê hebîb e
Ya Hebîbellah meded*

*Ger bibînim diheyatê
Hukmê Quranê dîhatê
Dê bidim ruh di xelatê
Ya Resûlellah meded*

*Melceyê me Mustefa ye
Himeta wî pur xuya ye
Karê me daîm wuha ye
Ya Hebîbellah meded*

*Ez dexîlê Xeznewî me
Şahê Taxî w neclê wî me
Ez nebim ar û eqîm e
Ya Resûlellah meded*

*Min ji ber fîqr û bêçarî
Hetime qesda dîyarî
Bûm dexîlê el Dîyarî
Ya Hebîbellah meded*

*Min yeqîn kir tevî eyban
Vî dexîlî nekî şerman
Xatirê van çav û 'eynan
Ya Resûlellah meded*

BEND: 2

*Hewar û sed hewardar im
Ji ber nefse xerabmal im
Ji wî Şahî recakar im
Meded ya Şahê Xeznayê*

*Eya nefse tu xedar î
Hevalek bê wefadar î
Çi heyal û we sehar î
Meded ya Şahê Xeznayê*

*Eya nefse hedan nayê
Me, dîn daye bi dinyayê
Di îmdada me kes nayê
Hewar e Şahê Xeznayê*

*Nefsê!çima weha dikî?
Can û ceger tev hûr dikî
Bi qet kerkî ser jê dikî?
Meded ya Şahê Xeznayê*

*Qelb û dilim kirye 'edab
Şîşek lê da kirye kebab
Zarîn û efxan bê hîsab
Meded ya Şahê Xeznayê*

*Zarîn û efxan min neman
Hêstir di çavan de neman
Dil peritî halim neman
Hewar e Şahê Xeznayê*

Tên û diçin her çar teref

*Top û tiving û nay û def
Canê ezîz kirye hedef
Meded ya Şahê Xeznayê*

*Eya qelbo birîndaro
Feqîro jaro bêçaro
Esîrê destê neyaro
Hewar e Şahê Xeznayê*

*Teslut kir li te şeytan
Wî nefsê girtîye destan
Mecal nema bo te heyran!
Meded ya Şahê Xeznayê*

*Birîndar im dewa nîne
Çi bêhal im tebîb nîne
Û mehbûs im hewar nîne
Hewara Şahê Xeznayê*

*Eya qelbo qelbê qasî
Tu mecrûh î qe napirsî
Ji Cebbarî tu natirsî?
Meded ya Şahê Xeznayê*

*Mebe mexrûr bi dinyayê
Dinya pîs e bikêr nayê
Qelbê qasî rehm jê nayê
Hewar e Şahê Xeznayê*

*Dunya pîs e bêfayde ye
Kanê bav û xwedîye me ye
Hem sadat û Nebyê me ye?
Meded ya Şahê Xeznayê*

*Di îmdada me bê Seyda
Digel wî sakîne Xeyda
Çi derdek bû li min peyda!
Hewar e şahê Xeznayê*

Ji fîxana ELAEDDÎN

*Heywanê behra tev girîn
Cergê tiyûra bûn birîn
Meded ya Şahê Xeznayê*

BEND: 3

*Ne ez şêx im, ne ez qutb im, ne ez xews im, ne ez murşid
Welakim ez yetîmê Xezretê pîr ê li Xezna me*

*Ne ez Mûsa, ne ez Îsa, ne ez Xudr û ne Ilyas im
Welakin ez şivanê Hezretê şah ê li Xezna me*

*Ne ez Rewd im, ne ez Ke'b im, ne ez Eswed, ne ez Meqdis
Welakin ez li ber Rewda Resûlullahî pîr mame*

*Ne ez şûr im, ne ez gurz im, ne ez rimh im, ne mertal im
Welakin ez yeqîndar im di destê Şah li Xezna me*

*Ne ez bax im, ne bostan im, ne gulzar im, ne reyhan im
Welakin ez cinanê Hezretê şah ê li Xezna me*

*Ne ez roj im, ne ez hîv im, ne ez necm im, ne misbah im
Welakim ez kuleybê Hezretê Xews ê li Xezna me*

*Ne ez hakim, ne ez sultan, ne ez mîr im, ne wezîr im
Welakim ez xulamê Hezretê şah ê li Xezna me*

BEND: 4

*Ji wê roja dibû tali' ji Xeznayê nema mehrûm
Ji xeyrî wê xoşava ku dibî lazim hê rojê da*

*Nedîtin kes bi çavê xwe di vî weqfî nezîrê tu
Ji xeyr şexsên ku ehwalî dibînin ew di fikrê da*

Yeqîn kelb im, ji kelba ez yeqîn îro gelek pîs im

Tu Necmuddînê kubra yî yeqîn îro di dewrê da

*Merfê im pur çî bêhal im yeqîn ser destê Luqman im
Ji ehwala xeberdar î tu, wek Şahê di Rewdê da*

*Tu wek Mûsa, tu wek Îsa ji qelban ra tu derman î
Helîfê Xudr û Îhyas î, di tehsîla muradê da*

*Ne min mehbûb, ne min me'sûq, ne min metlûb û meqsûd e
Tu yî Ke'be, tu yî es'ed, yeqîn îro di qesdê da*

*Esîr im ez, hezîn im ez, gelek îro perîşan im
Dikim qesda derîzanê, Suleyman î di hukmê da*

*Feqîr im ez, heqîr im ez gelek îro xerabmal im
Yeqîn zanim di vê dewrê tu yî Hatem di cûdê da*

*Yeqîn qutb e, yeqîn xews e, yeqîn serdestî şêxan e
Wekîlê cem'a sadatan, muceddîd bû di weqtê da*

*Bide mizgîn ji min îro bi wî Şahê li Xeznayê
Terîqa Hezret û Seyda tefewwuq kir di erdê da*

*Yeqîn wê ehda dewra wî jibîr nakim ebed carek
Çîqa ku tete ser fikrî dibim mecrûh di lehze da*

*Nikarim ez hero carek bidim elfê hero barek
Yekî bînim yekî zanim yekî bêjim di qelbê da*

*Eger cennet nebînim ez, ne bostana me qet navê
Hedef tu yî bide rûyî bidim ez ruh di fîdyê da*

*Ne ez xemkêşê wîldan im, ne ez xemkêşê nîran im
Bes e ez kelbê şêran im, dizanim ez di hewşê da*

*Heta sax im bikim hesret, tu caran ez jibîr nakim
Heye carek bibînim ez te mehbûbî di erdê da?*

*Gelek îro ecebdar im ji wî şexsê tu dî carek
Dikî kêf lezzetê îro di piştî wê cemalê da*

*Gelek mehrûq ji ber Me'sûq, Îlahî ev ELAEDDÎN
Wekî perwaneyê suhtî,yeqîn îro di işqê da*

*Xerîb nîne gelek ez mam li ber destê ewî Şahî
Nezer kirbû li alafan helandin tev di işqê da*

*Ev in derbê te Xeznawî li afaqan bûne meşhûr
Bike rehmê li me tevda, esîr im ez di qeydê da*

ŞÊX EVDILQADIRÊ SANÎ

Yek ji helbestvanên olî û pesndarên şêxan, Şêx Edilqadirê Sanî (diduyan) ye. Lê belê me derheq wî de agahdariyekê bi dest nexist. Tenê ev pênc bendên li jêr, di nav destnivîsarên berevokên me de derketin. Helbestvanî di paşya her bendeka helbestên xwe de, navê xwe bi "Ebdulqadir" hildaye.

Helbestvan di ristên xwe de gelek pesnê Şêxê Taxî daye. "Tax" bi Kurmancî navê beşek malên ji gund, yan ji bajar e. "Şêxê Taxê" yan "Xewsê Taxî" ji Hîzanê bû. Ev nav, yan taxek ji bajarê Hîzan e, yan jî navê taxeka gundekî Hînan e û dibe ku navê gundekî be jî. Wî Xewsî, xwe bi Taxa xwe navdar kiriye û ew di rêçika Nexşebendî de, şêxekî pir mezin bû û nav û dengê wî li Kurdistanê pir belavbûye.

Her çiqas helbestên Evdilqadir ên olî û sofîtiyê ne jî, lê wî bi zaravê Kurmancî pir xweş li hevdu anîne û risrine. Ji helbestan diyar dibe, ku ew zanayekî têr î tije bû û edîbekî ji qalikê xwe der bûye. Hemû malikên wî, tev bi kêş û qafiyê û kitejmar in. Helbest di vir de pênc bend in û malikên di hemû bendan de çarêz-çarêz in.

Benda pêşî, 17 malik in û rêz bi bi heft kiteyan dikişin, qafiyeya asasî di rêzên çaran de "...ê" ye.

Benda diduyan, 24 malik in. Her sê rêzên pêşî di her malikê de heşt kite ne û rêzên çaran jî, herweha di tevan de heft kite ne, qafiyeya asasî "e" ye.

Benda sisiyan, 26 malik in û rêz bi heşt kiteyan dikîşin, qafiyeya asasi "z" ye.

Benda çaran, 25 malik in. Li vir jî rêz heşt kite ne û qafiyeya asasi "...î" ye.

Benda pêncan, şeş malik in. Mixabin di destnivîsê de kêmayî hebû. Ew jî, sê rêzên pêşî heşt û rêzên paşî heft kite ne û qafiyeya asasi jî "e" ye.

BEND: 1

*Ez aşiq im dimînim
Heyrana Şeyxê Taxê
Sergeşte û hezîn im
Sewdayê Şeyxê Taxê*

*Sewdaser im fenah im
Şermende û siyah im
Pir nakes û gunah im
Sultan e Şeyxê Taxê*

*Pur nakes im zelil im
Bêçar û bê delil im
Mecrûhekî 'elil im
Luqman e Şeyxê Taxê*

*Nîne ji qismê xûban
Derman bikit qulûban
Safi bikit uyûban
Kes mislê Şeyxê Taxê*

*Nûra Xweda xwîya bû
Kes li dinê nemabû
Wek dar û ber cema bû
L'dergahê Şahê Taxê*

*Wek dar û ber civîn in
Meymest û sukrê dîn in
Cergê di wan birîn in
Derman ke Şeyxê Taxê*

*Nûra Xweda xwîya kir
Ba zmanê hal nîda kir
Qelban hemî fena kir
Dîsa ku Şeyxê Taxê*

*Dîsa dilim biriştî
B'tîra evînê kuştî
Axvî birîn gehiştî
Ber destê Şeyxê Taxê*

*Dîsa dilim weha kir
Derdê dilê min ra kir
Min can û dil feda kir
Sermestê Şeyxê Taxê*

*Min can û dil birîn e
Ji muhbet û evîn e
Kes xweş bike tunîne
Ji xeyrî Şeyxê Taxê*

*Ji mihbetê te kul kir
Ateş di dil de hil kir
Mestûre kir sicil kir
Serraf e Şeyxê Taxê*

*Serrafeyê dilan î
Hem baxê bilbilan î
Bostanê sunbilan î
Reyhan e Şeyxê Taxê*

*Reyhan û bax û bostan
Cennat û 'edn û ridwan
Hor û perî û xulman
Qurbana Şeyxê Taxê*

*Hor û perî û wîldan
Emlakê heft asîman
Tên suhbetê mudaman
Mihmanê Şeyxê Taxê*

*Tên suhbetê mudamî
Bi lezet û selamî
Da seh bikin kelamî
Fermana Şeyxê Taxê*

*Da seh bikin duayê
Vê medh û vê senayê
Reqsê bikin semayê
Ser medhê Şeyxê Taxê*

*Ebdulqedîrê bê çar
Şermende û gunehkar
Hêvî dikit û hem zar
Îmdad ji Şeyxê Taxê*

BEND: 2

*Dîlberek min dî di xew da
Dêm wekî bedra şevq da
Ez kirim dîwan û sewda
Ah gelo derman heye?*

*Dêm wekî bedra hîlal e
Şûle ye j'hisn û cemal e
Nezerek bo min helal e
Min dîye fetwa heye*

*Nezerek da min Hebîbê
Kuştîme b'tîra reqîbê
Ah li halê min xerîbê
Rûreş û şermende ye*

*Rûreş im dîr im ji babê
Suhtîme b'sîşa kebabê
Dame ber cewr û itabê
Çi hisab û made ye?*

Ez nîzanim çî hisab e

*Şahidê min tu Xweda be
Ray li halê min qe nabe
Emr û fermana te ye*

*Ah li halê min feqîr
Rûsîyahî, min esîr
Dil kire amancê tîr
Qatilê canê me ye*

*Ez feqîr im bê nesîb im
Pir dinalim dûlkebîb im
Rûreş û miskînxeş im
Ketme ber dama te ye*

*Ketme ber qeyd û du dabe
Kuştîme b'zêcr û ezab e
Ez nizanîm çî hîsab e?
Rehmê nakit şefqe ye*

*Dil kirî amancê tîran
Qeyd kirim şîbhê esîran
Şah û sîltan û wezîran
Hakîmê wexta xwe ye*

*Hakîm î fro li wextê
Padîşah î hem li textê
Min divê talîh û bextê
Qet nedî min fayde ye*

*Qet nedî min rehew û rahet
Pir didî min cewr û mihnet
El xîyas dergahê rehmet
Xewf û tîrs û lerze ye*

B'lutf û îhsana xwe ye

*Lutf û îhsana te 'am e
Şermîzar im ez geda me
Mîn divê 'efwa temam e
Şan û xufrana te ye*

*Xweş divê efwa Mecîd e
Tulekê babê Seîd e
Ger bixwahî ew mi'îd e
Bîne Dîwana xwe ye*

*Bîne Dîwana bi hale
Dê bidim yek erzîhal e
Dîlbera min ruh li bal e
Çavşiyahim surme ye*

*Çavşiyah in surmelî ne
Herdu ebrû qelemî ne
Mîn hebandî dil yeqîn e
Bejn û balayê te ye*

*Bejn û bala te dibînîm
B'can û dil te d'hebînîm
Aşiq im heyran dimînîm
Şekl û sîmaya te ye*

*Aşiq im heyran dimînîm
Her dema ez te dibînîm
Gahî sewda gahî dîn im
J'kerbê dîndara te ye*

*Canfîdayê zilf û xalî
Hem şêrîn î pircemal î
Xweş giha hedê kemalî
Hal û esrarê te ye*

*Xweş giha hedê temamî
Nazenîn î ez xulam î
Lebşêrîn î xweşkelam î*

Qed û qamet tamme ye

*Sahibê wechê munîr î
Bo feqîran destegîr î
Hêvîya Ebdulqedîrî
Tûlê dergahê te ye*

*Ha ena 'ebdun beîd im (1)
Şermezar im namurîd im
Tu bixwûne ey seîdim
Wê li nik pîrê me ye*

BEND: 3

*Feryad ji destê Dîlberê
Kuştim bi derba xencerê
Anîme ser kewna berê
Talan kirim bêmal im ez*

*Talan kirim bê mal kirim
Işqa te ez bê hal kirim
J'hubba hebîba sar kirim
Çendî bibêm sukran im ez*

*Çendî bibim sewdaser im
J'ehda Xweda bê bawer im
Heta nebînim nawêrim
Her dilkujê rindan im ez*

*Rindan gelek ez kuştîme
Mecrûh li erdê hiştîme
Metrûk û bê hal hiştîme
Her talibê derman im ez*

*Derman bike cerhan bi lez
Luqman bixwe bêtin bi bez
Biskê sîyah xalê gevez
Mecrûh kirim bê hal im ez*

*Mecrûh kirim bêhal ez im
Sêfîl û malwêran ez im
Şerkeşte û heyran ez im
Dîwaneyê şeyxan im ez*

*Dîwanekî pir dilkul im
Zer bûm ji rengê sunbul im
J'meyla evînê dihelim
Suhtim wekî mûman im ez*

*Suhtim wekî mûman gelek
Zilfê di zer biskê xelek
Ew nazika teb'etmelek
Şehzadeyê heyran im ez*

*Şehzadeya zerrînkemer
Xalê di sor zilfê di zer
Biskê siyah zêr dane ber
Esîr û bendewar im ez*

*Zilfê di zer hat nav milan
Xalê di sor wek sorgulan
Kul kir li min cerg û dilan
Ba zehmet û êşan im ez*

*Êşam ji te dêmenwerê
Ey nazika sîmaperê
Mîsbah û nûra pencerê
Perwaneyê şem'an im ez*

*Mîsbah û nûra kulekê
Ew horîya meşwerdekê
Çi b'kim bi dewra felekê
Dûr kir ji min, kovan im ez*

*Ew horîya meşxanimî
Subhan ji şahê alemî
Ew melek e yan ademî?
Her qayîlê medhan im ez*

*Nuqsan dibêm medhan bi dev
Ew nazika sînesedef
Carek bidîta min bi xef
Her girtîyê zîndan im ez*

*Carek bidîta min tamam
Ew nazika şêrînkêlam
Şemsa felek, ez bûm xulam,
Veda ber e, dinalim ez*

*Ebrûhîlalan dîn kirim
Wan awiran bengîn kirim
Bi yarîyan ez hin kirim
Lew aşîqê xûban im ez*

*Yarî bi min wê kir gelek
Balabilinda wek melek
Tûncik li enyê kir xelek
Sefîl û sergerdan im ez*

*Sêfil û pir zar û hezîn
Her dem dikim ah û enîn
Îro bi min ra kirye kîn
Ba hîrçet û nalan im ez*

*Îro bi min ra xweş nîye
Dêmxawera mîrani ye
Nabim ji wê bêhêvî ye
Her racîyê efwan im ez*

*Her racîyê efwa te me
Şayisteyê wecda te me
Gerçî gelek bêewle me
Lê bendeyê şahan im ez*

*Lê bendeyê şahê xwe me
Her suhtîyê îşqa te me
Şermendeyê ehda xwe me
Her xayîn û xezlan im ez*

*Geh xayîné bêfayde me
Gek aşiqê bejna te me
Geh canfiday canê te me
Ser ta qedem heyran im ez*

*Heyran dibim ser ta qedem
Şeyxê ku ber daye Herem
Her car dimînim dem bi dem
Xweşbilbilê baxan im ez*

*Xweşbilbilê Baxê İrem
Daîm dixwinim dem bi dem
Şeyxê ku çû Beyta Herem
Ba hsret û efxan im ez*

*Efxan dibêm ez bê 'eded
Gazî dikim navê Ehed
Dîlber bi min nabe meded
Her talibê derman im ez*

*Ebdulqedîrê bê guman
Herê dikit ah û fîxan
Ey Şeyxê Taxî el eman
Qitmîrê asîtan im ez (2)*

BEND: 4

*Pîrê me Şeyxê Taxî ye
Wellahî mutleq fanî ye
Heyf e me agah jê nîye
Ya Reb derê feyzê vebî*

*Heyf e me agah jê nebî
Şehzadeya mislê te bî
Bê hed bi rehm û şufqe bî
Ya Reb derê feyzê vebî*

Şehzadeya mislê te bî
Heyf e me agah jê nebî
Canim fida canê te bî
Ya Reb derê feyzê vebî

Canê me qurbana xwe ke
Me b'weslê dîdara xwe ke
Terka me evdalan meke
Ya Reb derê feyzê vebî

Terka me îro tu nekî
Dilgirtiyê dama xwe kî
Min sekê dergahê xwe kî
Ya Reb derê feyzê vebî

Kelbê li dergahê te me
Heyranê şehmarê te me
Zanî birîndarê te me?
Ya Reb derê feyzê vebî

Zanî, birîndarî ez im?
Dilnal û pîrzarî ez im
Mehrûmê dîdarî ez im
Ya Reb derê feyzê vebî

Dil şadê dîdarê xwe ke
Şufqê bi ahzarê meke
Terka wefadarê meke
Ya Reb derê feyzê vebî

Seb xatirê pîrê te bî
Ma ra bi rehm û şefqe bî
Te nezerek l'halê me bî
Ya Reb derê feyzê vebî

Tu nezerek l'halê me ke
Ne b'qewl û efalê me ke
Zêde li emsalê me ke
Ya Reb derê feyzê vebî

Lutfa te behrek bê hed e
Qitrek bi ebdalê xwe de
Destê me bigre bermede
Ya Reb derê feyzê vebî

Îro feqîr im bêkes im
Jar û 'elîl û her ez im
Bê te neşim gavek bezim
Ya Reb derê feyzê vebî

Pîrek 'ezîm î,şah î tu
Sahibeta û cah î tu
Miskîn im ber dergahê tu
Ya Reb derê feyzê vebî

Halê feqîran çar bike
Qelbê mirî hişyar bike
Wek pêt û nûr û nar bike
Ya Reb derê şufqê vebî

Wek pêt û agir narekî
Hilke di dil da carekî
Dil gestî ye şehmarekî
Ya Reb derê feyzê vebî

Taxî çî şeyxek ekrem e
Sultan û can û Hatem e
Mezûnê Xewsê E'zem e
Ya Reb derê rehmê vebî

Taxî çî şeyxek hamid e
Sultan û can û murşid e
Miftahê babê Wahid e
Ya Reb derê feyzê vebî

Miftahê babê ebedî
Min kes bi mislê te nedî
Deryadîl î beydayed î (3)
Ya Reb derê feyzê vebî

Deryadil î,bê şek we ye!
Çi d'kî ji bo Xewsê te ye
Aza ke miskînê xwe ye
Ya Reb derê rehmê vebî

Aza ke miskînê xeta
Ey şahê pir cûd û 'eta
Ta çendî bêjim hesreta
Ya Reb derê şefqê vebî

Aza ke miskînê xwe jî
Derman de mêlaka me jî
Dil ah û kovana teji
Ya Reb derê feyzê vebî

Dil ah û kovana keser
Reştim di xwinê ser bi ser
Xwezuya bida min yek xeber
Ya Reb derê rehmê vebî

Kengê bidîta dîlberî
Dêm ayîna Îskenderî
Bo min bida yek xeberî
Ya Reb derê şefqê vebî

Ebdulqedîrî bê guman
Çendî dîkî zar û fîxan
Rehmê ke ey pîrê muxan
Ya Reb derê lutfê vebî

Dêm şûşe ye,zuhr e di nav
Nûra Xweda ye pir şîfaf
Hor e,perî ye bê xîlaf
Ya Reb derê feyzê vebî

BEND: 5

*Ez feqîrek rûsîyah im
Sail im bêçare me
Min tunîne pişt û 'ewnek
Tûlê dergahê te me*

*Tûlekî b'ahîn û zar im
Şah î tu, ez şermîzar im
Lutfê ke îro neçar im
Canfidê canê te me*

*Canfidê canê te me ez
Dilbirîndarê te me ez
Lew bi ahzarê te me ez
Dilkul im pimale me*

*Dilkul im pir nalenal im
Pir feqîr im suûhal im
Aşiqê bejna delal im
Lew bi qîl û qale me*

*Aşiqê bejna şepal im
Mestîyê xemra helal im
Cismîdûr im, ruhlibal im
Kuştîyê sedsale me*

*Cismîdûr im ruh bi ruh me
Suhtime te şubhê şehm e (4)*

.....
.....

(1) HA ENA 'EBDUN BE'ÎD IM: Ha ez koleyekî dûr im

(2) QITMÎRÊ ASÎTAN IM EZ: Qitmîr, navê segê Eshabkehfan e. Hatiye gotin ku "Ew Seg jî, wê bi xwedyên xwe re here bihişt!"
Asîtan, bi mana derîzan û dergah û derçik e.

(3) DERYADIL Î: Dilê te wek deryayê ye. BEYDAYED Î: Destê te wek deştê ye.

(4) SUHTIME TE ŞUBHÊ ŞEHM E: Te, min fenanî bez şewitan-diye.

MELE EHMEDE QOXÎ

Mele Ehmedê Qoxî yek ji hebestvan û nivîskarên bi zaravê Kurmancî ye, lê bi têpên Erebi dinivîse û bi piranî nivîsarên wî nesir in. Gundê wî Qoxê, li navbera Diyarbekir û Bismilê dimîne. Lê me tarîxa jdayikbûna wî nivîskarê hêja bi dest nexist! Ew di ilmê Erebi û Farisî û Tirkî de zanyarêkî gihastî ye. Ji xeynî kutakirina xwendina Ilmê Rêzê (New), herweha wî xwendegeha bilind jî li Tirkîyê kuta kiriye.

Ehmedê Qoxî ji salên 60'î û bi vir ve, pir karên bêhempa kirine. Ewî di sala 1381 (1961-62 M.) ê hicrî de, REWDNEÎMa Şêx Evdîrehmanê Axtepî ji nû ve nivîsiye û di sala 1966 an de jî li çapê xistiye. Lê bi derketina pirtûkê re, Hikûmeta Tirk dest danîbû ser û nehişt ku bikeve nava xelkê (Binêre li beşa navê Şêx Evdîrehman).

Qoxî di 26 ê Sibata 1984 an de, li ser pirtûka rêberê me Ehmedê Xanî ya bi navê EQÎDE şerhek nivîsiye û bi navê REHBERÊ SANÎ, ji nû ve li çapê xistiye.

Di pey de jî, wî di 26 ê Adara 1984 an de, li ser NEHCILENAMa Mele Xelîlê Sêrtî, şerhek nivîsiye. Herweha piraniya beytên Nehcilenamê mane kirine û bi navê REHBERÊ EWAM, ji nû ve li çapê xistiye. Û di paşya Nehcilenamê de jî, pirtûka Feqe Reşîdê Hekarî, ya bi navê SIRMEHŞER jî deraniye. Îcar dibe ku hin eserên wî yên din jî hebin, lê me agah jê nîne.

Ev herdu pirtûkên ku Qoxî li ser wan şerh nivîsîbûn -Rêberê Ewam û Rêberê Sanî- me ew ji tîpên Erebbê wergerandin tîpên Latênî û dan çapkirin, herweha me Sirmehşerê jî wergerandiye û daye çapkirin. Lê Rewdneîm, min û hevan E.Narozî bi hevdu re, wergerande tîpên Latênî û bê çap dimîne.

Di nav destnivîsarên berevokên me de, tenê hebesteka Qoxî hebû. Ew destnivîs, a Qoxî bi xwe ye. Ww bi vê qesîdeyê, pesnê Şêx Mihemedê Erebkendî daye, xwevaya wî aniye zimên û wî bi serdarê "murşid û pîrên Amed" (Dîyarbekir) xeysetnav kiriye. Me jî ew helbest, li gor rewşa di nivîsa bi tîpên Erebbî de li jêr, ji xwendevanan nivîsî.

Bend, heft malikên pêncok in û rêz bi 15 kiteyan dikişin. Di tevê malikan de her çar rêzên pêşî bi yek tîp qafiyeyê ne û qafiyeya asafî jî di rêzên pêncan de "...î" ye.

"Ehmedê Qoxî di Medhê Şêx Mihemedê Erebkendî da Gotiye"

*Em hezar hemd û senaxwûn ebedî ne j'Xwedê ra
Ji cemala Samedî tîrêjê nûrîn b'qedê ra
Li Erebkendê diîsî b'delîl û senedê ra
Ê nabîne du çav ewr e bi êşa remedê ra
Lew tu serdefter î bo murşid û pîrên Amedî*

*Ger kemalê dîn û dinya te divê, her wî bibîn
Bi dil û can bibe teslîm û hîcabê melivîn
Şahê ser textê edalet di sexa girtî kemîn
Hatem û Noşîrewan şagirtê wî bûn bi yeqîn
Ê di fermanê te bî, girtî heyata ebedî*

*Tu binê qutbê di nav ehlê dilan helqe didan
Hermerkez e nêv seffê 'ewamê beledan
Lew hemî rehberê dîn in li emîr û li gedan
Bû heyîva nêv sitêra, Kewkeban sîwan veda
Ê li dîna te ne muştaq e, felahek wî nedî*

*Wer temaşa nûrê safî ku tecella ye binê
Li Erebkendê veda roj e diîsa li dinê
Kerem û lutf û kemal ger we divê, zû biçînê
Bi dilê sade nezer dîn, bi edeb rû bidînê
Aftab e di şuhûdê, we çi hacet senedî?*

*Heq dizanî tu demî lazime em bibne xwelî
Birijîn ber qedema wî, wekî polê zexelî
Li me pê deyne bi şefqet, ji me dil da bihelî
Me ji zengarê xerabî bike safî û celî
Da layiqê lutfê û kerema bê 'ededî bî*

*Em telebdarê li dîdarê di her hîn û deman
Ji inayet nezera xwe me nekî dûr û heman
Ez hilak im wemegêrî mi ji der ah û xeman
Weme, ez xerqeyê behra elem û derd û xeman
Sed esef bo çi tu rû nadî ez ê bêmededî?*

*Sed emanet ey hevalo tu çeleng be li piya
Da di nêv ehlê diyanet bî, ne dûrî kerîya
Ne wekî Ehmedê 'asî ku ji ref ew qetîya
Lew bi keslanî esîr ma nêv gurê çol û çîya
Me ji şahê xwe umîd e, j'asitan me der nedî*

MELE HESENÊ QERENAZÎ

Yek ji helbestvanên olî û pesindarên şêxan, Mele Hesênê Qerenazî ye. Lê belê me tarîxa çêbûna wî peyda nekir. Belam ez wî ji nêz ve dinasim. Mele Hesên, yek ji salikên mala Hezret e (Şêxên Norşên) û pir kal e temenê wî li dor 80-90 salan heye. Ew merivekî pir geriyayî, zana û serwext e, devliken, xemrevîn û mirovperwerekî bêhempa ye. Peyvên wî gelek xweş in, kêfa xelkê pir jê re tê û bi azbata xwe ji gundê Qerenazê ye.

Di sala 1983 an de, rojekê ez çûm serdana wî û em gelek peyivîn. Wî ji min re, serpêhatiya xwe û Bedûzeman (Mele Seîdê Kurdî) got. Dema ku ew li bajarê Îsparta eskerî dikir, Hikûmeta Tirk ew çax Mele Seîd ji anîbû wir sirgûnê. Piştî ku Mele Hesên pê dihise, li hergav diçe serdana Mele Seîd û bi hevdu re dipeyivîn.

M. Hesên ji min re got, ku "Mele Seîd li hergav ji min re serpêhatiya xwe û Hikûmetê gilî dikir û zordestî û kotekiyên lê kiribûn, digot". Bi kurtî peyva Mele Seîdê Kurdî weha bû:

- Hikûmata Tirk, nahêle ku ez li Kurdistanê bimînîm. Çimkî Tirk jî me ditirsîn û pixav dikin, lewra ku ew ronakbîrên Kurd li Kurdistanê nahêlin! Ez li vir di bin çavdêriya mecbûrî de me û kî tê nik min jî, lê jî dibin notirvan!..

Di nav destnivîsarên berevokên me de, çar bend helbestên Mele Hesenê Qerenazî derketin. Bi naveroka xwe, hemû olî ne û li ser şêxan gotiye.

Benda pêşî, 16 malikên çarkok (çarîne) in û rêz bi heşt kiteyan dikişin, qafiyeya asasî "...ê" ye. Qerenazî, vê helbesta xwe li ser şîna Şêx Ma'sûmê Mala Hezret ristiye. Û wî tê de, xwe bi xeysetnavê "Asî" (gunehkar) navdar kiriye.

Benda diduyan, neh malikên çarkok in û rêz bi heşt kiteyan dikişin, qafiyeya asasî "...a" ye. Helbestvan vênakê jî li ser şîna Şêx Ma'sûqê Mala Hezret ristiye, dema ku Şêx çûye Hecê û li bajarê Medîne miriye. Ş.Ma'sûq, şêxekî pîr bi nav û deng bû, gelek mirîd lê kom bûbûn û rêçika Nexşebendî dimeşand. Helbestvan, xwe di vê bendê de bi navê "Koçero" navdar kiriye.

Benda sisiyan, duwazde beyt in û rêz bi 16 kiteyan dikişin, qafiyeya asasî "...r" ye. Ev bend bi naveroka xwe, jî babeta banda diduyan e û wî tê de navê xwe yê rastî gotiye.

Benda çaran, 14 beyt in û rêz bi 15 kiteyan dikişin, qafiyeya asasî "...î" ye. Qerenazî, carekê çûye Hecê û vê helbestê li ber gora Mihemed Pêxemberristiye. Di rêza kutanekê de jî, li gor pêxeberdana Erebi, navê xwe yê rast beyan kiriye.

"Mela Hesenê Qerenazî di Mersiya Şêx Me'sûmê Mala Seyda de Gotiye"

BEND: 1

*Îşev jî nageh bû hewar
Deng da newaya firqetê
Şêxê me Me'sûmê kubar
Çûye semaya hezretê*

Hey wax û zarîn çûn sema

*Ruhnik rewan bûn wek çema
Qet kes di halê xwe nema
Bû wek qiyama sa'etê*

*Lew "Neqşebendê sanî" bû
Adab û irfan kanî bû
J'dinya denî dilsafi bû
Wî tê neda qet qîmetê!*

*Daîm Xweda bû wî xiyal
Emyet neda wî milk û mal
Cûd û 'eta wî bê mîsal
Dûr bû ji te'n û minetê*

*Tum der hizûr bû bil yeqîn
Wan suhbet û pendê şêrîn
Mesrûr dikir qelbê hezîn
Zail dikir her xefletê*

*Meclis bi wî pir xweş dibû
Dinya di çav me reş dibû
Narê mihebet geş dibû
Zewqek hebû nêv ta'etê*

*Weqtê dihat wek şahekî
Şêrînqed û durdanekî
Dîwan dibû wek baxekî
Tek bû di ehlê hikmetê*

*Kesrayê dewrana xwe bû
Hatemê dîwana xwe bû
Rostemê meydana xwe bû
Axir ji me kir firqetê*

*Dinya li me kir behra xem
Rihtin dilan tîr û elem
Dîwan û meydan û herem
Bûn kerbelayê hesretê*

Sed hesret û ax û enîn

*J'hicra hebîbê xemrevîn
Ew ruknê vî dînê mubîn
Nageh me dî lerze ketê*

*Lerzî xîrabû ew ji xîm
Dadên xisaret pir 'ezîm
Softî w mela hîştin yetîm
Xef bû di baxê cennetê*

*Heta hebim l'dewra felek
Wan awirê çeşmê belek
J'wan ra bixwim axan gelek
Daîm bixwûnim rehmetê*

*Ya Reb bi heqê Taha kî
Bi qedrê Xews û Seyda kî
Nûredîn cayê wî rakî
Bi 'eyn û resm û adetê*

*Û hem Hefîd û Mihyedîn
Me'el Emîn û Bedredîn
Bi wan hilkî çiraya dîn
Bi kibrîta şerî'etê*

*Ku dîsa Hicre û Dîwan
Wereng e Baxçe û Meydan
Tijî bin j'alim û şêxan
Birêjin ilm û nisbetê*

*Ev astyê bê kesb û kar
Daîm 'elîl û istûxwar
Hêvî dike j'Tirba Dîyar
Îmdad werin der rihletê*

BEND: 2

*Îro ji ber zulma felek
Dil bû bi êşan mubtela*

*Wan nezerên çehvên belek
Dûr kir ji min sed merhela*

*Dûr bûm ji wê bejna letîf
Wê heyeta pak û nezîf
Meşhed kirî Ke'ba şerîf
Bê pîrî man sofî w mela*

*J'wê meşhedê kirme xerîb
J'wê zyaratê mam bê nesîb
Min piştî wî navê edîb
Der van dîyarê kербela*

*Min kes nedî wek wî hekîm
Derman bikit qelbê elîm
J'eyban bikit pak û selîm
B'cezba silûkê kit qela*

*Der emrê wî xweş bû hizûr
Der nezeran zewq û surûr
Axir kirin mehrûm û dûr
Mam bê îmam weqtê sela*

*Xelqno werin cumle tamam
Mêr û geda û xas û 'am
Em şîn bikin j'bona Îmam
Lew bo me bû sebra dila*

*Dinya li min kir behrê xem
Qelb û cîger tev bûn elem
Ger bidne min milkê Ecem
Ev hizn û xem nabin bela*

*Subhan ji şahê Zulcelal
Ew nisbet û husn û cemal
Min dî nefîce bû xiyal
Hiştîm di nêv derd û bela*

*Ey Koçero dil sar meke
Terka derê yaran meke*

*Mewt û heyat nik wan yek e
Ew seyr dîkin her menzila*

BEND: 3

*Felek îro bi çerxa xwe bi min ra pir xîyanet kir
Hebîbê ruh û canê min hilanî bir ji min xef kir*

*Ji min xef kir hebîbê min, tebîbê da û derdê min
Zehîr û rehnumayê min, ji nageh rabû rîhlet kir*

*Di zahir gerçî ew xef bû, di batin teqdîra Heq bû
Îrade qurba weslet bû, çû miskên baxê cennet kir*

*Hefîdê Şahê Norşên bû, dîyaa meş'ela dîn bû
Bi feyzê mîslê barîn bû, axir çû nav me firqet kir*

*Bi qurban bim çî Me'sûlq bû, çî sadiq bû, çî mesdûq bû
Bi fethê xwe çî Farûq bû, wî alem şad û enwer kir*

*Ji bo derdan çî derman bû, ji qelban ra çî Luqman bû
Li textê dil Suleyman bû, li Ke'be sinkê ber ser kir*

*Çî şehbaz bû di nêv bazan, çî dîlxwaz bû bo dîlxwazan
Herem kir berzexa razan, mu'elî bû xwe meşhed kir*

*Nedîm wek wî di nêv rindan, di şehîr û hem ne di gundan
Şêrtîr j'hingiv û qendan, ji dinya fanî hîcret kir*

*Keramet û di me'nayê, di rayê w eql û danayê
Nedîm wek wî di dinyayê wî da yani muheyêr kir*

*Çî xweş bû pêçeya wek tac, eba û cubbe û hem paç
Di şer'a sahibê Mî'rac, wucûd wî zêr û zeber kir*

*Heta roja bimînim sax, şev û rojan bibêjim ax
Min dil bûye kebab û dax, qefes hîcranê ker-ker kir*

*Hesen bes ke j'dema borî, reqîmî ger tu ne dîr î
Bike dil cebheta Tûrî, hevalî bo te we'dê kir*

BEND: 4

*Ya Resûlallah resûlê Qureysî û medenî
Selwîbaxê melekût î û gula her çîmen î*

*"Qabîqewsey"î nezera "Wehdetsera-Lamekan"
Ji melek û îns û cinan xasî, tu bû yî tenî*

*Textê "Lewlak" ji evîna ezeli da te Xweda
Bi qedûma te senem bûn di cîhanê pêkenî*

*Te nezer kir li semayê jê heybet kirbû hîlal
Hal îmanê bi tesdîqê xweş Melikê Yemenî*

*Rehmeten lîl alemîn bû hat cîhanê ey beşer
J'mesx û xesfê hin xilas bûn hin bi îman bûn xenî*

*Mewlûda te Narê Faris, nehrê Sawe kir 'edem
Kullê esnam û melikan semîşv bûn di dinê*

*Paytextê te gehîşî Eywana Kesra kir xerab
Deng ji Ke'bê hat û go: "Pak bûm ji esnamê denê"*

*Mûcizê te der Sebawet heştî heyran kahinan
Payê te şên kir di gavê hişkîdaran 'elenî*

*Nîv esabi'ê te avek şubhê Kewser bû rewan
Têr vexwarin leşker û hem wan xeyûlê tihini*

*Hêj tu der pişî peder bû dê Yehûd hatin bi kîn
Kir hîlak narê semawî wan Cihûdê wesenî*

*Acizê cahil çî zanit mû qeder mewsuîf Xweda
Kafiyê wesfê te nayê medhê ezman û çenê*

*Bê edeb hatim tewafa te eya nûra Xweda
Dê bixwim ah û enînan ta biçim nêv kefenî*

*Ax û sed hesret d'bêjim, min dîsa carek b'dîta
Bikira surmeya çesman herfya wî wetenî*

*Asî û şermende me ey şahê alem destegîr
Kun şefî'en lî bî cahî neclîke el Hesênî*

MELE ELÎYÊ FINDIKÎ

Yek ji helbestvan û nivîskarên bi nav û deng, Mele Eliyê Findikî ye. Lê belê bi piranî nivîsarên wî helbest in û gelekên wan jî olî ne, hinek jê jî li ser pesindana şêxan nivîsîne. Herweha wî gelperweriya xwe jî diristan de beyan kiriye. Lê mixabin me derheq ji dayikbûn û mirina wî de, tarîxekê bi dest nexist. Bes ez bi guman in, ku ew di salên 60. de çûye dilovaniya xwe. Niha pir kes li Kurdistanê hene, ku wî dîtine û ji nêz ve jî bi jiyana wî dizanin. Ew menşûrê bi gundê xwe yê Findik e. Di meletiya xwe de her çiqas menşûr bû jî, lê zêdetir bi navê seyidîtîyê dihate nazkirin. Yanî jê re digotin Seyîd Eliyê Findikî.

Findik, gundekî pir şên e û niha nahîye ye. Di demekê de, Findik wargeya xwendin û zanistiyê bû, pir kesan li wir xwendine û alim û zana û pisporên giranbiha ji wir rabûne. Yanî di warê rewşenbîriyê de, ew der çirayeka Kurdistanê bûye. Cigira wê, di navbera Cizîr û Şîrnex û Dihê de ye û li ser keviya çemê Dicle dimîne.

Di nav destnivîsarên berevokên me de, dîwançeyeye 48 rûpl derket. Lê li ser ruwê wê yê pêşî sernav tune, tenê nivîseke weha bi zmanê Erebbî di paşya wê de heye, Kurdiya wê ev e: "Nivîsandina Dîwana Seyid Eliyê Findikî di 11.5.1985, roja Şemiyê kuta bû".

Belê, di vê tarîxa ku bihurî de, merivekî navnediyar bi kerema xwe ji nû ve, wî Dîwançeyê bi destên xwe û bi tîpên Erebbî nivîsîye. Dîwançe, bi granî ji bo ku naveroka wê derbarê olî ye, bêguman her kurdekî olperest pê agahdar e û gelek kes helbestên wê jber dizanin.

Di çaxê feqîtiya min de, helbestên vê Dîwanê di nav xelkê de belawel digeriyan. Min bixwe jî, hin ji wan ezberê dizanibû. Lê ev ji nêz ve ye, ku min seh kir, kurê Seyid Elî yê ku miftî bû, ew helbestên belawela ciwandine û li derveyê welêt, pirtûkeka li dor 120 rûpelî, li çapê xistiye.

Mixabin me nezani, ku S.Elî kengê Dîwançeya xwe nivîsiye. Tenê di beşa 16, malika nehan de tarîxek heye. Ew jî dema ku Fewzî Paşa, Şêxê Xezna û Me'sûm hersê di heftiyekê de li pey hevdu mirine, ji bo wan weha gotiye:

*"Sêsed û şêst û nehê piştî hezarî bû, Xweda
Dergehê baxê bihiştî xwe li ber hersê vekir!"*

Ev tarîxa 1369 ku di vê malika li jor de ye, eger hicrî be, dike 1949-1950 î yê mîladî. Îcar li vir diyar bû, ku Mele Elî van helbestên xwe piştî sala 1950 nivîsiye. Wekî din em bi pirtûkên wî ne agahdar in. Lê tê gotin, ku wî gelek tişt nivîsiye.

Lê belê pirtûkek bi navê "Tesrîfa Kurmancî" heye. Herweha jê re "Tesrîfa Mele Elî" jî dibêjin. Gelo ma wê ew pirtûk, ne ya vi Mele Eliyê Findikî be? Ji babeta wê pirtûkê, sê hebên din jî, bi zarvê Kurmancî hene. ZIRÛF û TERKÎB herdu yên Mel Ênisê Erqetênî n. Ya bi navê SERFÊ LÎSANÊ KURDÎ jî, ya Elî Teremaxî ye. Yan dibe ku navê herdu Eliyan bi şaşî bi hevdu hatibe guhartin? (Binêre li navê Elî Teremaxî û Mele Ênis).

Her çiqas naveroka vê Dîwançeyê piranî derbarê olî û tesewufê de ye, lê nivîskarê wê merivekê pir welatparêz bû. Çimkî di helbestên xwe de pir êrîşê dibe ser mele û şêxên xwînmij û dolabker. Herweha ew pir ji serbajarên koledarên Kurdistanê jî, gilî û gazinan dike. Dibêje:

*"Xîlaf û tev girav e dostiya me
Ji lewre em ketin vê Enqerê da!"*

Mele Eliyê Findikî, bi malikekê temenê xwe yê di dema nivîsandina vê Dîwançeya xwe de, weha beyan kiriye:

*"Elî umrê te bû pêncî
Li hisab te tu hê genc î
Ji lewre hê tu bê sênc î
Xudadar î, çi xemdarî*

Ev Dîwançe di zaravê Kurmancî de, di warê gramatîk û bêjeyan de berhemeke pir hêja ye, bi zimanekî hêsa û zelal hatiye nivîsandin û kêmkes hene ku jê fêr nebin. Lê belê çend malik xwerû, yan jî nîvco bi zimanê Erebî ne. Me ew mane kirin û di paşiyê de, bi Kurmancî nivîsîn. Û me li ser her bendeka wê "Beş: 1,..." heta bi dawiyê nimre nivîsîn.

Ev Dîwançe bi tevayî 17 beş û 329 beyt in. Rêzên hin beşan bi heşt, ê hin beşan bi yazde û hinek jî bi 15 kiteyan dikîşin. Di hemû beşên wê de, qafiyeyên asasî di rêzên diduyan û çarn de ne. Ev e li jêr Dîwançeya Mele Eliyê Fındîkî:

BÎSMÎLLAHÎRREHMANÎRREHÎM

BEŞ: 1

*Mefa'îlun mefa'îlun
Mefa'îlun mefa'îlun
Hezec salim musemmen bi
Çîqa xweş tê di nezmê da!*

*Elî rabe heta kengê
Tu xafil bî bê vê rengê
Bişo qelbî jî vê zengê
Here rê rast bi cadê da*

*Te bê fayde umur borand
Di qelbê xwe le'în rûnand
Heçî qenc e te jê fûrand
Rija tev çû bi erdê da*

*Dibî poşman li vî umrî
Dema ku tu biçî, bimrî
Heçî umrê te yê mayî
Biborîne di tobê da*

*Bike tobe bi qelbê saf
Eya bê eqlê bê însaf
Nekû dîsa bikî îclaf
Di vê soz û di ehdê da*

*Çiku tu pir ne guhdar î
Dikî tewbe bi sed zarî
Ji subhê nabî êvarê
Tu têy car dî bi şûnêda*

*De ka rabe ji vî halî
Nebe mexrûr bi vî malî
Venabî jê demek xalî
Diçî axir di qebrê da*

*Di dinyayê heçî rabin
Feqîr û şêx û axa bin
Ji ber mimê xelas nabin
Di şerq û hem di xerbê da*

*Ela ey sahibê qesrê
Dema ku tu biçî qebrê
Nizam çawa bikî sebrê?
Di wê toz û di xebrê da*

*Di wê toz û di wê xebrê
Dibînî bê hîsab qehrê
Çira hinde dikî xedrê?
Dibî rûreş di heşrê da*

*Di heşrê da dibî rûreş
Çewa hinde dibî kêfxweş
Di dinyayê dibî dilgeş
Di vê le'b û di lehwê da*

*Di dinyayê te kêf pir kir
Zulum-cewr û cefa pir kir
Binêr ka te çi hasil kir
Di vê resm û di vê rê da*

Gelek kes tê de xirya ne
Dema çûn bûne poşman e
Feqet borî ji destan e
Kesê çû nay bi şûnê da

Dinê milkê kesî nîne
Çiqa bêbext û xayîn e
Kesê guh bidyê ew dîn e
Xwe hinde berdide tê da

Elî tu bêkes û jar î
Ji dest gunha birîndar î
Hisaba menzela tarî
Çira nakî ji vir pêda?

De bes raze wekî zava
Ji vê newmê veke çava
Sivik bavêje çend gava
Da tu nemnî di heryê da

Çira hinde tu bê fikr î
Nizanî qey tu yê bimirî
Li ser xwe bihnekê bigrî
Wekî yexsirê hebsê da

Menêre ehlê weqtê xwe
Dinê bavêj ji qelbê xwe
Bike dûrbîn di destê xwe
Binêre axretê tê da

Ji bo dinyayê tu reht î
Di emrê axretê seht î
Bi qelbê xwe wekî teht î
Qe nerm nabî di we'zê da

Çi tam dît te ji diyayê?
Ku hindî te tebat nayê
Dikim nakin tu nay rayê
Te ra ketme belayê da

BEŞ: 2

*Mefa'îlun mefa'îlun
Mefa'îlun mefa'îlun
Hezec salim musemmen ke
De ka qelbê me ranakî*

*Elî rabe wiha nabê
Bi hîle w pîla çênabê
Umur borî mirin ha bê
Çira tedbîrekê nakî?*

*Ev e umrê te çil sal e
Te ne milk e ne pertal e
Xwelî l'ser te qebir mal e
De ka tê kengê peyda kî*

*Heval çûne tu paş mayî
Dikin gazî çira nayî?
Dibêjim tu ne zanayî
Ji lew guhdarîyê nakî*

*Tu zanî ku tu rêdûr î
Gelo ma qey tu yê kor î
Heç hat û ji te borî
Tu ranabî lezê nakî*

*De ka rabe tu bes raze
Xwe pêk bîne gelek taze
Li pêş te kaş û efrac e
Ji vê razanê şerm nakî?*

*Murada me j'xewê ey can
Çewa gotî Feqyê Teyran
"Ew e her xefleta qelban"
Neku zahir tu me'na kî!*

Were tedbîr bike tewbê

*Bi nefsê ra bike herbê
Ji destê te heta hew bê
De ka tu xwe xelas nakî*

*Di eybê xwe bike testêş
Bi qelbê xwe bibe derwêş
Di dinyayê bibe ser b-êş
Evî barî nikar rakî*

*Eger diya temamîle
Bibit milkê te bê hîle
Ji xeyrî cawekî şîle
Ji vî milkî xilas nakî*

*Bike mîsal di eqlê da
Wekî xana devê rê da
Tu êvarê biçî tê da
Sibê rabî tu jê bar kî*

*Meke xanî evê xanê
Binêra halê dewranê
Mihemmed Mistefa kanê?
Hema em qet dirêj nakî*

*Selewat bê eded her dem
Bike hedye eya Erhem
Li wî, ku mislê wî ekrem
Te çênêkr û tu çênakî*

*Dexîl im ya Eb-el Qasim
Tu bêy îmdad û hewar im
Dema canê xwe bisparim
Ji cem min tu le'în rakî*

*Nehêlî min bitirsînî
Bi hîle min bixapînî
Ji min îmanê bistînî
Kî xwe l'ber digrî yek bakî?*

*Dinê ev reng e ev terz e
Jinek bê soz û bê erz e
Gelek berdana wê ferz e
Tu bê eql î xwe jê nakî*

*Eger ba keskî ew yar ba
Ne hîlebaz û xeddar ba
Bi wî ra ku wefadar ba
Gelo vê fikrê tu nakî?*

*Bi wî ra ku nekir yarî
Nexwaze j'wê wefadarî
Çiku mislê wê serdarî
Te seh nekr û tu seh nakî*

*Ne heyf e hinde jê hez kî
Sebeb rezkî weya pezkî
Ji uqbayê xwe bê hez kî?
Eger ez bim tu vê nakî!*

*Bike serfê wekî mêra
Nehêle tu ji xelkê ra
Bike qencî û hem xêra
Dilê xemgîra pê şa kî*

*Tu hindî pak û xweşmêr î
Li meydanê wekî şêr î
Di herdu dînya tu têr î
Li min gotin li te da kî*

*Dikim tewbe ji ewzara
Bi hingî pelçimê dara
Ji min deyne ewan bara
Xuda wek me me ra nakî*

*Eya Rebbî recakar im
Li dergahê te zarzar im
Ji mêlakê birîndar im
Bîrîna min tu derman kî*

*Eger çendan gunehkar im
Nezan û pur ne guhdar im
Ji rehma te xeberdar im
Bi rehma xwe me dîlşa kî*

*Tu xeffarê zunûban î
Tu settarê uyûban î
Tu keşşafê kurûban î
Kî ye yê tu efû nakî?*

*Elî seh ke tu we'zê xwe
Nebe mexrûr bi lefzê xwe
Meke tiştê ne terzê xwe
Ji rih, şaşê fihî nakî?*

*Çiku gotin tenê nabî
Divê fêla te xuya bî
Dikim nakin tu çênabî
Ezê bes kim tu bes nakî*

BEŞ: 3

*Elî rûne ji vê qelqê
Bike sebrê bibîn zewqê
Menêre dewleta xelkê
Çiku paşê tu bêy nayê*

*Qena'et ke rihet rûne
Çira meqsed te pir bûne?
Bela ye malê dinyayê*

*Ezab e her heramê wê
Hîsab e her helalê wê
Nebî qet tu hevalê wê
Çiku dostanî jê nayê*

*Neyar e ew ji bo dostan
Dema ku biçne qebristan*

*Ewê l'xwe b'din bi du destan
Ku çû j'destê me, hey wayê!*

*Tu nanêrî li maldara
Çîqa ketne li bin bara
Ji subha heta êvara
Dikin nakin tebat nayê*

*Ewê bar kin ji vî malî
Biçin qebrik xir û xalî
Dibin poşman bi sed halî
Heçî çû j'dest êdî nayê*

*Xwezî me b'wî ku hişyar bî
Di emrê dîn de guhdar bî
Ne wek min sist û bêkar bî
Hema birhê bidî çayê*

*Elî diya gelek pîs e
Keça mel'unê iblîs e
Yeşîn axret diçî j'kîs e
Kesê j'dil bigrî diyayê*

*Nebe aşiq li wê pîrê
Qe guh nedyê xwe nespêrê
Tu berde wê bibe j'bîrê
Çewa ku qenca berdayê*

*Menêre ehlê vî wextî
Ku distînin hemî nextî
Dikin l'hev hîle w bêbextî
Qe axret bîra wan nayê*

*Musulmanî bi dev nabî
Bi hirt û xirtê çênabî
Bibêj ew kes bila şa bî
Ku safî bi ji riyayê*

*Elî dinya gelek baş e
Ji wî ra ku nebî şaş e*

*Li pêş rêkê, nedî paş e
Kesê ha bi Xwedê dayê*

*Nixwe tu hindî pir pak î
Helalmalê tu peyda kî
Heçî barê ketî rakî
Bidî bayê wekî kayê*

*Heta kengê tu yê bêjî
Elî lakin tu napêjî
Heta diyayê navêjî
Bizan qencî ji te nayê*

*Heçî diyayê hez jê kî
Bila sed bar kitêb çêkî
Şev û rojê di we'zê kî
Diçit we'za wî ber bayê*

*Ne ez şêx im ku we'zê kim
Ne maldar im ku xêrê kim
Du-sê beytan ezê çêkin
Ji xeyrî vê ji min nayê*

*Elî ya Reb birîndar e
Li dergahê te zarzar e
Li derdê wî bike çare
Hilavêt beyreqa rayê*

BESÛ: 4

*Elî pal de were rayê
Bişo xwe j'ehlê diyayê
Gelo ma qet te bîr nayê
Nedît te j'wan ji xeyr xwarî*

*Eger zahir de ew dost in
Di batin de tenê post in
Hemî yek kêş û yek bost in*

Ji wan dâr be bi hişyarî

*Xweda bigre temam berde
Bila l'ber te nebin perde
Nebêj ev qenc e, ev merd e
Heye tavyek ji dişwarî*

*Bi wî tavî neçe rê da
Tu hişyar be ji vir pêda
De tu nemnî di heryê da
Te hew di j'nişkava barî*

*Hezar heyf e ku dostanî
Ne safî bî j'dîl û canî
Bûye b'hîle w duezmanî
Me cerbandîye sed carî*

*Me cerbandin gelê j'dostan
Ne şagirtî, belê j'hostan
Bi zeng bûn, wek gilê bostan
Xeramweşan bi hawarî*

*Di vê dost l'ev bikî sebrê
Şerîk bin l'xweşyê û qehrê
Heta ku ew biçin qebrê
Eger ne hiç e ew yarî*

*Belê xasê Xweda mane
Wefadar in ne wek wa ne
Bizan Seyda yekî j'wan e
Tu bawer nakî her darî*

*Belê piştî tu çeknas bî
Ji buxî û kînê derbas bî
J'Xwedayê xwe re mêrxas bî
Nedî des nefşê hefsarî*

*Heçî hefsar bidî nefşê
Muheqqeq ew kes ê b'tehsê
Ew ê paşê biçî hefsê*

Belê hefsa reş û tarî

*Nebe teslîm ji nefse ra
Xwe bişdîne wekî mêra
Bike şer û qêrîn vêra
Şev û rojê heta karî*

*Heçî mehbûbê Seyda bî
Dikim hêvî ku dilşa bî
Qîyamet ku li me rabî
Xilas bit ew bi yekcarî*

BEŞ: 5

*Elî raze ji vê te' bê
Bese j'vê lehw û vê le' bê
Bike safî tu her qelbê
Xudadar î çî xemdarî*

*Bese j'bo te Xwedayê te
Di şûn bav û birayê te
Dirêj e macerayê te
Xudadar î çî xemdarî*

*Ji bo wî ger bibî safî
Ji bo te ew dibit kafî
Ji xeyrê wî bizan mafî
Xudadar î çî xemdarî*

*Di vê wextê xweşî nîne
Hemî bêbextî yû kîn e
Tu jî wek min bicerbîne
Xudadar î çî xemdarî*

*Me cerbandin ji xelkê pir
Heta dost û bira û kwir
Heçî gotin temam bûn vir
Xudadar î çî xemdarî*

*Eger ewel ji te hes kin
Ewê dê paştyê bes kin
Vir û bêbextîyê kes kin
Xudadar î çî xemdarî*

*Elî umrê te bû pêncî
Li hesab te tu hê gêncî î
Ji lewra hê tu bê sêncî î
Xudadar î çî xemdarî*

*Bi lez tu qesda Seyda ke
Bi tobê sêncekê rake
Di wê da qelbê ava ke
Xudadar î çî xemdarî*

*Xwezî wî qesda Seyda kî
Dilê xwe j'vê dinê rakî
Ji bo rê zadî peyda kî
Xudadar î çî xemdarî*

*Ji bo rê zad ê teqwa ye
Ne nan û şekir û çay e
Li nik ehlulah peyda ye
Xudadar î çî xemdarî*

*Bizan bê Seyda qet nabî
Ji ber xwe keskî çê nabî
Bila sed carî xwenda bî
Xudadar î çî xemdarî*

*Gelek bê Seyda çûn rê da
Ecac û berf û ba lê da
Ketin j'rê man di çolê da
Xudadar î çî xemdarî*

*Di dest Seyda bibe teslîm
Ji wî taze bigir te'lîm
Ji kes êdî meke texmîm
Xudadar î çî xemdarî*

*Elî j'bo te bibit ev ders
Nexapî b'lefz û şeklê kes
Xweda bigre tenê tu bes
Xudadar î çi xemdarî*

*Qewî be j'kes meke fikrê
J'Xwedê ra her bike zikrê
Lixaba tev ew ê bigrê
Xudadar î çi xemdarî*

BEŞ: 6

*Wefa û dostî çûne, bûne wenda
Nizanin em biçine l'kêderê da*

*Eger bihnkî ji cem camêrekî bê
Hezar mani' bi hev ra têne rê da*

*Xilaf û tev girrav e dostiya me
Ji lewra em ketin vê Enqerê da!*

*Temam îşê me bûye qehr û rehtî
Derê zewqê li me Xaliq girêda*

*Çi yazox e ku dostî b'devtîyê bî
Bidî dev bazkê xêrê dil b'şerê da*

*E' nabêjim e' safî me ji dosta
Yek in em tev di vê listik bi rê da*

*Sebeb vî qasî em mane bi şûnda
Ev e qeyda we ku pê me girêda*

*Heçî vê qeydê neşkênî di îro
Sibe rûreş ew ê bê mehşerê da*

*Eger te divê tu binvî xetê rast
Tu binvîse xetê xwe d'mesterê da*

*Ji rastîyê serastî tête şûnê
Ev e adet Xwedayê me j'berê da*

*Elî j'tecrîbê gelkî bûye zana
Çiku umrê wî borî d'vê gerê da*

*Dikim hevî li dergahê te ya Reb
Tu binvîse Elî j'rastê di rê da*

BEŞ: 7

*Ela ya eyyuhel îxwan û malî
Feqed male îlel hicranî balî (1)*

*Ji vî qasî gelek ketme ecîbê
Ku hinde dil ji hubbê maye xalî*

*Ne razî bûm bi hicrê nivê saet
Niho razî me ez salê bi salî*

*Demek mexrûr dibûm em şîbhê dostan
Wekî dost û bira me d'kir hevalî*

*Heqîqet em nebûn dostê heqîqî
Ji lew sarî dixwîhî j'herda alî*

*Heçî dostê heqîqî ne j'dil û can
Dikin qurbana dostan mal û canî*

*Eger dostek b'esîrî bê firotin
Bi wî em nadine qurşek Kemalî*

*Dikin hîle li hev em têkda-mêkda
Tinaza b'hev dikîtin em j'betalî*

*Eger feyde-fêd b'binî, dost e her kes
Weger ne "E'l vî alî, tu'l wî alî" (2)*

*Gelek geryam di dinya l'dostekî pak
Le 'ellî axîzun mîn hû cemaî (3)*

*Fe lem ezfur bî meqsûdî îlel an
Eqûlû qewlî haza ma bedalî*

*"Ne ez dost im, nedî yek min ji dostan"
Çewa ku gotî Îmamê Xezalî*

*Ji bêînsafî me d've dostê safî
Bixwe j'dotê Xweda em laûbalî*

*Hezar car ez dikim estexfirullah
Peşman im gelek al bê hevalî*

*Gelo ka ew ku pişt pê bê girêdan
Ezî bimrim nedît yek mîn kuhalî*

*Bixwe çend cara ketme tengihalî
Hevala xwe ji ber min dane alî*

*Hira-wêra nebûn, zahir fida bûn
Dema hat rast bi rastî, bûn xiyalî*

*Heçî dost bit heq e dostek durust bit
Ew ger neve şeqalî û beqalî*

*Fe hel entum 'ela ma nehnu fihî (4)
Gelo yan ez tenê ketme vî halî?*

*Ku dost ev bin tu çi d'bêjî murîda
Emê l'wan jî bidin yek erzûhalî*

*Murîd lazim di dest şêx da wusa bin
Çewa meyyît li ber destê xesalî*

*Ne wek van sofiyê dinyaperest bin
Li şeyxê xwe dikin naz û delalî:*

*"De ka tizbî" , yekî bêjî "kum û şaş
Serê min maye tazî j'bê micalî"*

*Yekî bêjî, "E' mam tazî, dixwazim
Teberruk kî welew kevneqepalî"*

*Yekî bêjî, "Qederke mame pêxwas
Teberka şêx welew kevneşekalî"*

*Yekî bêjî, "Secada min tunîne "
Bi vî rengî didin icz û melalî*

*Heta şehkê riha xwe j'şêx dixwazin
Dirêj e macera wan d'vî mealî*

*Bi ijmarî sed in, belkî hezar in
Bi tehqîqê dido nîn in kemalî*

*Dinêrî sofî piştî heftê salî
Riha wî spî, kumê neqşî, eba lê*

*Wekî min wek diholê j' dûr ve dim-dim
Tu mêzîni li batin xir û xalî*

*Çiku nakin murîdiyê bi resmî
Bi erzani divên tiştê buhalî*

*Ne heddêmne j'mela w şêxa xeber dim
Xweda wan zêde kî j'bona ehali*

*Belê lazim ji dîn ra bêne rêzan
Nexwin malê musulmana b'xeyalî*

*Wezîfa xwe nekit rast û durustî
Bila kî bit, dibit ew kes cezalî*

*Li meydanê wefa min dîte Seyda
Xweda gelkî bihêle wî delalî*

*Feqet her kes nizanit sûretê hal
Kesê ne l'mal nizanîtin hewalî*

*Ewî fezl û kemal çû der j'heddê
Heta ê wek mi jî bûne belalî*

*Li kû dê bête zanîn halê Seyda
Bi te'rif û beyana wek mi lalî*

*Ne soba me, dixenqim qametek av
Min û ev behr çî ser hev va ye xalî*

*Divê xewwas hebin emma çî xewwas
Ku derbêxin ji vê behrê lealî*

*Dizanim ez xewê kim mêw hijîr e
Min û tiştê j'xwe zêde hinde alî*

*Ditirsim ez ji mimê pêş muradê
Meda umrî we lem axuz kemalî (5)*

*Li kû dê bighitin fezl û kemalî
Kesê wek min ketî qeyda iyalî*

*Elî cwan bû nekir karek ji bo xwe
Niho çîbkîr diçit rê va b'kopalî!*

*Feqet "la teqnetû" sebra me pê tê
Çî mizgîn e ji Rebbê layezalî*

*Ela xeyr-il wera we'l alî turren
Selatullahî ma kerr-el leyalî (6)*

BEŞ: 8

*Meded Seydayê Zengani
Birêj feyza wekî kanî
Li vî qelbê qewî canî
De belkî bête ser cadê*

*Çi rêzan û çi seyda ye
Çi ni'met bû Xwedê daye
Cizîra me b'wî ava ye
Terîqet girt û bernadê*

*Cizîr, mizgîn li te şa bî
Ji ehlullah cuda nabî
Di hifza Xaliqî da bî
Derê tengî l'te Reb dadê*

*Bi qurbana te serdarî
Di emrê dîn de guhdar î
Li te pîroz bî sed carî
Libas û xemla îrşadê*

*Di îrşadê tu camêr î
Li meydanê wekî şêr î
Bi keskî tu xwe naspêrî
Kî bêjî çi tu guh nadê*

*Jidil ya te, ne ku qestî
Ji Reb destûr te wê xwestî
Ji lew hinde tu serbestî
Ji derew kes tu grênadê*

*Tu xêrxwaz î ji bo her kes
Ji lew her kes tête te des
Ji bo te her tenê ev bes
Xweda rê l'ber te danadê*

*J'feqîra ra tu sekkan î
J'murîda ra tu Luqman î*

*Kî ye bê cem te dermanî
Ku dermanê wî tu nadê?*

*Belê b'rast û durustî bî
Feqîr û pir şikestî bî
Ne ku xwehr û bi sistî bî
Kesek j'xwehra ra tu nadê*

*Feqet gul bê stîrî nabî
Xezîne bê tilism nabî
Xweştî bê xem tucar nabî
Xweda bê yek yekî nadê*

*Elî j'vê ni'metê dûr e
Ji îqbala xwe ew kor e
Çi bêjî, macera kûr e
Reben çi b'kî, Xwedê nadê*

*Meded ey şahê Bîşêrê
Tu dergah î ji bo xêrê
Elî ketye binê kêrê
Dixwazîtin j'te îmdadê*

*Dikim hêvî û sed zarî
Li dergahê te ya Barî
Tu xweybext kî evî jarî
Bi cahê Xewsê Bexdadê*

*Me ra Bîşêrê tu her şa bî
Tu her paytexta Seyda bî
Tu meydana murîda bî
Xweda şerî ji te badê*

BEŞ: 9

*Tewbe bikin gelî biran
Ji guneh û zembê giran
Qet guh nedin mal û peran
Hem lezzeta malê dinê*

*Lezzet ew e hubba Xwedê
Herçî ku bigrî bemedê
Ew dê bigîte mexsedê
Gava biçîtin wê dinê*

*Vê şîretê l'guhê xwe kin
Xwe j'axretê mehrûm nekin
Zadê riya xwe peyda kin
Da hûn nebên "Weyla l'minê"*

*Teqwa ye zadê rê, bizan
Ne beqlewa û nan û man
Peyda ye ew nik murşidan
Baş guh bidin vê gotinê*

*Fayda we nadit milk û mal
Bigrin terîqa Zulcelal
Tê da telef kin can û mal
Hiç e temam kêfa dinê*

*Kêfa dinê bêfayde ye
Wey xwe nekî beyhûde ye
Qebra reş e mala me ye
Çawa dinê hûnê dinê?*

*Wê qebrê ruhnî kin niha
Xafil nebin berx û miha
Ruknê li wê tiştê biha
Berya wî qasî hûn çinê*

*Heyfa evî umrê delal
Hûn serf dikin l'riya betal
Haxta biçin qebrê heval
Wê heybet û bizdandinê*

*Her çend bidî mal û meaş
Umrê ku çu nayête paş
Da hûn nedin êdî belaş
Xwe kar bikin j'bo mirinê*

*Bêşek bizanin pey me tê
Nadit ji bo me muhletê
Çenda bi qasê saetê
Bigrin Xwedayê xwe tenê*

*Dinyayê bavêjin temam
Zikrê bikin daîm mudam
Da hûn biçin Darus'selam
Ew der ku salih diçinê*

*Dinya çiq a l'destê we bî
Qelbê we lê aşiq nebî
Mizgînîya xêrê l'we bî
Xem nakitin j'vê heyînê*

*Dinya mizir ew dinya ye
Qelb ê bibit baskê xwe ye
Axret bibit j'bîra we ye
J'işqa kur û mal û jinê*

*Ta kengê tê bêjî Elî
Tu d'gotinê wek bilbil î
Fayde çî ye, tu ne j'dîl î
Te l'gotinê ne l'çestinê*

BEŞ: 10

*Meded Seyda meded Seyda
Min etrafê dinê tey da
Yekî wek te nebû peyda
Meded Seyda meded Seyda*

*Meded Seyda ezî dîn im
Ji hicra te cegerxwîn im
Ji min dûr î, te nabînim
Meded Seyda meded Seyda*

*Ji hicra bejn û balayê
Wekî Mecnûnê Leylayê
Dikim nakim tebat nayê
Meded Seyda meded Seyda*

*Ez im Mecnûnê bê Leyla
Ketim ber pêl û ber seyla
Dikim hawar û waweyla
Meded Seyda meded Seyda*

*Fîraqa te ezî kuştim
Û bê ruh, ez di cî hiştim
Ji zewq û lezzetê şist im
Meded Seyda meded Seyda*

*Ezabê nar ê hicranê
Eger bête wesifdanê
Kesê dîfî tenê zanê
Meded Seyda meded Seyda*

*Heta kengê ezî ha bim
Ji vê perdê cuda nabim
Bi dîdara te şa nabim
Meded Seyda meded Seyda*

*Biqurban perdeyê rake
Ji hicranê me aza ke
Bi dîdarê me dilşa ke
Meded Seyda meded Seyda*

*Tu Luqmanê evî wext î
Tu sultanê li ser text î
Bi dostan ra tu xweybext î
Meded Seyda meded Seyda*

*Xwezî me b'wî tu dostê wî
Bikî destê xwe destê wî
Bihijmêrî durustê wî
Meded Seyda meded Seyda*

*Tu yî finda şeva tarî
Cizîrê da qumandar î
Xelîfê Şahê Zîbarî
Meded Seyda meded Seyda*

*Cizîrê her tu b'sahî bî
Li der hîfza Îlahî bî
Ji her new'ê firahî bî
Meded Seyda meded Seyda*

*Yekî paytextê îrşadê
Ku ê dûmayê ser cadê
Wekî te kes nişan nadê
Meded Seyda meded Seyda*

*Çi şêrîn î, şekerxend î
Wekî Şahê Semerqend î
Welê ehdê Neqîşbend î
Meded Seyda meded Seyda*

*Di babê feyz û îhsanê
Elemdar î li meydanê
Kesê zanî ti xezan î
Meded Seyda meded Seyda*

*Gelek tihn im di vê rê da
Tenê mame di çolê da
Me bîr bîne ji vir pê da
Meded Seyda meded Seyda*

*Birêj feyzê bi şehkasê
Li vî qelbê qewî, asê
De belkî bête derbasê
Meded Seyda meded Seyda*

*Heçî Seyda nezer lê kî
Dikim hêvî Xwedê çê kî
Digel îmanê wî rê kî
Meded Seyda meded Seyda*

*Kesê d'xwazî ne wenda bî
Dilê wî her dem ê şa bî
Bila teslîmê Seyda bî
Meded Seyda meded Seyda*

*Bi hîle naçitin sêrî
Kesê taze xwe nespêrî
Yeçîn naçite ber dêrî
Meded Seyda meded Seyda*

*Elî bes ke ji vê şînê
Wekî Ferhadê Şêrînê
Sebir ke wey Memê Zînê
Meded Seyda meded Seyda*

*Belê lazim tu her ha bî
Çiqa rûnê çiqa rabî
Bibêjî "her tu seyda bî"
Meded Seyda meded Seyda*

BEŞ: 11

*El eman sed el eman ey murşidê sahibkernal
Hêvîdar im tu bikî carek li min pirs û sual*

*Nefs û şeytan wê li min zêde dikin cewr û cefa
Hatime dergahê te ser wan didim yek erzîhal*

*Erzîhala min qebûl kî tu eger ey destegîr
Ez nema bakî bikin êdî ji sed Cemşîd û Zal*

*Wer tu negrî destê min dê ez li ber pêla kevîm
Nagirim qef û qerarê ta biçîm gêra delal*

*Ez ricadar im bikî havalê min yek himmetê
Lê nenas û ez xerîb im ketme vê rê bê heval*

*Her kesê havalê wî bit himmeta we murşidan
Dê biçit ew kes bi qûnaxa xwe zû pak û delal*

*Ew kesê negrit hevalî j'himmeta xweyhimmetan
Nagihîtin meqsedê gerçî biçit ew çendî sal*

*Her kesê hûn lê înyet kin bila mizgîn li wî
Pir xenî û malîdar e ger nebit tu milk û mal*

*Mulketa dinya denî hemî temamî ser te bî
Nahêje zerrek înyet wê li nik ehlê kemal*

*Seyd Elî nebêj dizanim çendî lefzê xwendinê
Şubhê emsala ku meşûl in bi ilmê qîl û qal*

*Faîda ilmê emelkim e, eger ne çend pere?
Dara bê fêkî sî ye fayda wê hîç e ey delal!*

*Ger tu vê faydê dixwazî lê belê safî zelal
Nakevit destê te da qet ew ji xeyrî ehlê hal*

*Şîreta min her ev e, ku tu bi min şêwrê dikî
Şîretek dêwbab e guh de ger nebe tu ker û lal*

*Destê xwe bavêje dawa murşidek kamil bilez
Tu bizane heq ev e, herçî dîye pûç û betal*

*Ê ku bêjî "ez bixwe bighêr Xweda bê murşidî"
Ev xiyala wî muhal e, pir muhal e, pur muhal*

*Tecrîbe bûye ji mêj ve sabit e ç(ew)a me got
Tu bike bawer, bibe teslîm nebe j'ehlê delal*

*Ey Elî tu xweş dibêjî lê belê napêjî tu
Gotina xalî ji kimê hîç e wek xewn û xiyal*

BEŞ: 12

*Gelî dost û hevalê min
Bikin pirs û sualê min*

*De hûn bigrîn li halê min
Tenê mame di hicranê*

*Hebîb û nazîdara min
Tebîb û gul'îzara min
Çewa bête hedara min
Nebî hazir li meydane*

*Ji dûrbûna te ez mayê
Dikim nakim tebat nayê
Wekî Mecnûnê Leylayê
Dikim gazin ji dewranê*

*Reqîb eywah te ez kuştim
Ji mehbûbê te ez hiştim
Ji belgê rewneqê şîştim
Wekî dara zivistanê*

*De ka bes ke ji vê zilmê
Bike carek li min hilmê
Te ez kuştim bi vê kilmê
Nehiştim bême eywanê*

*Heta kengê bikî kînê
Ji dil rakî cuyê xwînê
Eger Dîlber me bîr bînê
Ti minnet ber beyabanê*

*Eceb derdê mezin firqet
Li dîl da agir û hirqet
Eger ku lê bibit diqqet
Kesê dîtî tenê zane*

*Nedî kes min li vê dewrê
Wekî xwe ew bi vê tewrê
Reqîb ser wî bikit cewrê
Bibit carek bi talanê*

*Reqîb guhdarê min her dem
Li min zêde dikin sed xem*

*Nehîşt cerha bikim merhem
Me (ne) hal e Xweda zanê*

*Nesîbsîz şubhê min nîne
Ji hicrê min ceger xwîn e
Bi litfa xwe tu bîr bîne
Evî kelbê derîzanê*

*Di vê dewrê çî tûtak im
Di şêva da xewê nakim
Te nazdarê jibîr nakim
Dixwim sondê bi Quranê*

*Heçî hubba te dilmêt e
Li dil hicra te bû pêt e
Kî ye ew kes bila bête
Nekit feryad û fixanê?*

*Nizanim dê çî bêjim ez
Ji vî halê ji mêj im ez
Ji dil hêstir dirêjim ez
Wekî tavyê di baranê*

*Xema îşqê gelek zor e
Dibêjim behrekê kûr e
Fîraq û wesletê dûr e
Me ev reng e ji dewranê*

*Elî bes ke ji nalînê
Tu nawestî ji kalînê?
Sebîr ke wey Memê Zînê!
Ew e derman ji tubxanê*

BEŞ: 13

*Selam ser te Cemîl her tu cemîl bî
Gelo vî weqtî halê te çewan e?*

*Nebêj "Ez hafîz im, bê dest û pê me"
Cemala her kesî b'qelb û lîsan e*

*Te her du taze ne, Reb tazetir kir
Heçî dîtir ewan qîmet bi van e*

*Ezê çîrokê bêjim guh bidêre
Ji serhatyê min e ew bê guman e:*

*Emê l'mal in te dî yek hat ji der da
Ne weqtê hatinê, çibkin nezan e*

*Ewê bêje: "Tu zanî bo çi hatim?
Ji do va çêleka min za, neban e!"*

*Tu mêzîne l'kitêbê, çêke jê ra
Nivîştî, em dibêjin ew j'çehvan e!"*

*Di nava rêx û pêxê da şev û roj
Nivîşt û çêlek ê çi b'ser heva ne?*

*Dua em dê bikin tu jî dua ke
Dua baş in ji dermanê Xweda ne*

*Nivîşt baş in, ne fal û reml û te'zîm
Dikin bawer, ne ku em j'munkira ne*

*Feqet çêbin bi te'zîm û bi şerî
Ne zengil bin ji bo her ga w keran e*

*Yekî dîtir te dî hat go: "Nivîştî
Çiku ev heyva he zana miha ne!"*

*Te dî yek hat du-sê hêk ê di dest da
Gelek bitr e, çiku l'cem wî biha ne:*

*"Nivîstekê dixwazim e-j sewîl ra
Hinik pez hinkî çêlek, hinkî ga ne,*

*J'mehînê ra dixwazim yekî başqe
Dilê min gelkî pê va ye, ciwan e,*

*Mişarek-du xiyarê min helî ne
Nivîştîkî jê re çêke pir ziyar e!"*

*Yeka dî bêt û : "E l'bextê vî xanî
Dikeynim mastê xwe rûn ne xwiyan e!"*

*Hinek dê bêjin: "Em hatne şerîet"
Temam dûvkê kopal wê l'destê wan e*

*Te nêrî îşê wan îşê kemalsiz
Ne hêja ye ku hinde lê civa ne*

*Heta carek yekî hat û l'me pirsî
Ji gundî û cîran û eqrûba ne*

*Dema hat û mi jê pirsî, ewî got:
"Heye min karekî, wek bêhişan e,*

*B'hevala ra diçin xweş nava çêrê
Feqet naçêritin wek gêjbûyan e,*

*Mi go belkî nivîştîkî çêktî jê ra
Çiqa nestîl e, sankî ew beran e"*

*Tedî yek hat ji der da go me: "Qurban,
Tu meyzîne l'kitêbê taze, da ne*

*Ji do-pêr va kurê min têşî, bê hal
Tu derdê wî ji bo me b'ke beyan e"*

*Yekî bêji: "Diza tu l'me nehêla
Bibêj kê ye, niho ew l' kû mekan e?"*

*Kitêba me dibitîn Lewhimehfûz
Heçî tiştê ku qewmî, tê beyan e?*

*Çikû wan dîtine ev reng ji gelkan
B'rih û şaşik wekî şêx û mela ne
Bibin qurban ji bo şeyx û mela ra
Dera şêx û melatî ew geda ne*

*Dibêjin wan: "Filan şev nivê şev da
Ku cinna derbekê l'kirkê te dane!*

*Ezê bigrim ewî cinî bi te'zîm
Bixenqînim, feqet îş ser peran e!"*

*Ji wan bawer dikin cahil j'dil û can
Heçî wek wan nekî, d'bêjin "nezan e"*

*Heçî bendkî bikî hindî heval bin
Binêr şeytên binêr Êzîdîyan e*

*Bi qurbana mela w şêxa me sed car
Ewê şer'a şerîf j'wan ra nişan e*

*Ne ew şêx û mela ku hîlebaz in
Hinik zirşêx û hinkî zirmela ne*

*Ku gava xwe ji xwe ew zêde tavên
Didin nişan ku wan cih asîman e*

*Çikû her tiştekî zirkî didêrî
Heta dar û gîya ew jî wuha ne*

*Zirê glûzê heye, ew zirhinar e
Ev e zirbûng-Elî ji şairan e*

*Nikarim ez beyan kim ya mi dîtî
Heçî mayî bizan ew jî wuha ne*

*Hinek dî belkî mestir man l'hebanê
Bila b'mînin heqê wan tevnedan e*

*Emê çawa bikin j'destê evana?
Şev û rojê bi wan va mubtela ne!*

*Hebûm ez çapilkî j'destê Kemalî
Kîrim wek çîtika des(t) zarûwan e*

*Ji dunya ra gelek guhdar û jîr in
Di emrê axretê tev d'xewda mane*

*Xwezî j'dînê xwe ra jî bûna guhdar
Çewa j'dinya xwe ra guhdar û zane*

*Nedît yek min ku kir pirsra diyanet
Ev e umrê me borî j'penciyan e:*

*"De ka Fatîhe w Tehyatê me rast ke
Çewa mêj kim gelo,rojî çewan e?"*

*Eger pezkî zekat yekî hebîtin
Feqîr l'kû ne! çikû ew baş şivan e!*

*Eger elbek zekat yekî hebîtin
"Feqîr heyde!" çikû ya gêrevan e!*

*Didin pale w melûkêşa b'dilê xweş
Didin behra mela, ema l'behane*

*Wiha ne exlebê ehlê zemanî
E' nabêjim "yekcaî qenc nemanê"*

*Dibî peyda bibin emma ku kê m in
Tu nabîni yekî taze j'sedan e?*

*Elî tu l'kû,eva tu l'epey ketî l'kû?
Çikû ev qemê he yê çardehan e*

*Me çîro l'destê dêwbav çûn bihiştê
Hezar rehmet li dêwbav hazira ne*

BEŞ: 14

*Ey xurbetê ey xurbetê
Ey xurbetê ey xurbetê
Ey xurbetê ey xurbetê
Eywah ji derdê xurbetê*

*Vê xurbetê em dax kirin
J'qelb û ceger nasax kirin
Bê perde û bê cax kirin
Eywah ji derdê xurbetê*

*Em dax kirin daxa beza
Em kezixandin wek reza
Qebhet çi bû ev bû ceza
Eywah ji derdê xurbetê*

*Vê xurbetê em pîr kirin
Bê ray û bê tedbîr kirin
Bav û bira em j'bir kirin
Eywah ji derdê xurbetê*

*Vê xurbetê em jar kirin
Bê ihtîbar û sar kirin
J'her kes re em binbar kirin
Eywah ji derdê xurbetê*

*Însafsiza em rakirin
L'pêlan û deştan kar kirin
Me çend delal wenda kirin
Eywah ji derdê xurbetê*

*Heta bibin em kal û pîr
Derdê ewan nakin jibîr
J'qehrê ewan bûne esîr
Eywah ji derdê xurbetê*

*Em bûne goyînê şevê
Heta sibê ew nanivê
Sebr û tebat me j'Reb divê
Eywah ji derdê xurbetê*

*Her kes nizanit hal çi ye
Yê têr,çi ha j'yê birçi ye?
Pirsê bikin j'yê dîtîye!
Eywah ji derdê xurbetê*

*Giryê ewî l'halê mi tê
Ê dîtî halê xurbetê
Wek min ketî vê ezyetê
Eywah ji derdê xurbetê*

*Nayê beyanê ya mi dî
Em bûne teslîm û kedî
J'wan ra, ku qet nakin fedî
Eywah ji derdê xurbetê*

*Ehlê zemanê me bitr in
Wek du reha ew didirin
Qedrê xerîba ew nagirin
Eywah ji derdê xurbetê*

*Serwer tunînin vê demê
L'derdan bikin ew melhemê
Hewar ji destê vê xemê
Eywah ji derdê xurbetê*

*Seyda me dî j'ehlê zeman
Qedrê xerîba taze zan
Cih wî bibit rewda cenan
Eywah ji derdê xurbetê*

*Ya Reb bilind kî qedrê wî
Hem dunyewî hem uxrewî
Mehrûm neke me j'feyza wî
Eywah ji derdê xurbetê*

*Kurt e Elî vê qissetê
Sebrê bike ser xurbetê
Heyfa te maye l'axretê
Eywah ji derdê xurbetê*

BEŞ: 15

*Ey Elî rabe ji xew çava bişo taze vekir
Umrê te çûye nîhayet te j'xwe ra karek nekir*

*Min çiq a nêrî mi dî huba dinê bûye bela
Qet kesek negha Xwedê hetta ji dil ew ranekir*

*Tu ji dil bavêje wê, tehlî di batin de bizan
Gerçî zahir de şêrîn e ew, wekî şîr û şekir*

*Min çiq a pirsî û seh kir mi dinêrî min didî
Di dinê da qet'îyen ya her zelal keskî nekir*

*Herçî tişt a dergehê kêfê li ber yekî vekir
Eynê wî tiştî, tedî paşî derê qehrê vekir*

*Her kes ê bîmrî biçî heşr û hisabê cem Xwedê
Ne b'xwezî wî çû ji dinyayê jidîl tewbe nekir*

*Qet di mimê da tunîne ferqiya şah û geda
Ku xilas bin hin bi mal û yan bi can kes seh nekir*

*Fewzî paşa, Şêxê Xezna Me'sûmê te ey feqîr
Rûhê hersê heftiyek stand Ezreîl ferqê nekir*

*Sêsed û şêst û nehê piştî hezarî bû, Xweda
Dergehê baxê bihişt a xwe li ber hersê vekir*

*Sebr e dermanê musîbatan li nik ehlê 'eqil
Reş girêdan şîrî kirin gagah û qet feyde nekir*

*Sed hezar hemd ji Xwedê ra ez dizanim bi yeqîn
Ku hekîm e zerreyek bê sir û hikmet wî nekir*

BEŞ: 16

*Xemrevînek min hebû pir nazik û zîba xîsal
Ez ji wê dûr bûm bi telbîsa reqîbê dînbetal*

*Ez pijandim firqeta wê nazika şêrîkelam
Bêkes im, nabit li min qet pûrsîyar û hem sual*

*Ez birîndar û xerîb im bê dewa û bê tebîb
Kuştîyê cewra reqîb im hêvîya min Zulcelal*

*Her dema tête xyalim suhbet û bejna wîsalim
Pir dinalim xweş dikalim firqetê kirme hilal*

*Wek Elî zane kesê camek ji hicranê vexwar
Saetek dewra fîraqê pirtir e j'sala wîsal*

*Ey gelo dîsa dê bêtin ez bibînim Dîlberê?
Da bi desta dim li ser weqtê fîraqê erzîhal!*

*Her kesê mizgînîya weslê ji bo min bînitin
Rûhê xwe ez dê bidim jê ra di şûna milk û mal*

BEŞ: 17

*Bi xeffet umrê me borî b'temamî
Nizam kengê emê l'xwe bibne hisyar*

*Emê bimrin biçin heşr û hîsabê
Cihê qenca ye cennet, yê dî yê nar*

*Bikin tewbe j'dilê safî û paqij
Heta mimê bibin taze wefadar*

*Ne îşek zarûkî ye îşê tobê
Nizanin ku b'Xweda ra bûye bazar*

*Fînik cezbe w girîn e danê subhê
Dikin govend û reqsê danê êvar*

*Bi wan fexrê dikit mel'ûnê iblîs
Ku jê rabûne ev destê qumandar*

*Ne xwezka wî ji vê bendê û bîmrî
Di wî weqtî ne gazî û ne hawar*

*Di wê roja, mêranî wê bibit kifş
Li meydanê kî ye mela, kî ye qar (7)*

*Ev e şeytên bi carek birye talan
De ka rabin nebin j'wan sistê murdar*

*De belkî hûn bizivîrînin ji dest wî
Wegeme bûne hûn sêwîyê dîwar*

*Elî bêje tu wê l'cem xwe nehêle
De tu paşê nebî mes'ûl û eybdar.*

"Temme tehrîrî Dîwanu el Seyyîd Elî el Findikî 11.5.1985 M., yem-îl sebt."

Mana hevokên bi zimanê Erebi:

- 1- Geli birayan ev çi bi min hat, ku dilê min bi tenêbûnê ve tapêl da?
- 2- Eger ku ji meriv feydê bibînin, her kes bi meriv re dost e. Ekene dibêjin, ez li wî alî û tu jî li wî alî.
- 3- Ez li dinyayê ji bo dostekî pak pir gerîyam, da ku ez jê, ji xwe re xweşiyekê bistînim. Lê heta bi niha jî ez negiham amaca xwe û peyva ku ji min re diyar bû jî ev e ku dibêjim.
- 4- Gelo hûn jî li ser wî tiştî ne, ku ez li ser im, yan tenê ez ketime vê rewşê?
- 5- Temenê min bihurî û negiham kemala xwe.
- 6- Mîna tekrara şevên min, xweşiya Xwedê li ser çêtirîna mirovan û alê wî û temamê xelkê be
- 7- "... kî ye mela, kî ye qar": Ev gotin, tenê di nav feqîyan de tê bikarînin. Dema ku feqî di nav xwe de tiştêkî pişkî dîkin, di pişkê de yê kar dîke navê wî "mela" ye û navê yê li kêleka melê jî aliyê çep ve jî "qar" e. Yanî ji mela bigir bi rêzê her kes para xwe hiltîne, di paşî de hêj dor tê ser ê qar.

C- Helbest û Bêjokeyên Efare

Di nav destnivîsarên berevokên me de, hin şerîten ji denga dagirtî jî hebûn, ku ji deverên cuda-cuda jî devan hatibûne dagirtin. Ew, hemî çîrok û meselok û kilam û helbest û hinek jî bêjokeyên derwêşekî tevî dengê erbanê bûn. Me van helbest û qesîdeyên di vê pişkê de, ji wan şerîtan wergirtin û daxistin nivîsê. Pêşî ew hebst, piştî jî kilamên derwêş hatine nivîsin.

Ev benda pêşî, me jî şerîta ku ji devê hecî Brahîm hatibû tijekirin nivîsî. Temenê H.Brahîm, li dor pêncî salî heye. Her çiqas ew ne xweneda ye, lê merivekî pir serwest e û bîrewer û dinyadîtî ye! Wekî din tu peyvên wî tê de nibûn, ango wî ev helbest jî kur girtiye, ya kê ye, em nizanin. Bitenê wî tê de weha gotiye: "Ezê ji we re qesîdeya Aşiq û Maşoq bêjim."

Ev Qesîdeya aşiq û maşoq, di warê edebî û zimên de qenc rind e. Diyar e ku xwediyê wê, merivekî edîb bûye. Lê belê rewş û nikla tê de, dişûfe helbestên Feqîyê Teyra! Li gor dengê di şerîtê de, di her malikê de herdu rêzên paşî du caran têne gotin. Lê me ew tekrar nenivîsî.

Helbest bi tevayî, 19 malikên şeşkok in û bingeha rêzên di tevê malikan de bi heft kiteyan ava ye, qafiya asasî jî tê de tune.

Di vê nivîsa me ya ji dengên şerîtan de, dibe ku hin şaşî çêbûbin. Hêvîdar im ku wê xwendevan di tevan de bi guhdariyeke balkêşî bixwînin û lê çavdêr bibin.

(Qesîdeya Aşiq û Maşoq)

*Dîlbereka min heye
Pir bi kêf û şahî
Li meydana di cî de
Lê wê tirêjek dayî*

*Tîrek hate qelbê min
Birûska nav ewra yî*

*Ji mereza birûskê
Dilber serê xwe tûj kir
Ez ne dêşin nav gava
Te j'min rijand birûskê
Ji şeva Rebê Beytê
Ez ketime qilûzkê*

*Lê dilbera zêrînî
Tu bi çav min dibînî
Tu bimeşî di xênî
Ez şûla te d'be ronî
Ez ku rabûme ser xwe
Min di nûrek hêşînî*

*Dilê min pir bi dil be
Tu rab li min bipirse
Qelbê min î gunehkar
Jê nayêt deng û his e
Te ez pir dame şermê
Tu kes bi me nehise*

*Lê dilbera evînî
Şemala xwe nabînî
Qasek milahize kir
Meqamê xwe dibînî
Li ber dilê min î jar
Çiqa tu pir şêrîn î*

*Gula te ya pir geş e
Xeberdana te xweş e
Te qelbê min zeîf kir
Ezî ketim bin ferş e
Dilê minî peritî
Bûme dînek bêhiş e*

*Lê dînika dinyayê
Berê xwe b'de Xweda yî*

*Xwedayê mey pir mezin
Şewq û şemalek dayê
Li qelbê min tesîr kir
Du şîşa daxin dayê*

*Te qelbê min birîn kir
Te mi j'xwe ra hêsîr kir
Te çavê min birîn kir
Te qelbê min di xwîn kir
Te hiş û aqilim bir
Te qelbê min ê dîn kir*

*Lê dîlbera delalî
Ka em bibin hevalî
Çavreşa çavxezali
Qelbê mi j'ber dinalî
Ew nêrîna dinêrî
Bêhemdî û bêçarî*

*Çiqa diçim kû derê
Qelbê mi l'te digere
Bi şev û ro, bi gavê
Gazî dikim tu were
Li ba dê û bavê xwe
Min xeberda b'eşkere*

*Misk û davê tey gulî
Min qelbê te tev kirî
Daxek dabû qelbê min
Birîndarî tev birî
Li ser dilê min î kul
Du şîş daxa te nêrî*

*Te qelbê min şewitand
Agir ser qelbim rijand
Şeva tarî ez rabûm
Min dî qelbê min dixwand
Tirs û lerz mi d'hilanî
Stêrê çava mi d'rijand*

*Ew dîlbera min dîye
Di nêzik de hatiye
Li ser ruyê vê erdê
Kesek qê te nedîye?
Îmdad kirye Mihemed
Min bi çavê xwe dîye*

*Lê min da ber kêra
Tu dibêjî wek şêra
Ew mehiba tey giran
Min navê bav û biran
Eşq û şewqa tey giran
Li qelbê min bû çira*

*Li qelbê min duxistî
Nûra te ya pir bilind
Li bajarê me yê rind
Te şûle da heta gund
Bejna te ya pir bilind
Kesk û sor reng û rind*

*Te ez kirim tevde dûr
Eybecarî tev qisûr
Ew qisûrê bê qedûr
Ez hewar kim zar û zûr
Hewar naghê Esfehnan
B'Incîl û Tewrat, Zebûr*

*Hin mezin û ademî
Di ber dîwar şemal da
Çavê serê min pê ket
Dil û qelbê min jan da
Hiş û aqlê min d'hev bû
Min dî bi tewrîn danî*

*Kesek tune b'nêrîne
Qelbê min tev pertîne
Te mûm xist nav qelbê min
Damle-damle d'niqtîne
Niqtêd navê pir giran*

Dil û ceger herşine

Ez çi bêjim hindik e
Şewq û şemal rindik e
Tu qelb, hinav xweş bike
Wext nemaye em bikin
Rebê alem his bike
Çûna salê gavek e!

Ev helbestên li jêr, me ji şerîta ku ji dengê Mele Mihemed dagirtî bû, wergirtin. Lê mixabin me nezanî, ku M.Mihemed kî ye û ji kur e. Bes dema ku wî di civatekê de ev helbes gotine, hin deng ji kesên li dorê ketine şerîtê de. Di detpêka wê de, ev peyv heye: "Birayê ezîz Mele Mihemed wê qesîde bêje" û hinek peyvên din jî, bi navhildana: "Şêx Mihemed, wey tu bijî!", "Mele Mihemed, destê te sax be!" û hwd.

Belam helbestvanek li Cizîra Bota bi navê Şêx Mihemed heye. Ew ji herdu çavan kor e û temenê wî jî pir hevraz çûye. Wî, ji dengê xwe gelek şerît dagirtine û li nav xelkê belavbûne. Gelo wê ev, ne ji dengê wî hatibin girtin?

Ev helbestên li jêr, bi babeta xwe cuda-cuda ne. Ya pêşî, navê "Heyderî" di paşîya wê de tê. Herweha di despêka pişka "C" de, navê Mele Mihemed Emîn Heyderî heye. Ev helbesta li vir, bi naveroka xwe wek naveroka wan helbestan e. Û helbestvan li wir di tevan de, xwe bi navê "Heyderî" navdar kiriye.

Benda pêşî, heft malikên şeşkok in û rêz bi 16 kiteyan dikişin, û qafiyeya asasi jî "...ê" ye. Lê di dengê di Şerîtê de, rêzên pênc û şeşan ên di her malikan de, du caran tene xwendin. Ji bo wê yekê, me ew tekrar di na kevanekan de nivîsîn.

(Qesîdeya li ser Şêx Eladîn)

*Eya saqî dikim hêvî şeraba îşqê zû bînî
Guhê şadî, dilê xemgîn bike rehmê xwe bighînî
Di behsa dîlbera şêrîn dilê min zû bike şênî
Bi dengê Heyderî bakim, eya dîlber tu şêrîn î*

*Te pir aşiq kirin mecnûn şev û rojê dinalînê
Belê mûkî ji te nadim bi sed Leyla, bi sed Zînê
(Te pir aşiq kirin mecnûn şev û rojê dinalînê
Belê mûkî ji te nadim bi sed Leyla, bi sed Zînê)*

*Li çend sala me dîlber dî wekî xewnê li dinyayê
Bi zewq û suhbeta ilmê bi wan insa te hêjayê
Di piştî lezzet û keyfê fîraqa dî wekî bayê
Ji derdê Şêx Elaeddîn hezar aşiq ketin tayê
Dixwim sondê xeyala min ji te qet vale namînê
Te agir da dil û canim heye carek tu derxînê?
(Dixwim sondê xeyala min ji te qet vale namînê
Te agir da dil û canim heye carek tu derxînê?)*

*Felek kanê hebîbê min, şehîdê daîra Şamê?
Tebîbê 'alima kanê, gula şêxa, çira 'amê ?
Fîdakarê Muhemmed bû, eda kir heqqê Îslamê
Heye carek bibînim ez hebîba xwe şêrîngamê?
Fîda kim wê cemalê ez fîda kim ruh bi yek bînê
Fîraqa wî dihiştin em di nav hizn û kul û şînê
(Fîda kim wê cemalê ez fîda kim ruh bi yek bînê
Fîraqa wî dihiştin em di nav hizn û kul û şînê)*

*Ji Şamê yek xeber hatî wekî tîrê bi neyarî
Bîrînê dil ji nû kul bûn ji lew daîm dikim zarî
Heta sax bim ji bîr nakim hebîba xwe qe yek carî
Di fikr û hem di xewnê de bibînim sibh û êvarî
Eya qelbo bike ibret ku hêstir bîn wekî xwînê
Belê sebrê bide çavan ku yek nuqte bibarînê
(Eya qelbo bike ibret ku hêstir bîn wekî xwînê
Belê sebrê bide çavan ku yek nuqte bibarînê)*

*Hebîba min wekî rojê şefeq da erd û esman e
Munewwer kir dilê xelqê wekî Luqman bi derman e
Çi zû ya Reb te bir ba xwe, ku îro em hezîn mane?
Hezar wek min yetîm hiştin li deryê tacê sultan e
Nema ronî li ber çava Elaeddîn ku nabînim
Tu cara kes nebin dîlxweş li vê dinyay li xayînê
(Nema ronî li ber çava Elaeddîn ku nabînim
Tu cara kes nebin dîlxweş li vê dinyay li xayînê)*

*Ezû yarî, di heqqê dîn ji hev em têr nebûn ya Reb
Nesîbê me bi dîna wî bike der cennetê ya Reb
Ji nûra bejn û bala wî bibînin lezzetê ya Reb
Bi fezla xwe xelas kî me ji derdê firqetê ya Reb
Felek xayîno bêbexto hema ku fursetê tîne
Ji hev winda dikî dostan, li wan zahir dikî kîne
(Felek xayîno bêbexto hema ku fursetê tîne
Ji hev winda dikî dostan, li wan zahir dikî kîne)*

*Eya Ehmed bi qurbana te û necla te bim sed car
Te zanî ku ev e xemgîn ji îşqa te gelek xemxwar
Bike rehmê li miskînan nehêle ew di kêrenar
Heye carek cemala te bibînî aşiqê dilsar?
Ela ey Heyderî zanim di îşqê de tu derwîn ê
Di piştî Şêx Elaeddîn çima daîm ne xemgîn ê?
(Ela ey Heyderî zanim di îşqê de tu derwîn ê
Di piştî Şêx Elaeddîn çima daîm ne xemgîn ê?)*

Ev helbestên li jêr, ji aliyê helbestvanekî ku navê wî "Sîracedîn" e hatine ristîn. Lê belê hin ji wan dişûfîn helbestên mamoste Cegerxwîn. Dibe ku wî ji xwe re teqlîd kiribin. Ev helbest jî, ji dengê Mele Mihemed in û di eynî şerîtê de bûn.

(Tarîka Şeva Hicrê)

*Di tarîka şeva hicrê, çiraxesîfet im ya Reb
Ji ser heta piya nar im, bi carek vêketim ya Reb*

*Nema min sebr û aman e, ji ber jîn û evîna dil
Li vê behra welê تنها bi ber pêla ketim ya Reb*

*Ji dîlber dûr ketim lewra, belê ser daye can û dil
Lê temaşa nake ey zalim, ku ez bêtaqet im ya Reb*

*Meger pirsê li mi nake, belê tim tê xeyala min
Li şev û rojan dinalînim, bi ah û hesret im ya Reb*

*Şev û roja bi kovan im, bi bilbil ra dilovan im
Hevalê xunçê baxan im, ji gul ez dûr ketim ya Reb*

*Di kêra îşqê borîme, yeqîn ez pîrê Torî me
Di nav ilma zerûrî me, di qeyda hîcret im ya Reb*

*Meger ez Rostemê Kurd im, cihangîr im çî xwegmerd im
Lê Sîracdîn im sîyahçerd im, di qunca xelwet im ya Reb*

(Hebîba Çavbelek)

*Tu zanî ey hebîba çavbelek min dîl hemî derd e?
Di benda zilfê reştûzî esîrê xwe demek berde
Li hîva çardeyê îro li ber pacê dinalim ez
Ji ser wechê xwe rake ey hebîba çavbelek perde*

*Li min perde hilanî zû di nêv şewqê de hinda bûm
Me secde birye ber bejnê muqeddes kir li min erd e
Ji remza bazinê zenda ji gustîla te ya zêrîn
Me zanî ku şehê rindan ji bona min gelek merd e*

*Bi wan remza îşaret kir, bi zilfan dîl meraret kir
Me zanî dîl xesaret kir, ku bîskan wê kirin çerd e
Sîracdîn dilbirîndar e, li ber pacê dinalî ew
Bi te weslet dixwaze ew, di qebrê da nebî derd e*

(Canê Min Heland)

*Nazika mehbûb û şêrîn, lê ku xwîyabû li pencerê
Çî zû canê min helandî, te bi çeşmê dîlberê*

*Bi Xweda kim ku ji husna te nebim mîr û mela
Lê na îtabê na hîsabê bi de tu wê defterê*

*Te bi yek nezer li kê kir, ew ji ber husnê fena
Lê bi wê husna te danîme di narê seqerê*

*Me ji wê roja te dîtî cism û can tev çûn hewa
Tu dizanî ku esîr bûm mam di qeyda xederê*

*Bi keramet tu ji eksa xwe Rebîa Bedew î
Lê kefşa halê me te zanî, tu çi derd î, dîlberê?*

*Me bi eynê xwe yeqîn kir, tu li me bûye milûk
Bi teraba xwe ji nalê me bibîne esmerê*

(Ger Şêstî Imir Kim...)

.....
*Ser ta bi qedem zahirê bejna te dibûm ez
Me ji perde û çarê wê ticar xalî nebûm ez
Her rojê di serwende xulamê te dibûm ez*

*Ger şêstî umir kim te di pêncî da bibînîm
Dest bavê m nîqabê ji du çeşmê te hilînim
Yek ta ez ji wan zulfê siyah ez bikişînim
Umrê me di wê wextê dibêjim çardeh im ez*

*Cana min cegerxwîna ji ber derd û hewayê
Cerhên di dilan kûr bûne derman qe lê nayê
Xeyrî te tebîb nîne bike lê ku dewayê
Pirsa me ji dîlber ra bigota çi kes im ez*

*Pirsa me ji dîlber ra bibê pê bigehîne
Bêje ku, merîzê te ye halê wî tunîne
Ger nayê, tu zilfan li serî da bişîne
Derman ke birînê m de ku hêja nemirim ez*

*Da heqê birîna wî silava di şebakê
Carek ku şeyandî wê li ser bayê felatê
Tesîrê di min kir ceger û qelb çûn hilakê
Nalînê di dil da li min axîn dikirîm ez*

*Nalînê di dil da daîm axîn her weha ye
Rindê tu were bo min bibêje de çewa ye?*

*Ger eqd û nikahê tu dixwazî ji Xweda ye
Lê mayiye bewsek ji du çeşmê te bidim ez*

*Bewska ku ji çeşmê te bidim bo min tewaf e
Naçim Hecer-il Eswed ku ew dûr e mesafe
Ger se'ya Sefa w Merwa li dora te be haf e
Zanim ku ji ber hubba te meşûrî dibim ez*

*Zanim ku ji ber hubba te ez çûme di rê da
Min war û sekin nîne wekî xelkê hevê da
Eksa xwe li canê xwe bişî navê di rê da
Da bigrim l'ser çavê xwe deynim mubarek pê d'bim ez*

*Îsal ku ji pêş da wê bibînim te delalê
Ser paşê hilînim ez ji ber husn û cemalê
Da bêtîm mubarek bit tewafa zilf û xalê
Dîlber tu dizanî ji xeyalê merizîm ez*

*Zîrest û çira her dem û gavan di melalî
Wek Hemze ku perwane li atêşê dîmalî
Derdê me ye da û tebat kirîye li halî
Çira tu ji dîlber re dibêjî hewes im ez?*

Ev benda li jêr, yazdeh malikên nehrêz in û rêz bi heşt kiteyan dikişin, qafiyeya asasî jî "...ê" ye.

De belê ev helbest bi nikla xwe dişûfe ya Melayê Cizîrî, ku di rûpela 254 an de ye -Dîwan Çapa Latênî. Û di paşiyê de navê "Sîrac" heye, ango yê ku ev helbest ristiye, ew e.

(Îro Sibe Çûme Der)

*Îro sibe çûme di der
Min dî dihat bayê seher
Tev çiçek û sundus di ber
Enwa'ê tiştê mu'teber
Cumle sedayê saz û zer
Çendan kirin wan ceng û şer
Avêtine cerg û ceger*

*Her yek bi new'ek sed keser
Min kirye bîra firqetê*

*Dîsa li min eks kir ciwan
Dest avêtin tîr û kevan
Avêtin dil tehmek rewan
Tê da hebûn sêsed 'Ewan
Her yek bi êşek pir giran
Qelb û dilê m tev kirne jan
Lew min kirî jar û fixan
Nîna tebîb û melheman
Ez ketme behra heyretê*

*Lê dîlber ji der hat fikirî
Lez kir bi burcê meş kirî
Bejna xwe sor û zer kirî
Çav û biruwan kil kirî
Zulfan bi ser da şeh kirî
Çiçek hilanî çêkirî
Xweş rasêra biskan kirî
Hat û li min meyze kirî
Çawa min dît û dil ketê*

*Min go: -Piçûkê xweşikê
Lê gerdenziravê nazikê
Xweşqametê meşwerdekê
Devşekirê lêvtenikê
Şêrînxwedana kêlekê
Tu j'qencyê ra kerem bikê
Min yek sual pîrsa bikê
Heta kengê zilmê bikê?
Li esîra zilf û xetê*

.....
.....
.....
*(Ew nazika) rind û delal
Bejna zirav û çavxezal
Lê min gula sahibcemal
Ma qê dibin wek te mîsal?
Go: -Wer bi min ra bib heval
Madem ku ev tişt ji te tê*

Ez bûm hevalê dîlberê
Zulfê sîyah da esmerê
Çengal bi zêrîn gewherê
Cotê gulîyan seherê
Grêda qolana kemberê
Xalis sîfetê beşerê
Lê kûra b'xeyr û defterê
Hisnam gihîştî kê derê
Ger tu ji ehlê himet ê?

Min go: -Delala mihbetem
Wexta ku da sahibkerem
Min ev zeman û ev qelem
Etrafê Qafan û serem
Ez pir geryam Rom û Ecem
Wek te nedî kes min hekem
Lê teftêş kirî min dem bi dem
Qet min nizanî yek ji cem
Ev êşa şahê qudrêtê

Ew xanima rengsosinî
Lê pal day caxê hesinî
Cotê gulî qorê binî
Şûle dida zulf û enî
Bala xwe da min sekînî
Ez kirim dînek zozinî
Min go: -Delala ez benî!
"Ma ev kê ye?" got û kenî:
-Tu aşiqê zulf û xetê?

Min dî dihatî esmer e
Gotî ji min ra: -Tu were.
Geh carek li min ke nezer e
Gerden ji şûşa ehmer e
Yeqîn ji min ke bawer e
Her tê digo: -Dê tu were.
Lê pir dixwim kul-keder e
Heta nedî serdefter e
Ew pir dibînî ezyetê

*Weyla li min wey li minê
 Lê xweşhakimê rengosinê
 Perdeya nav dilê minê
 Seyra minê dilketinê
 Ger tu dixwazî vê dibê
 Em vê dinê guh nadinê
 Wer em biçne Merqeda SINÊ
 Carek diayan em bidinê
 Em tev bixwazin cennetê*

*Ew xanima şêrînkêlam
 Mihr e di destê "la" û "lam"
 Jê ra wekî min pir xulam
 Nafî kirî mexsûd miram
 Dê deftera min kir xîtam
 Ez aşîqê wê me medam
 Go: -J'vir heta Îraq û Şam
 Ya Sîracê min esselam
 Ma qey dibîni zehmetê?*

Ev çend heb bêjokeyên li jêr, ji devê derwêşekî (dewrêş) bi erbane, di şerîtê de hatibûne gotin. Lê belê me nezani ku ew kî ye, kengê û li kur şerîtê dagirtiye.

Derwêşê nenas, benda pêşî li ser Hz. 'Umer gotiye. Bi kurtî ev çîrok weh ye: Carekê Xelîfe 'Umer çûye ser Dêrçeledînê li welatê Sewdaniyê (Dibe ku Sûdan be), da ku hespê Mîr Lender (Borê Qer) bi darê zorê jê bistîne û ji xwe re bîne were. Herweha Keşê Qember û keça wî Leymûnê jî, pê re bûne heval. Lê belê şer li wan diqewime, Keşê û keça xwe têne kuştin û 'Umer jî direve diçe dikeve Keleha Tewrêşê da ku xwe biparêze, lê hawîdor lê digirin û ew tê de asê dimîne naçar dibe.

Tunebê di wê asêgehê de, hêlînên hehecîkan hebûne. Îcar piştî ku ew ji felata xwe ya ji destên dijmin bêhêvî dibe, radibe nameyekê dinivîse û bi stuwê hehecîkekê ve girêdide. Ew hehecîk jî, wê nameyê dibe diçe Mekê (Yan Medîne) û dide Mihemed Pêxember.

Dema ew nameyê dixwîne, ku 'Umer di kelehê de asê bûye, Hz. Elî bi gaziya wî ve dişînin. Û Elî li Dundulê siwar dibe diç hewar 'Umer û bi aleciyan re şer dike, heta ku xwîna mirovan dide zenguwên Dundula wî. Piştê ew û 'Umer biserketî vedigerin tên mala xwe.

Lê belê ev çîrok li Kurdistanê bi awayekî din tê gotin: Ango ew keleha ku ew şer li serê çêbûye, Dêra Qêre ye ku li Rojhilatê Deşta Bişêryê dimîne. Herweha ew der, gund e jî û bi navê gundikê "Dêra Qêre" navdar e.

Me van bêjokeyan li gor rêzkirina wan di şerîte de li pey hevdu nivîsîn. Me her pişkekê jî, bi tîpekê nîşak kiriye.

(Şerê Dêra Lender)

Go:

a

*-Heqîbekî çargoşe bigrin bavên ser piya xîn
Emê îro herin Hespê Qer bigrin bînin
Emê lê siwar bin, herin Mek û Medîna minewer
herin ziyareta Hebîbî Xwedêyo
Sellû ela Mihemmed
Selewat li canê pêxember*

*Wexta kî wer digotî
Leymûna dîlber radibû li pê yo
yawaş berê xwe dabû xizna bavê xwe
li heqîbkî devê ewil tîlya dagirtî haniye
ew û Hezretî 'Umer-il Farûq tevde hersê rabûne
berê xwe dane cem kafîrê Lendero
Sellû ela Mihemmed
Selewat li canê pêxember*

*Wexta kî ji vir de diçûne
Kafîrê Lender derketî diyarê Dêrê
Wexta kî çav li bejna Hz. 'Umer-il Farûq xistî
serçavê wî dûman girtî
bi sê damarê pişta wî qetiyayo
Ev Kafîra li qûn rûniştî, go:
-Ey Keşê min î Qemerî
nin û te wakî nabî, bi eynî yo
Sellû ela Mihemmed*

Selewat li canê pêxember

Go:

-Eva yan, ya Elî ye, yan 'Umer e

Go:Hatî hespê Qer ji destê min derxîne bi oyn û dekayo

Sellû ela Mihemmed

Selewat li canê pêxember

"Ey" go "Keşê min"

-Ey kafîrê Lender

go, wellahî ney Elî ye

billahî ney Elî ye

Hezretî 'Umer-il Farûq e

di bin sondê de hiştî,

kafîrîna pê erqilandi ye

Wexta kî wer gotîye.

Hezretî 'Umer-il Farûq du tilî

herdu tilîyê xwe

dirêjî ber çavê wî kafîrî kirîye,

go:

-Ey kafîrê Lender

ji Dêrê were xwaro

ji Dêrê were xwaro

Bi izna Xwedê û Pêxember

Ezê du tilîyê xwe li çavê te xim

çavê te zo derxînim

ezê Hespê Qer bi destê zorê ji destê te derxînim,

bikşînim Mek û Medîna minewer

Li piştî wî, li piştî min

siwar ê bibî gul-Pêxember, nebyê nûrîyo

Sellû ela pêxember

Selewat li canê pêxember

Wexta kî wer gotî.

Vî kafîrî yawaşça

kilîta heft qapîyan girtî,

ji Hezretî 'Umer-il Farûq re avêtîye

Hezretî 'Umer-il Farûq Derê bi derî vekiriye
ketî derê şeşan e, Bor-bejnê kelamê,
Hezretî 'Umer-il Farûq gelek hêbet û saw
ji vî heywanî girtiyo
Sellû ela Mihemmed
Selewat li canê pêxember

Hezretî 'Umer-il Farûq bang kir, got:
-Ey Hespê Qer
go, li ber min bibe weke miya qer
ezê te bikşînim ber kevirê mermer
li te kim cil û ber
ezê nigê xwe di rikêba te heywanî da deynim
li te siwar bim.
Li piştî min siwarê te gul-Pêxember, nebyê nûrîyo
Sellû ela Mihemmed
Selewat li canê pêxember

Wexta kî wer gotiye.
Hespê Qer ba kir
Xwedê teala zimankî Erebi fesih avêtî devê wî heywanî
ba kir:
-Ey, ya 'Umer-il şêrîn î wekî nalîşeker
ji eşqa Xwedê û Pêxember
li'm heliyabû dil û cîger
îsal sala heftan e
min qet anka tişkî wakîna nedî
Bi birîna avê û anîna j'avê
min çil û neh heb kuştiye
ji bona eşqa Xwedê û Pêxember
Sellû ela Mihemmed
Selewat li canê pêxember

-Eger tu yarê pêxember î
ji mi ra derxîne nişana pêxember
Selû ela pêxember
Selewat li remza pêxember

Wexta kî wer gofî.
Hezretî 'Umer-il Farûq

*du rekat sinet limêj boy Xwedê kirîye
destê xwe di cêba xwe de dani
Dibê, derxistî mora pêxember.*

*Rîwayetê diduya dibê:
-Destê xwe dirêj kirî, mêzekirî
ji Mek û Medîne Mora pêxember
ketye destê Hezretî 'Umer-i Farûq
girtî daye nav çavê wî heywanî.
Dibê, ew, Dêrê, yan hiz-Borê Qer
û Dêrçeleînê bi hewa ketiye,
li erdê Sewdaniyê.
Sellû ela Mihemmed
Selewat li canê pêxember*

*Li ber wî bûye weke miya qer
Kîşandî ber Kevirê Mermer
Lê dikir cil û ber
Lingê xwe di rikêba Borê Qer du danî*

Go:

*-Wer Leymûna dîlber û Keşê Qember
em siwar bin herin Mek û Medîne minewer
Ziyaretiya hebîbê Xwedayo
Sellû ela Mihemmed
Selewat li canê pêxember*

*Hezretî 'Umer-il Farûq wexta kî ba kirî
Leymûna dîlber girtî li paş xwe kirî
Keşê Qember li pêş xwe siwar kirî*

*Van kafirana pê hesiyane
Keko! qulik û pencerê Bedenê
temam li Hezretî 'Umer-il Farûq jî girtine.
Sellû ela Mihemmed
Selewat li canê pêxember*

*Van kafirana pê hesiyane
Qulik û pencerê Bedenê tamam lê girtine
Sellû ela Mihemmed
Selewat li canê pêxember*

*Kewser şerkî wî çer kir lo
Birhan şerkî wî çer kir
Meydan ji xwûnê sor û zer kir
Keko, li ser sera pilus dihatî
Kafirkî sê tîr û kevan dida pêşîrkê
davêtî serê Keşê Qember xistî
serê wî ser hol kiriye
serê xwe girtî daye binçengê xwe
ruh, fedayê Mihemmedmistefa nebyê nûrîn kiriye.
Sellû ela Mihemmed
Selewat li canê pêxember*

*Leymûnê şerkî çêkir lê
Dayikê şerkî çêkir
Heft cara li xwen û li Hezretî
'Umer-il Farûq û li bavê xwe zêde kir.
Meydan ji xwûnê sor û reş kir.*

*Li ser sela pilusa hatiyi
Keko, kafirkî sê tîr û kevan didayî pêre şer kir,
davêtî li serê Leymûna dîlber xistiyî
serê wê ji ser hol kiriye.
Wê jî rih bi rihê xwe,
fedayê Mihemmedmistefa nebyê nûrîn kiriye
Sellû ela Mihemmed
Selewat li canê pêxember*

*Hezretî 'Umer-il Farûq
meydankî çû û hatiyo
meydankî çû û hatiye
meydana wa didiwa da
Bor reş kiriye ji xwîdanê
serê Borî rakirî dayî ber hambêza xwe
Bor di ser Bedenê ra firyaye
li wî yalê Bedenê daniye
Sellû ela Mihemmed
Selewat li canê pêxember*

*Pozê qeyalê Borê Qer dirêj bû
Li pozê qeyala bi kevirê bedenê ketine
du-sê kevir jê neqeb kiriyo
Sellû ela Mihemmed
Selewat li canê pêxember*

*Wexta kî li wî yalê Bedenê danî
Hezretî 'Umer-il Farûq
bi qamçiya hati Borê Qer lê xistî:
"Tu ne bi gora vî navê xwe bû" bi eyniyo
Sellû ela Mihemmed
Selewat li canê pêxember*

"Ey" go, "ya Hezretî 'Umer"

Go:

*-Şêrîn î wekî nafişeker
Go, ji eşqa Xwedê û pêxember
li min heliyabû dîl û cîger
Go, bala xwe bidin, ser salê şêşa ne
pê da daxilî sala hefta dibûm
Go, ez im wekî di hindur da bûm
pozê qiyalê min a hatine
ji bo wî natînim birînim
kevirê Bedenê ketine
da-sê kevir kirî neqeb
ji mi ra sûc û xeta tê da tunîno
Sellû ela Mihemmed*

*Hezretî 'Umer-il Farûq dîsa lê siwar bû hereket kirî
Bala xwe dayê Kartol û Nesranî ye
Cihûd û Ermenî ye
rahiştin kevirê tixt û weqîya
li pê Hezretî 'Umer-il Farûq ketin*

Go:

*-Çewa elçikî, sexarkî mihemedî were
hespê Mîrê mîra ji xwe ra bigre û bibe bi eyniyo!
Sellû ela Mihemmed
Selewat li canê pêxember*

*Hezretî 'Umer-il Farûq bala xwe dayê
mêze kir tu ra û mikûn tê da nedî
mêzekir, li ber Dêrê sekinî
mêzekir çel tene rûban li diyarê Dêrê bûn*

Go:

*-Gelf Rûbana qapî li min vekin
ez werim hindurê Dêrê da hesar bim
sibeda ezê herim bi riya xweda eyniyo
Sellû ela Mihemmed
Selewat li canê pêxember*

"Ey" go, "rêwiyo derbasbe bi riya xwe da"

Go:

*-Rêwiyo derbasbe here bi riya xwe da
Dêr sera bavê wan merinan e
li Dêra bavê van mera, nayê bi eyniyo
Sellû ela Mihemmed
Selewat li canê pêxember*

*Wexta kî wer gotiye
Hezretî 'Umer-il Farûq peya bûye
nigê xwe ji rikêbê danî hatî xwarê
çel tîrê wî hebûn
her çil Tîrên xwe girtî, daye pî, avêtî
Serê çel Rûbana jê kirî
Serê wan Rûbana hanî
di qulik û pencerê bin Dêrê da daniye, bi eyniyo
Sellû ela Mihemmed
Selewat li canê pêxember*

*Destê xwe li qapiyê Dêrê danî
"Bismilah û rehman û rehîm" gotiye.
Derî çêtir ji berê vebûye
tê da bûye hesaro
Sellû ela Mihemmed
Selewat li canê pêxember*

*Van kafirana dor lê girtine
Keko, bûne lukê Ecem e
Sellû ela Mihemmed*

Selewat li canê pêxember

*Hezretî 'Umer-il Farûq bala xwe dayê
sela û mikun tê da nediye
Sellû ela Mihemmed
Selewat li canê pêxember*

*Wexta kî wer gotî.
Bala xwe dayê mêzekir, hehecîka li serê wî nê
li ser Hêlînê re bakir, go:
-Hehecîka ser Hêlînê were!
Go, ezê namekî yazû bikim, bavêm qirika te,
tê herî Mek û Medîna minewer
li ser çoka Hezretî fexrê kaînat tu deynî,
derdê min pê da ifade bikiyo
Sellû ela Mihemmed
Selewat li canê pêxember*

*Hatî kafîrê Tewrêse
wexta kî ji wê da hatî, go:
"Ha la halî, bî halî"
-ji mi ra dibêjin "Kafîrê Tewrêse"
Çewa elçîkî, sebîkî mihemedî werê
Hespê Mîrê me rabe bigre û bibê, bi eyniyo!
Sellû ela Mihemmed
Selewat li canê pêxember*

*Wexta kî wer gotî.
Van kafîrana xwe ji dorê dane alî
Êdî kafîrê Tewrêse şîrît û kemerê xwe
ji malê bi xwe re aniye
avêtî dora Dêrê bir û aniye
Dest bi şerîtê girtî danî pêş enîya xwe*

Go:

*-Bi îzna Elah
ezê Dêrê û Hespê Qer û Hz. 'Umer tevda rakim
di hewşa Mîrê xwe da deynimo
Sellû ela Mihemmed
Selewat li canê pêxember*

Wexta kî wer kirî.

Îcar, go:

Xwedê teala nazilê ser Hezretî Cibreîl Emîn kir

Go:

*-Ya Cibreîlê Emîn, tu çer dikî
Li çiyayê Qaf, şeytan eley naletullah
wa li nav piyê qebristana da bigre û bîne
li ber pozê wî kafîrî biteqînê, bi eyniyê
Sellû ela Mihemmed
Selewat li canê pêxember*

*Hezretî Cibreîlê Emîn nazil dibû li çiyayê Qaf
Keko, bi piyê Şeytan eley naletullah girtî
hanî li ber pozê wî Kafîrî diteqandî, go:
-Ya Kafîr! tu çer dikî, hela ji mi ra bibê?*

Go:

*-Ez dikim çer bikim! ez dikim Hespê Qer û
Hezretî 'Umer-il Farûq û Dêrê tev rakim
di hewşa Mîrê xwe da cî deynim
Sellû ela Mihemmed
Selewat li canê pêxember*

Wexta kî wer gotî.

Kafîr "tiq-tiq" pê keniyaye

"Ya Kafîr" go:

-Hela tu wê nebê

Tu qewetê ji kê dixwazî?

Go:

*-Ez qewetê ji Xwedê dixwazim, ya sitar û eyniye.
Sellû ela Mihemmed
Şeytan pê wî kirî keniyê
Sellû ela Mihemmed*

"Ya Kafîr" nê go:

-Xwedê, Xwedê wa me ra nayê

Go:

*-Xwedê cara di gaziya wa kafira da nayê
Sellû ela Mihemmed
Selewat li canê pêxember*

Go:

-Lê, ez quwetê ji kê bixwazim?

Go:

*-Quwetê! Bibê:
Bi quweta Pîra min a diya kerra kora seqeta
kî di qulê ar da rûniştiye,
tobe sê cara hîna bi vî şerf nehesiya ye
tu yê rakî di Hewşa Mirê xwe da cî deynî
Sellû ela Mihemmed
Selewat li canê pêxember*

Wexta kî wer gotî.

Vî Kafîrî go:

*-Ya quweta Pîra min a diya kerra pîr
a seqeta kî di quncê ar da rûniştî,
tobe sê cara hîna bi vî şerf nehesî ye*

Wexta kî wer gotî.

*Şerfî qetiyaye, Kefîr pengîzî
li bin guhê Taht ketiye
mejuyê wî, di çavê wî ra avêtiye
perçê wî, bi qandî guhê wî nemayo
Sellû ela Mihemmed
Selewat li canê pêxember*

"Bermedin" go "ha bermedin"

*Şeytan jî li aliyê wan, mera nayê
Bi van merana xayin derketiye, bi eyniyo
Sellû ela Mihemmed
Selewat li canê pêxember*

Şeytan birin û hanîn, li kuçe û baniya qelibandin.

Keko, Şeytan di kuçekê de asê kirin

Şeytan devê xwe qame kir:

-Ya Rebî!

go, tu li wî hebîbê xwe Mihemmedmistefa dikî
Eger min yarê hebîbê te ji tengasiyê xelas kir,
tu bi hirmeta wan kî tu yê jî,
min îro ji vê tengasiyê xilas bikî, bi eyniyo
Sellû ela Mihemmed
Selewat li canê pêxember

Wexta kî wer gotî.
Xwedê teala nazîf ser Cibreîlê Emîn kir:
Bi piyê Şeytan eley naletullah girtî bi hewa xistiye,
"Îsmê E'zem" li hewa pê dayî ezberkirinê
li kevîran û dar û li bera yazmûş kiriye
"Îsmê E'zem" pê dayî famkirinê
Va Şeytan firiya bi hewa ketiyo
Li ser van kafirana ra sekinî,
destê xwe li hevdu xistî "tiq-tiq" bi wan jî keniyayê
Sellû ela Mihemmed
Selewat li canê pêxember

Wexta kî vana tamam kirin.
Hezretî 'Umer-il Farûq bang Hehecîkê kirî
Name yazû kirî
Hehecîkê xwe di xwînê da sor û zer kiriye

Wan kafirana, rimildarê wan, rimil avêtin,go:
-Ji teyra, ji truwa, ji benîadema
îro yek dihere Mek û Medîne
xeberê dibe ji Hezretî pêxember re
gaziya 'Umer têt, bi eyniyo
Sellû ela Mihemmed
Selewat li canê pêxember

Wexta kî vana,
keko, çiqasa hene,
wek gelekê Ecem in,
nivê Tirk in,
vanê xwena devê wan dane erdê
nevîya daye hewa, li ezmana sekinîne
di hereketê da sekinîne

Hehecik ji qulê derket û bi hewa ketiye.

Tîr û kevan lê girêdane.

*Keko, kirine wekî tevger
wî erda, wî ezmana
yani qet Hehecik,
dikin nakin şaş nibûye
Dikin nakin
ji ber tîr û kivanê van kafirana xilas nê, biyo
Sellû ela Mihemmed
Selewat li canê pêxember*

*Hehecik îla derbsbûye Mek û Medîne minewer
Li ser çoka Hezretî Pêxember daniye
bi zimankî Erebi jê ra gotiye
Sellû ela Mihemmed:
-Tu çer dikî, ya ronîya çavê min!
Go, Hezretî 'Umer-il Farûq
Hespê Qer girtî û hanî xilaskirî
di Dêrê da hesar bûye,
qet nikare derkeve, bi eyniyo
Sellû ela Mihemmed
Selewat li canê pêxember*

*Hezretî pêxember,roniya çavê min,
yawaşka di cî da vegeyriyaye, go:
-Ya Hezretî Elî şêrê Xwedê yol
Tu bik û bilezîne,tu bik û bilezîne,
Tu xwe bi Dundulê bigehîne
Teng û berê Dundulê bişidîne
Zulfîqar di destê xwe da dîne
Here yardimiya birakê xwe,
Hz.'Umer-il Farûq di tenganîkî mezin da yo
Sellû ela Mihemmed
Selewat li canê pêxember*

*Elî şêrê Xwedê teala bang dikî:
-Yaaa Fatima! tu bi zû here
teng û berê Dundulê ji mi ra bişidîne*

*çepo rasto, ez dikim herim xezwê, bi eyniyo
Sellû ela Mihemmed
Selewat li canê pêxember*

*Hezretî Fatîme, tu bi zû here
teng û berê Dundulê bişidîne
qabûrxê wênê rast û çep
di hevdû ra derbas dikî, bi eyniyê*

*H.z. Elî şêrê Xwedê teala li Dundulê siwar bû,
bala xwe dayê Hehecîk çû, Dundul mayê,
di cî du vegeriya, go:*

-Diya Dundull!

*Go, eger tu zanî, ji mi ra xezwûk û giran heye
ez narim!*

Yan jî,

dilê te li H.z. 'Umer-il Farûq ra naxwaze?

Destbirakê min î axretê ye.

Va çî hesab e tu bi min dikîyo?

Sellû ela Mihemmed

Selewat li canê pêxember

"Ya" go:

-Hezretî Elî şêrê Xwedê teala,

Fatmayê min ya, qabûrxê min ê rast û çep

di hev derbaskiriye bi şidandinê

Wexta kî wer go:

-Ez nikarim herim, nefsa min nayê ber min

Hezretî Elî şêrê Xwedê teala

di cî du "şiring" û peya bûye

De kirî nekirî nikaribû vekira

Dîsa siwar bû vegeriya hatî ba H.z. Fatîmayê

Go:

-Ya Fatîma

Go, were teng û berê Dundulê veke!

Teng û berê Dundulê vekirî

*Hezretî Elî şêrê Xwedê teala,
di hedê wê da şidandî, destê xwe lê danî
ji berê çêtir dibûye*

Go:

*-De gelî, ya Hezretî Pêxember
gelî sihab û eshaba, destê diayê bigrin
Ez dikim diakî ji Xwedê bixwazim
Sellû ela Mihemmed
Selewat li canê pêxember*

*Vana destê diayê vegirtine
Hezretî Elî şêrê Xwedê teala, go:
-Ya Rebû! heft tene pîrek,
quweta pîreka têkeve
kîjan yaxê peyayê kotiyî
têkeve piyê wan ê çepê.
Vana jî, gotin "Amîn!"
"Amîn" bi eyniyo
Sellû ela Mihemmed*

*H.z. Elî şêrê Xwedê teala hereket kirî
Sond xwarî: "Qesem navê Xwedê"yo, go:
-Heta xwîna van kafîrana, nedî zenguwê
Go, ez bi Dundulê venagerim malê, bi eyniyo
Sellû ela Mihemmed
Selewat li canê pêxember*

*Wexta kî hereket kirî
berê xwe dayî cem Hezretî 'Umer e
Sellû ela Mihemmed
Selewat li canê pêxember*

Van kafîrana dor lê girtin wek lekê Ecem e.

*Wexta kî Hezretî Elî şêrê Xwedê teala
rûqalî wan dibû, ne'rekî lê dixîne*

*Van kafîrana sersem dibin,
li erdê dikevin wek pelê darayo*

*Sellû ela Mihemmed
Selewat li canê pêxember*

*Hezretî Elî şêrê Xwedê teala
bi nav dikeve van kafîrana,geber dike
na hed û hesabê wan,
Hz. 'Umer-il Farûq jî derdixîne ji hindurê Dêrê
"Ya Mixennet" dibê:
-Çima tu ji ber kafîra reviyayî?*

*Wexta kî wer dibê.
Hezretî 'Umeeer şêrîn e wekî nal û şeker
Di cî da disekine û hema dikeve radbî,tev eyniyoy
Sellû ela Mihemmed
"Çewa?"*

Dibê:

*-Destbirakê min Hz. Elî şêrê Xwedê teala
ji mi ra wakîna gotiye!*

*Vegeriya ser Hezretî 'Umer, go:
-Ya 'Umer!*

Go, min ji te ra wer gotiye.

*Qey bi te pir tade hatiye?
Sellû ela Mihemmed*

Go:

*-Hela bala xwe bide li dora xwe mêzeke,
hela mêzeke çiqasana risas di canê te da ketiye!
Ger min wer negotana,
van risasana wê kinga ji canê te derketana?*

*Herdu siwar bûn
Ew siwar bû li Dundulê
Ew jî siwar bû li Hespê Qer
bi nav van kafîrana ketine
Keko, kuştine-geberkirine
nayê hed û hîsabê wan
Bala xwe didiyê,nadiyê tim Zengû xuya ne,
qethan xwîna wan tim wek xwe ne,ev eyniyoy!
Sellû ela Mihemmed
Selewat li canê pêxember*

*Hezretî Pêxember ronîya çava
derketî diyarê tepakî, dua girtine
Wî û sihabîya destê duayê vegirtine
û vekirine, dua ji Rebê xwe xwestine
"Ya Rebî" go:*

*-Tu barankî li ser wan bibarîni
Go, xwîn û av tev hevdu bibe.
Eger av xwe bide Zenguwa Dundulê
sonda Hezretî Elî şêrê Xwedê teala wer cî
vegere malê, bi eynîyo
Sellû ela Mihemmed
Selewat li canê pêxember*

*Li ser wan bûye tav(i) û bûyî baran.
Keko, xwîn û av di nava hev û dû ketiye
Av û xwînê, xwe dayî Zenguwa Dundulê*

*Hezretî 'Umer-il Farûq vejeriya, go:
-Ya Hezretî Elî şêrê Xwedê teala
Hela bala xwe bidîyê!
Go, bê, xwînê xwe dayî Zenguwa Dundulê!*

*Wexta kî lê mêzekirî.
Sonda wî hatiye cî.*

*Herdu vejeriyane hatine malê
Hezretî Fatîme
Hezretî Pêxember ronîya çava
Bi şahî çûne pêşîya Hezretî Elî
û Hezretî 'Umer, bi eynîye
Sellû ela Mihemmed
Selewat li canê pêxember*

(Seyid Ehmedê Rifai)

b

Ey hebû, hebû, hebû, hebû
Nemînim derdê min
Yekî temgî Seyid Ehmed-il Rifai bû
Delîlo nemînim

Bavê Hesana diketî halê sekrata mewtê
Vegeyriya berê xwe dayî nava bajarê Misrê
Go:
-Ecêba, gelo xelsabiya bajarê Misrê kî ye?
Nemînim
Selewat li pêxember e

Go:

-Xelsabiya bajarê Misrê, Seydayê Mele Elî ye
Nemînim delîlo canellah

De tam berê xwe dayî cem Seyda, go:
-Seyda, go, qurba, bavê min rehlet kiriye ji dinyayê
Min ne derzî û ne sabûn û ne kefen e, ne derzîyo
Nemînim
Selewat li pêxember e

Seyda vegeyriya, go:
-Hetam, de tu here malê
Ezê rayijim kitab û Qurana xwe
rahêlim kefen û sabûn û ta û derziyê
ezê bigrim werim, bavê te bişom,
defnê qebrê bikim, ji xêra xweno
Nemînim

Seyda ji wê da hati,
bavê Hetam Seyid Ehmedê Rufai şûstîyî
rakiriyî, biriyî defnê qebrê kirî
Bang kir, cemaeta dorê, go:
-Keskî belav nebin, em herin

*dil û xatirê Hetam ragirin, bi eyniyo
Can ullah*

*Seyda wexta kî ji wê da hatî
Şeytan eley naletullah xwe gihandî*

Go:

*-Seyda, malneketo malşewitiyo
Mî go, koşka te li vê dinyayê,
ji te ra mizgîn ha va hatiye
Nemînim*

Wexta kî wer gotî

Go:

*-De tu here bigre heqê xwe ji Hatemo
Nemînim*

Selewat li pêxember e

C

*Seyda hatî
Carê Rehîmayê girtî
Yanê dakê xwena dişolin
Nebiyê Xwedê teala serçavê xwe nîqab kirtî
av girtî li destê Rehîmayê dike*

*Şazde bûkê xwînweji destê xwe şûstiyî
rakirin birin defnê qebrê kirine
wî bi eyniyê*

Terqîna wan jî didayê

"Ya Rebî" go:

-Can, canê te yo, te dayî....

Go, ya Rebê min

Ez dikim ji te diakî bikim

Tu 'esê tiştano, şahî wana.... xira neke

Ronika çavê min, wê nexwin

Keko, zimanê min wê nexwin

Keko, qelbê min,

Wê ronika çavê min e, ez pê dibînim hirûfê Quranê

*Koka zimanê min e, ez pê tesoruf dikim navê te
Koka qelbê min, ez pê tesdîq dikim
wehdanîyeta navê te yo
Ez şakir im bi vî halî
Ya Rebî ez gunehkar im, tu 'efûkar î
Ya Rebî ez gunehkar im, tu 'efûkar î*

d

*Nebiyê Xwedê teala
Bûka mikeştî girtiyî xistiye hindurê zembîlê
avêtiye piyê xwe bi temamiye
Ez şakir im bi vî halî*

*Rehîma yawaşka rabû ser xwe
Nebiyê Xwedê teala girtî, kirî zembîlkî
nav pembuyê malîş kirî, di hindurê Zembîlê da danî
girtiyê avêtiye piyê xwe
li kuçe û bera digerîne bi temamiye
Hetf sala gerandiye
li ser piyê xwe, lo, bi eyniye*

*Rokî berê xwe dayî bi bajarkî xerîb
û bi nav da diçî*

*Nebiyê Xwedê teala, girtî li çolkî xewle
girtî kirî nav qûça veşartîye
Berê xwe daye ser dikanê*

*Bala xwe da mêze kir
eger cihûkî li ser sekinî mêzekir
eger nanê germ lê dixîne, lo bi temamiye*

*Rehîma li ber sekinî,go:
-Cihûd, ji bona xatirê Xwedê û pêxember
tu yê pahrîkî nanê germ bidî min,bi temamiyo*

*Cihûd bala xwe dayê, mêzekir
çav li gultîyê Rehîmayê xistî*

*bala xwe dayê mêzekir
"Çi gulîkî meqbûl e" go:
-Wele ez nan nadim te
Go, eger tu nan dixwazî,
felqekî guliyê xwe jê ke
go, emê deynin ser mêzînê
beramberê wî çiqasana nan hatî
go, ezê bidim te, lo, bi temamiye*

*Rehîma rabû ser xwe,go:
-Ji bona xatirê Xwedê û pêxember
go, ji bona Nebî
wele ezê felqekî guliyê xwe jê kim
deynim ser mêzînê
beramberê wî çiqasana nan hatiye
ezê bibim bidim Nebiyê Xwedê teala
bira parîkî nanê germ
bira bi qirika wî da here xwarê
Ez şakir im bi vî halî
Ya Rebî ez gunehkar im, tu 'efûkar î
Ya Rebî ez gunehkar im, tu 'efûkar î*

*Rehîmayê guliyê xwena dêllîkî wî jê kirî
girtî dayî ser mêzînê*

*Cihûd rabû ser xwe
çiqasana nan di hidarê Fimê da heye
temama, giştik dayî ser Mêzînê
beramberî guliyê Rehîmayê nehato, bi eyniye*

*Cihûd di cî da vegeriya, go:
-Eger tu nankî digirtî, bigre.
Tu negrî,
go, ez qet'an nan nadim te yo, lo, bi temamiye*

*Nankî girtî,
li ber çavê Cihûd,
ew nana girtî kirî çar perçe
û girtî kirî pêşa xwe, hereket kirî*

Şeytan eley naletullah berî Rehîmayê xwe,
xwe gihandî Nebîyê Xwedê teala, go:
-Tu dibêjî, Rehîmayê dotmama min, helala canê min e!
go, mêzeke bi te ra xaynî kir
go, gulîkî xwe jê kir dayî Cihûd, bi eyniyo

Nebîyê Xwedê teala
"E'ûzû billahî mîne şeytanê recîm" gotiye
Na'le, li çavê şeytan wî haniye
Şeytan derhal wenda bûye

Bala xwe dayê mêzekir
Rehîmayê ji wê da hatiye
Go: "Ya Nebîyullah",
girtiyî ew nanê germ ji pêşa xwe derxistiya
girtiyî daye destê Nebîyê Xwedê teala

Nebîyê Xwedê teala vegeziyaye, go:
-Ya Rehîma, va nanê germ, ecêba!
go, îro kê dayî te, va xêrsahibîya?
go, çi xêrkî mezin qezenmiş kiriye!

"Ya Nebîyê Xwedê teala" go:
-Ger min ji kêrê hanî, de tu bigre bixwo
va qismetê te bixwe ye!
Ez şakir im bi vî halî

Wexta kî wer gotî.
Nebîyê Xwedê teala vegeziya, go:
-Ne, Rehîma hela mêzekim,
kanê guliyê tena hene tune ne, lê bi eyniyo?

"Wele" go:
-Ya Nebîyê Xwedê teala,
min felqekî guliyê xwe jê kirî dayî bi vî nana
ji bona xatirê nefsa canê te

"Ya Rehîma" go:
-Ne, tu zanî ew guliyê te çi bû?
Ew guliyê te, sedîq ji nûra Cebare!

Te çewa dayî Cihûd bi vî nanî, bi eyniyo!

Wexta kî wer gotî.

Nebîyê Xwedê teala girtiye,

ew nana girtî,

her çar perçê wî dayî ber hev,

nesîda bimbarik lê xistiyî

destê xwe lê danî

ji berê çêtir hev û dû girtiye

ji berê çêtir germ bûye

"De zû" go:

-Here wê guliya xwe bigre û bîne, lo bi eyniye.

Rehîma yawaşka ew nana girtî

birî dayî Cihûd, go:

-De ha ji te re, nanê tel

go, kanê bide wê guliya min!

Wexta kî wê, guliya xwe jê girtî.

Cihûd bala xwe dayê, mêzekir

Eger ev nana, li ber wî kirî çar perçe

Û mêzekir

eger dîsa kirî yek perçe, lo bi eyniye

Rehîma ji wê da hatî.

Bala xwe dayê mêzekir

Eger Nebîyê Xwedê teala tê da tune, li bi eyniye

Ha ha gilû-giriyaye

Rehîma bi çol û yabana ketî

Digerî nagerî, Nebîyê Xwedê teala nabîne.

Nizane eger gura biriye,

eger cina biriye

eger cinawira biriye

Nizane, eger Xwedê teala

emrê ser Hezretî Cibreîlê Emîn

û Hezretî Mikail û Hezretî Israfil kiriye,go:

-Bigrin, bes Nebîy min bigrin

di Avê Hewzê Kewserê dabikin,

bila bibî xortekî çardesaî, lo bi eyniye

*Nebîy Xwedê teala
birin di Avê Hewzê Kewserê dakirin
Keko, kirine xortekî çardesalî
li pêş qûçkî dane sekinandinê.*

*Nebî Rehîma ji wê da tê
Hawar dikû diqêrîne dilorîne
Ji wê da tê, bang kir*

*Van xortana bang kir,go:
-Xwengê, anê, dayê, va tu ji bona çi digirî?*

*-Lo, lo gelî bira! Derdê min sewal mekin,
ji bona xatirê Xwedê û pêxember,
derdê min giran e,
ti çara derdê min nabe lo derman e!*

*-Ne, go, xwenga min!
Xwedê teala derd dayî, derman jî pê ra îcar kiriye!
Belkî em bibin sebebê derdê te ye!*

*-Gelî bira!
Go, heft sal e,
min Nebîyê Xwedê teala gerandî li ser piştê xwe,
go, îro min di nava qûçkî da danî,
min berê xwe dayî borsa bajarkî
go, mi çû jê ra pahrîkî nanê germ haniye
Ez heta çûm û hatim
min bala xwe dayê,
Nebîyê Xwedê teala tune, lo bi eyniyo
Ez nizanim eger gura biriye
eger cina biriye
eger cinawira bir
go, ez nizanim çima derd bû
çi bela bû bi serê min da hatiye*

*"Xwenga minê" go:
-Tu, ecêba Nebîyê Xwedê teala bibînî,nas dikî?*

-Ez Nebîyê Xwedê teala naznakik?
Ne, min heft sala gerandi li ser piştta xwe
min, xwedî kiriye, lo bi temamiye!

"Madem" go:
-Eger tu nas dikî,
go, ji me hersiyana Nebîyê te, jê kîjan e?

Rehîmayê bala xwe dayê
awakîna lez dikirî, mêzekirî
eger kinbûna wan
dirêjbûna wan
şexsê wan
gê yan giştik yek e,
di yek rengkî da ne
Li dora wan çû û hatiye
Nebîyê Xwedê teala naz nakî!

Nebîyê Ellah bala xwe dayê, mêzekir
Eger heqet Rehîma wî naz nake
çav pê ra şikandiye, go:
"Bibê vaya Nebîyê min!" bi eyniye!
"Vaya Nebîyê min bixwe ye!"

Pê ra miscidî,
Rehîma di cî da vegeriya
bi yaxa Nebîyê Xwedê teala girtî
ji nava wan qetandiyo:
-Vaya Nebîyullahê min e!

Wexta kî pê girtî û bermediyo
Vaya Nebîyê te bixwe ye, go:
-Vaya xelata Rebê wî ye, go.

Dibêje: Rehîma di cî de piştta xwe da wan û da girîye

Xwedê teala nazilî ser Hz. Cibreîlê Emîn kir, go:
-Qet'en! go, Rehîma jî, meêşînin
Go, Rehîma jî, bigrin di Avê Hewzê Kewserê dabikin
bira bibe qîzkî çardesalî

*bira were vê dinyayê
Ez şakir im bi vî halî*

*Hz. Cibreîlê Emîn vegeriya li ser Rehîmayê,go:
-Xwenga min, tu ji boyî çî digirî?
go, derdê te çî ye?*

Go:

*-Lê, gelî bira
go, ma derdê min ne eva derda ye:
Ez pîr im, we xwenê
Nebîyê Xwedê teala girtiye kiriye xortekî çardesalî
Ez pîr im, li benda min nasekine
wê car din, di ser mi ra bizewice
niha bi min nasekine, lo bi eyniye*

*Di cî da, dibê: Rehîmayê rakirin
di Avê Hewzê Kewserê dakirin
ewê jê derxistî,
bûyî qîzek çardesalî*

*Rebî-Xwedê teala, emrê ser
Hezretî Cibreîl û Mikail û Ezraîl kiriye,
mara wan bi destên xwe birîne,lo bi eyniye
Ya Rebî ez gunekar im, tu 'efûkar î
Ya Rebî ez gunekar im, tu 'efûşan î
Ya Rebî ez gunekar im, tu 'efûkar î*

(Dermanê Qelbê Reş)

e

*Can can can caaan
can can can caaan
Can can can nûranî*

*Nûrî, nûrî û nûrî
nûrî û nûranî*

Nûranî çîqa xweşo
nûranî çîqa xweş î
dermanê qelbê reşo
dermanê qelbê reş î
heft avê qebra kûr î
ser qelban ra mehmûr î
rêberê rêka dûr î
Can can can nûranî

Her Şamê û Şam-zeynetê
tu b'Şamê û Şam-zeynetê
malê şêxim dahweto
malê şêxêm dahwetê
hurmîn û nalîn ketê
hurmîn û nalîn ketê
avê behra li hev keto
ji eşqa terîqetê
ez ketim terîqetê
can can can nûranî
derdêm bavê Şêxmûsî
derdêm bavê Şêxmûsî
tu ji mer dikî şefaetê
bi îzna Şahê qûdretê
can can can nûranî

Hey nûrî nûrî w nûrî
nûrî te ji pala gir da
nûrî te ji pala gir da
xwendina resmê min da
zîkrê Xocê Xizir da
zîkrê Xocê xizir da
can can can nûranî

Çûm Çelçûryê bi daro
çûm Çelçûryê bi dar e
Çelçûryê bi axirdewrê
can can can nûranî

Ketim embar û nûrê
lo vekê

*embara nûrê vekê
li mirîda parveko
para Derwêş tê vekê
can can can can jî,
can can can nûranî*

*Qurban bim tevda nûr î
li cem Xwedê pir meqbûl î
cem Ellah pir meqbûl î
Ellah dayê meqbûlî
Ey nûrî û nûranî, nûrî*

DAWÎ

ÇAVKANÎ Û BERHEM

Dema ku min ev pirtûk nivîsî, çavkanî û berhemên ku min ji wan alîkarî girtin, ev in ku nav û nîşanên wan li jêr nivîsîne. Lê belê ji bo derketina vê pirtûkê li holê, lêgerîn û lêkolîna mina şexsî ya bi zehmet û bi westabûneke zêde ve, livanek zêdetir cih girtiye. Emekê min ê li dor pênc salan bi fedakariyeke pir re, vî berê fêkiyê şêrîn deranî û NIMÛNE pêşkêşê xwendevanan kir.

Çavkaniyên ku min feyde ji wan dîtine, ev in:

- 1- Kovara HÊVÎ ya Enstîtuya Kurd li Parîsê, jmarên curbecur.
- 2- Kovava HAWAR, jmarên curbecur.
- 3- HÊVIYA WEÎÊT, Reprinter in July 1976, Hemreş Reşo.
- 4- Kovara ROJA NÛ, Stockholm, jmarên curbecur.
- 5- Rojnameya KURDISTAN PRESS, Stockholm, jmarên curbecur.
- 6- Kovara BERHEM, Stockholm, jmarên curbecur.
- 7- DÎWANA KURMANCÎ (Şairên Klasîk ên Kurd), Ebdulreqîb Yûsuf, Weşanên Jîna Nû, Stockholm, 1988.
- 8- DÎWANA MELÊ CIZÎRÎ (Çapa Latênî), Weşanên Roja Nû, Stockholm, 1987.
- 9- MEM Û ZÎNa Ehmedê Xanî.
- 10- DÎWANA APO, Osman Sebrî, 1981.
- 11- DÎWANA XELAT, Seydayê Tîrêj (Bê çap e).

- 12- Dîwana FM Û DIJMIN-1, Seydayê Keleş, Weşanên Roja Nû, Stockholm, 1986.
- 13- Dîwana DILISTAN û Dîwana ŞÎN Û ŞADÎ, Sebrî Botanî, Stockholm, 1988.
- 14- Dîwana Pertew Begê Hekarî, Darulhuriye lit'ebaetî, Bexdad, 1978.
- 15- REWDNEÎMa Şêx Ebdurehmanê Axtepî.
- 16- TARÎXA KURD Û KURDISTAN, Komal, Enqera, 1977.
- 17- TARÎXA EDEBIYATA KURDÎ-1, Pr.Qanadê Kurdo, Weşanên Roja Nû, Stockholm, 1983.
- 18- TARÎXA KURDISTAN-1, Cegerxwîn, Weşanên Roja Nû, Stockholm, 1985.
- 19- KURTLER, Basil Nikitin, Ozgurlik Yolu Yayinlari, Çapa Diduwan, 1986.
- 20- ŞÊXÊ SEN'ANÎ, Feqiyê Teyran, Weşanên Roja Nû, Stockholm, 1986.
- 21- RÊBERÊ EWAM, Mele E.Qoxî, Şerha Nehcilenama Mele Xelilê Sêrtî.
- 22- NÛBARa Ehmedê Xanî.
- 23- DESTÛRÊ ZMANÊ EREBÎ BI KURDÎ, Lêkolîna Dr.Marûf Xeznedar, Dar-ul Zeman, Bexdad, 1981.
- 24- Ansiklopediya Îslamê.
- 25- Mêjûyê Merdûxê Edebê Kurd.
- 26- ZIMANÊ KURDÎ, Pr.Qanadê Kurdo, Komkar, Frankfurt, 1981.
- 27- GENCÎNEYÊ FERHENGÊ ZANISTÎ, M.Salih Îbrahîm Şepûl, Çapxaneya Meharet, Tehran, (1364).
- 27- AGHA SHAIK AND STATE, Martin Van B.
- 28- Dîwana DAXWAZNAME, Seydayê Namî (Mele Ehmed), Weşanên Roja Nû, Stockholm, 1986.
- 29- AGIRÊ SÎNEMA AMÛDÊ, M.Ehmedê Namî, Weşanên Jîna Nû, 1987.
- 30- MIŞTAXA ÇIYA JI GOTINÊN PÊŞIYA, M.Mehmûd Dêrşewî, Stockholm, 1989.
- 31- KURDISCHE TEXTE, A.v.Le Coq, Berlin, 1903.
- 32- KURT MILLIYETÇILIGI ve Dr.ABDULLAH CEVDET, Mal-misanij, Weşanên Jîna Nû, Uppsala, 1986.

